

E U S K E R A

Euskaltzaindia'ren lan eta agiriak

Trabajos y actas de la Academia de la Lengua Vasca

Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

XIII
1968
BILBAO

E U S K E R A

Euskaltzaindia'ren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

Zuzendaria: Alfonso Irigoyen

XIII
1968
BILBAO

Depósito Legal: BI - 1244 - 1966

Gráficas Ellacuría - Buenos Aires, 13 - BILBAO - I

El Vascuence en los actuales niños de Guipúzcoa*

Creemos que hasta la fecha no ha habido oportunidad de conocer el porcentaje de niños que hablan vascuence en cada municipio porque ello hubiese requerido la confección de una encuesta a la población guipuzcoana y, al menos por ahora, no se hacen este tipo de estudios en nuestra provincia.

Nuestra encuesta a los maestros ha presentado la oportunidad de conocer al mismo tiempo que otras cuestiones, ésta del uso normal del idioma.

Es una estadística muy interesante porque refleja buena parte de lo que será del vascuence en un futuro próximo.

Resumiéndola, diremos que un 54,1 % de los alumnos de Enseñanza Primaria de Guipúzcoa hablan exclusivamente castellano y un 2,6 % exclusivamente vascuence. El 43,3 % restante es de uno u otro modo bilingüe.

En la zona rural los porcentajes de vascuence son lógicamente mucho más elevados que en la urbana.

Vamos a presentar esta estadística en primer lugar por municipios y en segundo lugar por comarcas guipuzcoanas.

Algunos municipios no figuran porque o bien no contestó ningún maestro a la encuesta o bien no rellenó la pregunta del idioma. Esto sucede con 7 municipios, de manera que en nuestra lista aparecen, en vez de los 32 con que cuenta Guipúzcoa, solamente 75. Los que faltan son: Aduna, Alzo, Beizama, Cerain, Irura, Larraul y Mutiloa.

---

* Solamente se publica aquí la parte que se refiere a la lengua. El trabajo completo está editado bajo el título de: *Así está la enseñanza primaria*, San Sebastián, Madrid, 1969.

Debemos advertir también que los resultados obtenidos no pueden considerarse exactos. Hay municipios en los que el error es manifiesto: En Aizarnazabal aparece que los niños o hablan exclusivamente vascuence o exclusivamente castellano, cosa que es prácticamente imposible. El margen de error por municipio depende, como es natural, del número de maestros que han respondido en él a la encuesta (ver capítulo II) y de la zona, rural o urbana, en que desarrollan su labor.

Hecha esta salvedad, estimamos que, en líneas generales, estos datos merecen un gran crédito.

*Idioma que hablan los alumnos de Enseñanza Primaria en Guipúzcoa
(Curso 66-67) - Por municipios*

MUNICIPIOS	Castellano	C. bien		C. mal	Vascuence
	Sólo	V. mal	V. bien	V. bien	Sólo
Abalcisqueta	—	—	—	100,0	—
Aizarnazabal	11,2	—	—	—	88,8
Albítur	—	—	—	100,0	—
Alegría de Oria	20,5	7,3	19,4	44,5	7,8
Alquiza	—	—	—	100,0	—
Alzaga	44,4	—	55,6	—	—
Amézqueta	18,6	—	21,2	52,3	7,9
Andoain	71,9	14,5	7,8	5,8	—
Anoeta	5,7	—	69,3	25,0	—
Anzuola	35,2	5,3	44,7	14,2	0,5
Arama	35,3	—	64,7	—	—
Arechavaleta	47,4	23,6	13,6	12,6	2,8
Asteasu	5,6	27,7	16,7	36,1	13,9
Ataun	23,9	—	1,8	14,9	57,4
Aya	9,9	2,0	7,1	67,1	13,9
Azcoitia	16,8	3,2	29,9	43,6	6,5
Azpeitia	15,7	3,9	28,2	46,9	5,3
Beasain	70,0	14,6	9,6	5,3	0,5
Belaunza	—	—	—	100,0	—
Berástegui	0,7	0,7	7,2	79,2	12,2
Berrobi	30,6	9,7	40,3	19,4	—
Bidegoyan	—	1,7	16,4	68,1	13,8
Cegama	6,5	4,4	57,9	29,8	1,4

Cestona	13,2	6,4	20,9	48,1	11,4
Cizúrquil	13,2	9,0	34,0	23,6	20,2
Deva	25,3	26,6	6,5	36,2	5,4
Eibar	62,4	16,6	15,5	4,2	1,3
Elgóibar	60,7	15,1	13,6	9,6	1,0
Elgueta	15,2	5,1	65,8	13,9	—
Escoriaza	51,7	—	48,3	—	—
Fuenterrabía	53,8	11,9	29,9	4,2	0,2
Ezquioga-Ichaso	29,9	7,5	32,8	29,8	—
Gainza	—	—	11,1	80,6	8,3
Gabiria	14,8	10,2	37,0	26,9	11,1
Guetaria	18,2	0,4	1,6	77,3	2,5
Hernani	71,1	11,5	10,6	5,8	1,0
Ibarra	32,2	5,6	40,0	20,0	2,2
Hernialde	3,4	1,7	3,4	84,6	6,9
Idiazábal	18,9	5,1	44,9	28,7	2,4
Iruerrieta	1,7	1,8	17,6	57,9	21,0
Irún	88,7	6,2	3,9	0,8	0,4
Isasondo	8,9	—	—	89,3	1,8
Lazcano	73,8	10,3	15,3	0,6	—
Leaburu-Gaztelu	23,3	3,3	6,7	66,7	—
Legazpia	59,9	25,0	11,2	3,9	—
Legorreta	40,7	19,6	31,9	5,3	2,5
Lezo	40,6	6,6	41,7	7,9	3,2
Lizarza	—	—	—	100,0	—
Mondragón	55,0	23,1	20,6	1,3	—
Motrico	8,4	2,4	66,9	16,4	5,9
Olaberria	54,3	—	18,6	—	27,1
Oñate	18,5	42,7	28,9	6,0	3,9
Oreja	—	—	—	74,1	25,9
Orio	23,4	8,5	57,2	10,9	—
Ormáiztegui	10,8	13,5	75,7	—	—
Oyarzun	12,7	9,5	12,0	62,9	2,9
Pasajes	88,6	5,9	5,0	—	0,5
Placencia	41,0	38,5	14,5	4,4	1,6
Régil	—	—	11,5	45,2	43,3
Rentería	77,9	5,6	11,9	2,9	1,7
Salinas de Léniz	35,7	—	64,3	—	—

San Sebastián	81,9	6,4	7,7	3,5	0,5
Segura	66,6	—	18,5	14,9	—
Tolosa	50,4	10,9	22,3	14,2	2,2
Urnieta	55,2	7,5	29,4	5,3	2,6
Usúrbil	18,6	8,7	32,4	36,7	3,6
Vergara	43,7	17,8	23,2	13,9	1,4
Villabona	11,3	35,7	3,5	38,2	11,3
Villafranca	66,2	15,1	11,5	5,9	1,3
Villarreal	77,9	12,7	6,6	2,8	—
Zaldivia	24,0	3,3	16,5	51,3	5,0
Zarauz	27,6	23,5	34,7	12,7	1,5
Zumárraga	72,0	10,1	15,3	2,6	—
Zumaya	41,0	21,8	27,2	9,0	1,0
Elduayen	—	6,1	44,9	32,7	16,3
TOTAL	54,1	12,2	17,2	13,9	2,6

*Idioma que hablan los alumnos de Enseñanza Primaria de Guipúzcoa
(Curso 66-67) - Por comarcas y por zonas rural y urbana*

COMARCA I: SAN SEBASTIAN

Castellano sólo	73,1 %
Castellano bien y vasco mal	7,3 %
Castellano bien y vasco bien	12,0 %
Castellano mal y vasco bien	6,7 %
Vasco sólo	0,9 %

COMARCA II: TOLOSA

Castellano sólo	35,2 %
Castellano bien y vasco mal	11,6 %
Castellano bien y vasco bien	18,5 %
Castellano mal y vasco bien	29,5 %
Vasco sólo	5,2 %

COMARCA III: GOYERRI

Castellano sólo	58,9 %
Castellano bien y vasco mal	11,9 %
Castellano bien y vasco bien	16,0 %
Castellano mal y vasco bien	11,6 %
Vasco sólo	1,6 %

COMARCA IV: MONDRAGON

Castellano sólo	39,3 %
Castellano bien y vasco mal	30,4 %
Castellano bien y vasco bien	23,6 %
Castellano mal y vasco bien	4,7 %
Vasco sólo	2,0 %

COMARCA V: EIBAR

Castellano sólo	52,8 %
Castellano bien y vasco mal	17,7 %
Castellano bien y vasco bien	19,4 %
Castellano mal y vasco bien	8,7 %
Vasco sólo	1,4 %

COMARCA VI: UROLA-COSTA

Castellano sólo	17,5 %
Castellano bien y vasco mal	9,4 %
Castellano bien y vasco bien	27,1 %
Castellano mal y vasco bien	36,8 %
Vasco sólo	9,2 %

GUIPUZCOA RURAL

Castellano sólo	26,6 %
Castellano bien y vasco mal	9,0 %
Castellano bien y vasco bien	22,3 %
Castellano mal y vasco bien	34,8 %
Vasco sólo	7,3 %

GUIPUZCOA URBANA

Castellano sólo	65,0 ‰
Castellano bien y vasco mal	13,3 ‰
Castellano bien y vasco bien	15,0 ‰
Castellano mal y vasco bien	5,8 ‰
Vasco sólo	0,9 ‰

TOTAL GUIPUZCOA

Castellano sólo	54,2 ‰
Castellano bien y vasco mal	12,1 ‰
Castellano bien y vasco bien	17,1 ‰
Castellano mal y vasco bien	13,9 ‰
Vasco sólo	2,7 ‰

Documentos sobre el belingüismo en la enseñanza.

Sobre el tema del bilingüismo en la enseñanza se ha escrito y discutido mucho y por lo tanto cabría aportar informaciones abundantes. Sin embargo hemos preferido recoger sólo algunos documentos muy actuales y no demasiado extensos, para que su lectura resulte más amena.

Los textos que presentamos son los siguientes:

- 1) Documento dirigido al Ministerio de Educación el 22 de febrero de 1967 por un grupo de sacerdotes del arciprestazgo de Azpeitia.
- 2) *La lengua valenciana en la escuela*, artículo de C. Miguel y F. Zurriaga, publicado en el número de julio de 1967 de la revista «Cuadernos para el Diálogo».
- 3) *Escuela e idioma materno*, artículo de Octavio Fullat, publicado en el mismo número de «Cuadernos para el Diálogo».
- 4) *El catalán en la Enseñanza Primaria*, dos notas publicadas por los periódicos «Unidad» (29-5-67) y el «Diario Vasco» (15-9-67).
- 5) *Bilingüismo para Galicia*, fragmento del libro *Galicia: éxodo y desarrollo*, de Alberto Miguez, citado por la revista de Pamplona «Príncipe de Viana».

- 6) *Enseñanza del castellano en las escuelas públicas norteamericanas*, dos notas publicadas en el «Diario Vasco» del 22-7-67 y 5-1-68.
- 7) *Los otros analfabetos*, nota escrita por un equipo de redacción y publicada en «Cuadernos para el Diálogo» de agosto-septiembre de 1967.
- 8) *Bilingüismo y biculturalismo en Canadá*, artículo de Guillermo Díaz Plaja publicado en «Cuadernos para el Diálogo» de diciembre de 1966.
- 9) *Los idiomas nacionales en la URSS*, artículo de la revista «Pliegos Euzkeralógicos», editada por Jelalde, en Bilbao en 1964.

Consideramos que la lectura de estos documentos enriquece considerablemente y enmarca cuanto podamos tratar en los capítulos siguientes sobre el bilingüismo en la enseñanza.

1) *Documento dirigido al Ministerio de Educación por un grupo de sacerdotes del arciprestazgo de Azpeitia*

Excmo. Sr.:

«Los aquí firmantes, sacerdotes de la diócesis de San Sebastián pertenecientes al arciprestazgo de Azpeitia, provincia de Guipúzcoa, tenemos el honor de dirigirnos a V. E.

EXPONIENDOLE:

- 1) Que acabamos de enterarnos con alegría de la favorable acogida que ha tenido en ese Ministerio de Educación y Ciencia la solicitud apremiante de la Academia de la Lengua Vasca, sobre el bilingüismo en las escuelas.
- 2) Que en nuestro ministerio pastoral tropezamos constantemente con el problema de la mayoría de nuestros niños, que son instruídos en las escuelas en una lengua que apenas captan: se les enseña todo en castellano desde el primer día y pierden años sin asimilar la cultura, que pretende darles la escuela, quedando frecuentemente tarados para toda su vida, hasta tanto que muchos de ellos terminan la escolaridad medio analfabetos.

- 3) Que todos ellos salen de la escuela totalmente analfabetos en la lengua vasca, a pesar de ser éste el idioma que ha de utilizar habitualmente la mayoría. De ello resulta que, estando todo su ambiente impregnado de terminología vasca, carecen, por otra parte, de todo cultivo que les ayude a interpretar esa cultura popular, en la que han de vivir inmersos.
- 4) Que, a nuestro entender, atendiendo las exigencias del principio pedagógico de IR MEDIANTE LO CONOCIDO A LO DESCONOCIDO, estarían en mejores condiciones de aprender el castellano y toda su cultura, si se les cultivara primeramente en su propia lengua vasca.
- 5) Que creemos, también, que la convivencia positivamente pacífica entre los naturales del País y los inmigrantes, exige que éstos vayan abriéndose a la cultura vasca, mediante el conocimiento de la lengua, a la vez que los vascos vayan asimilando las aportaciones positivas de aquéllos, siempre que no destruyan la idiosincrasia del País.
- 6) Que, además de todas estas razones de ética, no se nos oculta que la lengua vasca es el monumento nacional vivo más antiguo, de cuya custodia es responsable el Gobierno, custodia que sería imposible, a nuestro juicio, sin el cultivo de la misma en las escuelas.

Por todo ello, pues, y siguiendo la doctrina de la encíclica «Pacem in Terris», que dice así en su tercera parte: «Responde, en cambio, del todo a lo que pide la justicia, el que los Poderes Públicos se apliquen eficazmente a favorecer los valores humanos de dichas minorías, especialmente su cultura, su lengua, tradiciones...» corroborada también por el Concilio Vaticano II, especialmente en su Constitución «Gaudium et Spes», y creyendo que así lo exige el Derecho Natural, que todos admitimos, queremos colaborar en la solución de estos problemas.

SUPPLICANDO

Que ese Ministerio de Educación y Ciencia tome las medidas eficaces oportunas para que **LOS NIÑOS VASCOS PUEDAN SER CULTIVADOS EN VASCUENCE** y llevados, a través del mismo, al conocimiento más perfecto del castellano; y para que los que comiencen su cultivo en castellano, **SEAN LLEVADOS AL CONOCIMIENTO DE LA LENGUA VASCA** y de su cultura, en todo el ámbito del País Vasco.

Dios guarde a V. E. muchos años.

Azpetia, 22 de febrero de 1967.

EXCMO. SR. MINISTRO DE EDUCACION Y CIENCIA - MADRID

2) *La lengua valenciana en la escuela*

(Artículo de C. Miguel y F. Zurriaga, publicado en el número de julio de 1967 de la revista «Cuadernos para el Diálogo»).

«El valenciano es una variante regional de la lengua catalana, lengua que, además de en la mayor parte de nuestro reino de Valencia, se habla en el Principado de Cataluña, en las Islas Baleares, en casi todo el departamento francés de los Pirineos Orientales, en los valles de Andorra, en el margen oriental de Aragón y en la ciudad de l'Alguer, de la isla de Cerdeña».

Se han ensayado diversas clasificaciones de las variedades regionales del catalán. La más aceptable parece la siguiente (1):

Grupo oriental:

Rosellonés.

Catalán central.

Mallorquín, menorquín, ibicenco.

Alguerés.

---

(1) SANCHIS GUARNER: *La llengua dels valencians*, pág. 17.

Grupo occidental:

Ribagorzano.
 Pallarés.
 Leridano.
 Tortosín.
 Valenciano general.
 Valenciano «apitxat».

En el País Valenciano, las fronteras lingüísticas no coinciden con los límites político-administrativos. Según estadísticas demográficas, podemos afirmar que los habitantes de las zonas lingüísticas valencianas son en número de:

Valenciano	Castellano	Bilingüe
1.240.000	350.000	770.000

De donde, considerando como real y efectivo que la población bilingüe se reparta en un porcentaje equivalente en los dos grupos, resulta:

— un total de habitantes de habla valenciana de 1.625.000	
— » » » » castellana	735.000

Ante esta realidad nos planteamos la cuestión de nuestra lengua en la escuela. En Valencia resulta insólito que se pueda emplear el valenciano en la enseñanza. Se extrañan al oírlo los maestros, las autoridades, los padres y los mismos niños. Parece que el valenciano haya de servir para las ocasiones folklóricas, los recuerdos históricos y las charlas más o menos coloquiales, pese a que su uso por el pueblo es bien vivo (caso aparte en la ciudad de Valencia, ejemplo claro de bilingüismo y donde la vitalidad de la lengua se decide por sectores o barrios). Y nuestro pueblo valenciano sufre y sufrirá las consecuencias de este error (como lo sufren los otros pueblos que tienen una lengua materna distinta de la oficial).

Hay unas razones psicológicas y pedagógicas de orden general en pro del empleo de las lenguas maternas en la escuela. El organismo actual de más prestigio en materia pedagógica, la UNESCO, se ha ocupado de este problema y publicó el año 1956 el libro «Empleo de las vernáculos en la enseñanza» (Col. «Monografías sobre la educación fundamental», VIII). En la introducción a este libro, y refiriéndose a la naturaleza del lenguaje, señala:

«La cuestión del lenguaje puede estudiarse desde distintos ángulos. Para un filósofo constituye un producto biofísico formado por un determinado número de unidades de sonidos; para un antropólogo es una característica cultural heredada; para un sociólogo es un medio para la transmisión de los sentimientos y las ideas y los conocimientos que pueden resumirse en la denominación de hábitos sociales o cultura. Puesto que el hombre es al mismo tiempo causa, transmisor y receptor de la cultura, su lengua refleja tanto la cultura y la personalidad del individuo como la del grupo». Y concretamente al tratar de la lengua vernácula, en la misma introducción dice:

«Es un axioma afirmar que la lengua materna constituye el medio ideal para enseñar a un niño. Desde el punto de vista psicológico, la lengua materna es el sistema de signos que funciona de manera automática en su cerebro y le permite expresarse y comprender. Sociológicamente es un medio de comunicación e identificación entre los miembros de la comunidad a la cual pertenece. Desde el punto de vista instructivo, el niño aprende más de prisa empleando esa lengua que cualquier otra con la cual no está familiarizado». Y es tanta a importancia que da que hasta recomienda crear un alfabeto en las lenguas primitivas que aún no lo tengan.

*Importancia de la lengua materna en la formación
del pensamiento y como expresión de una cultura*

Dice Menéndez y Pelayo que «nada hay más inviolable y santo en la conciencia humana que el «nexus» en que viven la palabra y el pensamiento. No hay mayor sacrilegio y al mismo tiempo más inútil que pretender encadenar lo que Dios ha hecho espiritual y libre: la palabra», porque, como remarca Octavi Fullat, «el lenguaje no puede separarse del pensamiento, no se trata de un útil, de un instrumento del espíritu, sino que el pensamiento ya es lenguaje, lenguaje interior, y es por eso que el pensamiento es comunicable, porque previamente ya es comunicación, ya es habla» (2). Y cada hombre empieza a expresar sus ideas sobre él mismo y sobre el mundo en que vive por medio de su lengua materna.

Los lazos entre hombres y lengua son tan íntimos que ésta le da un acento peculiar, que se manifiesta siempre en su forma de hablar, por eso K. Bülher señala que «la lengua autóctona aún respira el aire

---

(2) OCTAVI FULLAT: *Reflexions sobre l'educatio*, Ed. Nova Terra, pág. 61.

y vive el espíritu de aquella concepción premecanicista, y ésta es la razón por la que los sonidos de las palabras se parecen al rostro de las cosas, penetrando en su ser íntimo que traducen en su propia fisonomía. Esto, como vemos, implica el profesar una elevada opinión de la virtud y función de la creación verbal, y a través de ella, de toda la actividad representativa del lenguaje» (3).

Toda autoobservación, todo conocimiento de nuestros propios estados interiores, está condicionado y dirigido por la lengua en una intensidad muy superior de lo que comúnmente nos damos cuenta. El pensamiento no sólo es, como dice Platón, «una conversación del alma consigo misma», sino que hasta en el dominio de la intuición y de la percepción, hasta lo más hondo del sentimiento vuelve a encontrarse esta unión, esta amalgama insoluble, con el lenguaje.

Por otra parte, la moderna psicología del pensamiento convierte la «adherencia del pensamiento a la palabra en (Worthaftigkeit) su principio rector» (4).

Según J. Bram, «para apreciar la afección profunda de la lengua nativa, hay que recordar que la viva emoción causada por el descubrir y nombrar los fenómenos del mundo es una cosa que sucede sólo una vez en la vida del individuo. No importa los idiomas que una persona pueda aprender posteriormente, éstos nunca tendrán la profundidad de asociaciones emotivas poseídas por la lengua de la primera infancia. La lengua materna queda tan arraigada en nuestro interior como los primeros amores y, dentro del marco freudiano, como nuestros complejos edípicos (5). Y sigue diciendo «que el lenguaje mismo es uno de los principales componentes de una cultura que el individuo aprende a manejar. Los símbolos verbales permiten que el hombre trascienda lo inmediato y lo real. Este proceso no se realiza erráticamente y al azar, sino dentro del marco de las posibilidades culturales y lingüísticamente circunscritas», porque el medio en que vive un individuo es gran colaborador del dinamismo vital y el dinamismo neuronal, no obstante la iniciativa de este dinamismo viene dada por una herencia colectiva que configura un grupo humano. Y es que el lenguaje desempeña una función unidora de tiempo, porque es una herencia recibida de las experiencias pasadas.

---

(3) K. BÜLHER: *La onomatopeya y la función representativa del lenguaje*, Ed. Paidós, Buenos Aires, 1960, pág. 67.

(4) E. Cassirer: *Psicología del lenguaje*, Ed. Paidós, pág. 39.

(5) J. BRAM: *Lenguaje y sociedad*, Ed. Paidós, págs. 99-100.

El niño, al recibir el habla, recibe el instrumento de pensar. Un idioma es la expresión de una cultura y ésta es la interpretación que hace un grupo de hombres frente a una realidad concreta. «La cultura es fruto del esfuerzo, es el resultado de la noble lucha del hombre por dominar el conocimiento de las cosas», dice Badia Margarit (6). Todos nacen y se educan dentro de un ambiente cultural, dentro de unos hábitos sociales y la lengua es al mismo tiempo factor integrante y expresión de este ambiente y por tanto, de la cultura popular, la cual «es, pues, la de un pueblo, la elaborada por las clases humildes de cada país, por los labradores y artesanos enraizados en la tierra cultivada, indiferentes a la moda que siempre ha subyugado a los señores de las ciudades» (7), pues, recordando a Octavi Fullat, diremos que «cada uno, por el solo hecho de venir del pasado, ya está en cierta manera predisposto para una lengua y una cultura concretas, es decir, para una lógica matizada —idioma interior— y para un habla específico —manifestación pública del idioma interno—. Cuando el hombre nace su cerebro está inacabado, tardará años en conseguir su plenitud. Ahora bien, un cerebro humano ha de madurar en un medio social y cultural, de lo contrario perderá todas sus posibilidades humanas. El ideal es que esta maduración se realice en el propio medio cultural, para el cual ya está más o menos dispuesto.

Podemos decir, pues, que es un error enseñar más de un idioma durante los años de maduración cervical —faltaría unidad funcional— o enseñar un idioma que no es el propio (8).

Y ésta es la suerte que están sufriendo los niños de los países en los que la lengua materna no se usa en la escuela. Esta es la suerte de los niños valencianos.

El bilingüismo en la educación

Para estudiar este problema, el año 1928 se celebró en Luxemburgo un Congreso. Las ponencias fueron publicadas por la Oficina Internacional de Educación.

---

(6) A. N. BADIA I MARGARIT: *Llengua i cultura als Països Catalans*, Ed. 62, pág. 124.

(7) M. SANCHIS GUARNER: *Els pobles valencians parlen uns dels altres*, Ed. L'Estel, págs. 13-15.

(8) OCTAVI FULLAT: ob. cit., pág. 66.

Al Congreso acudieron representantes de casi todos los países bilingües europeos. Representando a Cataluña acudió el señor Alexandre Galí.

Hay distintas clases de bilingüismo y la situación lingüística de cada país es distinta. El bilingüismo más corriente es el de aquellos que tienen una lengua materna, pero la oficial es otra y en esta segunda lengua les enseñan en la escuela.

Otro caso es el del bilingüismo dentro de la familia, es decir, padre y madre hablan lenguas diferentes, y el niño está acostumbrado a oír desde siempre ambas lenguas. Branhausen, que es quien trata este problema en la conferencia, alude a defensores y detractores de este tipo de bilingüismo: Lauri, «es imposible que el niño pueda vivir en el marco de dos lenguas distintas, en todo caso se retarda el crecimiento de la inteligencia»; Stern, «adquirir otra lengua favorece por los actos de comparar y diferenciar que implica. Cita Branhausen casos en que el bilingüismo ha influido de manera positiva y otros de manera negativa. ¿Explicación? Los niños a quienes no afectó negativamente eran más inteligentes que los otros.

Cuando la lengua materna es diferente a la que se emplea en la escuela

Todos los representantes que acudieron al Congreso habían realizado previamente unos tests entre los niños de sus diferentes países. Los tests eran variados y las circunstancias de cada país distintas, pero todos coincidieron en lo siguiente:

- El niño que al entrar en la escuela oye que le hablan en una lengua distinta a la que él está acostumbrado a expresarse, experimenta un fuerte «shock» psicológico, cree que su lengua no es aprovechable y adquiere un complejo de inferioridad, mostrándose retraído e introvertido.
- El niño bilingüe está en desventaja frente al monolingüe, y su rendimiento es la mitad de lo normal y su retraso se manifiesta no sólo en el grado de instrucción, sino también en el desarrollo de su inteligencia.
- Las niñas tienen más aptitud para los idiomas que los niños, por lo cual no les afecta tanto este problema.

Podría pensarse que la solución al problema es eliminar totalmente las lenguas minoritarias. Pero, aparte del derecho que tiene todo pueblo a conservar su lengua, según Toussaint, esto es imposible. En virtud de una imposibilidad psicológica, no puede abandonarse la lengua materna. Y confirma Frank Smit que «la lengua materna es el fundamento de la propia personalidad». Refiriéndose a la situación de una lengua minoritaria frente a una oficial que intenta eliminarla, afirma que esto es difícil y no se hace sin pasar antes por un largo período de lucha en la cual se experimentan avances y retrocesos parecidos a los que se dan entre dos ejércitos en campaña. Si la lengua minoritaria tiene una cultura y una literatura propias, la desaparición es menos posible.

Nadie en el Congreso da soluciones, pero en las conclusiones se afirma: «Es norma de la Pedagogía que la enseñanza debe hacerse en lengua materna. Esto es un axioma, pero ¡cuántas veces los maestros han ignorado aquellas palabras de Pestalozzi! cuando dice: «Al niño hay que enseñarle partiendo de lo que ya conoce, de su propio mundo, de sus vivencias y, sobre todo, de su propio lenguaje». Y el representante del País de Gales señala: «Sugerimos, pues, que la introducción de la segunda lengua debe ser diferida hasta la edad mental de nueve años, porque hasta esa época la curva que representa el vocabulario del niño sufre un ascenso abrupto».

Y a este respecto dice también Toussaint: «Tengamos nuestra lengua y aprendamos las otras más tarde, cuando nuestra personalidad esté formada».

Algunas reflexiones en torno al problema de Valencia

Fácilmente puede observar cualquier maestro en Valencia el retraso de nuestros niños en la escuela. Su vocabulario es pobre y lleno de barbarismos (tanto en valenciano como en castellano); su timidez, cuando han de expresarse en castellano delante de sus compañeros (pese a la influencia del cine, los «tebeos», etc.).

El párvulo valenciano sufre, efectivamente, un fuerte «shock» al comenzar la vida escolar. Ya de por sí los niños sufren un desfase al salir de la vida familiar, y por eso las escuelas maternas deben ser lo más parecidas a las casas de los niños. Para el pequeño que empieza a ir a la escuela, la maestra se le representa como otra madre. Pero resulta que esta madre habla una lengua que él no entiende.

Una muestra de lo lejana que está la escuela de la vida del niño valenciano, es que nuestros niños, cuando se mandan «cartitas» en clase, lo hacen en valenciano. Es un valenciano maltratado, con una ortografía pésima. No sabemos si entristecernos por este mal trato a su lengua o alegrarnos por su fidelidad a ella, pese a desconocer por completo sus normas ortográficas.

¿Hemos pensado en el conflicto que se produce en la mente del niño valenciano que empieza a leer y que para enseñarle la letra U le dibujen una cosa que él conoce por «raim» y no por «uva»?

Nuevas corrientes pedagógicas nos dicen que el estudio de la Gramática debe hacerse partiendo de las conversaciones espontáneas de los niños. Pero las conversaciones de los niños son en valenciano y la gramática que enseñamos es la castellana.

Pese a todo, cuando nuestros niños nos oyen hablar valenciano nos preguntan si somos de Valencia. Parece absurda esta pregunta, pero está cargada de lógica: si los maestros no hablan en valenciano será porque no hay ninguno valenciano, piensan los pequeños.

Sabemos que el problema es complejo y de difícil solución por ahora. Pero lo que no podemos hacer nosotros, educadores que queremos contribuir a la formación íntegra de hombres auténticos, es esconder la cabeza bajo el ala, sabiendo, además, que nos lo exigen unas razones pedagógicas de peso y derecho natural. Como dice Juan XXIII en la «Pacem in Terris»: «Toda acción dirigida a suprimir y sofocar la vitalidad y desarrollo de estas minorías es una gran violación de la justicia y lo es mucho más si va dirigida a hacerlas desaparecer. Responde, en cambio, a una exigencia de justicia que los poderes públicos aporten su contribución a promover el desarrollo humano de las minorías, con medidas eficaces en favor de su lengua, de su cultura, de sus costumbres, de sus recursos y de sus iniciativas económicas».

3) *Escuela e idioma materno*

(Artículo de Octavio Fullat, publicado en el número de julio de 1967 de la revista «Cuadernos para el Diálogo»).

«Nos acostumbramos, a veces hasta a la injusticia, como si se tratara de lo más normal: hasta tal punto acontece esto, a fuerza de hábito, que a lo justo llegamos a apellidarla injusto. Tal confusión, debida a la costumbre, puede darse en muchas realidades humanas; una de

éstas es el idioma empleado o impuesto en las escuelas. Como en España estamos exentos de confusionismo, también en nuestra área geográfica se produce el desorden ético en lo referente al idioma escolar.

Antes de entrar en materia conviene hacer la salvedad de que un idioma es un fenómeno complejo, a la vez físico, social y cultural, y que no puede despacharse con aquella frase simplista según la cual «el idioma sirve para entendernos». Verdad es que una de las funciones lingüísticas es la intelectual, pero quedan aún la expresiva por la que uno se pone al descubierto, y la unitiva, por la que se tiende a comulgar con los demás.

A una lengua pueden acontecerle accidentes que por muy adjetivos que le sean no dejan, a veces, de causarle muy perniciosos inconvenientes. Así a un idioma, que es algo espontáneo y que avanza sometido a presiones normales, puede sobrevenirle algo ajeno a él mismo, como, por ejemplo, que se le declare idioma oficial de un Estado, privilegiándolo entre otras formas lingüísticas del mismo Estado que pasan a ser, por este hecho sobreañadido, lenguas esclavas frente a la lengua matrona. Este es el caso español, en el que se ha entronizado el castellano —y no el «español», como algunos dicen, pues no existe como idioma, como no existen el belga o el suizo—, dejando en situación de menoscabo a los otros idiomas hispánicos: el gallego, el vasco y el catalán. En ocasiones el factor político va más lejos y pretende la «asimilación» de los idiomas no entronizados con la oficialidad. Ni qué decir tiene que las escuelas se resienten inmediatamente de la actitud política que un Estado adopta frente a las lenguas habladas bajo su dominio.

Veamos ahora qué principios éticos, reconocidos por la teórica internacional —la praxis anda siempre más acongojada—, hallamos referentes a la lengua materna, o vernáculo, y educación. Poseemos un documento con afirmaciones contundentes sobre los derechos de las minorías: se trata de la «*Pacem in Terris*» de Juan XXIII donde leemos: «Todo cuanto se haga para suprimir la vitalidad y el desarrollo de las minorías étnicas, viola gravemente la justicia». Creo que no es científicamente aventurado afirmar que el hecho de no permitir la enseñanza en la lengua propia de un grupo humano es una manera de reprimir la vitalidad y el desarrollo de este grupo y, por tanto, una manera de lesionar la justicia según Juan XXIII. Y en España tenemos prohibidos, en la escuela, los idiomas gallego, vasco y catalán; nor lo menos prácticamente prohibidos, pues parece ser que en la línea legal nada

se dice. Más explícito, tal vez, resulte otro texto de la «*Pacem in Terris*», que dice así: «Responde del todo a lo que pide la justicia, el que los poderes públicos se apliquen eficazmente a favorecer los valores humanos de las minorías, especialmente su lengua, cultura...», ¿dónde mejor que en la escuela podrán los poderes públicos desarrollar la lengua y la cultura de un grupo humano, a fin de conformarse a la justicia?

No es un principio novedoso el que anuncia Juan XXIII; ya Pío XII había expuesto idénticas ideas en varios documentos. Basta leer la alocución pronunciada en la Navidad de 1939 y el Mensaje de Navidad de 1941.

En el párrafo 2 del artículo 26 de la Declaración Universal de Derechos Humanos, aprobada por las Naciones Unidas en 1948, se asevera que la educación tendrá por objeto el fortalecimiento del respeto a los derechos humanos. Mal andrà una educación que se imparte lesionando el derecho del educando a ser enseñado en su propio idioma. Además, en el párrafo 3 del mismo artículo se lee que «los padres tendrán derecho preferente a escoger el tipo de educación que habrá de darse a sus hijos»; parece ser que una de las cosas que pueden escoger es el idioma en que se educará a su descendencia, siendo cuestión de un idioma hablado en su Estado.

Considero que es una discriminación idiomática privilegiar escolarmente a un grupo lingüístico imponiendo el idioma de este grupo a los otros. El niño castellano, en nuestro caso, se halla con mayores facilidades para la cultura que los de otras áreas lingüísticas. Tal distinción no dice con el principio 1 de la Declaración de los Derechos del Niño, Declaración de las Naciones Unidas fechada el 20 de noviembre de 1959.

También el Vaticano II se ha pronunciado en el sentido aquí expuesto, pero quiero traer solamente un documento específico, el de la educación cristiana, en el que se consigna que la educación debe conformarse a la cultura y tradiciones patrias del educando, párrafo 1 del documento.

Para mayor abundamiento, y desde un ángulo pedagógico y no jurídico esta vez, copio del libro «*L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement*», publicado por la UNESCO, la siguiente afirmación categórica: «*Le meilleur véhicule de l'enseignement est la langue maternelle de l'élève, adulte au enfant*».

Hasta aquí no hemos hecho otra cosa que contemplar el Derecho Natural tal como viene interpretado por instituciones públicas de tanta solvencia y respeto como son la Iglesia Católica, la ONU y la UNESCO.

Veamos, ahora, cuál es nuestra peculiar situación. No considero que sea divulgar secreto alguno si digo que en España, además de hablarse la lengua castellana, se hablan también los idiomas gallego, vasco y catalán y si añado que estos tres últimos idiomas no son idiomas escolares, sino que en todos los centros educativos se enseña en castellano, salvo algunas excepciones raras que se hacen en francés, inglés, alemán..., pero no en los supradichos idiomas hispánicos.

Limitándome a la lengua catalana, por conocer mejor el caso, débese tener presente que es un idioma hablado por seis millones de personas —a pesar de los muchos apuros que ha tenido que padecer— en sus cinco importantes dialectos: catalán oriental, catalán occidental, valenciano, balear y rosellonés. La geografía del habla catalana abarca el Principado de Cataluña, una franja de Aragón que oscila entre los quince y los treinta kilómetros y que va de Norte a Sur, casi todo el antiguo Reino de Valencia, las Islas Baleares, el Principado de Andorra, el Rosellón francés y la ciudad de Algheró en Cerdeña con una población de 12.000 habitantes.

Dentro del terreno de los datos, resulta interesante saber si la población que habla en catalán tiene voluntad de que sus hijos estudien en tal idioma o no. Poseemos al respecto una encuesta que, a pesar de algunas deficiencias técnicas, dado el gran número de gente preguntada por toda Cataluña nos ofrece una excelente aproximación a la realidad. Es cuestión de una encuesta realizada masivamente en 1965; pues bien, ante la pregunta: ¿está usted de acuerdo con la situación de ausencia total de la lengua catalana en la escuela?, responde afirmativamente tan sólo un 9 % de los encuestados, siendo en Barcelona ciudad sólo de un 8,1 %. Los demás reclaman la presencia del catalán en las escuelas, en alguna forma. Si tenemos presente que desde 1961 a 1965 el número de inmigrados a Cataluña representa el 15 % de la población total de ésta, el resultado de la encuesta puede valorarse mucho más, habida cuenta, por otro lado, del estado de postergación en que se ha tenido la lengua catalana, eliminada del cine, radio, televisión, diarios y escuela.

La UNESCO reconoce que la lengua catalana es un idioma literario que goza de una literatura extraordinariamente desarrollada —obra citada antes, pág. 48— y al presentar la lista de las lenguas románicas dentro del tronco idiomático del indoeuropeo no olvida en manera alguna el catalán, pág. 157 de la obra citada.

Son muchos los Estados que respetan, aunque en diferentes grados, el derecho de los idiomas maduros a ser lengua escolar y, a veces, hacen

esto aun tratándose de idiomas poco evolucionados, poco hablados y sin prestancia literaria, que no es el caso del gallego, ni del vasco, ni del catalán.

La Unión Soviética es uno de los Estados que más respeto ha tenido por los idiomas hablados en su vasto territorio a pesar de tratarse de más de cien lenguas principales. La política educativa ha tendido a asegurar la enseñanza en los idiomas vernáculos, teniendo presente que se han tenido que crear alfabetos y gramáticas en lenguajes que sólo eran hablados. Francia, a pesar de su centralismo borbónico, permite el empleo de los idiomas vernáculos en las escuelas primarias cuando los interesados lo piden a fin de aprender el francés; además, tales lenguajes figuran en los programas de las Normales y se consideran materias facultativas en los programas de las enseñanzas secundaria y universitaria. En el Reino Unido, el galés se emplea en la enseñanza, así como el maltés en la Isla de Malta y el lituano en Polonia. En Suecia se utiliza el lapón en la enseñanza. De todos es conocido como en Bérgica se producen hasta disturbios para reclamar aun extremosamente el derecho de la lengua escolar, y todos sabemos que en Suiza los cuatro idiomas, alemán, francés, italiano y romanche son idiomas escolares. Pero un caso que me ha llamado recientemente la atención se da en los Países Bajos, en los que existe la Frisia, una pequeña región de unos 150.000 habitantes, donde se utiliza la lengua frisona en la enseñanza a pesar de ser un número tan exiguo los que la hablan.

De la excursión que acabamos de realizar, aunque un tanto precipitadamente, se desprende que el gallego, el vasco y el catalán, como idiomas, tienen derecho a ser lenguas de enseñanza, y que el ejercicio de tal derecho no es cosa ni complicada ni peligrosa, pues hemos visto que son varios los Estados que así lo hacen sin mayores contratiempos. Esperamos con optimismo ver reconocido el derecho escolar de la lengua en España y sin tener que aguardar mucho tiempo».

4) *El catalán en la Enseñanza Primaria*

(Dos notas publicadas por los periódicos «Unidad» (29-V-67) y «El Diario Vasco» (15-IX-67).

«Unidad», 29-5-67:

«El «Institut d'Estudis Catalans» ha hecho público hoy el texto de un escrito elevado al Ministerio de Educación y Ciencia solicitando

la enseñanza de la lengua catalana en los centros de educación del Estado en tierras catalanas. El acuerdo de enviar este escrito fue tomado en una reunión celebrada el 30 de noviembre último, en el Ateneo barcelonés, al que asistieron las Reales Academias de Barcelona de Buenas Letras, Medicina y Cirugía, y Bellas Artes, además del propio «Institut d'Estudis Catalans», acuerdo al que se sumaron días después las Academias de Ciencias y Artes, Jurisprudencia y Legislación, Farmacia y Ciencias Económicas y Financieras, que no pudieron asistir a la reunión.

La solicitud, según ha contestado el subsecretario de Educación y Ciencia —de ello informa hoy la «Hoja del Lunes»—, se encuentra en estudio de la comisión designada al efecto.

«El Diario Vasco», 15-9-67:

«En «La Vanguardia» de Barcelona leemos una amplia información de la que transcribimos a continuación sus primeros párrafos:

El curso escolar que está a punto de iniciarse, trae una sugestiva novedad pedagógica en las tareas de las escuelas municipales de Barcelona: la enseñanza con carácter voluntario y gratuito del idioma catalán. La iniciativa despertó desde el primer momento singular interés y abre amplias posibilidades para proyectar el conocimiento de la lengua vernácula en las nuevas generaciones. Punto de partida éste que arranca de las aulas municipales que sin duda tendrá en el futuro mayores áreas de penetración en los demás grados de la enseñanza. Por ahora, como primer paso hacia objetivos más dilatados, son los alumnos de Enseñanza Primaria y en el ámbito de las escuelas dependientes del Ayuntamiento, quienes podrán añadir al programa general de estudios, la asignatura del idioma catalán.

Como se recordará, fue el «Institut d'Estudis Catalans», recordando el sentir y las aspiraciones de los distintos sectores de la vida catalana, quien, amparado por las reales academias de Barcelona, trasladó al Ministerio de Educación y Ciencia, el pasado mes de mayo, la correspondiente solicitud para que autorizase la enseñanza de la lengua catalana en los centros de educación del Estado radicados en Cataluña.

Una comisión designada al efecto estudia la propuesta, y en tanto llega la respuesta del Ministerio, en la que se ha de contemplar la petición a escala general, atendiendo así el contenido y el espíritu del escrito promovido por el «Institut d'Estudis Catalans», saludamos con satisfacción y esperanza la presencia de profesores del idioma catalán en las escuelas municipales.

Naturalmente, el conocimiento del catalán no ha de estar limitado al lenguaje, es decir, al modo de expresarse. Como es lógico, ha de comprender aspectos diversos del arte, la literatura y el resto de los conocimientos de la vida y la historia catalanas, proporcionando al alumno una visión conjunta del área idiomática que estudia. Se comprenderá, por tanto, hasta qué punto la tarea de ordenar ese programa o plan de estudios ha requerido una dedicación intensa y profunda por parte de un grupo de pedagogos que, bajo la dirección del catedrático de Lengua Catalana de la Universidad de Barcelona, doctor don Antonio Comas, ha trabajado pacientemente para ofrecer al Ayuntamiento una ordenación de materias que han de integrar la enseñanza del catalán en las escuelas municipales, a excepción de parvularios.

El plan de estudios está prácticamente terminado, y con toda seguridad —así nos lo ha manifestado la señorita Montserrat Tey-Planas, concejal presidente de la Junta Municipal de Enseñanza Primaria, quien nos ha facilitado también el resto de las notas informativas que se recogen en este reportaje—, con toda seguridad, repetimos, será presentado a la consideración del próximo pleno municipal, para trasladarlo seguidamente al Ministerio de Educación y Ciencia, a fin de que dé su conformidad al mismo.

Falta, pues, este requisito legal, pero, no obstante, las clases para la enseñanza del catalán en las escuelas municipales comenzarán puntualmente el próximo mes de octubre, como se había previsto en el momento de poner en marcha esta iniciativa.

La información que hemos reproducido en parte, da más detalles. Dice, por ejemplo, que la duración de las clases será de una hora diaria, y que se espera por las consultas realizadas, que un 70 % de la matrícula actual asistirá a las clases de catalán».

5) *Bilingüismo para Galicia*

(Fragmento del libro «Galicia: éxodo y desarrollo», de Alberto Miguez, citado por la revista de Pamplona «Príncipe de Viana»).

«Como seguramente mis lectores no ignoran, en la Unión Soviética se utilizan para la enseñanza la totalidad de sus cien lenguas vernáculas.

La enseñanza es dada en lengua local, tanto en las repúblicas federadas o autónomas como en los territorios autónomos. El ruso se enseña en todas partes a partir del segundo año, pero como una lengua

extranjera, a la vez que otra —inglés, francés o alemán— es enseñada lo mismo que en Rusia a partir del quinto año. Así, un niño ruso sale de la escuela hablando teóricamente dos lenguas; al paso que un niño armenio sabe tres: la suya, el ruso y la otra.

En Bélgica gozan de paridad en la enseñanza el flamenco y el francés.

En Suiza, el romanche se iguala al alemán, italiano y francés.

En Francia, por Ley número 51-46 de 11 de enero de 1951, se autoriza el uso de las lenguas vernáculos en la Enseñanza Primaria y en las escuelas normales, escuelas secundarias y universidades, como asignatura facultativa.

En el Reino Unido se utiliza el galés en la Enseñanza Primaria; el lituano en Polonia; el lapón en Suecia, etc.

Por su parte, la UNESCO, cuya autoridad no es fácil de poner en duda, aconsejaba en su conferencia general de 1951, que es «preciso esforzarse en impartir la educación en la lengua materna, hasta el grado más avanzado posible. Es particularmente conveniente que los niños inicien su enseñanza en la lengua materna, pues esta práctica abrevia la brutal transición entre el hogar y la escuela. Si la aprehensión de ideas y conceptos nuevos suponen para el niño un esfuerzo, este esfuerzo será doble y retardará su progreso intelectual si tiene que asimilarlos en un idioma que no es el suyo familiar. Si la lengua de la escuela es la misma que la del hogar, la unidad entre ambos ámbitos sociales será cumplimentada, con lo que la vida familiar y el proceso docente tenderán a cooperar más racionalmente».

En Galicia este problema se ve con claridad meridiana. La Enseñanza Primaria en Galicia se ha realizado siempre o casi siempre en castellano. Pero Galicia, ya lo hemos dicho, es un país bilingüe, con dominio del gallego, en cuanto a número e importancia. En el campo gallego, donde nadie o casi nadie habla en castellano, se enseña en esta lengua. En las escuelas normales se forman las promociones de futuros maestros y maestras que irán a trabajar al campo gallego, no hay ninguna asignatura de lengua y literatura gallega, etc.».

6) *Enseñanza del castellano en las escuelas públicas norteamericanas*

(Dos notas publicadas en «El Diario Vasco» del 22-7-67 y 5-1-68).

«*El Diario Vasco*», 22-7-67:

«El representante Jacob H. Gilbert, demócrata por Nueva York, abogó hoy por una legislación que permita la enseñanza intensiva del idioma español a más de dos millones de niños en las escuelas públicas de su nación.

Gilbert pidió al Subcomité de Educación del Senado créditos para ayudar a las escuelas públicas en el desarrollo de programas bilingües en los niveles elementales y secundarios y en la preparación de maestros de español.

El legislador que presentó un proyecto de ley en ese sentido, manifestó que hay 90.000 niños en las escuelas públicas de Nueva York que no tienen suficientes conocimientos de inglés para poder seguir los estudios de la escuela secundaria. Sólo en la ciudad de Nueva York, dijo Gilbert, existen 225.000 niños de origen portorriqueño o hispánico en las escuelas públicas.

«Mientras se obliga a los niños de origen hispánico a estudiar sólo en inglés en las escuelas, lo que muchas veces les ocasiona retrasos, vemos cómo irónicamente se insiste en enseñar idiomas extranjeros», agregó.

Gilbert concluyó: «Vivimos en una época donde la educación no es un lujo, sino una necesidad, y por lo tanto es necesario aprobar un proyecto de ley que establezca programas de enseñanza de español en las escuelas públicas de la nación».

«*El Diario Vasco*», 5-1-68:

«El presidente Johnson firmó el martes una ley por la que se dará enseñanza en español a los niños de origen hispánico de la nación en escuelas primarias y secundarias.

Se considera que hay unos tres millones de niños de habla española que se podrán beneficiar con la serie de proyectos que el Gobierno Federal auspiciará. en cooperación con los respectivos Estados, y entre ellos están las tres cuartas partes de los niños que residen en los Estados del Sudoeste de Estados Unidos (Tejas, Nuevo Méjico, Arizona, Nevada y California).

La medida prevé que los distritos escolares solicitan ayuda económica al Gobierno Federal sometiendo previamente un plan al efecto.

La ley concede 15 millones de dólares para el año fiscal terminado el 30 de junio de 1968, 30 millones para 1969 y 40 millones en 1970.

El proyecto de ley fue auspiciado principalmente por el senador Ralph Yarborough, demócrata por Tejas. Los senadores que coauspiciaban la iniciativa fueron: Robert Kennedy, demócrata, y Jacob Javits, republicano, por Nueva York; Edward Kennedy, demócrata, por Massachusetts; Thomas Kuchel y George Murphy, republicanos, por California; Paul Jones Fannin, republicano, por Arizona; Harrison Williams, demócrata, por Nueva Jersey, y John Tower, republicano, por Tejas.

En la Cámara, los congresistas Jacob Gilbert, James Scheuer, demócratas, por Nueva York, y el también demócrata Edward Roybal, por California, se distinguieron por la aprobación de dicho proyecto de ley».

7) *Los otros analfabetismos*

(Nota escrita por un equipo de redacción y publicada en «Cuadernos para el Diálogo» de agosto-septiembre de 1967).

«El día ocho de septiembre se ha celebrado el Día Internacional de la Alfabetización. El significado de esta fecha ha de buscarse, fundamentalmente, en la progresiva toma de conciencia del papel irremplazable que un determinado nivel cultural tiene en el vital aspecto de proporcionar una posibilidad de comunicación y de participación en los múltiples aspectos de una realidad cada vez más rica.

Se ha dicho que hoy 678.000 españoles no saben leer ni escribir —pequeña cifra considerada en relación con el total de la población—, y que se confía que en 1970 el analfabetismo haya desaparecido de España.

Pero esto es muy discutible en un aspecto de sumo interés. Hoy, múltiples grupos nacionales: gallegos, vascos y catalanes, mantienen en su seno incontables individuos que son «analfabetos de idioma materno». Una visión chata y de compromiso de los graves e importantísimos problemas de la alfabetización y el desarrollo cultural, que ha descuidado, por desgracia, la realidad y la vida de las culturas «autónomas», y ha cerrado los ojos a la radical evidencia de la variedad lingüística del país ha provocado sensibles destrozos en el patrimonio cultural y

humano, en las posibilidades de expresión y de comunicación de muchos españoles. No se pone en tela de juicio la necesidad de una lengua oficial, que por diversas circunstancias históricas y políticas debe ser y seguir siendo el castellano. Pero nunca se debió poner en tela de juicio la viabilidad y el valor, y las posibilidades de enriquecimiento que el vasco, el catalán y el gallego, con añeja historia y valiosísimas aportaciones literarias suponen para el acervo cultural de España. Ahora se anuncia que se va a permitir la enseñanza del vasco en las escuelas, y también del catalán —que ha subsistido victoriosamente en condiciones increíblemente difíciles—, así como la creación, en la Universidad de Barcelona, de una especialidad de filología catalana. Todo ello es elogiado. Pero no se puede por menos de pensar en el dudoso conocimiento de la realidad cultural española de unos responsables de la educación que, al «castellanizar», uniformando, han puesto en peligro el más valioso medio que un hombre posee para desarrollarse en el mundo: su idioma materno; así se evidencia en este triste ejemplo el error, la inoperancia de una concepción «unitarista» de la comunidad nacional. Los niños vascos o catalanes, tendrán ahora que permanecer en clase después de hora, para algo que, al colocarlo como un aditamento, se presenta en apariencia como extraordinario, como «adorno». He aquí otro fallo que es preciso remediar. Porque el temor es que se cambie la «táctica», pero no se haya revisado a fondo el sutil colonialismo lingüístico de que muchos castellanos parlantes nos avergonzamos profundamente».

8) *Bilingüismo y biculturismo en Canadá*

(Artículo de Guillermo Díaz-Plaja publicado en «Cuadernos para el Diálogo» de diciembre 1966).

«En uno de los primeros números de «Cuadernos para el Diálogo» publiqué las cuartillas destinadas a servir de prólogo a un libro que bajo el título suficientemente claro de «Para entendernos», se propone establecer las bases informativas necesarias para comprender el biculturalismo peninsular. El tema hasido abordado aquí también, pero no oculto la decepción que me produce el manejo, de un lado y de otro, de tópicos ya estériles en las plumas de los nuevos polemistas. Ello me confirma en la condición ardua del trabajo emprendido y en la cautela con que deben manejarse los datos, los inciertos datos que es posible, por el momento, poseer. Por este motivo juzgo de enorme interés explicar la actitud previa que me ha sido dado recoger, en una reciente estancia en

el Canadá, ante el problema que tiene planteado aquel grande y hermoso país».

«Un viento de fronda sacude el pacífico territorio que recorre el Norte de los Estados Unidos, de mar a mar. La policía reprime, con su especial dialéctica, los desórdenes que provocan unos jóvenes especialmente «airados». Hace poco ha sido en Montreal. Enarbolan estos jóvenes una bandera que trae una cruz y unas flores de lis. Pero esta bandera es lícita: es la insignia de la provincia de Quebec. Unicamente que en los edificios oficiales ondea junto a la bandera del Canadá, que, como es sabido, ha sido cambiada el año pasado, sustituyendo los colores de la «Union Jack», con tres bandas (rojo-blanco-rojo), en cuyo centro se recorta una hoja de arce. La sustitución de esta bandera es ya un acto significativo de la presión de un grupo de canadienses a quienes molestaba el sentido británico de los colores anteriores. Este grupo es el que ahora se ha manifestado llevando sobre sus cabezas, esta vez sola, sin la bandera común, la enseña flor delisada, que recuerda que los primeros pobladores de una gran parte del Canadá fueron los franceses.

He aquí planteados, sumariamente, los términos del problema. Un sector de ciudadanos del Canadá, cuyo origen se remonta a 1604, se siente incómodo dentro del «status» que rige actualmente la comunidad canadiense, cuya evidente mayoría se constituye por gentes de habla inglesa (anglófonos), en proporción de un 67 % frente a un 30 % de habla francesa (francófonos). Es importante señalar que dentro de esta colectividad, más de la mitad (tres millones y medio) sólo habla francés, siendo el resto (dos millones y medio) prácticamente bilingües.

Estos canadienses se sienten ciudadanos de segunda clase: el idioma de las oficinas públicas es el inglés, y lo que es más grave, el progreso de la vida profesional, los grandes puestos técnicos y administrativos exigen la expresión inglesa. Nótese que se trata tanto de un sistema político como de un hábito social.

Las reclamaciones de estos «autres canadiens» han seguido toda la gama: del sentimentalismo al culturismo, del culturismo al autonomismo, del autonomismo a la franca secesión. Sus revistas «Quebec Libre», «Part Pris» y otras muchas más manejan todos los trémoslos que empuja la pasión dialéctica. La situación no mejora en modo alguno.

En estas circunstancias, lo temible es la imprecisión de los términos que permiten estimar la mayor o menor gravedad del problema. Los gritos de los más estridentes, ¿tendrán fuerza para arrastrar a las

posiciones más tibias o neutras? A la manera como existe ese «glissement a gauche» por el cual el liberal siempre teme no ser considerado bastante liberal, los movimientos autonomistas se apoyan y se agravan por esa marcha hacia el extremo que los tibios no se atreven a contradecir cuando la decisión se perfila en el horizonte.

Esta necesidad de conocer es, pues, la que se ha impuesto. Y, en efecto, en mayo de 1963, el Gobierno del Canadá nombró una «Real Comisión de Encuesta sobre el bilingüismo y el biculturalismo», cuyo informe —bellamente editado— acaba de aparecer en Ottawa, bajo la reseña de Roger Duhamel, «impresor de la reina».

Constituían la Comisión diez personalidades de distintas procedencias profesionales y geográficas, que se aprestaron a realizar una serie de calas de profundidad por todo el país, realizando sesiones públicas en una treintena de ciudades, a las que asistieron un promedio de unas cuatrocientas personas, a las que los miembros de la Comisión presentaron las siguientes cuestiones:

—Los dos pueblos del Canadá, el anglófono y el francófono, ¿quieren y pueden vivir unidos?

—¿En qué nuevas condiciones?

—Dichas condiciones, ¿estarían dispuestos a aceptarlas?

El informe de la «Real Comisión» canadiense es un prodigio de prudencia, de equidad y buen sentido. Cuando sus dirigentes se enfrentaban con los diversos públicos se apresuraban a decirles que intentaban conocer su propio país «estudiar el Canadá», en modo alguno imponer o sugerir soluciones. No se han obtenido soluciones. No se han obtenido «conclusiones», insistiéndose en el carácter «preliminar», de base previa documental, para ulteriores diligencias.

De ahí que el texto del «Informe» sea, en sí mismo, tan contradictorio como la realidad demográfica a la que se aplica. En las regiones absolutamente anglófonas, la reacción era de estupor. ¿A qué vienen ustedes? ¿Por qué quieren que hablemos en francés? ¿Se proponen ustedes balkanizar el Canadá? En las zonas de mayoría absoluta de francoparlantes, especialmente en Quebec, la reacción era la contraria, que —como hemos indicado más arriba— los más «duros» y apasionados, constreñían y reducían al silencio a los partidarios de fórmulas equidistantes de cualquier extremismo. El problema se complica, además, porque el factor religioso contribuye a la diferenciación, siendo la zona de Quebec más predominantemente católica que el resto del país.

Un tercer elemento de perplejidad lo ofrecen las zonas intermedias: es decir, las que presentan una población francesa importante pero minoritaria (y viceversa, los grupos anglófonos de Quebec). ¿Qué hacer entonces? Para los partidarios de la absorción, el ejemplo de los Estados Unidos es grato de aducir. ¿No son los Estados de la Unión un gigantesco «melting pot», un enorme crisol en el que se funden, con evidente rapidez —aunque no de modo fulminante—, las corrientes inmigratorias que, infatigablemente, vierten sus torrentes humanos en la gran democracia norteamericana?

Estas masas heterogéneas exigen verdaderos programas de «conversión» para el inmigrante, bien a través de una mitología nacionalista que se sirve en la escuela, bien a través de «cursos de americanización» que se ofrecen gratuitamente al inmigrado en todas las ciudades de los Estados Unidos.

Pero esta argumentación no convence a los «quebecois», población multisecularmente cohesionada en un ángulo del territorio canadiense, «socio fundador» diríamos del complejo político que se denomina «Confederación del Canadá». Estos cinco millones de canadienses, ¿cómo deben ser gobernados?

El problema es de tal entidad que desde el Acta de constitución del país en 1867 no se ha producido circunstancia tan grave. Tanto que, en diversas de las contestaciones recogidas en el «Informe», se habla pura y simplemente de la liquidación del Canadá, incorporando las zonas anglófonas a los Estados Unidos y dejando la zona de Quebec en el pleno ejercicio de su libertad política y cultural.

El problema puede enfocarse también, claro está, en forma de diálogo entre «dos naciones», «dos lenguas» y «dos culturas», y éste es el sentido que tiene el título del Informe de la «Comisión Real». Pero para llegar a ese diálogo, dicen los «quebecois», los canadienses anglófonos deberían abandonar unos hábitos mentales que son en ellos como una segunda naturaleza. Uno de ellos es el obstinarse en considerar el Canadá francés como una realidad artificial o, en cualquier caso, como un elemento de distorsión política. (Se hace hincapié en los errores fonéticos y léxicos del francés de Quebec, el llamado «joual», a lo que los llamados «quebecois» responden exigiendo una enseñanza completa, sufragada por el Estado, en la lengua francesa en su plenitud lingüística y cultural.)

Pero tampoco esto resuelve las cuestiones planteadas. Más allá del terreno de la administración, existe en los medios anglófonos una ten-

dencia a discriminar, un manifiesto prurito de cerrar el paso a los francófonos en los puestos de responsabilidad. El problema —y de ahí su gravedad— es, pues, sociológico.

Por esta razón, la «Real Comisión» de encuesta ha multiplicado sus entrevistas para obtener cuantos matices sean posibles en un problema de por sí difícil de resolver. Otros problemas secundarios —el de otras minorías importantes (tal la ucraniana) y el atroz sentido de la responsabilidad recogido al plantearse el problema de las reservas de los indios, ¡los auténticos canadienses!, reducidos en una lamentable condición de pueblo olvidado y en trance de desaparecer— completan los datos que el «Informe» nos ofrece, documentado admirablemente de buen sentido y de espíritu de equidad, necesidad apremiante y previa para conocer con la mayor exactitud posible los términos de un problema cuya solución por vía pacífica, y en lo posible armónicamente vinculada a la tradición liberal de la patria común canadiense, hemos todos de desear».

9) *Los idiomas nacionales en la URSS*

(Artículo de la revista «Pliegos Euzkeralógicos» editada por Jelalde en Bilbao en 1964).

«Paseando la vista sobre el mapa de minorías étnicas dentro de Estados europeos y comprobando la acción de éstos sobre aquéllas, nos sorprende el contraste que ofrecen los llamados cristianos y occidentales en oposición a la meca del comunismo europeo: la URSS.

Es como una alienación o contradicción más entre el sistema titulado capitalista o imperialista y el que sigue en campeón de la llamada «democracia popular». O dicho al revés de libertad, occidentalismo o cristianismo. Pero para nosotros, minoría étnica, contradicción manifiesta y dolorosa.

Sin querer recargar tintes sombríos, abriendo un poco los ojos, observamos que en la zona occidental se desprecian, si no se persiguen, los idiomas maternos, minoritarios o de minorías étnicas. Mientras tanto, ¿qué ocurre en la URSS?

Ese inmenso Estado de 21.500.000 kilómetros cuadrados con más de 210.000.000 de habitantes, dentro del que existen numerosas minorías étnicas, se ha enfrentado con el problema de los idiomas maternos étnicos, y les ha dado la siguiente solución:

En los establecimientos pre-escolares, para niños de tres a siete años, el objetivo principal es el de aprender la lengua materna.

Las escuelas elementales, de siete a diez años, comprenden cuatro clases, pasando a la escuela media, que comprende hasta los dieciséis años. A esta edad comienza la enseñanza superior. El estudio de la lengua oficial, el ruso, no se comienza hasta la edad de ocho años, dedicando entonces dos horas semanales a ese fin. Al año siguiente, en lugar de dos horas son cuatro horas las que semanalmente se dedican a este objeto, siguiendo así el ciclo de las enseñanzas de la lengua oficial, el ruso. Mientras tanto, los niños siguen sus estudios, orales y escritos, de su lengua materna, nacional, realizando simultáneamente estudios de historia y geografía de su propia nación.

Consecuencia de ello. Que hoy en día se cultivan en la URSS además de la lengua oficial, el ruso, 106 lenguas nacionales, cuya enseñanza es obligatoria, y se publican periódicos y revistas en un centenar de idiomas distintos».

Necesidad del bilingüismo en nuestra enseñanza primaria.

Se ha escrito mucho sobre el bilingüismo aplicado a la enseñanza, tanto en relación con nuestra Península como en relación con todo el mundo.

El capítulo anterior recoge algunos artículos que dan una noción de las ideas que últimamente y de un modo concreto se barajan en torno a este tema. Creemos que su lectura es una útil introducción en el asunto.

Nosotros haremos en el presente capítulo y en el siguiente una defensa del bilingüismo, que a nuestro juicio es imprescindible hacer desde un punto estrictamente pedagógico y desde un punto de vista sociológico. No podemos hacer una exposición exhaustiva del problema, porque ello desbordaría nuestro estudio, pero procuraremos tocar todos aquellos puntos que a nuestro entender tienen un mayor interés.

Bases falsas y bases válidas para defender el bilingüismo en la enseñanza primaria

Como veremos más adelante, nuestra defensa del bilingüismo se fundamenta en argumentos de tipo más bien práctico, dando a esta palabra el sentido de un desarrollo completo de las personas, no un senti-

do estrecho de carácter inmediato o utilitario. Pero no se fundamenta sin embargo en argumentos de tipo sentimental.

Los sentimientos son válidos como argumento cuando se inscriben en un proceso racional. Tales sentimientos no sólo deben respetarse, sino incluso defenderse y desarrollarse. Sin embargo, los sentimientos de tipo nostálgico, que carecen de una base y proyección racionales en todo su contexto, no pueden sustentar una línea de actuación que sea defendible en medida alguna.

Con esto no tratamos de descartar el papel que juega en esta materia lo que podríamos llamar un voluntarismo y sentimiento políticos, en todas sus muy diferentes versiones. Por un lado su existencia es absolutamente innegable y por otro alguna de sus versiones es perfectamente válida. Ahora bien, ni es a esto a lo que nos referimos en el párrafo anterior ni forma parte alguna de nuestro estudio. Sólo tenemos en cuenta, como se irá viendo, los aspectos pedagógicos y sociológicos de la cuestión, pero no los políticos, a pesar de su fuerte incidencia en ella.

Con referencia, pues, a las argumentaciones sentimentales y culturalistas, tenemos que empezar por decir que el idioma propio no es simplemente, únicamente, «algo querido» ni «un tesoro cultural». Sin dejar de ser eso, es mucho más que eso. Los lingüistas actuales —los lógicos, los semánticos, los estructuralistas— nos ponen de manifiesto la gran complejidad de este problema y lo absurda que resulta en consecuencia cualquier simplificación. Ello hace que desestimemos por completo de entrar en él.

Un idioma es antes que nada una necesidad, una necesidad social. Esto sí debe destacarse. Todos los idiomas son una necesidad concreta; por eso existen.

Hay que añadir inmediatamente que tal necesidad es dinámica y que por tanto evoluciona con el tiempo en diferentes aspectos, tanto superficiales como fundamentales.

Está muy extendida la defensa del vascuence por motivos nostálgicos unas veces y por motivos de erudición otras (su antigüedad, su carácter de «reliquia sagrada», etc.). Ello da pie lógicamente a la defensa de la «conservación» del idioma, que a nuestro juicio representa una postura contradictoria. «Conservar» el vascuence es condenarlo a muerte. Porque de la proclamación de que se hace necesario «conservar» el vascuence se pasa irremediabilmente por un proceso que tiene mucho de lógico a abogar por un tipo de medidas tímidas, titubeantes e insuficientes. Lo que en un primer momento constituye una real voluntad de

conservación del idioma se convierte así inexorablemente en un siguiente paso en su aniquilamiento.

El idioma no se conserva. Se utiliza. Se desarrolla. En realidad nada se conserva. Incluso aquello que se conserva en latas termina por comerse o por pudrirse.

El idioma evoluciona en su utilización, inmerso en un mundo de necesidad y cambios, adaptándose a ellos, sirviendo en la actuación sobre ellos, desarrollándose.

«Renovarse o morir» es una frase que encaja perfectamente en este problema, como en el fondo de todos los problemas.

Un idioma debe desarrollarse para servir mejor y potenciar a la colectividad que lo posee. Si queda circunscrito a una capacidad expresiva limitada, no se actualiza y no sirve a esta colectividad, frenando en cambio su desarrollo. Esto es muy claro en el caso del vascuence.

El vascuence no debe considerarse un idioma doméstico y rural, aunque por diversos motivos lo sea en la situación presente. Si se lo considera así, si se acepta esta situación, se condena a la colectividad que lo utiliza a un desarrollo lastrado.

Hemos dicho que el idioma es una necesidad social y que es una necesidad dinámica. No valen por tanto frases como la del escritor Roque Barcia, que describía y encomiaba así el vascuence:

«...esos vascos activos, laboriosos, briosos y vehementes, cuya lengua han conservado fielmente, a través de los siglos, con el sello antiguo que la distingue; apareciendo inmóvil e inalterable en su culto al pasado».

Aunque caben muchas citas de ese tenor, nos limitaremos a añadir a título de muestra los verbos que utiliza sobre el vascuence el editorial del «Diario Vasco» del 8-3-67:

— *Salvar* a toda costa la «lingua navarrorum».

— *Ir en socorro* del vascuence.

— El euskera *no debe morir*.

Mucho más corrientes son aún los términos «conservación», «mantenimiento», etc. Entiéndase que si criticamos el deseo de «conservar» el idioma es porque a nuestro juicio tal deseo tiene un carácter insuficiente y contradictorio, pues quede claro que somos partidarios del máximo desarrollo del vascuence en todos los órdenes, aspectos, niveles y formas. Y ello en razón de su actual necesidad social. Por otro lado, si nos parecen plenamente criticables las argumentaciones de la «conser-

vación» no nos lo parece en cambio el voluntarismo político que frecuentemente las emplea. Hecha, pues, esta salvedad debemos insistir en que el desarrollo de un idioma o se fundamenta en una *necesidad* o no se plantea.

Los partidarios de la «conservación» del idioma responderán sin duda a esto:

—«Se diga lo que se diga, el vascuence no es ya, hoy en día, una necesidad. Debemos conservarlo porque es algo nuestro, algo querido, una herencia sagrada de nuestros padres y un gran tesoro cultural no sólo para nuestro pueblo sino también para los demás. Pero necesario, por suerte o por desgracia, no lo es. Hay que ser realistas».

Nuestra opinión es en cambio que la falta de un mayor desarrollo del vascuence es un elevado coste social. Hace que los vascos-parlantes pierdan horas y más horas en la escuela sin entender las lecciones primarias de historia, cuentas, etc., etc., que les son dadas en castellano, cuando lo que les debería enseñar en todo caso es el propio castellano. Se calcula que cada niño vasco-parlante pierde por esta razón en la escuela uno o dos años. Ello por sí sólo constituye evidentemente un coste social elevadísimo.

Se retrasan formaciones intelectuales, se frena la revelación de capacidades y aptitudes, se crean complejos e inhibiciones.

Del mismo modo, y ya fuera de la escuela, el vasco-parlante de medios rurales se ve forzado a perder tiempo y energía en cada decisión y en cada paso que desea dar en el medio social-hispano-parlante, y ello por falta de cauces normales de comunicación bilingües; el servicio militar, por ejemplo, es frecuentemente una verdadera tragedia para estos chicos y además una lamentable pérdida de tiempo.

Consideramos muy importante que todos los niños del País Vasco aprendan castellano (como lo consideramos el que todos aprendan vascuence). Lo que nos parece un despilfarro social es la forma en que está instituido el aprendizaje del castellano y la falta de cauces bilingües que permitan un acceso gradual de conocimientos en todos los órdenes.

Los aspectos que con más dureza ponen de manifiesto el perjuicio social que esto origina, en aquello que se refiere a la Enseñanza Primaria, se desarrollan en los apartados siguientes de este mismo capítulo. Las razones que aparecen en ellos, junto con las que hemos indicado aquí, son las que explican nuestra afirmación de que el desarrollo del vascuence es una necesidad social.

Es una necesidad en sentido estricto para la población vasco-parlan

te. Constituye el remedio del despilfarro social producido hoy en día. Una sociedad *realmente* bilingüe, como es la nuestra, no puede ser *formalmente* monolingüe, como lo es también la nuestra. Exige por el contrario una institucionalización cultural bilingüe.

Pero aparte de esta necesidad en sentido estricto para la población vasco-parlante, el desarrollo del vascuence entre la población hispano-parlante del País Vasco es también una necesidad, si bien en un sentido ya más amplio: su necesidad de una compenetración más real y directa con la población vasco-parlante. Una mayor comunicación social generalizada da pie al reforzamiento de la unión de intereses en aquello que efectivamente tienen de común.

El desarrollo general del vascuence entre la población hispano-parlante del País Vasco no puede considerarse tal vez según esta perspectiva como una «necesidad en sentido estricto», a la manera que decíamos al hablar de la población vasco-parlante (supresión de un despilfarro social), pero sí como una verdadera necesidad social, entendido este término en un sentido desde luego más amplio y sin embargo a nuestro entender perfectamente válido.

Aun refiriendo estrictamente al terreno escolar esta segunda vertiente del problema, podemos aportar algún dato interesante.

«Poseemos al respecto una encuesta que, a pesar de algunas deficiencias técnicas, dado el gran número de gente preguntada por toda Cataluña, nos ofrece una excelente aproximación a la realidad. Es cuestión de una encuesta realizada masivamente en 1965; pues bien, ante la pregunta: «¿Está usted de acuerdo con la situación de ausencia total de la lengua catalana en la escuela?» responde afirmativamente tan sólo un 9 % de los encuestados, siendo en Barcelona ciudad sólo de un 8,1 %. Los demás reclaman la presencia del catalán en las escuelas, en alguna forma. Si tenemos presente que desde 1961 a 1965 el número de inmigrados a Cataluña representa el 15 % de la población total de ésta, el resultado de la encuesta puede valorarse mucho más, habida cuenta, por otro lado, del estado de postergación en que se ha tenido la lengua catalana, eliminada del cine, radio, televisión, diarios y escuela» (9).

Recientemente se ha efectuado en Guipúzcoa una encuesta parecida, pero no dirigida como la catalana a la totalidad de la población, sino exclusivamente a los trabajadores inmigrantes. En el anexo de este

---

(9) Del artículo de Octavi Fullat que reproducimos como documento número 3 del capítulo anterior.

capítulo describimos el valor y características de las muestras de población consultadas.

Con esta encuesta se trata de medir el grado y forma de integración del trabajador inmigrante en el nuevo medio social en que se encuentra. Entre otras, se le formulaba para ello la siguiente pregunta: «¿Le parece que el vascuence se debe enseñar en las escuelas?» Como vemos, está formulada de un modo más directo y radical que la hecha por los catalanes.

Pues bien, a pesar de ello, el porcentaje de obreros inmigrados partidarios de un modo positivo de que el vascuence se enseñe en las escuelas ha oscilado entre un 73 % y un 80 %, según las distintas muestras.

A nuestro modo de ver este dato es contundente. *La población hispano-parlante de Guipúzcoa desea conocer el vascuence, desea que lo hablen sus hijos (véase el anexo de este capítulo), y desea para ello que se enseñe en las escuelas.*

Dejamos para más adelante el profundizar en estas dos razones que a nuestro entender deben potenciar la defensa de un fuerte desarrollo del vascuence y de su implantación en la escuela. Recordemos, para resumir, que las dos únicas motivaciones válidas para nosotros son las siguientes si dejamos —injustamente— de lado un sano voluntarismo político.

- a) Una mayor promoción de la población vasco-parlante, por entender que el monolingüismo institucionalizado actualmente frena tal promoción.
- b) El conocimiento del vascuence por parte de la población hispano-parlante facilitaría la comunicación social, el equilibrio psicológico individual y el establecimiento de una serie de uniones reales y directas de intereses entre sectores vasco-parlantes e hispano-parlantes.

El actual retraso de los vasco-parlantes

En un aula de niños que hablan habitualmente vascuence, el bilingüismo es una necesidad vital desde un punto de vista estrictamente pedagógico.

La comunicación entre alumnos y maestro es la base de la educación. Sin comunicación no puede haber educación. Y sin idioma común no puede haber comunicación.

En los medios rurales existen zonas en donde se habla castellano mal, pero se habla, y otras, poco numerosas hoy en día, en donde se desconoce por completo. Las dificultades de comunicación se producen tanto en las primeras como en las segundas, y como es lógico mucho más agudamente en estas últimas.

En ocasiones la incomunicación llega a extremos graves. Recordamos la anécdota citada en el capítulo XIII de un maestro que no podía siquiera mandar a hacer un encargo a uno solo de sus alumnos.

Más frecuentemente la incomunicación, sin llegar a tales extremos, origina un sinfín de dificultades para los alumnos y para el maestro y el consiguiente retraso en la educación de aquéllos.

En el Congreso que se celebró el año 1928 en Luxemburgo sobre el bilingüismo en la educación, organizado por la Oficina Internacional de Educación y en el que participaban personalidades del mundo de la enseñanza de muy diferentes países, se llegó entre otras a la siguiente conclusión:

«El niño que al entrar en la escuela oye que le hablan una lengua distinta a la que él está acostumbrado a expresarse, experimenta un fuerte «shock» psicológico, cree que su lengua no es aprovechable y adquiere un complejo de inferioridad, mostrándose retraído e introvertido».

Para la psicología del niño la escuela es la prolongación de la casa. Tiende a ver a ésta en aquélla, lo mismo que tiende a ver a su madre en la maestra. Por eso hay día se propugna que las aulas destinadas a los niños que entran el primer año en la escuela se decoren a base de una ambientación un tanto doméstica.

Sobre estas ideas, mal puede aceptarse que la maestra sea incapaz de comunicarse con el niño en su propio idioma por lo menos en los primeros años de la escolarización, pero más grave es aún la cosa si ni siquiera puede comunicarse con él en un idioma que el niño conoce mal.

El paso de un nivel a otro de conocimientos debe hacerse por un proceso continuo de lo conocido a lo desconocido. Lo conocido es el mejor medio de acceder a lo desconocido en el doble sentido de que permite un acceso más rápido y al mismo tiempo más profundo.

Recordemos sobre este punto las palabras del famoso pedagogo Pestalozzi:

«Al niño hay que enseñarle partiendo de lo que ya conoce, de su propio mundo, de sus vivencias y sobre todo, de su propio lenguaje».

El actual procedimiento de enseñanza del castellano en la escuela por medio de un corte brusco con el idioma anterior del niño es por lo tanto antieducativo.

Son éstas las razones que han llevado a la UNESCO —el organismo internacional que más ha trabajado sobre el tema de la enseñanza— a recomendar la utilización de la lengua materna en los primeros cursos de la Enseñanza Primaria (10):

«Es un axioma afirmar que la lengua materna constituye el medio ideal para enseñar a un niño».

«Desde el punto de vista psicológico, la lengua materna es el sistema de signos que funciona de manera automática en su cerebro y le permite expresarse y comprender. Sociológicamente es un medio de comunicación e identificación entre los miembros de la comunidad a la cual pertenece».

«Desde el punto de vista instructivo, el niño aprende más de prisa empleando esa lengua que cualquier otra con la cual no esté familiarizado».

Más adelante el mismo texto llega a recomendar la creación de alfabetos en aquellas lenguas que no lo tienen aún. Tal es la importancia que da la UNESCO a la lengua materna como vía educativa.

Si existen maestros que sienten poco aprecio por la comunicación en la clase, por el diálogo, por la compenetración de alumnos y maestro, por el trabajo de los alumnos en equipos, etc., es porque muchos son aún partidarios de procedimientos pedagógicos anticuados en los que el maestro es el único que habla, mientras el alumno se limita a escuchar, sin una mayor participación.

En algunas aulas las normas sobre el silencio son incluso demasiado rígidas, llegándose con frecuencia al extremo de no permitir preguntar las dudas al maestro.

Sobre un clima de miedo y de incomunicación es lógico que pierda importancia la cuestión del idioma empleado, pero es que en realidad se está quitando importancia a la propia educación en sí. Como repetimos reiteradamente a lo largo de nuestro informe, casi todos los aspectos de la enseñanza —y por tanto también éste del idioma— se relacionan inmediatamente con la concepción general que se tenga de ella.

---

(10) «Monografías sobre la educación fundamental», n.º VIII, «Empleo de las lenguas vernáculas en la enseñanza».

En una escuela de carácter pedagógico antiguo, la enseñanza bilingüe puede parecer un lujo. En otra de carácter pedagógico moderno, que revitaliza fuertemente el valor general del diálogo, el bilingüismo se convierte automáticamente en una necesidad para cualquier sociedad bilingüe.

Pero por otra parte, al dar la enseñanza en castellano a los niños vasco-parlantes no sólo se les crean fácilmente inhibiciones, complejos y dificultades psicológicas que pueden suponer un serio perjuicio a todo lo largo de su vida futura (una deformación, cuando a la escuela va precisamente a formarse), sino que además se les hace perder uno o dos años.

Si el aprendizaje del castellano fuese gradual —el conocimiento del castellano es imprescindible hoy para los niños del País Vasco— y se plantease como una enseñanza en sí misma (punto de llegada, no punto de partida) no perdería el tiempo en clases de matemáticas, geografía, de historia, etc., en que por dificultades idiomáticas no entienden nada o entienden mal y en que todo lo que hacen es aprender algo de castellano y de mala manera.

La pérdida de tiempo que impone a los niños semejante procedimiento de aprender castellano constituye para ellos y para toda la sociedad un perjuicio muy serio y por tanto una pérdida económica y social.

Esta consideración de pérdida que hacemos puede que resulte por desgracia muy poco gráfica. Sería necesario que relatásemos casos y anécdotas, que son muy frecuentes, o bien, todavía mucho mejor, que fuésemos con el lector a escuelas de alumnos vasco-parlantes para comprender el desbarajuste de los primeros años de la formación del niño y el perjuicio que esto ocasiona en su contexto social. Pero no podemos extendernos a pormenorizar tales aspectos y tenemos que quedarnos con la consideración general de que el procedimiento actual supone una pérdida notable para estos niños y consecuentemente —de un modo más o menos directo— para sus familiares y la sociedad entera.

Tal es sin duda el pensamiento del diputado americano Jacob H. Gilbert que al presentar en julio de 1967 el proyecto para la introducción del bilingüismo castellano-inglés en las aulas hispano-parlantes existentes en Estados Unidos pronunció las siguientes palabras:

«Hay 90.000 niños en las escuelas públicas de Nueva York que no tienen suficientes conocimientos de inglés para poder seguir los estudios de la escuela secundaria».

«Sólo en la ciudad de Nueva York asisten 225.000 niños de origen portorriqueño o hispánico a las escuelas públicas».

«Mientras se obliga a los niños de origen hispánico a estudiar sólo en inglés en las escuelas, lo que muchas veces les ocasiona retrasos, vemos cómo irónicamente se insiste en enseñar idiomas extranjeros».

«Vivimos en una época en que la educación no es un lujo, sino una necesidad, y por lo tanto es necesario aprobar un proyecto de ley que establezca programas de enseñanza en español en las escuelas públicas de la nación». (El subrayado es nuestro.)

Así como las inhibiciones de los alumnos o el clima de incomunicación en la escuela son muy difíciles de medir, por no decir imposibles, el problema de la pérdida de tiempo en los alumnos se puede medir más fácilmente.

Sobre este punto hemos consultado a los maestros de Guipúzcoa, tanto en las conversaciones mantenidas con ellos como en la encuesta escrita.

Advertimos de entrada que el problema del idioma y el bilingüismo en la enseñanza presenta una doble faceta: por un lado se implican en él cuestiones y opiniones de tipo general, como pueden ser las mencionadas en el apartado anterior, y por otro plantea un problema estrictamente pedagógico.

Ello hace que la opinión de los maestros en primer lugar deba merecernos una gran atención y en segundo lugar no debemos considerarla definitiva, por las cargas afectivas que puede contener en el maestro, ajenas al planteamiento pedagógico, que es el único que nos interesa ahora.

Además habría que ponderar de una manera diferente, ante ciertas preguntas, el valor de las respuestas dadas por los maestros que tienen alumnos que desconocen prácticamente el castellano y el valor de las dadas por otros que carecen de tales alumnos, aunque comprendan el problema de un modo teórico.

Hechas estas salvedades, veamos las preguntas que hacíamos en la encuesta sobre este tema. Las dos primeras se refieren al tiempo que pierden los alumnos vasco-parlantes por falta de bilingüismo. Las dos siguientes pasan a preguntar por la actitud que se deriva en el maestro, con respecto al problema, a partir del hecho anterior. Estas cuatro preguntas se formulaban, pues, así:

- 1) ¿Cree que los niños que sólo dominan bien el vascuence —los que están en su clase o los de otros maestros y escuelas de Guipúzcoa— resultan perjudicados en cuanto al nivel cultural que alcanzan por el hecho de que las clases sean en castellano?
 Sí ..... No .....
- 2) En caso afirmativo, ¿cuántos años de retraso cree que ello les supone a estos niños?
 Un año .....
 Dos años .....
 Tres años .....
 Cuatro años .....
- 3) ¿El asunto del idioma en el País Vasco le parece un problema pedagógico difícil?
 — Me parece un problema grave sin resolver, al menos en algunas zonas ... ..
 — No creo que resulte demasiado problema ... ..
- 4) Supongamos que una parte de la Enseñanza Primaria se desarrolla en vascuence, bien a base de que algunas de las asignaturas sean en este idioma, bien a base de que se dé alguna clase complementaria para enseñanza del vascuence, o bien por algún otro procedimiento combinado, parecido o diferente, ¿le parecería mejor de esta forma una enseñanza con cabida para el vascuence o juzga más conveniente en este sentido la situación actual?
 — Con cabida para el vascuence de alguna forma ... ..
 — Situación actual ... ..

Sobre la primera pregunta veamos lo que contestan los maestros estatales, los no estatales y luego el conjunto de todos ellos.

¿LAS CLASES DE CASTELLANO RETRASAN A LOS ALUMNOS VASCO-PARLANTES?

MAESTROS ESTATALES

nacidos en Guipúzcoa				nacidos en Alava Vizcaya y Navarra			nacidos en otras provincias		
	rural	urbano	total	rural	urbano	total	rural	urbano	total
SI	69,7 %	59,4 %	64,4 %	80,0 %	55,9 %	64,9 %	73,5 %	66,7 %	69,5 %
NO	30,3 %	40,6 %	35,6 %	20,2 %	44,1 %	35,1 %	26,5 %	33,3 %	30,5 %

MAESTROS NO ESTATALES

nacidos en Guipúzcoa				nacidos en Alava Vizcaya y Navarra			nacidos en otras provincias		
	rural	urbano	total	rural	urbano	total	rural	urbano	total
SI	82,4 %	49,1 %	57,4 %	80,0 %	35,7 %	43,5 %	37,5 %	36,5 %	36,5 %
NO	17,6 %	50,9 %	42,6 %	20,0 %	64,3 %	56,6 %	62,5 %	63,5 %	63,5 %

TOTAL DE MAESTROS

nacidos en Guipúzcoa				nacidos en Alava Vizcaya y Navarra			nacidos en otras provincias		
	rural	urbano	total	rural	urbano	total	rural	urbano	total
SI	72,3 %	55,0 %	62,1 %	80,0 %	44,9 %	54,7 %	70,9 %	56,7 %	61,0 %
NO	27,7 %	45,0 %	37,9 %	20,0 %	55,1 %	45,3 %	29,1 %	43,3 %	39,0 %

El resumen final del último cuadro sería a su vez el siguiente:

TOTAL DE MAESTROS

respuesta	rural	urbano	total
SI	73,2 %	53,3 %	59,8 %
NO	26,8 %	46,7 %	40,2 %

De manera que un 60 % de la totalidad del Magisterio piensa que los niños vasco-parlantes pierden tiempo por falta de una enseñanza bilingüe. La cosa es muy grave. Sobre todo si tenemos en cuenta que entre ellos está incluido un número muy elevado de maestros, desde luego la mayoría, que no palpa por sí mismo el problema en toda su crudeza, por enseñar en medios urbanos o en zonas donde el castellano se conoce suficientemente.

Los maestros estatales ven más problema que los no estatales.

Los rurales ven también, como es lógico, más problema que los urbanos.

En cuanto al lugar de nacimiento, entre los maestros estatales es éste un aspecto que no influye en su consideración de la cuestión. Es más, contra lo que suele creerse, los nacidos fuera del País Vasco lo reconocen en mayor proporción que los nacidos en él.

Entre los no estatales, en cambio, hay una relación estrecha entre su lugar de nacimiento y su visión del problema. Los guipuzcoanos lo ven más que los nacidos en el resto del País Vasco y ambos grupos lo ven más que los nacidos fuera de él.

Y pasemos con esto a la segunda de las preguntas planteadas, a la medición del tiempo que la falta de bilingüismo hace perder a los alumnos a juicio de aquellos maestros (60 % del total) que opinan efectivamente que ello les origina un retraso.

¿CUANTOS AÑOS DE RETRASO OPINA QUE SUPONE A LOS NIÑOS VASCO-PARLANTES EL QUE LA ENSEÑANZA SEA EN CASTELLANO?

años	nacidos en Guipúzcoa	nacidos en Álava Navarra y Vizcaya	nacidos en otras provincias	total
1	21,1 %	14,0 %	29,2 %	24,3 %
2	56,6 %	70,2 %	60,2 %	61,2 %
3	18,4 %	12,3 %	8,8 %	11,8 %
4	3,9 %	3,5 %	1,8 %	2,7 %

Las tres cuartas partes de los maestros que creen que ello ocasiona una pérdida de tiempo en los alumnos (es decir, un 45 % del total del Magisterio) cree que la falta de bilingüismo hace perder a los alumnos vasco-parlantes dos o más años.

El dato nos parece abrumador.

Opinar en estas condiciones que el vascuence es una reliquia amada pero que «ya no es una necesidad» nos parece sencillamente insostenible.

La restante cuarta parte de los maestros que responden a esta pregunta (otro 15 % del total del Magisterio) considera además que los niños vasco-parlantes pierden un año.

De manera que la clasificación completa de las opiniones de todo el Magisterio sobre este punto sería así:

¿OPINA USTED QUE LA FALTA DE BILINGÜISMO EN LA ENSEÑANZA PRIMARIA HACE PERDER TIEMPO A LOS NIÑOS VASCO-PARLANTES?

<i>Respuesta</i>	<i>Total de maestros</i>
No les hace perder tiempo	40 %
Les hace perder 1 año	15 %
Les hace perder 2 años o más	45 %
TOTAL	100 %

La importancia del problema crece enormemente en las zonas rurales en que un 7,3 % de los niños hablan exclusivamente vascuence y otro 34,8 % más habla el castellano mal.

Las zonas rurales de Guipúzcoa están atendidas por escuelas unitarias, que proporcionan una enseñanza de calidad muy baja, cuentan con edificios y medios muy pobres, padecen una alta rotación del Magisterio que entorpece fuertemente la labor docente, carecen de centros de enseñanza media y además la falta de una enseñanza bilingüe y el aprendizaje escalonado del castellano hacen que los niños pierdan uno o dos años inútilmente. Realmente casi todas las deficiencias estructurales de nuestra Enseñanza Primaria se agudizan en las zonas rurales y producen una discriminación en el mejor de los casos excesiva con respecto a las urbanas.

A partir de consideraciones sobre el problema del bilingüismo y sobre otras cuestiones relacionadas más o menos con él —algunas de las cuales hemos señalado nosotros más arriba—, el maestro adopta una actitud ante él por un lado y ante la posible solución por otro. Veamos cuál es una y otra a través de las dos preguntas siguientes de la encuesta:

EL ASUNTO DEL IDIOMA EN EL PAIS VASCO ¿LE PARECE UN PROBLEMA PEDAGOGICO DIFICIL?

MAESTROS ESTATALES

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuesta</i>	
		<i>Sí</i>	<i>No</i>
Guipúzcoa	R	50,7	49,3
	U	50,0	50,0
	T	50,4	49,6
Vizcaya, Alava y Navarra	R	52,9	47,1
	U	36,7	63,3
	T	42,6	57,4
Otras provincias	R	50,5	49,5
	U	40,5	59,5
	T	44,4	55,6
TOTAL	R	51,0	49,0
	U	41,9	58,1
	T	45,7	54,3

MAESTROS NO ESTATALES

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuesta</i>	
		<i>Sí</i>	<i>No</i>
Guipúzcoa	R	55,0	45,0
	U	47,0	53,0
	T	49,3	50,7
Vizcaya, Alava y Navarra	R	50,0	50,0
	U	30,2	69,8
	T	33,8	66,2
Otras provincias	R	30,0	70,0
	U	21,3	78,7
	T	22,2	77,8

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuesta</i>	
		<i>Sí</i>	<i>No</i>
TOTAL	R	47,7	52,3
	U	31,3	68,7
	T	34,3	65,7

TOTAL DE MAESTROS

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuesta</i>	
		<i>Sí</i>	<i>No</i>
Guipúzcoa	R	51,7	48,3
	U	48,8	51,2
	T	50,0	50,0
Vizcaya, Alava y Navarra	R	52,0	48,0
	U	33,3	66,7
	T	38,6	61,4
Otras provincias	R	48,7	51,3
	U	34,1	65,9
	T	38,8	61,2
TOTAL	R	50,4	49,6
	U	37,6	62,4
	T	41,9	58,1

El problema les parece difícil a menos de la mitad de los maestros, a un 40 % del total.

Entre los estatales la cifra pasa al 45 %, mientras entre los no estatales pasa al 34 %. Nuevamente, pues, ven más el problema los primeros que los segundos. De todas formas debemos reconocer que la pregunta está planteada de un modo ambiguo porque puede interpretarse en dos sentidos: si cree que existe problema (ésta quería ser nuestra pregunta) o si cree difícil de solucionarlo. Creemos que es esta ambigüedad la que ha hecho que menos de la mitad vean aquí un problema, mientras más de la mitad son partidarios, como veremos luego, de la introducción del vascuence en la enseñanza.

Los rurales lo aprecian mejor que los demás.

En cuanto al lugar de nacimiento del maestro, vemos otra vez que es una cuestión que apenas afecta en la opinión que pueden tener los maestros estatales, mientras que afecta fuertemente en la de los no estatales.

Sigamos adelante. ¿Cómo enfocan la solución del problema los maestros? En el próximo apartado nos detendremos en esta cuestión, pero vamos a presentar desde ahora el cuadro que la enmarca de un modo general:

¿SE DEBE DAR CABIDA AL VASCUENCE EN LA ENSEÑANZA PRIMARIA?
MAESTROS ESTATALES

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuestas</i>	
		<i>Dar cabida</i>	<i>Situación actual</i>
Guipúzcoa	R	79,4	20,6
	U	90,1	9,9
	T	84,9	15,1
Vizcaya, Alava y Navarra	R	67,6	32,4
	U	58,7	41,3
	T	61,8	38,2
Otras provincias	R	41,2	58,8
	U	47,5	52,5
	T	45,1	54,9
TOTAL	R	58,3	41,7
	U	60,1	39,9
	T	59,4	40,6

MAESTROS NO ESTATALES

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuestas</i>	
		<i>Dar cabida</i>	<i>Situación actual</i>
Guipúzcoa	R	95,0	5,0
	U	88,1	11,9
	T	89,9	10,1
Vizcaya, Alava y Navarra	R	86,6	13,4
	U	52,8	47,2
	T	58,6	41,4
Otras provincias	R	75,0	25,0
	U	61,1	38,9
	T	62,2	37,8
TOTAL	R	88,4	11,6
	U	65,6	34,4
	T	69,3	30,7

TOTAL DE MAESTROS

<i>Nacidos en</i>	<i>Rural o urbano</i>	<i>Respuestas</i>	
		<i>Dar cabida</i>	<i>Situación actual</i>
Guipúzcoa	R	83,0	17,0
	U	89,2	10,8
	T	86,7	13,3
Vizcaya, Alava y Navarra	R	73,5	26,5
	U	55,6	44,4
	T	60,3	39,7
Otras provincias	R	43,6	56,4
	U	68,0	32,0
	T	49,7	50,3
TOTAL	R	63,6	36,4
	U	62,5	37,5
	T	62,8	37,2

Son partidarios de dar cabida al vascuence en la Enseñanza Primaria el 63 % de todos los maestros.

Para dar todo su valor a este porcentaje, debemos tener muy en cuenta que muchos maestros desconocen el vascuence y, por lo tanto, el abogar por su introducción les supone enfrentarse con sus propios intereses.

Apenas existe disparidad de opiniones sobre esta cuestión entre los que trabajan en zonas rurales y los que lo hacen en zonas urbanas.

Al contrario de lo que sucedía en las preguntas anteriores, el lugar de nacimiento guarda una estrecha relación entre todos los maestros, tanto estatales como no estatales con su opinión sobre si debe o no dar cabida al vascuence.

A nuestro modo de ver, ello no se deriva simplemente de consideraciones y sentimientos ajenos al problema pedagógico por parte del Magisterio —lo cual en alguna medida es inevitable que ocurra siempre en cuestiones como ésta—, sino también porque los maestros nacidos en el País Vasco conocen mucho más a fondo sus peculiaridades y dificultades, que han vivido desde pequeños y pueden por tanto juzgarlas con un mayor conocimiento de causa.

Veamos para acabar el capítulo otra versión curiosa. A la pregunta sobre si la enseñanza monolingüe en castellano perjudicaba a los niños vasco-parlantes ha contestado que sí un 60 % de los maestros. A la pregunta sobre si hay que dar cabida al vascuence en la Enseñanza Primaria, contesta afirmativamente un 63 %. Podíamos pensar que ambos porcentajes comprenden prácticamente a los mismos maestros y sin embargo no es así.

Hay una buena proporción de maestros (el 21 % del total) que opina que sí en la primera cuestión y que no en la segunda. Como hemos visto, esto, que a nuestro juicio es una enorme contradicción, se produce sobre todo entre los maestros nacidos fuera del País Vasco.

En sentido inverso hay otra buena proporción de maestros (el 23 % del total) que opina que no en la primera y que sí en la segunda. Son los que desean la implantación del vascuence en la enseñanza, pero quizá no tanto por motivos de necesidad pedagógica como por otras razones de orden más sentimental y culturalista. Se da este caso sobre todo entre los maestros nacidos en el País Vasco.

El cuadro resumen de esta observación es el siguiente (maestros estatales y no estatales):

<i>Creen que la enseñanza monolingüe perjudica a los vasco-parlantes</i>	<i>Creen que no debería introducirse el vascuence en la enseñanza</i>	<i>Porcentajes</i>
SI	SI	44
SI	NO	21
NO	SI	23
NO	NO	12

Como hemos dicho antes, el grupo que resulta más difícil de entender es el de los maestros (21 %) que mientras piensan que la enseñanza sólo en castellano perjudica a los niños vasco-parlantes, opinan sin embargo que el vascuence no debe introducirse en la escuela.

Como hemos visto antes, sobre la necesidad o no del bilingüismo y de la enseñanza en el idioma materno es necesario remitirse antes que nada a la opinión de, por ejemplo, la UNESCO, por ser más internacional, desapasionada y científica, o al testimonio sobre los hispano-parlantes en Estados Unidos, pero a través de los datos que aca-

bamos de presentar se demuestra que el problema no sólo se puede enunciar de un modo internacional y libresco, sino que lo viven, palpan y reconocen actualmente y de un modo efectivo los maestros de Guipúzcoa.

ANEXO

ENCUESTA ENTRE LOS TRABAJADORES INMIGRANTES DE GUIPUZCOA

Con el fin de estudiar el grado de integración de los trabajadores inmigrantes de Guipúzcoa en su nuevo medio cultural, se han efectuado dos series de encuestas, la primera entre diciembre de 1966 y febrero de 1967 y la segunda entre julio y octubre de 1967.

La primera serie de encuestas comprendió un total de 35 y la segunda un total de 100. Para dar una idea, aunque sea muy somera y muy poco científica, del grado de representatividad de estos 135 obreros encuestados, comparamos su lugar de origen con el que realmente corresponde al conjunto de obreros inmigrantes existentes en Guipúzcoa.

	<i>Lugar de origen de los 35 encuestados en febrero 67 (en %)</i>	<i>Lugar de origen de los 100 encuestados en octubre 67 (en %)</i>	<i>Lugar de origen del conjunto de obr. inmigrantes de Guipúzcoa</i>
Castilla-León	51,42	53	58,4
Galicia	22,85	16	13,4
Extremadura	20,00	20	11,0
Andalucía	5,71	6	7,4
Aragón	—	2	3,5
Cataluña	—	—	2,0
Asturias	—	—	2,0
Valencia	—	1	1,0
Murcia	—	2	0,8
Otros	—	—	0,5
TOTAL	100,00	100	100,0

Vemos, por tanto, que el parecido entre el origen de los obreros encuestados y el de todos los inmigrados que viven en Guipúzcoa es muy alto. Es un buen indicio, aunque incompleto, de la representatividad de las muestras.

Los 35 primeros encuestados contestaron así a las preguntas que nos interesan en el presente estudio:

— *¿Quiere usted que sus hijos hablen vascuence?* El 80 % contestó que quiere, el 8,57 % que no quiere, el 5,71 se mostró indiferente y otro 5,71 no contestó a esta pregunta.

— *¿Le parece que el vascuence se debe enseñar en las escuelas?*

El 80 % contestó afirmativamente, el 8,57 negativamente, el 5,71 como indiferentes y el 5,71 no contestó a esta pregunta.

Los 100 encuestados de la segunda serie contestaron así:

— *¿Quiere usted que sus hijos hablen vascuence?* El 78 % contestó que quiere, el 2 % que no, el 16 % se mostró indiferente y un 4 % no contestó a esta pregunta.

— *¿Le parece que el vascuence se debe enseñar en las escuelas?* El 73 % contestó afirmativamente, el 6 % negativamente y el 21 % como indiferentes.

Estos resultados creemos que son muy reveladores.

Por lo demás la encuesta se efectuó sin el menor tipo de coacción de ninguna clase que pudiese empujar a los encuestados (forma en que se hace la pregunta, persona que se la hace, etc.) a unas determinadas respuestas.

SOLUCION AL PROBLEMA DEL BILINGÜISMO

En general existen tres posibles soluciones al problema del idioma, si se admite que al vascuence se le debe dar cabida en la Enseñanza Primaria:

- a) que se den clases *en* vascuence *dentro* del horario escolar;
- b) que se den clases *de* vascuence *dentro* del horario escolar;
- c) que se den clases *de* vascuence *fuera* del horario escolar.

En el caso «a») las clases tratarían unas veces sobre el propio idioma y otras sobre temas diferentes, como matemáticas, geografía, etc. Es

la fórmula conocida internacionalmente como «bilingüismo» y que consiste en que las clases se den combinando, entre unas y otras, los dos idiomas.

La fórmula «b» es más suave y no presupone que los alumnos conozcan de entrada el vascuence. Trata de que lo aprendan, o bien lo perfeccionen, lo escriban, etc. Al darse las clases de vascuence dentro del horario escolar, se hacen obligatorias para todos los alumnos.

La fórmula «c», al plantear las clases fuera del horario escolar, hace que sean voluntarias y que las reciba sólo una parte del alumnado.

Pero el entrar en la fórmula de solución presupone la aceptación o no del principio enunciado de que la introducción del vascuence en la Enseñanza Primaria es una necesidad. Al final del primer apartado del capítulo anterior se dan las dos razones que existen a nuestro juicio a favor de dicha introducción: la mayor promoción de los vasco-parlantes y la mayor integración de los hispano-parlantes en el medio social y cultural del actual País Vasco.

Realmente el que se proponga una u otra fórmula de solución está muy determinado por el tipo de planteamiento que se hace de la cuestión. Es decir, a nuestro modo de ver no se trata tanto de buscar soluciones para un problema ya suficientemente planteado, sino más bien de plantear antes que nada suficientemente un problema que por ahora está insuficientemente planteado.

A cada tipo de planteamiento le corresponde —aunque no de un modo mecánico e inmediato— un tipo de soluciones y no otro.

Si se defiende la «conservación» del vascuence por razones de tipo sentimental y culturista, se aboga fácilmente por la fórmula «c». En cambio, si se propugna un desarrollo del vascuence sobre bases más reales (en el sentido explicado antes de la «necesidad sociológica»), se tiende a abogar por las fórmulas «a» y «b».

Y esto es lógico. Quien acepta el planteamiento de «necesidad sociológica» de la enseñanza del vascuence, ve en seguida que las clases voluntarias de vascuence fuera del horario escolar no resuelven ese problema, ni en la vertiente de los vasco-parlantes ni en la de los hispano-parlantes. En efecto, el problema del actual salto brusco al castellano por parte de los niños vasco-parlantes seguirá intacto; y la actual imperfecta comunicación entre vasco-parlantes e hispano-parlantes también.

En cambio, para quien desea la introducción del vascuence por motivos de «conservación», la fórmula «c» es suficiente y las otras son excesivas.

Más adelante volveremos sobre estos mismos puntos desde una perspectiva general. Pasamos de momento a dar a conocer la opinión expresada por los maestros de Guipúzcoa como respuesta a las cuatro preguntas siguientes que les formulábamos en nuestra encuesta:

«Si ha contestado «con cabida para el vascuence de alguna forma» en la pregunta anterior, ¿le parecería bien alguna forma de bilingüismo? (Enseñanza en vascuence o del vascuence en horas dentro del horario escolar).

Creo que no ... ..

Creo que sí ... ..

Si «cree que sí» en la pregunta anterior:

(señale uno de estos 2 cuadros)

En todos los grados ... ..

Sólo en parvularios o cursos inferiores ... ..

(y también uno de estos dos)

En toda Guipúzcoa ... ..

Sólo en las zonas rurales ... ..

Si a la pregunta 40 b ha contestado «creo que no», ¿le parecería tal vez mejor una clase complementaria de vascuence fuera del horario escolar?

Sí ... .. No ... ..

Otra fórmula que le parezca mejor que las dos anteriores (brevemente)».

Estas preguntas se hacen sólo a aquellos maestros (63 % del total) que se mostraban partidarios de dar cabida al vascuence en la enseñanza en alguna forma.

Entre los cuatro presentan tres caminos para realizarlo: el bilingüismo, las clases complementarias voluntarias o bien otras fórmulas a desarrollar por el maestro. Se han simplificado de esta forma para evitar excesivas subdivisiones en las preguntas y en las respuestas. Así, se comprenden como bilingüismo dos fórmulas distintas, las que más

arriba hemos denominado «a» (que es el verdadero bilingüismo) y «b» que no lo es propiamente. Nuestra división de soluciones en la encuesta responde por tanto más bien al criterio de «clases dentro del horario escolar» y «clases fuera del horario escolar», que es probablemente la división más importante de cara a sus posibilidades de aplicación.

Vamos a ver las respuestas de los maestros a la primera de las cuatro preguntas mencionadas:

¿Es usted partidario de alguna forma de bilingüismo?

Maestros estatales

Guipúzcoa	R	88,9	11,1
	U	81,3	18,7
	T	84,7	15,3
Vizcaya, Alava y Navarra	R	73,9	26,1
	U	75,7	24,3
	T	75,0	25,0
Otras provincias	R	54,8	45,2
	U	49,4	50,6
	T	51,3	48,7
TOTAL	R	74,0	26,0
	U	66,3	33,7
	T	69,4	30,6

Maestros no estatales

Guipúzcoa	R	78,9	21,1
	U	79,3	20,7
	T	79,2	20,8
Vizcaya, Alava y Navarra	R	38,5	61,5
	U	60,5	39,5
	T	54,9	45,1
Otras provincias	R	33,4	66,6
	U	43,9	56,1
	T	42,9	57,1
TOTAL	R	57,9	42,1
	U	60,8	39,2
	T	60,2	39,8

Total de maestros

Guipúzcoa	R	86,3	13,7
	U	80,3	19,7
	T	82,6	17,4
Vizcaya, Alava y Navarra	R	61,1	38,9
	U	68,0	32,0
	T	65,8	34,2
Otras provincias	R	52,1	47,9
	U	47,0	53,0
	T	52,1	47,9
TOTAL	R	70,1	29,9
	U	63,8	36,2
	T	65,8	34,2

Son partidarios de que se implante el vascuence dentro del horario escolar un 66 % de los maestros que desean alguna forma de implantación del vascuence (que a su vez eran el 63 % del total del Magisterio), o sea, el 40 % de todos los maestros. Y no olvidemos que a muchos maestros, por desconocer el vascuence, la defensa de esta opinión les supone un perjuicio profesional difícil de prever, pero acaso importante.

Los maestros de zonas rurales son más partidarios de esta fórmula que los de las zonas urbanas, lo que por cierto no ocurre entre los maestros no estatales.

Los maestros estatales lo son más que los no estatales.

El lugar de nacimiento del maestro guarda estrecha relación con su opinión sobre este tema: los guipuzcoanos desean el bilingüismo en proporción superior a los restantes vascos y ambos grupos más que los de las otras provincias.

La siguiente pregunta se refería a la forma de implantación de este sistema. Por un lado, si debe hacerse en toda Guipúzcoa o sólo en sus zonas rurales. Por otro, si se debe establecer en todos los cursos o también únicamente en los primeros.

¿Cómo establecería usted el bilingüismo?

Maestros estatales

SI	SI	53,4
SI	NO	8,3
NO	SI	14,0
NO	NO	24,3

Maestros no estatales

SI		71,6
SI	NO	3,4
NO	SI	13,8
NO	NO	11,2

Total de maestros

SI	SI	60,2
SI	NO	6,5
NO	SI	13,9
NO	NO	19,4

Aunque estos cuadros reúnan ambas cuestiones en conjunto, podemos completarlas separadamente.

La mayoría de los maestros opta por la implantación del vascuence en todos los cursos. La defienden así sobre todo los no estatales.

En cuanto al área geográfica de aplicación, el 74 % de los maestros se inclina por la totalidad de Guipúzcoa y el 26 % restante por sólo las zonas rurales. También en esto los no estatales son más partidarios de la extensión que los estatales.

La segunda fórmula de solución presentada en la encuesta, después de las clases de vascuence *dentro* del horario escolar, era la de que se diesen fuera de dicho horario.

Los resultados en cuanto a esta segunda posibilidad los vamos a presentar junto con los de la primera (11).

---

(11) En los porcentajes que se presentan ahora se ha procedido a un pequeño ajuste que produce diferencias respecto a los recién presentados sobre bilingüismo. Se ha hecho así para eliminar de momento a aquellos maestros que han escogido una tercera fórmula: «otras maneras de dar cabida al vascuence». En resumen, pues, tanto los cuadros anteriores como éstos están bien, por más que existan contradicciones aparentes.

¿Es usted partidario de que se dé vascuence dentro o fuera del horario escolar?

Maestros estatales

Guipúzcoa	R	88,8	11,2
	U	83,3	16,7
	T	85,8	14,2
Vizcaya, Alava y Navarra	R	73,9	26,1
	U	75,0	25,0
	T	74,6	25,4
Otras provincias	R	59,1	40,9
	U	52,9	47,1
	T	55,4	44,6
TOTAL	R	75,2	24,8
	U	69,4	30,6
	T	71,8	28,2

Maestros no estatales

Guipúzcoa	R	80,0	20,0
	U	75,0	25,0
	T	76,2	23,8
Vizcaya, Alava y Navarra	R	41,7	58,3
	U	59,5	40,5
	T	55,1	44,9
Otras provincias	R	33,3	66,7
	U	43,1	56,9
	T	42,1	57,9
TOTAL	R	60,5	39,5
	U	60,5	39,5
	T	60,5	39,5

Total de maestros

Guipúzcoa	R	86,5	13,5
	U	79,2	20,8
	T	81,8	18,2
Vizcaya, Alava y Navarra	R	62,9	37,1
	U	67,1	32,9
	T	65,7	34,3
Otras provincias	R	56,0	44,0
	U	48,7	51,3
	T	50,9	49,1
TOTAL	R	71,7	28,3
	U	65,2	34,8
	T	67,4	32,6

Los dos tercios del Magisterio que han escogido dar cabida al vascuence en la enseñanza, escogen también que ello se haga dentro del horario escolar.

Tengamos siempre muy en cuenta al considerar todos estos cuadros —y pedimos disculpas por la reiteración en este punto— que el Magisterio desconoce en buena parte el vascuence, con lo que su opinión en darle cabida en la enseñanza es anticorporativa, lesiona sus intereses materiales como clase profesional. Por eso las respuestas partidarias del vascuence no sólo nos parecen elevadísimas en su proporción, sino además muy dignas de mérito.

Sobre todo son los maestros estatales los que se inclinan por la introducción del vascuence dentro del horario escolar. En particular la proporción crece entre los que trabajan en zonas rurales.

Como es habitual, el lugar de nacimiento del maestro tiene mucha relación con su opinión sobre este punto.

Y pasando ya a la cuarta pregunta que hacíamos, relativa a otras fórmulas diferentes a las anteriores para introducir el vascuence en la enseñanza, los maestros han contestado un poco de todo. Además de otras fórmulas, han indicado otros aspectos de la cuestión. A pesar de ello, reproduciremos todas las respuestas obtenidas tal como venían expresadas:

Ideas sobre la institucionalización de la enseñanza del vascuence con independencia de las dos fórmulas que se proponían en la encuesta

(Relación de ideas y número de veces que aparece cada una):

— que se enseñe el vascuence como asignatura	13
— enseñanza en vascuence hasta los 9 años y a partir de entonces bilingüe	10
— enseñanza bilingüe hasta los 6 años y después establecer clases complementarias	9
— empezar por que aprendan vascuence los propios maestros ...	9
— establecer clases complementarias obligatorias	7
— que el clero dé clases en la escuela con cierta regularidad ...	6
— que toda la enseñanza —incluso media y superior— pueda cursarse en vascuence	3
— que los propios padres se ocupen de buscar el profesorado ...	2
— que se practique el vascuence en casa	2
— que se traslade a los niños de las zonas rurales a otras donde se hable castellano	2
— creación de un Instructor local que dirija todas las clases ...	2
— que se empiece la enseñanza primaria antes de los 6 años ...	1
— que se traslade a los niños que no saben vascuence a las zonas rurales para que lo practiquen	1
— enseñanza del vascuence en verano	1
— aplicación del bilingüismo a partir de los 11 años	1

Verdaderamente, en el momento de considerar la solución al problema, lo que debe destacarse antes que nada son dos tipos de respuestas: las desconectadas respecto a un planteamiento general que fundamente las razones por las que se defiende la introducción del vascuence en la enseñanza y las respuestas demasiado simples.

Sobre el primero de estos puntos hemos dicho ya algunas cosas. Lo peor de todo nos parecía que se tomaran algunas medidas, tímidas e insuficientes, con las que el problema no sólo se soluciona de una manera únicamente aparente, sino que, por ello mismo, su verdadera solución —para resolver aquello que el problema tiene de real— quedaría olvidada para siempre o por muchos años.

La fórmula que hemos denominado «c» (clases fuera del horario escolar) es un ejemplo de este tipo de soluciones a nuestro entender insuficientes y contradictorias.

Sirven para «conservar» el idioma, con la consecuencia de que de esta forma se impide la aplicación de fórmulas más enérgicas y se termina así, en dos generaciones más, por «no conservar» el idioma, incluso desde la perspectiva «conservadora».

Si al terminar el horario escolar, los alumnos optan entre quedarse en la escuela o marcharse a jugar a casa, la gran mayoría preferirá lógicamente lo último; y los que por una u otra razón se quedan en la escuela estarán deseando salir afuera y dejar las «clases complementarias» lo mismo que sus compañeros. ¿Qué se habrá conseguido? Nos parece que nada absolutamente.

Lo probable es que los chicos que quedan en la escuela tengan la sensación de estar castigados, y si en los primeros meses de estudio el «castigo» se hace soportable por la novedad de las clases o por el deseo real de perfeccionar el vascuence, en los últimos meses, a fin de curso, estas motivaciones irán perdiendo fuerza.

Sin embargo cuesta trabajo a mucha gente admitir fórmulas mejores en la introducción del vascuence en la enseñanza y ello es debido en buena parte a que no se separan como es debido los problemas de las aulas vasco-parlantes de las hispano-parlantes y de las mixtas. Lo cual ocurre a su vez, como hemos dicho, por falta de planteamientos generales y bien asentados de la cuestión.

En las clases vasco-parlantes, por las razones apuntadas en el capítulo anterior, la enseñanza debe empezar por ser sólo en vascuence y pasar, a través de una fase de enseñanza del castellano como idioma, poco a poco a un desarrollo plenamente bilingüe. Nos referimos al proceso a lo largo de los distintos cursos, al ciclo completo. Es el proceso de lo conocido a lo desconocido, propuesto por la UNESCO, la solución dada a la enseñanza de los hispano-parlantes en Estados Unidos; es la única fórmula que presenta un carácter racional y pedagógico, que evita las inhibiciones y complejos en el alumno vasco-parlante, que permite una real y moderna comunicación en un aula. Son razones que obedecen a una lógica estrictamente pedagógica.

No puede confundirse esto, sin embargo, con la solución de las aulas hispano-parlantes, en las que no se plantea el problema en términos pedagógicos. Al contrario, por razones igualmente pedagógicas, las clases deben darse en castellano.

Aquí es donde interviene, a nuestro modo de ver, un criterio extrapedagógico de tipo sociológico general, al que damos mucho valor; la necesidad del conocimiento del vascuence por parte de toda la población del País Vasco con objeto de facilitar una mayor y mejor comunicación y compenetración social. Partimos de la fundamental y muy real consideración de que vivimos en un país bilingüe; y además con una delimitación de zonas lingüísticas muy poco precisa.

Si la Enseñanza Primaria debe preparar al niño en aquellos aspectos fundamentales que le permitan luego una vida lo más plena posible, no puede limitarse a asignaturas teóricas e indiferentes (predeterminadas) respecto a cada realidad social. El programa debe estar, por el contrario, totalmente insertado en cada realidad social en todos sus aspectos.

El inconveniente de que el programa se ve «recargado» puede superarse, como ocurre en la Unión Soviética, donde hemos visto que mientras los niños rusos aprenden sólo el ruso (el idioma oficial), los niños no rusos aprenden y utilizan en la escuela, además de éste, su propio idioma materno.

Por eso la solución de estos problemas depende mucho menos de las dificultades prácticas con que tropiezan que de la importancia que se le dé globalmente al bilingüismo y del planteamiento en que se le base.

La «necesidad sociológica» de un bilingüismo generalizado e institucionalizado en el País Vasco lleva en las zonas hispano-parlantes a una enseñanza que se iniciaría sólo en castellano y que, a través de una fase de enseñanza del vascuence como idioma, pasaría poco a poco a un planteamiento bilingüe. Como vemos, la solución se parece en su mecánica y en su desarrollo a la apuntada en las aulas vasco-parlantes, sólo que el sentido del proceso de idioma a idioma es lógicamente inverso.

Lo que se hace necesario para todos los alumnos según esta perspectiva es el conocimiento de ambos idiomas tanto hablado como escrito, así como el conocimiento de ambas gramáticas.

Creemos que habrá quien admitirá nuestro planteamiento para las aulas vasco-parlantes y no admitirá en cambio el que hacemos para las hispano-parlantes por considerar que el aprendizaje del vascuence para los hispano-parlantes debe ser voluntario y no obligatorio. Esto opinan quienes no consideran como nosotros una «necesidad social» el aprendizaje generalizado del vascuence.

Reconocemos que se debe admitir una separación de las dos cuestiones, pues una de ellas obedece a razones estrictamente pedagógicas y la otra o no obedece a tales razones, o bien lo hace en un sentido mucho más amplio.

Ya hemos visto en el capítulo anterior que incluso la población inmigrada desea mayoritariamente que los hijos sepan vascuence y que lo aprendan en la escuela. Cuando hablamos de «necesidad social» no creemos por tanto estar haciendo referencia en absoluto a algún concepto previo ni a ninguna idea vaga, poco precisa, difícil de localizar.

Como de todos modos esta segunda cara de la cuestión no obedece a razones de estricta pedagogía, su decisión no compete a los pedagogos tanto como en la primera, sino al conjunto de la población. Nosotros entendemos que la complejidad del problema —complejidad de planteamiento mucho más que de soluciones— exige un amplio debate público en que tengan cabida absolutamente todos los pareceres.

Dentro de esto, pensamos que nuestro punto de vista, pedagógico y sociológico, tanto en lo referente al planteamiento como en lo referente a las soluciones, está expresado con suficiente claridad.

Lo único que hemos dejado de tratar es el caso frecuentísimo de aulas mixtas, en que concurren hispano-parlantes y vasco-parlantes. Recordemos que en las aulas monolingües nuestra solución era en tres fases a lo largo del ciclo escolar primario.

1. Se inicia la enseñanza monolingüe en el idioma que conocen los alumnos.
2. Se sigue con enseñanza monolingüe pero dando las clases *del* idioma desconocido por los alumnos.
3. Enseñanza plenamente bilingüe, con algunas clases dadas *en* uno de los idiomas y otras *en* el otro.

Por lo tanto nos inclinamos tanto en uno como en otro caso (aulas vasco-parlantes y aulas hispano-parlantes) por una combinación de las fórmulas que al principio del capítulo hemos llamado «a» y «b», descartando del todo la fórmula «c».

El problema que presentamos ahora es el de aquellas aulas en

que participan a la vez niños pertenecientes a dos o más de las siguientes categorías:

- que hablan sólo castellano;
- que hablan castellano bien y vascuence mal;
- que hablan bien castellano y vascuence;
- que hablan castellano mal y vascuence bien;
- que hablan vascuence sólo.

Aquí es necesario recurrir a una mecánica de desarrollo más compleja mediante una combinación de medidas diferentes. El planteamiento muy detallado de este problema no debe merecer nuestra atención en este estudio porque nunca sería lo suficientemente detallado para resolverlo del todo en todas sus variantes y modalidades y porque no constituye ni mucho menos el problema principal en la actual fase en que se encuentra esta cuestión.

Sí nos parece en cambio necesario resaltar para todo ello la necesidad de una gran flexibilidad en las medidas que puedan adaptarse. Cada comarca, cada municipio, cada escuela, cada aula pueden presentar peculiaridades que habrán de resolverse desde allí, adoptando y combinando fórmulas diferentes y siempre abiertas.

A nuestro juicio, cualquier intento de introducción del vascuence en la Enseñanza Primaria deberá hacerse a través de una fuerte descentralización tanto en las numerosas decisiones que ella exige como en toda su administración. La razón de esto está en que un programa de bilingüismo exigiría una cantidad tan enorme de pequeñas decisiones de detalle para su aplicación en cada pueblo y en cada barrio, que se haría absolutamente imprescindible una participación muy fuerte de los maestros, alumnos y familiares y de las Corporaciones locales.

Nos referimos a que la forma de encauzar el bilingüismo habría de variar casi en cada aula según el grado de conocimiento del vascuence y del castellano por parte de los alumnos y de la proporción de alumnos de cada nivel de conocimiento. Junto con esto la redistribución de maestros y tal vez de alumnos, los posibles transportes derivados, etc., plantearían mil pequeños problemas que habrían de resolverse muchas veces a escala municipal e incluso de aula.

Al hablar del horario escolar, hemos visto que es uno de los aspectos que cuenta con un mayor consenso; prácticamente la totalidad de los alumnos y de los maestros están satisfechos con el actual horario

de las clases. Ello se deriva de que la fijación de los horarios es una descentralización, que corresponde a los Ayuntamientos.

Exactamente lo mismo —y con mayor razón, por su mayor complejidad— hay que decir del vascuence. Su introducción exige inevitablemente una gran descentralización de decisiones.

Tal vez haya quien considere que las fórmulas que hemos propuesto tanto para las aulas vasco-parlantes (basadas en razones pedagógicas) como para las hispano-parlantes (basadas en razones sociológicas) son excesivas. Ya hemos dicho que, en efecto, son excesivas —y al mismo tiempo paradójicamente insuficientes— para el planteamiento de que hay que «conservar» el idioma. Pero que en cambio son totalmente necesarias si se trata de resolver los fuertes problemas e insuficiencias que origina de un modo muy real el actual estado de la cuestión, y que hemos descrito sobre todo en el capítulo anterior.

Si una solución muy amplia, extendida además a todo el ámbito de Guipúzcoa, comporta inevitablemente problemas, creemos que su resolución está más en el empeño por afrontarlos que propiamente en su dificultad.

Por salvar la vida de una persona se hace cualquier cosa y se da lo que sea. Por evitarle un resbalón se hace algo, pero no cualquier cosa. Las medidas que se adoptan dependen sobre todo de la mayor o menor importancia que se atribuya al problema, es decir, de la mayor o menor necesidad que se ve de resolverlo y de la forma en que se plantea.

La introducción del vascuence en la Enseñanza Primaria sobre las bases que hemos desarrollado, que a nuestro juicio señalan el único camino racional y coherente, no es un problema difícil en el sentido de complicado, de difícil de plantear. Ni es difícil plantearlo ni tampoco señalar las medidas concretas para su resolución, aunque sea, eso sí, extraordinariamente voluminoso el trabajo de ejecutarlas. Nos parece que es un problema más bien grande que difícil. Diríamos que es algo así como una ecuación de pocas incógnitas pero con cifras muy altas.

Lo único que requiere es, más que «soluciones», y una vez más, dinero y descentralización.

ALGUNOS PROBLEMAS DERIVADOS

Muy honestamente el Magisterio ha dado sus opiniones en torno al problema del bilingüismo, opiniones que, como hemos visto, son favorables a éste a pesar de que muchos maestros desconocen el vascuence.

También en esto hay que combinar fórmulas. Algunos maestros saben vascuence, otros podrían aprenderlo en los veranos, de un modo acaso más o menos organizado o institucionalizado. Se podría dar alguna intervención en las escuelas a profesores de vascuence que no fuesen maestros; pero esta fórmula, que como medida de emergencia nos parece válida, la consideramos mala a largo plazo. Es el propio maestro que trabaja en el País Vasco el que debe hablar vascuence.

Provisionalmente se podría pensar también en una cierta reestructuración del escalafón del Magisterio (acompañada de fuertes primas) para que los maestros vasco-parlantes iniciasen la enseñanza en vascuence en las zonas vasco-parlantes, que son las que requieren una solución más urgente.

Es fundamental que salgan nuevas promociones de maestros del País Vasco, ya que o bien sabrán vascuence o bien tendrán mayor facilidad para aprenderlo. Para esto es necesario por una parte que se pague al maestro del País Vasco con un módulo distinto al de otras provincias y de acuerdo con el nivel de vida de aquí. Y, por otra, que exista un escalafón propio del País Vasco que permita al maestro nacido en él ejercer en él; el hecho de tener que ejercer la profesión en Aragón, Andalucía, Cataluña, etc., frena en su deseo de ejercer la carrera, como hemos visto antes, a innumerables posibles maestros del País Vasco.

Ya hemos dicho en otro lugar que en Francia existen escalafones de Magisterio independientes en cada Departamento.

Esa es la fórmula ideal. Cada maestro enseña cerca de su casa y de sus familiares y amigos, desarrolla su trabajo en un medio social que le es más conocido, incluso con un clima, un paisaje, etc., a los que está habituado. Su trabajo es así más agradable y más eficaz; socialmente más rentable desde todos los ángulos.

Es el único modo de evitar la rotación tan alta que experimenta el Magisterio en Guipúzcoa —ya se ha estudiado en otro lugar—, sobre todo en las zonas rurales y tan a menudo por razones de desambientación, con un gran perjuicio para los pueblos, para los alumnos y para los propios maestros.

Cuando hablamos aquí de escalafón propio del Magisterio para el País Vasco no estamos significando la separación de este escalafón del Ministerio de Educación, sino que, manteniendo su dependencia de este Ministerio, cuente con las suficientes facultades para resolver la particular problemática que se plantea aquí, y entre las cuales figuraría una forma de designación del Magisterio al estilo francés, navarro, etc.; una remuneración bastante más alta que la actual, etc., etc.

Uno de los motivos que plantea con más fuerza la necesidad de un escalafón propio del País Vasco es la necesidad de que los maestros sepan vascuence.

El maestro debe sentirse muy dentro del pueblo si quiere desarrollar una labor interesante y no burocrática, y, además de sentirse, debe estarlo realmente. Es eso ni más ni menos lo que ocurre con el sacerdote, es una exigencia de su cometido, de una comunicación muy real y muy directa con el medio humano que le rodea.

Por ello en el Seminario es obligatorio el aprendizaje del vascuence y por ello mismo debería serlo también en las Escuelas de Magisterio de las cuatro provincias vascas.

El requisito más inmediato para este tipo de medidas que exige la implantación del bilingüismo es una fuerte descentralización de la administración de la Enseñanza Primaria.

Sin ella es imposible pensar en un escalafón de Magisterio propio para el País Vasco. Es imposible dar a la tramitación de las solicitudes de las escuelas el ritmo que exigen los nuevos tiempos (ya hemos hablado del burocratismo y lentitud a que da pie la actual centralización de estos permisos). Es imposible aplicar el bilingüismo, porque tal aplicación, sin ser difícil, requiere una gran flexibilidad y adaptación al caso concreto y por tanto una gran proximidad física y mental a ese caso concreto.

Sin ella es imposible sobre todo pensar en una «planificación de la Enseñanza Primaria» a escala del País Vasco, que es absolutamente imprescindible si se quieren abordar seriamente los problemas graves y particulares que existen en esta materia: sueldos de los profesores, redistribución, bilingüismo, rotación, dirección de un escalafón propio, construcción de nuevas escuelas, previsión de movimientos demográficos, adecuación de la metodología escolar al estilo del país, etc.

En otro lugar hemos citado una interesante frase del Proyecto Regional Mediterráneo elaborado entre la O.C.D.E. y el Ministerio de Educación que reproducimos también aquí:

«Hay que señalar la escasa participación de estas últimas (Ayuntamientos y Diputaciones) en la financiación de la enseñanza. En la actualidad no dedican a este fin sino el 6 % de sus ingresos. Ello es debido, en parte, a sus escasos recursos económicos, que ha traído consigo el que procuren, cada vez más, descargar sus obligaciones en este terreno sobre la Administración Central. Esa tendencia es muy perjudicial en la Enseñanza Primaria, donde lógicamente las corporaciones locales deberían participar más intensamente. Debido a la dispersión de esta enseñanza, es muy difícil que la Administración Central pueda encargarse sola de su administración».

En algunos países (Bélgica, Gran Bretaña, Suiza, etc.), dejando aparte los dos grandes colosos de Estados Unidos y Unión Soviética, la descentralización de la administración educativa es muy fuerte, llegándose en ocasiones a programas escolares propios para cada país y región.

Si en general una cierta descentralización potencia las iniciativas y el desarrollo de las tareas, en concreto para la Enseñanza Primaria es aún mucho más necesaria, por ser esta enseñanza la más repartida a todo lo largo y ancho del país, la que llega a todos los rincones, incluso a los más intrincados.

Nos parece importante en esta línea el reforzamiento de los Consejos Escolares Primarios de cada Municipio.

También consideramos necesario, para el desarrollo propio de las soluciones que hemos mencionado, la creación de una comisión nueva que dependa de las cuatro Diputaciones vascas y se ocupe de dirigir la planificación en ellas de la Enseñanza Primaria, del control del escalafón del propio Magisterio, de la implantación del bilingüismo, remuneración del Magisterio, construcción escolar, etc., etc. Esta comisión habría de contar con las facultades suficientes para llevar a cabo su cometido en el marco de la legalidad común.

Por otro lado, la idea no es nueva, porque de esto mismo ya se hablaba en los tres Congresos de Estudios Vascos que se celebraron los años 1918, 1920 y 1922 bajo el patrocinio de las cuatro Diputaciones vascas.

La verdad es que sin tal comisión el tratamiento del problema del bilingüismo sería tan superficial como irreal.

Gaur S. C. I.

Etimología de Xabier

Muchas veces se ha dicho que este nombre provenía de Etxeberri, Etxebarri, Txabarri, significando, por tanto, *casa nueva*. Disintiendo nosotros de esta etimología, al parecer tan aceptable, publicamos hace pocos años un artículo en la revista *Eusko-Jakintza*, de Bayona. Hoy venimos a reafirmar nuestra oposición, presentando algunos nuevos aspectos, rectificando y mejorando la etimología que antes dimos.

El nombre *Xabier* o *Javier* no significa *casa nueva*, y vamos a demostrarlo examinando sus dos componentes.

Empecemos por manifestar que el sabio filólogo don Ramón Menéndez Pidal * ha publicado unos interesantísimos estudios sobre el tema en su erudita obra «Toponimia Prerrománica Hispana», Madrid, 1951, trabajo digno de ser examinado con el mayor respeto y atención. Ciertamente, su finalidad no es, precisamente, el estudio de la etimología de dicha palabra, sino el examen de los probables «dialectos ibéricos». Pero como se basa y hace continuas referencias a aquella antes citada etimología, no tenemos más remedio que presentar, con todo respeto al sabio eminente, la nuestra, que celebraríamos fuese más acertada que la anterior. Así, habríamos dado al ilustre filólogo una nueva base para sus magníficos estudios, pues los que tenemos amor a estos temas y los hemos cultivado con afecto nos hallamos en la obligación de presentar a los que desean profundizarlos, nuestras hipótesis en la forma más estudiada y verosímil posible.

Desde luego manifestamos que en el topónimo Xabier hay dos elementos que es preciso estudiar con detenimiento, ya que en ellos no reconocemos ni *etxe*, casa, ni *berri*, nuevo, sino dos radicales de significado completamente diferente.

---

* Fallecido después de escrito este trabajo.

PRIMER ELEMENTO: *Xa, Exa, Isa*

Uno de los sonidos que más dificultad ha ofrecido para su transcripción a los cronistas medievales que utilizaban generalmente el latín, ha sido el de *ts*. Y los amanuenses de los siglos posteriores también han tropezado con igual problema.

Ese sonido *ts* no es el mismo que el de la *tx* (*che* en castellano, *tche*, en francés) o el sonido de *tz*, y se han visto ante verdaderas dificultades para reproducirlo aún aproximadamente. En cambio, posteriormente, y por varios escritores vascos septentrionales se ha solido utilizar la letra *x* para representar el sonido *ts*, y así, por ejemplo, la palabra *Axular* la pronuncian como *Atsular*, *Oxobi* como *Otsobi*, *Oxo* como *Otso*, etc.

Como ejemplo de las diversas formas en que aparece transcripto el sonido *ts*, citaremos el refrán 133 del libro de «Refranes y Sentencias comunes en bascuence, declaradas en romance», Pamplona, 1696, donde vemos la palabra *otso*, lobo, transcrita *ocsho*. Y en el refrán 457 aparece la palabra *vieshszdunic* para interpretar lo que hoy se escribiría *bitsdunik* («Ez ardo *bitsdunik*», no vino con espuma).

Goyhetché en su «Fableac edo aleguiac» publicado en 1852 en Bayona dice «franxesetic escoarara *berxutan itzuliac*» en cuya frase la *x* equivale a *ts*.

Dado el uso ya arraigado en algunos escritores vascos septentrionales deduciríamos que en el término *Xabierre*, de 1801, su lectura sería *Tsabierre*, y con la *E* o *I* inicial, tan fácilmente perdida en Navarra en muchos topónimos, sería *Etsabierre* (*Exabierre* en 1093), *Etsaberre* (*Exaberre*, en 1093).

Téngase también en cuenta la propensión que ha habido de pasar del sonido *tz* a *tx* (*ch*), en Vizcaya de *aitz*, peña, *atxa*, la peña; de *areitz*, roble, *aretxa*, el roble, fenómenos que también se nota en muchas palabras en las que también la *ts* se ha cambiado frecuentemente en *tx* (*ch*), y así de *itsaso*, mar, *itxaso*; de *itsusi*, feo, *itxusi*; de *atso*, vieja, mujer de edad, *atxo*; de *itsu*, ciego, *itxu*; de *itsasi*, adherirse, *itxasi*; de *Itsaso*, villas en Guipúzcoa, Navarra y Laburdi, retamal, *Itxaso*, *itxasu*; de *Itsasondo*, villa de Guipúzcoa, *Itxasondo*.

Hay también el apellido *Etxazu*, variante de *Itsaso*, como también el apellido *Isaso*, en Guipúzcoa, y los apellidos *Etxasti* (*Echasti*) por *Isasti*; *Etxauri* por *Isauri*; *Intxasti* por *Insausti*, etc.

De *Isasmendi*, apellido actual, hay la variante *Etxemendi*. De *Itsas-*

garate provino, seguramente, el topónimo *Etxegarate*, de *Guipúzcoa*, semejante a *Lizargarate* y *Unangarate*.

Tenemos también *Ossoinaga* en 1242 por *Otsoinaga*, hoy *Osinaga* y *Ojinaga*; *Essauri*, en 1177, 1084, 1806, 1809, hoy *Etxauri*.

Antonio Tovar cita en su obra «La Lengua Vasca» la transcripción *Ozzua*, por *Otsoa*, el lobo, en el año 981.

Hallamos también *Oxabide*, hoy *Otsabide* y *Osabide*, en 1095; *Oxagabia* en 1115, hoy *Otsagabia*, *Otxagabia*.

Axalar, hoy *Etxalar*, en 1087, a cuya villa los naturales le llaman *Itxalar*.

Irasce, en 1067, *Irase* en 1136, *Iraxe* en 1035 y 1080 por *Iratze*, *he-lechal*, hoy *Iratxe*, *Irache*.

Bien pudiera decirse que muchos de los topónimos y apellidos que empiezan por *etxe*, *etxa* proceden del nombre *itxas*, *isats*, *itsas*, retama: *Etxano*, *Etxaniz*, *Etxaun*, *Esain*, *Esandi*.

Dichos estos antecedentes vamos a anotar las diferentes citas de Xabier según las referencias que nos dan Menéndez Pidal, el analista P. Moret, el P. José María Recondo, S. J., y otros, en las fechas en que se presentan:

Años

- 867 Exavierre Gayo.
- 922 Scaverri.
- 948 Escabierre (P. Moret, tomo VIII, pág. 293): «Quod est super Escabierre».
- 971 Exabierre Martéz citado por el P. Moret.
- 1024 Eschaverri (cfr. Itxasperri, pob. N.).
- 1036 Scauierrri.
- 1040 Escabier.
- 1040 Esaberri (cfr. Esaberro, ap. Segura, G. 1399; Itxaberro ap.)
- 1040 Escabierri.
- 1040 Scaberri.
- 1055 Xauierre, 1081.
- 1055 Exavierre, 1092, 1093 (cfr. Ezabarri, ap. B. y ter. N.).
- 1058 Scavir ad latere.
- 1059 Scaberri.
- 1061 Exabirri.
- 1062 Scabier alatre.

- 1063 Exaverre (cfr. Isabarre, en Lérida, al Norte). (Citado por Mz. Pidal, pág. 15).
- 1066 Szauerrilatze.
- 1066 Sciaberraga.
- 1081 Xauierre, Escaberri (Mz. Pidal, pág. 237).
- 1092 Sciaberraga, Exaverre (Mz. Pidal, pág. 237).
- 1093 Sciaberraga.
- 1093 Exavierre.
- 1097 Exaverri (cfr. Pisabarro, ap. actual en Karranza, B.; Izabarro, ap. B. y term. N.; Izabarre, term. en Lérida).
- 1359 Exavierr y siglos XVI y XVII.
- 1380 Xavierr.
Javierre, Javier, modernamente.

Ahora bien, ¿cuál será el significado exacto del primer elemento de este topónimo? El señor Menéndez Pidal, con su gran autoridad, dice que «No cabe, pues, la menor duda que Escaberri y Exaberri representan la misma pronunciación». Y dice después, «que el Javierre de Bielsa (en Aragón) se pronuncia siempre por los naturales Ixabierre», y, añade, que «en Lérida hay el término Isabarre».

Para poder averiguar el significado probable de ese primer elemento hay que examinar detenidamente algunas palabras que nos ayuden a su esclarecimiento. Veamos así:

1.º *i*, *iz*, *juncos* (*iz*, *juncos* grande, según Azkue en su Dicc.).

2.º *iza*, *eiza*, el abeto, e *izai*, pinabete. Cerca de Aoiz, Navarra, en el barrio de Labiano se halla el término *Izabakoitz*, que significa «abeto solitario», a semejanza de *Pagobakoitz*, término de Vizcaya, y *Pagobakarra*, término en el monte Ernio, Guipúzcoa, que significan «haya solitaria». Hay también en Navarra el término *Izailuzea*, abeto largo, y en Vizcaya el término *Artebakarra*, que significa «encina solitaria», como hay también el término *Etxabakoitz*, casa sola en Navarra, aunque bien pudiera significar «abeto solitario», como variante de *Izabakoiz*, antes citado.

3.º *isats*, *itsas*, retama, componente que aparece también en la forma decadente *itxas*, y es muy abundante en la toponimia vasca.

De esos tres vocablos, ¿cuál será el que se halle en *Xabier*? Opinamos que lo más probable es que sea el tercero, pues aunque en algunos topónimos pudo ser empleado el *iza*, *eiza*, abeto, o el *izai*, pinabete, creemos que es más abundante el de *itsas*, *isats* y, por tanto, con más proba-

bilidades de acierto. Claro es que un examen local de los terrenos pudiera dar una mayor luz, ya que estos arbustos tienen mayor duración sobre el terreno que los árboles, de los cuales una vez cortados, no queda más que el antiguo topónimo, como sucede en muchos casos.

Tenemos, además, en Navarra, el nombre *Itxasperri*, que lleva un poblado y está formado, sin duda alguna, con *itsas* (*itxas*, su variante en este caso) y *berri*, a semejanza de *Isaberri* o *Xabier*.

Nos hemos apoyado, además, para inclinarnos por *itsas* o *isats* al examinar las diversas transcripciones en las cuales se percibe, a nuestro juicio, la dificultad del amanuense al querer reproducir el sonido *ts*, pues para el sonido *z* o *s* les hubiera sido más fácil el hacerlo, mientras que el sonido *ts* debía ser extraño para aquellos que conocían tan sólo el alfabeto latino, o sea, el que utilizaban en sus escritos.

El primer elemento del topónimo *Xabier*, sería, por tanto, *itsas*, *etsas*, *isats*, *esats*, con el significado de retama.

EL SUSTANTIVO *BERRI* EN EL NOMBRE *XABIER* Y EN LA TOPONIMIA VASCA

Se ha creído generalmente que esta palabra significaba solamente nuevo, nueva, en sus variantes *berri*, usada en casi todo el País Vasco, *barri* en general en Vizcaya, además de otras variantes.

Sin embargo, tiene dos acepciones muy distintas: la una como adjetivo, o sea, con el significado de *nuevo* antes dicho, y la otra como sustantivo, en sus variantes *berrio*, *berro*, *barrio*, *barri*, *barro*, etc., que luego se expondrán y que se usan ya como palabras radicales a las que se añaden alguno o algunos sufijos, o ya como sustantivos que van unidos a otros sustantivos.

El significado como sustantivo es el de jaro, bosque, boscaje, monte bajo, seto espeso formado de zarzas, espinos, o arbustos, y también plantel, campo o sitio abundante en alguna hierba, arbusto o árbol. Según Oihenart, que reproducen Azkue y Lhande en sus diccionarios, *bero*, *berho*, equivale a *pradera* y también a *campo sembrado*. Véanse ambos diccionarios, con las diversas acepciones.

Berri puede ir, por tanto, en dos posiciones: en primer lugar, con su significado propio, determinado después por un sufijo o sufijos y en segundo lugar después de un sustantivo a quien a su vez le califica, pero no como adjetivo. Ejemplos: primera posición: *Berrondo*, ap.; *Berroeta*,

ap. Segunda posición: Ansuberro, ap. (de yezgo, plantel o campo), campo de yezgos. En el término Berroberria, del Baztán, N., figuran *berro* sustantivo y *berri*, adjetivo.

Este nombre *berro* aparece con diferentes variantes:

barro : Barroeta, Berroeta, Barron, pob. de Alava, Barrozabal.

barru : Barrueta, Barrungarron, monte de Alava.

berra : Berrabia, monte Navarra; Berra, ap. Guipúzcoa; Berraza, ap.

berri : Berri, ap. N.; Berrio, ap. B.; Berriozar, pob. N.; Berridi, ap. G.; Berraondo, ap. G.; Berraberri, térm. B. Berrano, cas. Tola, G.

Guipúzcoa.

berre : Berrezika, monte A.; Berretxin, térm. en el río Leizaran, G.

berro : Berrobi, pob. G.; Berrospe, m. G.; Berroeta y Berrotaran, aps. G.; Berrozi, tér. A.

barra : Barratxi, monte A.; Barrandegui, ap. B.

barri : Barrio, ap. G.; Barrika, pob. B.; Barriola, ap. G.

berrio : Berriozabal, bar. de Elorrio, B.; Berrikano, térm. en Zigoitia, A.

barria : Barria, térm. en Ulibarri-Ganboa, A.

bier : Xabier, antes Xaberri.

bierre: Xabierre de Bielsa, en Aragón.

Anotemos como curiosidad que en la escritura de fundación del monasterio de *Varria*, término próximo a la actual villa de Elorrio, en Vizcaya, efectuada en 1053 por Sancho de Navarra, además del citado nombre de *Varria* o *Barria*, que en este caso significaría *jaro*, *bosque*, *campo*, entre los firmantes aparece Acenariz Sanzoiz de *berrio* (Boletín de la Academia de la Historia, tomo III, año 1883). Figura también como firmante Momez de Azubarro, en cuyo apellido el componente *barro* equivaldría a *barri* o *barrio* en el significado de *jaro*, *bosque*, *campo*, *pradera*.

Apuntemos también la palabra *perretxiko* (véase Bol. Amig. del País, 1956, pág. 368), «hongo de *prado*» en el Vocabulario de Landuchio. *Barrratxikoa*, Rafael Micoleta, en su «Modo breve para aprender la lengua Vizcaina», 1659.

Son muchísimos los topónimos en los que vemos la aplicación del sustantivo *berri* o sus variantes, influyendo sobre el primer elemento que lleva la palabra, como luego se verán en el apéndice.

Aunque el nombre primitivo fuese tal vez el de *berri* o *berro*, *jaro*, *seto*, *campo*, etc., fácilmente se ha pasado a *barri*, en muchos lugares,

porque como anota muy bien Menéndez Pidal (Toponimia Prerrománica Hispana, pág. 242) «no sólo en vasco, sino también en otras lenguas se observa que la *r* abre la vocal anterior *e*, tendiendo a *a*», siendo caso muy frecuente en Guipúzcoa.

Como conclusión, podemos decir que el nombre *Xabier*, *Javier*, *Xaberi* no significa *casa nueva*, sino que, viniendo de *itsa*, *itsas*, *isats*, *retama*, y de *berri*, *plantel*, *campo*, significaría más bien *lugar*, *campo* o *plantel de retamas*. Y de aceptarse el primer elemento significando *abeto*, el significado total sería el de *plantel*, *jaro* o *boscaje de abetos*.

Buenos Aires, agosto de 1959.

APENDICES

Difusión del topónimo XABIER

Del artículo «Castillo de Xavier», ensayo arqueológico, por José María Recondo, S. J., en la revista «Príncipe de Viana», Pamplona, 1957, páginas 277 y 278, copiamos lo siguiente:

«El topónimo de Xavier, cuya difusión se descubre cada día más dilatada, se remonta al siglo IX.»

(Y en nota al pie dice lo siguiente: «En Navarra. Xavier de cabo Lerda, Xavier en el valle de Longuida y el término de Xavier en Caparroso. En Huesca. Xavier de Bielsa, Xavier del Obispo, Xavier de Santa Olaria, Xavierregay, Xavierrelatre, Xaviermartés, Javierrillo, Xavier (término de Sadaba). En Guipúzcoa el caserío de Xaverri en Elosua (Vergara).»

«En 867, Galindo Aznar otorgaba al monasterio de San Pedro de Siresa cuanto poseía de «Exavierre Gayo usque ad locum qui dicitur Aqua torta». (Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública, pág. 119. Oliver y Hurtado), y en 922, entregaba el Obispo Ferréolo al citado monasterio lo que va de «Scaberri usque ad Siresiam. (Memoria de la R. Acad. de la Hist. (IV, 62, núm. 9). En fechas posteriores (948 cfr. Moret. Investigaciones Históricas, lib. II, capítulo III, pág. 293), 971 cfr. Zurita. Anales de la Corona de Aragón. I, cap. VII, fol. 12. cfr. Moret. Investigaciones Históricas, lib. II, cap. XI, pág. 141), abunda la documentación del mismo topónimo con referencia a Siresa. En el mismo ciclo pirenaico quedaba incluido nuestro Xavier» (1).

(1) Hasta aquí la nota del P. José María Recondo, S. J., Rector del Monasterio de Xabier en Navarra.

TOPONIMOS CON EL SUSTANTIVO *BERRI*, *BARRI*, *BERRO*, *BERRE*...

GUIPUZCOA

Barraondo, 1613.	Azperro, m. (Aizperro).	Berrozabal, term.
Berridi, ap.	Isuberro, ap. Segura, 1374.	Akebarro, cas. Deba.
Berridia, 1694.	Etxeberribar, ap.	Ezkelherro, cas. Amezketa.
Berrieta, ap.	Unanberro, cas. sol. en	Itxaberro, ap. Segura 1462
Berro.	Aduna.	Iriberry, cas. Oiarzun.
Berroa.	Berrozpe, m. y cas. Andoain.	Berrotaran, 1690.
Berrano, cas. Tolosa.	Perrategi, cas. Tolosa.	Katxaberro, cas. Amezketa.
Berrobi, vi.	Barrudiola, ap. 1532.	Ezkelherro, cas. Amezketa.
Berroburu	Barruti, pradera.	Errotalegorberru, cas.
Berraran, 1374, Segura.	Barrutia, ap.	Oiarzun.
Berraiarza, 1560.	Arruti, ap.	Aranbarri, ap.
Berriki.	Atxuarro, ap.	Aranbarri, ap.
Berrospe.	Zupikarro, ter. Tolosa.	Atxunbarri, cas. Azpeitia
Amunabarro, ap.	Gozabarri, ap. de Villafran-	Idabarri, ap.
Amenabar, cas.	ca, 1399.	Anubarro, ap. Beasain.
Zozabarro, cas.	Berra, ap.	Kutxabarro, arroyo.
Gozabarri, ap. 1399.	Berron, ap.	Berroa, cas. Irun.
Ainsuberreluz, ter.	Mutuberria, ap.	Berri, cas. Izlar.
Txaparro, cas. Tolosa.	Olibarri, ap. Tolosa 1722.	Berrosasi, cas. Motriko.
Katxaborro, arroyo.	Isuberro, ap. Segura 1399	Aizperro, m.
Aiabarro, ter. Tolosa.	Lekanberro, term.	Errondosoro, cas. y ap.
Berrobi, vi.		

ALAVA

Berrostegieta, 1505.	Berricano, lug. en Zigoitia.	Barrundia, term.
Berrozi.	Otabarro, ap.	Berraza, cas.
Barriobusto 315, hab.	Berrioster, term. Barrundia.	Berreña, monte.
Ulibarri.	Berria, bar. de Ulibarri-	Berroza, vi.
Ulibarri, varios pueblos.	Ganboa.	Barratxi, monte.
Uribarri, pob.	Malagarro, term.	Barrio, en Valdegobia, ribe-
Uribarri de Aramaiona, pa-	Otabarro, ap.	ra izq. del Ebro, term.
rrouquia de A.	Berrikano, pob.	año 955.
Uribarri, anteiglesia.	Berron, term.	Olhabarri, en la «Reja de
Olibarro, ap. Urug. B.	Barrio, vi.	S. Millán», 1025, hoy
		Ollabarre.

LABURDI

Barrandegi, ap.	Barron, ap.	Saiberri, en Sara, monte
Handabarri, ap.	Berrioz (bosque de).	507 mts.
Garro, term.	Berron, ap.	Askoberro, ap.
Minaberri, ap.	Gañiberri, en Sara.	Atxuberro, ap.
Antxuberro.	Askonbarri, term.	Irunbarri, ap. Cfr. Ilunbarri.
Ainsuberro, term.	Artabarri, ap.	Aitabarro, ap.
Althaparro, ap.	Altoberría, ap.	Althaberro, ap.
Abebarri, ap.	Txiranberro, ap.	Althaparro, ap.
Mendiberri, ap.	Orkasberro, ap.	Askiberro, term.
Egiberri, ap.	Mendiberri, ap.	Abebarri, ap.
Landaberri, ap.	Helbarron, pob.	

HUESCA

Lascuerre (de eski, tilo y Obarrio, vi., pob.
berro?). Unarre, term.
Isabarre, term. Alcubierre (Cfr. Alkoz, N.).
Loarre, term. (Lérica). Benabarre, term. (Cfr. Ibe-
gorri, en N. y Benabar, en el siglo XI. Benegue-
rra, term. de Ezkarai (Lo-
groño).

CATALUÑA

Isabarre, al N. de Lérica. la zona de Caldes de Bohi.
Biziberri, m., 3.014 mts. en Isabarro, al N. de Lérica.

RIOJA

Barrozabal, id. Cfr. Baso- nes, 1600.
zabal. Ollabarri, term. (Cfr. Olló-
Otxabarri, ap. de en Brio- barren, ap. N.).

OLORON

Habierre, ap. actual.

NAVARRA

Azparro, term. Ulzama. Arnabarro, term. Txangaberro, m.
Berrioazahar, cit. por Sancho Ozaberro, monte. Jaberri, reg. N., y pob. 10
el Mayor, 1027. Berraute, ap. edif. en el valle de Lon-
Barriobusto, term. Berrabia, term. Gastiain. gida.
Lomber, term., 1102. Atxitaberro, monte. Andibarro, m. N. (Cfr. Añi-
Lomberre, id., 1125. Zansberro, ap. barro, ap. G., y B.).
Lomberri, id., 1139. Obarra (Ntra. Sra. de Bol, Berroberria, m. en el Baztan.
Lumbier, vi. pág. 509). Agirrekoberroa, en Abaurrea.
Itxasperri, term. con ermita. Obarrain, monte. Otxandaberroa, term. Otxa-
Idaberri, ap. Arg. Otabarro, term. Areso. gabia.
Otsaberro, m. Belabarre, regata. Juankitoberroa, id.
Zenberro, m. Erreparaz (de erro, berro?). Unaberroa, term. en Jau-
Berroza, term. Berraburu, pob. N. rrieta.
Berruezo, ap. Berrendi, m. Beltranberroa, term.
Bustanberro, term. Beroiz, pob. y ap. Basaranberro, m. en Salazar.
Auzaberro, term. en Zalba. Berrendi, m. Akeberro, ap.
Liberri, vi. Berro, barrio de Elizondo. Latabarro, ap. Cfr. Latierro.
Berroaran, m. en Santesban, Berrio, 1265, ap. Liberri, pob.
de Lerin. Berraburu, term. Ilunberri, hoy Lumbier.
Berrobakotxa, term. en Us- Berroza, 1290. Arnabarro, term.
tarroz. Berrueco. Berroandi, term.
Berroberria, term. en Urdax. Berruezo. Berritxi, monte.
Berrua, term. Ulzurrun. Chavero, ap. Berrabia, monte.
Osaberro, monte. Gandaberro. Berraburu, pob.
Txiranberro, ap. Lekunberri, vi. Berrau, cas.
Mezkirizkobarro, hacia Es- Mendilibarri, pob. Berrendi, m. N.
pinal. Mongilibarri, desp. Berroaran, monte.
Txibero, ap. Iriberry, junt. al pob. de Berroeta, pob.
Ibero, vi. Iratxeta, 4 casas, 14 habit. Patxananberro, monte.
Itxasperri, term. y pob. Itxasperri, pob. Berrioplano, pob.
Barrikarte, en Isaba (Cfr. Ilibarri, ap. va. Lana. Berriosuso, N.
Karrikarte. Ulibarri. Berrioazar, pob.
Txasperro, term. Mantxaberroa, term. en Berritxi, ap. N. y m.
Lekuberri, cas. de Zugarra- Abaurrea. Cfr. Antxu- Berroandi, term. N.
muri. berro. Berro, pob. N.
Eskuerre, ap. Basaranberro, m., cfr. Idaberri, ap.
Ganaberro, term. y ap. Basajaunberro, m. N. Anubarro, ap. Beriain, 1527.
Zanberro, monte. Beltranberroa, m.

Oribarra, term. Arroniz, siglo XIII.	Etxaberri, m. en el valle Arakil, año 1024.	1101, 1104, 1107, 1109, 1111.
Artaberro, ap.	Exaverri, m. jurisdic. de Pamplona, 1097.	Lumberri, 1050, 1057, 1068, 1090, 1095 (pérdida de la I, inicial).
Berroskiberro, hoy llamado Akelarre, en Zugarramurdi (de alka, pasto y beerro, pradera).	Iriberri, term. 1174.	Lumbierr, 1295.
Arnabarro, term. Arano.	Lomberre, año 1125, hoy Lumbier.	Lumbier, 1126.
Armavarre, s. XII en el Becerro de Iratxe.	Lomberri (Lunbier), año 1039, 1071, 1097, 1099,	Lombier, 1121.
		Lumber, 1125, 1126.
		Lomber, 1102, 1104, 1112.

VIZCAYA

Barrika, vi.	Pisabarro, en Karranza.	Berrosti, 1745.
Berrio, ap.	Bolibar, vi. Cfr. Ulibarri, Olivares.	Azubarro, ap. 1053.
Arteabaro, term.	Berriotxoia, ap. Elorrio.	Berreaga, m.
Barrieta (term. en Valmaseda), 1612 (var. Barroeta).	Barriaga.	Berreño, bar.
Berriz, vi. Var. Bertiz?	Barrieta, 1672.	Berriatua, vi.
Barrizuri, ap.	Berriotzgieta.	Berroia, barrio.
Barrieta, term. (Cfr. Las Barrietas).	Berriotzabal, 1547.	Berriotzabal, bar. Elorrio.
	Berrain.	El Berron, term. Encartaciones.

BAJANAVARRA

Amañuberri, en Baigorri.	Otsibarre, cueva.	Landibarre, pob.
Amunabarro.	Maillabarre (en el mapa Bonaparte).	Orabarre (Oragarre), pob.
Akarakakobarria (pico de, cerca de Luhosoa).	Meharuberri, ap.	Estaberri, ap.
Berrokaingain, term.	Okhilanberro, term.	Arzuberri, ap.
Ostibarre.	Larribarre, term.	Senduberri, ap.
		Ordandaberro, ap.
		Alaberri, ap.

ZUBEROA

Txerbero, ap.	Txuonberri, ap. Mauleon.	Berrogaine, pob.
Mailharro, ap.	Landaberri, ap. en Menditte.	Handabarri, ap.
Oxibarre, term.		

El señor Menéndez Pidal dice en la obra citada que Javierre del Obispo se halla en el partido de Jaca (Huesca), y que en el partido de Boltaña (Huesca) hay tres Javierre.

Alcubierre se halla a unos cuarenta kilómetros al Sur de Huesca. Belsierre se halla en Boltaña. Ligüerre de Ara y Ligüerre de Lima están en el partido de Boltaña (cfr. Liberri, en Aoiz). En Aragón se halla también Lagüerri, hoy Laguarres, a 13 kilómetros al Norte de Benabarre.

Lascuerri, nombre antiguo de Lascuarre, situado a 17 kilómetros al Norte de Benabarre, llamábase en documentos del siglo XI Alascorr, Alascorre.

Navarra, edo Naparroa ote da?

Euskera-ren VIII-IX-garren zenbakian, Garate jaun jakintsuak, Julien Vinson'en *Vascologiaz* idatzi digu. Lan ortan, *Navarra*, *Nabarra* itzaz, Vinson berak, Juan Antonio Moguel, Campión, ta Aymeri Picaud-ek uste izan dutena agertzen digu, Garate jaun beraren iritziarekin batera.

Eta bukaeran esaten digu: Azkeneko, euskal toki-izenetan itz onek irabazi bear du txapelketa (1).

Toki-izen ortazko iritziak, gutxi asko irakurriak nitun orain baño len. Baño gai ortaz idatzi dan guziaren ondorean, argitasun osorik ezin eman izan zaiola ikustean, ni ere asmaketan asi naiz.

Ordun oartu naiz, idazle guziak *Navarra*, *Nabarra* izenean begiak jarririk ibilli dirala, zer esan naiko dun igarri naiez. Erderazko izen orren mamiak ez diote nai zuen argitasuna eman.

Lotsa ematen ba-dit ere, gure gizon ain jakintsuen iritziak ezta-baidan jartzeak eta geiago dena, ni bezalako batek aiei erantzuteak... ¡Ots! nere sorterriaren izenaz ari geran ezkeroz, al baneza, gure erriaren izen emallei ta aien bidez gure Naparroari, txapelketa ontan, zor zaien txapela jantzi naiko nieke.

Nik ordea, nere buruakiko esan dut: Toki-izen ortaz ur garbirik ateratzekotan ¿ez al giñuke izen ori aurren-aurrenetik nola izango ote zen ikasten saiatu bear? Ta ¿ez al dugu gero euskal-izena izango, ta beste euskal-izenen kerakoa? Euskal alderdietan zarrena Naparroa- izanik, iñolaz elitteke bestela izan.

---

(1) «En fin, esta palabra debe alcanzar el campeonato de etimologías vascas», pág. 237.

Euskaldunak euskeraz itz-egitteen, *Nabarrari* ¿zer izen ematen diogu? Euskal-Erriko euskalki ta alderdi guzietan *Naparroa* edo *Nafarroa* esaten zaio beti.

Ta asieratik ere ¿ez ote du izen ori bera izan? Gure aurrekoak aspalditan era berean deitzen zuela agerian dago, gure aldeko esaera zarrenetako batean. Esaera ori, onako auxe dugu: *Iputz apaizak, naparr-iztupeuz atorra: Naparrapaizak, iputz iztupeuz atorra.*

Or agiri da, naparra esaten zitzaiola Naparroko apaizari ta aren erriko atorra gaiari ere bai. Ordun, gaur bezalaxe, Naparroko gizaki ta gauzak naparrak ba-ziran, oien sort-erria ¿ez ote zen Naparroa deitzen?

Eta gure Erri onen bukaerako *oa* atzizkiaz ¿ez al zaigu adirazten, Navarra edo Nabarra, lendabizitik Naparroa zela? Naparroko errien izen askori begiraldi bat ematea, naikoa dugula uste dut.

Iruñetik urrutira gabe, ortxe daukegu Mutiloa, gaur ta aspalditan Mutilva idazten eta aipatzen dena. Or ere bukaerako berezko *oa*, *va*'z aldatu egin diote. Naparroarekin ¿ez ote zaigu gauza bera gertatu? Onatx Naparro'ko beste erri askoren izenak: Igoa, Basaburu'n; Unanoa, Ergoyen'en; Garaioa, Saraitzu'n (Salazar); Laboa, Lizoain'en; Aintzioa ta Larraingoa, Erroibar'en; Erroibar deritzaion balle edo ibarra bera, Erroa zen, gaur Erro esaten ba-zaio ere; eta oien antzean Aezkoa, Amezkoa, ta Izagaondoa ibarrak.

Ta emendik kanpora, orra Gipuzkoa ere; Ondarroa, Itxasoa ta abar.

Aipatu dizkitzueten erri-izen askoren zain-burua agirian dago. Dau-den tokiari begiratzea naikoa da, zer esan nai duten ezagutzeko. Naparroaren izenarekin gaurko euskaldunoi etzaigu ori gertatzen. Baño Naparroko toki-izenetan ez ote zaigu azalduko *Naparr* orren argitasuna eman dezakiguenik? Nik uste baietz; bat baño geiagotan izan giñezakela.

Zorionez, nik bat arkitu dut. Nerau bi urtetatik gora bizi izan nintzen erriko toki-izenetan. Larraun ibar edo ballean, egoaldetik azkeneko erri koxkorra, Madotz deitzen da. Erri ontantxe dago ba, *Naparrats* ta *Naparrats*-aldea esaten zaion alderdi bat. Toki orri izena eman ziotenak *Naparratx* deitu zuen, iñolaz ere. Baño ondorengo biztanleak, *Naparrats* esaten diote, bukaerako atx ori zer den eztakielako. Madotz'en eta Larraungo erri geienetan, *malkorra* esaten zaio *atx* edo *arkaitzari*. Eta orrengatik *Naparrasko malkorra* esaten giñion Naparro'ko atx orri. Geroztik *Naparratx*, bi itzezko izena da: *Naparr* ta *atx* itzez egiña. *Atx* zer den ikusia dago.

Gañera, Madotz'en tx'en ordeuz *tse* egiten da; adi-bidez, goiko-etxe-koa esan bearrean, Goiko-etsekoa esaten da.

Naparratx aldeko atx edo malkor ori, Madotz'ko iturri ondoan asi, ta goraka-goraka Aralarko Artxueta mendi muturreraño igotzen da; naiz artean beste izen sail bat puxketaka izan. Ordun Naparratx alde guzia arkaitz edo malkorra al da? Ez orixe. Naparrats edo Naparratx aldea da Madotz'ko erritik asi ta eguzkiaren sarraldera; Aralar mendiaren oñetaraño alderdi guzia, luzean; zabalean berriz, Naparratx aldeko arkaitz edo malkor muturretatik asi ta Arakil aldera dauden beiko arkaitzetaraño alderdi osoa Madotz'tik Irurtzun alderako bide zarretik asten da. Naparratx alde orrek, asieran mear-xamarra izanik (kilometro erdi bat nonbait-or), gero zabaltasun aundia artzen du azkeneraño. Iru-lau bat kilometro izango ditula nago.

Naparratx alde au, ezta guzia Madotz'koa; askoz gutxiago ere. Geiena Uarte-Arakil'goa da; naiz Madotzek larretarako eskubidea izan, bide luzean. Baño, naiz Madotz'ko naiz Uarte'ko alderdi guzi orri, Naparratx esaten zaio. Orko zelai ta aldapa, muño, zulo-mulo, lur landu, edo landu gabeak, pagadi, arizti, gaztaindi edo irastordiak, ainbeste izen ba-dittue; baño Naparratxen daude; ta Naparratx osoa egoaldea da. Atx edo arkaitz orren beste aldea (Iparraldea), Ataldea deitzen da.

Oraintxe igarri dezaiokegu Naparro izenari. Naparratx, Madotz'ko erriaren *eguzki-sarraldera*, ta Atx edo malkor orren *ego* aldetik dago.

Alderdi ori guzia, atx edo malkorra izan edo ez izan, bere luzetasun eta zabaltasun oso-osoan, egoaldea ta eguzkiaren sarraldea da. Erderaz *su-oeste* esango giñukena. Orra ordun, *Naparr* itzak esan nai duna. Ego-alde, sarraldera dagon tokia.

Geroztik *Naparroa* da, Ego-alde ta eguzkiaren sarraldeko erria.

Begiraiogun orain mapa batean Naparroari. Aña-mendi edo piri-neoak bereixten dute Prantzi edo Francia'tik. Oien eguzki-sarraldean, ego aldera zabaltzen dala dago gure Erriaren lur-alde guzia.

Naparroa izenak ¿ez al du argi ta garbi adierazten gure Erriaren ego-
era? Gure Erriari ain egoki datorkion bere-berezko izen jakintsu ta ma-
mitsua, iltzuli egin bear giñioke ordun. Bere buruan, Navarra edo Naba-
rraren orde, NAPARROA jarritz (2) (3).

Intza'r Damaso AN.

---

(2) Naparrats edo Naparratxez esan dizuetan guzia egiztatu nai deuenok, bide ederra ta erraza dezue Madotz'eko. Altsatsua aldetik zoaztenak, Irurtzun baño lentxa-gotik; eta Tolosa aldetik, Lekunberri artu bide berezia. Nondinaitik 6 bat kilometro. Aralar'ko Migel Goiaingeruaren Etxe santura ba-zoazte, Trinitate Santuaren eliztxoaren zearreko muñotik begiraldi bat emaiozue Naparrats edo Naparratx alde orri ta Madozko erri txoari.

(3) *Nabarra*, Leitzeko nekazarien artean, lurra bereixteko erabiltzen duten tresna bat da.

Di, Botanika - atzizti?

Galdera onekin berarekin, orain illabete batzuek, banatu nituan zuen artean, zenbait orri, al zuanak al zuan saio-egin zezala eskatuaz, *-di-*-bukaeradun itzik geienak biltzeko.

Biltze ori zertarako zan, galdeak berak zion: auxe jakiteko: ea *-di-*-dun itz guztiak botanika-itzak diran, ala ez: *Elordi*, ta *Zumardi*, ta *Arantzadi*, ta *Zugasti*, ta *Intxausti* ta bezela...

GAUZAREN GARRANTZI...

Iñori bada-ta, euskaltzañoi dagokigu, gauza au bear bezela jakitea. Ba'dakizute, gure Bazkun onen izena, *-di-*-atzizkiduna dala: *Euskaltzain-di*; olaxe asiera-asieratik, 1918'gn. urtetik bertatik. (Laister bait-ditugu gauzaren «urrezko eztaiak»). Eta esan izan da, izen orretan *-di* oker dago-la; *-di* ori, landare-itzak bakarrak erabiltzen dala... eta euskaltzañak (gu alegia) ez gerala landare...

Gu-geuron artean ere izan da, «Euskaltzaindiaren» izena gaizki eratua dala esan duanik. «Zeruko Argian» ere, sortu-berri zanean, izan zan norbait, Asteoroko ortan orren antzeko zerbait esan zuanik.

Orain, bada: egia al-da, *-di-*-atzizkia, «landare-atzizkia» dana? beti landareekin bakarrak erabilli izan dana? Ez al-da gure Toponimian, *-di-*-atzizkidun izenik, landare-izena ez danik?

Orixe zan nere galde aren xede ta elburua: azterketa on bat eratzea gaurko euskaltzañen artean, auzi au bear bezela erabakitzeko: «Euskaltzaindi-izena gaizki al-dago?».

Nere orria jaso zutenen artean, batzuren batzuek erantzun dute:

Garmendia'tar Juan «Zeletak»-eta. Bañan batez ere Satrustegi Jaunak. Lengo Batzarrean entzun zenduten aren txosten bikaña gauza oni buruz. Bañan, bidezko zan bezela, nik ere ba'neukan izen-errenkadatxo bat gertaturik, gai ontantxe. Eta izen oietxek ezagunerazi nai dizkitzuet gaur. Izenak irakurri, eta irizpide batzuek ezarri, gauza au bear bezela aztertzeko eta auzia erabakitzeke.

EUSKALTZAINDIAZ BESTE...

Guretzat bezela —euskaltzañontzat bezela— gauza onek ba'du garrantzi, beste asko ta askorentzat ere, bestelako alde batetik: *Euzkadi*-izenaren aldetik, alegia. «Euskaltzaindik» eta «Euzkadik» izaera berdina bait-dute gai ontan.

Ba'dakizute —guztiok dakizute— Unamuno'k kritika gogorra egin izan ziona bein «Euzkadi» izenari, gaizki eratutako izen bat bait-litzan. Ark ere gauza bera esan zuan: *-di*-atzizkia, botanika-atzizkia dala; eta neurri ortan, Euzkadi'k, ezer bada-ta, «arboleda de vascos» esan naiko zuala, eta ez «País Vasco» edo «País de los vascos». Eta dirudianez, iritzi orri jarraiki zaizkio zenbaitzuek gure artean ere. Bañan, gauza bear bezela aztertu-ta? izen-bilduma on bat egin-da?

HISTORI-APUR...

Aurrera jarraitu baño leenago, Euzkadi-izenaren histori-apur bat emen barritzea, ez deritzot iñori alperrikako izango zaionik.

Izen au, ba'dakizute sabindarrak sortua dana —eskola sabindarrak, alegia— «Euskalerriaren» ordez erabiltzeko, «País Vasco» esan nai danean.

«Euskalerria» izen luzetxoa zeritzoen askori nunbait, eta laburragoko izen berri bat asmatu-naia sortu zan baztarretan... XX Gizaldi onen asierako urteak ziran. «Cuestión foral» zalakoa, txitian-pitian mai-gañera ateratzen zan. Eta olakoetan, itzetik-ortzera erabiltzeko izen labur bat asmatu bearra zegon inñolaz ere. Eta berealaxe asi ziran ortarako saioak. Eta lenengo-lenengotik, «Euskaria» sortu zan: *Euskaria* edo *Euskeria*. Orduantxe ain zuzen, asi-berriak ziran sabindarren lenengo politika-urratsak. Eta guk geurok gogoan degu nola urte aietan, aldian bein entzuten genduan, zenbait donostiarren aotik, oiur au: «Viva Euskeria libre!».

Orra, beraz, saio aietan lenengo-lenengo sortu zan izen berria: «Euskaria» edo «Euskeria». Eta sabindarrak eta sabindar etziranak ere izen au erabiltzen zuten. «Orfeón Euskaria» bat ere sortu zan urte aietan Bilbao'n.

Egia esan, *Euskaria* izen orrek, askorentzat bi gauza esan nai zituan: Izkuntza ta Erria. Itz naastu-antzekoa zan, beraz. Eta, zala orregatik, zala beste arrazoi-bide batzuegatik, sabindarrak orduan beste itz bat, beste izen bat aizatzen asi ziran; obeto esateko izenaren beste forma bat: «Euskadi» edo «Euzkadi», gaur oraindik zenbait zaarren ezpañetan. «Euskari» irauten duana. Aldaketa, itxuraz, etzan aundia: *-ri*-atzizkia-*-ren* ordezt *-di* ezartzea (Gaurko *Euzkadi*'ren tarteko *-z*- orren kontua, beste kontu bat da, emen ikutzea guri ez dagokiguna).

ITURRIETAN GORA...

Bañan gure arirako, jo dezagun gorago.

Dirudianez, sabindarrak baño urte-mordo bat leenago, izan zan beste norbait ere, «forma-*ri*»ren ordezt, «forma-*di*» erabilli zuana.

Urte batzuek ba'dira, «Euskal-esnalean»-edo, artikulotxo bat azaldu zala. Basilio Gerra frantziskotarrak idatzia, oker ez bagaude, esanaz, A. Uriarte frantziskotarrak, sabindarrak baño gizaldi-erdi leenago erabilli izan zuala «Euskadia» izena bere lanen batean — Zarauz'ko Konbentuan dagon libururen batean — .

Beraz —berriro ere gure arira etorriaz— ikusten danez, sabindarrentzat ezik, A. Uriarte'rentzat ere *-di*-atzizkia ez da botanikakoa bakarrik; eusko-izenarekin ere erabilli diteke. Euskadi.

NERE IZENDEGIA

Digresio onen ondoren, guazen orain, nik pillatu dizutedan *-di*-bukaeradun izen errenkada ikustera. Berrogeitamar bat dira guzitara, Nafarroa'ko, Araba'ko, Bizkaya'ko ta Gipuzkoa'ko Geografian bildutakoak.

Bañan oar batzuek lenengo.

Errenkada ontan, nik ~~botanika~~ kutsua duten izen guztiak, baztartu egin ditut. Beraz, nik dakartzidan izenak, botanikaz-bestelakoak dira: batzuek garbi-garbi, eta besteak ez ain garbi, bañan ez botanika-kutsu garbidun ere.

Ala berean baztartu ditut baita *-di*'ren aurretik, *-an*-bat daukatenak ere, *-di*'rekin baño *-andi*'rekin zer-ikusi geiago ote-duten bildurrez; adibidez, *Erandio*, *Arandia*, *Belandia*, *Barandi* (aran) etab.

-*di*'ren berdin egiten ditut, ordea, -*dio*, ta -*dui* ta -*doi*; adibidez *Zamudio*, *Bustindui* etab.

Bañan -*dio*'ren errenkadatik kendu bearra dago *Gomendio*, erderazko *Encomienda*'rekin daukan zer-ikusiagatik; eta baita *Rokandio* ere, -*di*'ren aurretik -*an*- daukalako; bañan ez *Zamudio* ta *Gojendio*. Ala berean leku-ematen diet zenbait -*de*'ri, -*di*'ren variante izan ditezkeanez: adibidez *Ozkoide* (*Ozkoidi*), *Markaide* (*Markaidi*?), *Etxaide*? (*Etxaidi*?), *Luzaide* (*Luzaidi*?).

Atari ta *gazteri*'ren atzizkia -*di* ez ote-dan bildur diranai, iru izen eskeiñiko dizkiegu, eredu-bezela, bada-ezpada: *Gortari* Naparroan, *Kortadi* Gipuzkoa'n; *Urkiri* Bizkaya'n, *Urkidi* Gipuzkoa'n; *Gabari* ta *Gabadi* Naparroa'n.

Ona orain nere izen erreskada:

Loidi	Abodi
Bustindui	Zamudio
Arbeldi (var. Alberdi, Albertia)	Alkerdi
Arbildi	Asurdi
Guridi	Ayerdi (ikus Ayertza, Ayartza)
Mikeldi	Bagardi
Gortadi (var. Gortari, Kortadi)	Balerdi
Zabaldi (Zabaldika)	Ezkaldi
Goyendi (var. Gojendio)	Berrendi
Kapildui	Txapardia
Barrundia	Txarkadia
Ubarrundia	Txukandia
Orbeldi	Erradi
Lizundia	Intzakardi
Goiri (ikus Goiti)	Jakoizti
Bikendi	Zandi (var. Zandio)
Emaldi (var. Emeraldia)	Lausti
Berridi	Loiti
Gabadi (var. Gabari)	Loizati (var. Loizate)
Ozkoidi (var. Ozkoide)	Ayastui
Laburdi	Ohasti
Anbulodi	Sarduia
Yoldi	Satuya (var. Zatoya, Zatia)
Bedia	Surtadia
Ziordia (var. Zuordia)	Tautadi

Ausidi
 Udi
 Izardio
 Lendia (ikus Lendoño)
 Okaiztia (var. Okoizta, Akosta)
 Undio
 Beldio
 Pikandi
 Aulestia
 Belendia
 Bezaide (ikus Ozkoide, Ozkoidi)
 Mereludi
 Merdelledi
 Trakamaldi
 Urdaide (ikus Ozkoide, Ozkoidi)
 Luzaide (?)
 Etxaide (?)

Ez ditugu izendagi ontan sartzen, landareak ez izan arren, botanika-kutsu zerbait izan dezaketen zenbait itz: adibidez *Txaradi*, *Exaraduya*, *Txarakadia* ta *Berazadi*.

BUKATZEKO...

Egia esan: nere izendegi ontakoak, baño askotaz ere geiago dira gure Toponimian *-di*'dun landare izenak; bañan «geiago» badira ere, ez «guztiak»; saio txiki baten bitartez berrogeitamar izen arkitu ditugu beintzat landareai ez dagozkienak edo gaur Botanikaz explikatzen ez diranak. Eta saio aundiagoko baten bitartez ez jakin zenbat geiago pillatu litezkean.

Orain galdera bat, bukatzeko: ikusten dituzuten oiek ez al-dira nai-koak eta aski, *-di*'atzizkiari botanika bakar kutsua kentzeko?

Andoain'en 1967'gn. Dagonilla'k 25.

Lekuona'tar Manuel'ek.

- *Di botanika atzizkia?*

Lengo batez emen esan bezala, *-di* atzizkiaz xehetasun zonbait bildu ditut, eta zuen baimenarekin irakurriko. *-Di botanika atzizkia?* Galdera nagusia auxe izango litzake. Au zen, izan ere, gure zuzendari jaunak eskatu zigun azterketa.

Alare, joera asko ditu atzizki onek eta banaka banaka aipatu beharra izango ditugu.

1.—IZENAK

Izen batzuk ba ditugu *-«di»* berez dutenak:

Idi, ardi, zaldi, aberetan.

Ergunadi, basa pistia.

Aldi, mendi, gurdi, izerdi, bestelako gauzetan.

Eta oietatik sortu zaizkigu:

Italdi (italdiko), *gur dibide*, *Auñamendi* eta beste.

Beste alde, laterazkoak ba dira, ez ba dira, jendetan ere sartua da:

Balendi, Laurendi, Bikendi.

Jaun San Bladi, erraiten da Luzaideko otoitz ttipitan.

«Jaun San Bladi

Nik sua estali;

Edozein gaisto jin baladi

Bortan bedi arri...»

2.—IZEN ONDO

Izen-ondo, adjetibo, edo dena dela. Auetan ere sartzen da bein edo beste. Ala:

Aundi, lodi, erdi, urdin.

Auek, gero, beste itz batzuk sortzen dituzte:

Etxandi, Andia;
Mugardi, zelaierdi,
Osturdin, Arbazu'ko basoa.

3.—ADITZA

Aditzak ere sortzen ditu *-di* banaka batzuk:

- a) Iketan edo noketan agintzeko moldean, *etor adi, egon adi.*
- b) Zuketako agintzan: *sar bedi. Egin bedi.*
- c) Nahikaria adirezteko (optativo): *joan baladi!!*
- d) Aitzaki bezala (condicional); «*etor baladi, etxean ar ginezake.*»

4.—ADITZ ONDO

Aditz ondoko itzetan, adverbio gisa, sortzen da batzutan:

Geldi, aspaldi, oraindik, oraindio.

Nundik nora datorren adierazteko ere bai:

Nundik, noiztik (noizdanik), galderak dira.
Andik eta emendik; atzotik, gaurtik, biartik, erantzunak.
Madriletik (Madrildik) eldu naiz. Urdian'dik.

5.—BOTANIKA ATZIZKIA

Esanak esan, ez gera oraindio gaurko auzian sartuak. *-Di* atzizki zugaitzkoa dela ezin dugu ukatu; botanika kontuan da aberatsena.

Arantzadi	L a r d i (lardizabal)
A r i z d i	Maizdi
Intxaurdi	O t a d i
Intxordi	p a g a d i
Elordi	pinudi
Ezpeldi	Txipodi, eta abar.

Itz batez esan ginezake zugaitz izen geienekin ba dela *-di* atzizkia; edo denekin: gorostidi, sagardi.

Zugaitz batek bi edo iru izen balin baditu, joskera berexiak artzen ditu. Berdin gertatzen da edozein belar edo landarekin:

I r a : *Iradi* (Urdiain'en); *Iradier*, Arabako deitura.

Irastorra: *Irastordi* (Lekunberri'n); *Iristordi* (Arbazun'n).

G a r o a : *G a a r i* (garodi?) Lezaeta aldean.

Iratzea da Luzaiden, baño ez dute «iratzdi» esaten. Iratz lekua, *i r a s a i l a* da. Behar bada beste nunbait «iratzdi» izan laike.

Altza'tik, *Altsasu* (altzazu), *Altzania* (Altzadia?), *Altzate* sortzen dazkigu. Eta ez «Altzadi» edo «Altzati».

-Ti atzizkia. -Di bezala da. Aldaketa txiki bat:

Arizti

Aresti

Intxausti

Sagasti

Urrizti (Urdiain)

Zugasti, Zuasti.

Eta oiek bezala beste asko.

T x u n k a i, Altsasuko dermio bat da (Txunkadi?).

L a s t a i ere (Lastadi), Altsasu'n dago.

Oriotai, Urdiain'go lurraldea.

6.—ZUGAITZ EZ DIRENAK

-Di ez da zugaitz gaietan bakarrik ibili oi den atzizkia. Naparroan *barruti*, *barrutiya*, esaten diogu belardi esiz inguratuari. *Kaskardi* sakana guzian lur arriduna da. Bada kaskardi, dermiyo izena, bai Urdiain'en eta bai Altsasun. *Urdi*, ur tokia (Urdiain).

A s k a r d i, Urdiain'go lurraldea.

A x k a r d i, Etxe izena (Ergoiena). Etxarri'ko dermiyo bat.

E x k e r d i, Arbizu'ko etxea.

Zugaitzez landako itzetan ere zernahi joskera mota ba da. Goazen pixkaka:

a) *Toponimia'ko itzak*. Askotan ez da aisa jakiten zugaitz erroko itzak diren ala bestelakoak. Gañera etimoloji kontuan sartzea istillu gaiz-

toan sartzea izango litzake. Botanikakoak ala ez, toponimi itzak diren bezala emango ditugu; ala,

L o i d i	Anbulodi
Balerdi	Berazadi
Guridi	Arbeldi, Alberdi, Arbildi.
Berridi	Txertudi, Chaurtudi
Emaldi	Capayndi
Gabadi	Galardi (Aralar mendian)
Arbandi (Luzaide'n)	Asurdi (Ituren'go mendia)
Txopordi (Urdiain)	Belandia (Araba'n)

Luzaide'n bilduak ditut: *Lapurdiola*, *Arbandi gaina*, *O d i*, *Saukadi*. Denak mendi izenak.

U r d i a r b e, Baxe Nabarran.

A r k a d i, arriz betetako lekua (Larzabal jaunak dionez).

A z p a l d i, Astillero (Usurbil'en).

B a r g u n d i a, Arratia'ko ballaran.

U k e r d i, Erronkari'ko mendi izena (Larra inguruan).

A k o u n d i a, ba da Urbasa mendian.

A k o n d i a ekartzen du San Martin'ek Eibar'ko baserrien izen bilduman (*Munibe*, t. 3-4; 1963) *Cantar de la Batalla de Akondia* (s. XIV). Lope Garzia Salazar'ek dakar. Michelena'k ere bai (*Textos Arcaicos Vascos*. Madrid 1964; pág. 69).

B u r u a n d i. Amabost'garren mendeko paperrak Urbasa mendiko izena bezala ematen dute (1412). *Bagecemedi* (id. Urbasa).

b) *E r r i i z e n a k*

O z c o i d i	C i o r d i a
Y o l d i	Izurdiaga
L a b u r d i, Lapurdi.	Zabaldica
Zugarramurdi.	Undiano
U r d i r o z	I b a r d i n

Ba dira beste erri izen batzuk *-di* artean sartzen dutenak; baño, *-ain* eztabaida aundiko bukaera dela ta ez ditugu aipatzen. Ala *Gerendiain*, *Orendain*, *Gastiain* eta beste.

c) *-ti atzizkiarekin diren erriak.*

Erviti	Arratia
Cilveti	Arruti
Gorriti	Artieda
Unciti	Artica
Olazti	L o i t i (portua)
Zuasti	Isasti

Altsasun bildutako itzak:

Aldantia
Ameztia
Intxostia
Martinsasti

Luzaide'n *Y a s t i* eta *aztia*.

7.—ABSTRACTO, NOR-GABEA

Zein edo nor-gabeko adibideak ere *-di* atzizkiarekin adierazi oi dira: ezagunak dira,

G i z a d i	erregedi
gaztedi	Euzkadi
i z a d i	l u d i
sendi	lagundi

Eta lagunditan da gure *E u s k a l t z a i n d i a*.

Emen ba da beste auzi bat: itz berriena, alegia. Izan ere itz auetako asko berriak dira, noski. Berri izatea akats aundia izan laike; edo ez inolako akatsa, joera errikoia balin bada.

Nik txikitari berrizale izatea zer zen ez nakien; eta nere etxeokak ere ez. Alare, sasi estuko zokoari *sasidi* esaten genion (sasidiyen ezin ateara!). Era berean, basoa beteko zugaitzdiari *basodi* (Zer basodiya!). *Arboldia* esaten dutenak ere ba dira. Beraz, joera errikoia dela ezin ukatu.

Gañera itz oiek guziak ez dira berriak. *Gazteria* esaten da Be-Nabarren; eta gazteria esaten diote Luzaiden erriko gazte jendeari. *Ausardia* (erdaraz atrevimiento bezala), ausartak duen kopetari esaten dakio Garazi'n. Behar ba da, itz oiek etziren bakarrak.

Alde aundia dago itz batzutatik bestetara. *Sendi* (famili), esate baterako, ez da errikoia. Beste gauza batzuk ekartzen ditu gogora; *argi-sentia*, edo erdarazko sentipena: «sentitzen zaitut, sentitzen, ari zerala jeikitzen...», gure erritako mutilak menderen mendetan kantatu izan duten bezala.

8.—IZATEKO MODUA

Beste batzutan, nor-beraren izateko modua, zaletasun eta errextasuna adierazten du atzizki onek: *negarti*, *lotsati*, *gezurti*, *bildurti*.

Beste mailla batean or dira, askori errendako gura ematen dieten,

Abesti
olerti
erti
antzerti

Ain errikoia ez izanik ere, oso sartuak daudela aitortu behar da; edo, egunetik egunera sartzen ari.

9.—ALDAKETAK

a) *-doi*; *-toi*. Auñamendi aldeko joera dugu. Joera zaharra eta *-di* onen ordezkoa. Zugaitzetan sagardoi, ezpeldoi. Gaur Bidasoaz beste alde-tik bakarrik esaten da. *Arradoy*, mendi izena. *Axixtoi*, Luzaide'ko mendia. Ba da beste *-toi* bat, erdaratik eldu dena; ez da gauza bera. Nik uste berexi beharko litzakela: leoi, koroï, arrazoi bezala, sartu zaizkigu *frontoi*, *kantoi* eta beste.

Eibarren den *kantoi* baserria eta *Pagei-kantoikua*, ez ote da erdaraz-ko «cantón» itzetik eldu? Nere sort errian «kantona», etxe eskina da eta an biltzen dira neskatz gazteak elizatik atera ta izketan egoteko.

Idoya, ur geldia. Urbasa mendian ur putzu asko izaten omen zen eta *idoyak* esaten zieten. Azken urte auetan ustuak dira. Isaba'n dago Idoya'ko Ama Birjiña. Arbazu'n, *idooziya* esaten diote. *Idocin* erria ere ba dugu.

b) *-dui*; *-tui*

Bizkay aldean *-dui* eta *-tui* esaten dute. Otadui; sagardui. Michele-nak uste du Araba aldean ere ala izango zela. Itxura ba du. San Martin'ek

jakinarazten dit, G. López de Guereñu'k, *Alava, solar de arte de fe* izeneko liburuan (Vitoria 1962, 124'gn orrian), Peñacerrada'ko N.^a S.^a de *Sagardu* ya aipatzen duela.

c) *-doia; -toia*

Dirudienez *-doia* eta *-toia* atzizkiak 'toki', 'leku' bezala artzen dira. *Ikastoia*, ikastetxe, eskola.

Otxandio'n burni oletako zaborra botatzen den tokiari, *zamardoia* deitzen diote. 'Zamarra' (escoria). Zamardoi asko izan behar du errian.

Eta San Martin'ek Peña Santiago'rekin egin duen Urraul goi aldeko etnografi azterketan ikusten danez *Sastoia* izeneko baserria atzeman dute Beste izen batzuk ere ba dakarzki: *Sastuya*, *Chastoya*, *Chistoya*, *Cestoya* eta *Cestovi*.

d) *-deia; -teia*

Arbazu'n 'toki' eta 'leku' adierazteko *-deia* eta *-teia* ibiltzen ditugu (-tegi bezala?).

Suteia (aroztei'ko su lekua).

austeia, labe azpiko auts lekua.

masandeia, sukalde ondoko gela iluna. An egiten zen ogia.

Abere kontuan ere berdin gertatzen da: *usoteia*, *olloteia*, *ollateia*.

Urdiain'en elizaren amarrenak gordetzen ziren gelari *Amarrendeia* gelditu dakio. Apez etxeko barne txiki bat izaten da.

Bi oartxo atzizki ontaz: *eia* eta *teia*.

Luzaiden Txerritegia esateko «*teia*» esaten dute. Sakanan, berriz, *eiya*. «Eiyak atera», azpiak garbitzea da. Badirudi 'txerri' izena aipatzea gogor egiten zitzaizela. Luzaiden *kumiak*, txerrikumiak dira. *zazpi kume* ditu.

Arbazu'n, *-teia* eta *-di* atzizkiya berexen dira.

-Di gauz batek berezko etorria, edo izatez duen tokia adierazteko esaten dute; *-teia* gauza oien bil-tokiari. Ala, *belardi* belarra datorren lurrea da; eta *belartei* goiko ganbara, bearra sartzeko tokia. Altsasun *biardi* esaten diote.

Luzaiden *mahastia* (mahatsdia) mahats alorra da. *Ardandeia* da, beste alde, karrikako etxe bati gelditu dakion izena (Ardandegia).

Eta azkenekotz, ona emen Urdiain'go dermiyo zonbait izen:

I t s o i, zelaitxo bat mendian
t x o i t e i, dermioan
e r l a t a i, dermioan
l a n t a i dermioan
o r i o t a i dermioan
A t s u l a i k o Ama ere bada Eskualerrian

-io bukaeran dutenak etimoloji zaillekoak direla dio Miehelenak eta ez ditut lan ontan sartu: oiek dira

Areitio	Rocandio
Gomendio	Laudio, Llodio (Claudio?)
Zamudio	Otxandio (Otxandiano)
Erandio	Durandio (Durandiano)

Arbazu'n *M u t i o* eta *Mutio* txiki izeneko lurraldeak ba ditugu. Eta besterik ez. Barkatu luzegi egon ba naiz.

Txosten au Eskualtzaindian irakurri ondoan elkar-izketa baliosa sortu bai zen, ona emen an aipatutako itzen errezkada:

A b o d i, Irati mendiko eldean.
A d i, mendia.
A y e r d i, Zaldibi'ko etxe izena. Bergaran ere bada.
B a l e n d i, Xuberon.
G i l t z u r d i n a r r i, arri metatua.

E m a l d i. Erri askotan daukagu: Garay, Ceanuri. Mondragoi'ko baserria, eta abar.

I t x o i l z a r, Oyarzun'go mendia.
L i z u n d i a, Elgoibar'ko baserria.
M u s k i l d i, Xubero'ko erria. Zaldibi'n etxe izena.
O t s a g i'n Muskilda'ko Andra Mari.
S a t u r d i, Zaldibi'ko ermita.
Z u m a d i (Zumaya?)
 Beste alde, aipatu laizke:
A r b o t i, Arbuet; Amikutze'ko erria. Izen bereko Larrañeko mendia.
I r a t i, Napparroan.
O ñ a t i, Gipuzkoan.

Isaba'ko festen agirian, erriko izen asko aipatzen dira. 1967'koan ikusten ditut:

Garicardoya, karrika baten izena.

Garagardoya, mendia.

Araya'ko seme Jose Luis Herediak bere erriko izenen bilduma ederrean ekartzen ditu:

Antoloi.

Antolokoi.

Altui.

Ascaroy, ascasaroi.

Ayurdin.

Chaduy.

Iduya.

Iduyabe.

Iduyabide.

Ilarduya.

Ilarduy.

Ilarduyeta.

Gaztanjadoy, Gaztandadoy.

Lizarduy.

Umandia.

Sagastuya.

Solandia.

Rondiazabal.

Bisituy, Bisistuy.

Arayan aurren arteko txapelketa bat egiteko bilduak eta zer esan nahi zuten adirezazteko San Martin jaunari bialduak.

J. M. Satrustegi

XIX Gizaldiko Euskal-Eskutitzak

ABANDOKO JOSE PAULO ULIBARRI TA DURANGOKO MANUEL ABARRATEGUI-REN ARTEAN EGIÑIKOAK (1826)

Bere denporako euskaldun askori idatzi eutson Ulibarrik. Nor gel-ditu ete-zan berak idatzi barik? Erantzun be askok egin eutson, euskeraz geien-geienak.

Bere *Gutun-Liburua*-n agertzen da Manuel Abarrategi jaunari egiñi-ko bat (1) eta durengar zaldun aberatz onen erantzun bat be bai (2). Biak dagoz euskeraz.

Euskal-idazlea izango zanik Abarrategi ez dot uste. Durangoko Jose Mari Larrakoetxea adiskideari eskatu deutsadaz barri batzuk Abarrategi-ren ganean, eta eskutitz luze bategaz erantzun deuste (1967-III-15'n). Abarrategitarren ganean emoten deustazan barri danak eta dagozan mo-duan doiaz emen azpiko oarrean (3).

---

(1) Abarrategi-ren eskutitz au, *Gutun Liburua*-ren 58'garren orrialdean dago.

(2) Ulibarri-ren au, 58-59'garren orrialdeetan.

(3) «Los Abarrategi son una familia extinguida actualmente, que en tiempos pasados ocuparon en esta Villa [Durango] una privilegiada situación social y económica.

Del archivo saco los siguientes datos: Fueron Alcaldes de Durango, D. José de Arbaiza y Abarrategui, durante los años 1703-1704. D. Martín de Abarrategui y Olano, el período 1710-1711. D. Martín José de Abarrategui y Sagasta, el período 1726-1728 y 1745-1746.

Su casa palacio se hallaba situada en el mismo lugar donde actualmente radica la Casa Parroquial y fue derribada hacia el año 1905. Al excavar el solar para la construcción de este edificio, apareció el escudo de los Abarrategui, y hoy se halla colocado en el muro de la iglesia de Santa María, frente al Pórtico.

Eran los propietarios más fuertes de Durango, y tengo oído a mi madre que la propiedad a fines del siglo pasado fue adquirida por la familia de Ampuero. Aun ahora, al examinar escrituras públicas, testamentarias, etc., es fácil toparse, al deslindar propiedades, en cualquier lugar del término municipal de Durango, con este apellido Abarrategui. También oí contar a mi madre que en aquellos tiempos los Ampuero pagaron ochenta mil duros por los terrenos de los Abarrategui.

Onexek dira eskutitz biok:

Durango Iraillaren amaicagarrena (4) 1826 urtian

Manuel Abarrateguico Pablo Ulibarri-ri osasuna ta baquia.

Atseguin andiagas eracurri dot Zeure carta, batetic Zure osasunaren berri onac jaquin ditudalaco ta besteti, erri ortaco gaucéen garbitazuna ematen didazulaco: pozes beteric jaquin ditu aldendu dirala Burzeñaco Zubiyaren ezbayac, eta orain gure erri maite ori, bere leengo eztutazunoc quenduric, aurqui zendala zabaldua nasai, bere aurreran characo legue onacas o enbidiari jarraitubagas vici nai badabe.

Urrengo asteco lelengo egunetan asmu dot neure echera vidia arcia ta bitartia arzazu neure vorondate onaren aguermena, ta gelditzen da zure aguindura Manual Abarrateguico.

ABANDO Cemendiyen 26 gn. 1826 gn. Un.

Paulo Ulibarri-co Manuel Abarretegui Jaunari osasuna ta bakia Zorionagz.

Neure Jaun maitia: neure gogoa icen da gaur arratzaldean biyoc aitutia berbas [eki. rau?] (5) edo ordenanza-co [gausa?][bigaz [banda?]] araco [Bul?] edo capitulue dagoana kenduric 1804 gn es iceteco fiel Bilboco ausoric emen esta ynongoric espada emen erri onetan auso dana diñoen legues errico ekidua (6) edo Zucengarrian ausuac edo mentari edo Echagunac izaiteco Piel eta ori dago kenduric Vizcaico Yaunen aguinduz: agaiti orain kendu biarda a, mailla ichusia orain eta emini celan kendu eucien len esan edo dan legues 1804 gn. un. indar (7) senduaz.

Concretamente, de D. Manuel Abarrategui, el que escribía a Ulibarri, de Abando, no le puedo decir nada, salvo que era un rico propietario y que sería administrador de sus enormes intereses radicantes en la Villa y en los pueblos circundantes, sobre todo en la zona rural.

Tal vez, si saco tiempo, pueda aportarle más adelante noticias más concretas de D. Manuel Abarrategui.

En Durango, de unos veinte mil habitantes que tiene, solamente hay una familia compuesta de cinco personas que aparecen con ese apellido, que por su modesta situación económica y social no guardan relación con la antigua familia duranguesa».

(4) Eskutitzean bertan, amaicagarrena diño.

(5) Ekidrau? ekidu au?

(6) Ekidra?

(7) Idar diño eskutitzean.

*Orain au da biar dana imintia alde bateti lenengo Euzkera eta bes-
teti herdera dagoen guizan [segai?] es egotia (8) alan ecarri dau mile
calte erriyeri eta euzkereari. eta euzcaldun guztiari. . Orain len estana
eguin orain eguin biar da. gueure berban emini chito ondo estayela her-
dalduna gueuri Aguindu, eta gueuri sapaldu eguiteco gaiztoacaz ezta
gueure ama lurra dago negarrez gauza origaiti, escara gu herdaldun se-
miac; gauza on gustiac daucogu gueure euzkera maitezu eta estitzutati
dauquegu Jauntasuna eta Arguitasuna oraingo aldian celan gure eguin
lei neure biyotza iriketen dauket gauze origaiti eta Aguindu Adeskide
vetico irme oneri ce nic aldodan gauzetan pres nago il artian ecurtu edo
cerbiduteco biotz andiaz cein naz Agur egunic biyar arte.*

Jose Paulo Ulibarrico

Galindez (9)

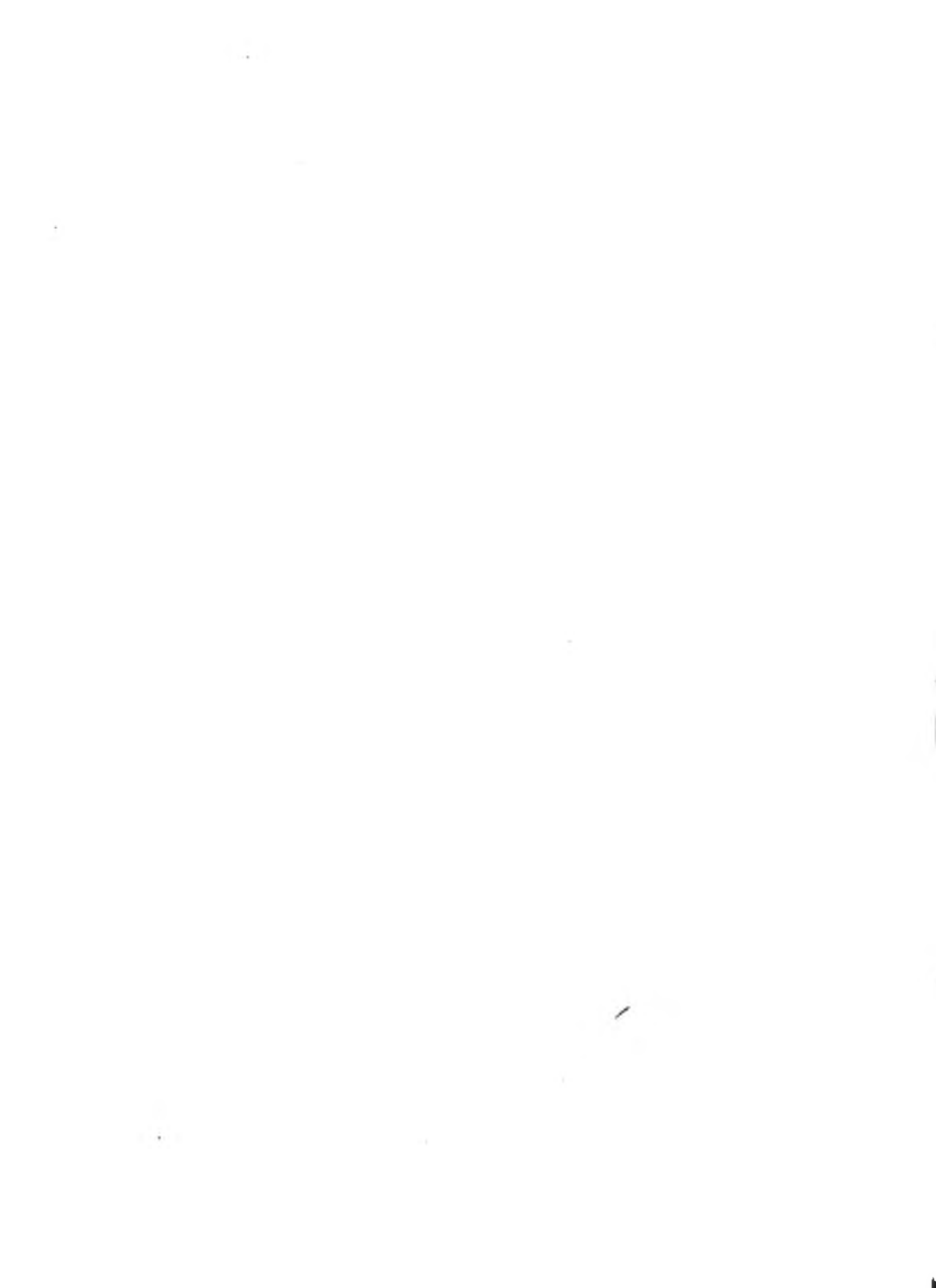
Don Manuel Abarrategui Jaunari bere escuetan.

N. Alzola Gerediaga`k

---

(8) *Egosi diñoela, eskutitzean, esan leike.*

(9) Eskutitz azpiko bigarren abizen au («Galindez»), beste leku batzuetan ipinten daben moduan, emen be itxasontzi batean agertzen da. Oraindikan ez dakigu zergaitik ipinten eban itxasontzi ori Ulibarrik bere bigarren abizenagaz batera.

JOVELLANOS

SUMARIO:

1. *El prócer asturiano y Menéndez Pelayo.*
2. *Bable y Euskera.*
3. *Su opinión acerca de Astarloa.*
4. *Palabras de Schuchardt sobre Astarloa.*
5. *Ortega y Gasset sobre Astarloa.*
6. *Versos vascos.*
7. *Una frase del gran Azkue.*

1.—EL PROCER ASTURIANO Y MENENDEZ PELAYO

Como para Augusto Barcia en su *Pensamiento vivo de Jovellanos*, éste es un varón un tanto desconcertante para mí. La primera impresión que produce es la de un patriota sin tacha y un escritor fecundo y sobre muy variados temas: un polígrafo.

Además un individuo de enorme cultura, sumamente virtuoso y que conocía y usaba bien el latín y el inglés; yo le encuentro como un Benjamín Franklin, pero católico algo liberal.

En otro lugar demostré que no tenía la menor idea de las posesiones que los Teobaldos de la casa de Champagne tenían al Norte y al Sur del Pirineo, pues eran reyes de Navarra, cis- y transpirenaica. (Elogio de Ventura Rodríguez. Ediciones Garnier, página 143 y tomo 46 de Rivadeneyra, página 381). Pues escribe:

«...y con Tibaldo, rey de Navarra, cuyos estados no sólo confinaban, sino que se mezclaban con los de la Navarra española».

Respecto al fabulista Samaniego, expone juicios que me parecen antitéticos. Pero de esto, en otra ocasión.

En Vitoria llama simplemente Lorenzo N., nada menos que a Prestamero, que vivía en casa de los Urbina. Unamuno le llamaba Trestumero, como se ve en mis *Cuatro ensayos de G. de Humboldt* (Austral, página 51).

Admirador del Seminario de Vergara, nuestro Jovellanos llamaba tonto a Lorenzana porque escribía que en Vergara se pervertía la juventud (Julián Marías, *Los españoles*, página 32).

De Jovellanos como enemigo de los Fueros Vascos desde 1793, tratan Zabala (459) y Aralar en su obra *Los adversarios*, 1944, páginas 112 a 116, y según Elías Tejada, preparó el ataque a los Fueros Vascos. (El Señorío de Vizcaya, página 268, 1963).

A Jovellanos denomina M. Pelayo «el español más ilustre y más honrado del siglo XVIII». Es mucho decir, pues por ahí andan Feijoo y Ensenada, Burriel y Floridablanca, Javier Munibe y los Elhuyar.

A Menéndez Pelayo no le gustaban los Fueros Vascos, pero tampoco el Seminario de Vergara.

Jovellanos recuerda a Menéndez Pelayo con el celibato y la timidez manifiesta en León con la señorita Ramona, la marquesita (Marías. en *Los españoles*, página 28). El santanderino tuvo su paralelo en Madrid con la señorita Parladé, según don Juan Valera.

Yo estimo que Menéndez y Pelayo debió haber nacido hacia 1644, un siglo antes que Jovellanos. ¡Tan antiguo me parece! A lo mejor fue una gran confusión de la diosa Lucina.

Jovellanos defendía el ingreso femenino en las Academias que un siglo más tarde combatían don Juan Valera y Menéndez Pelayo. Opino que Jovellanos era de una sensatez y equilibrio inusitados en España. Parecía un inglés.

El juicio de Jovellanos me parece más maduro, seguro y moderno que el del montañés.

El estilo de don Marcelino es más hermoso y límpido, y la información más extensa, pero quizá menos profunda en los temas que cada uno estudia a fondo.

Por otra parte y para los que creen en las infabildades científicas, publico hoy que ambos cometen un error común vertiendo Jovellanos de Lafontaine *Le Chêne et le Roseau* (página 50 de Pilou y Groos) por *La*

Encina y la Caña (Tomo 46, página 20), como don Marcelino el alemán *Eiche* de Goethe, al que convierte además en árbol nacional germánico, cuando en realidad y sin la menor duda posible, se trata de robles. Pero nunca Jovellanos llegó como don Marcelino, al absurdo borrowiano de creer en el origen turanio del euskera. Era mucho mejor filólogo que el montañés y probablemente que Unamuno, que lo era mediocre, en mi opinión, salvo en lo que tomaba de otros.

Las cartas del asturiano al obispo de Lugo y al mariscal Sebastiani me gustan muchísimo. Así como una copla que aporta en defensa de los bailes populares, que contrastan con su escritura, por lo general algo sosa.

Pero sus culpas fueron muy leves para el terrible encierro al que le tuvo sometido Godoy durante unos ocho años.

2.—BABLE Y EUSKERA

Vamos a ocuparnos hoy de su aspecto filológico, salvando el mallorquín.

Jovellanos recibió el día 30 de agosto de 1791 «un diccionario vasco de manos de don Felipe Uriondo, cura y beneficiado de San Lorenzo de Vitoria, mozo hábil». Me parece que hubiera escrito algo más el astur de tratarse del Trilingüe impreso de Larramendi. Pudo ser algún manuscrito, pues cita inmediatamente antes al lexicógrafo don José María Aizpitarte, mayordomo de Montehermoso, pues esa clase de diccionarios no brotaban como los hongos. Como tampoco W. von Humboldt asoció la última persona (1) con su diccionario (2), tengo para mí que había de tener Aizpitarte un aspecto humilde. Para este caso, convendría hacer una investigación, quizá en el Instituto de Gijón, entre sus papeles pre-dilectos y su biblioteca privada para ver de hallarlo.

En su *Dialecto de Asturias*, tomo 46, de la Biblioteca de Autores Españoles de Rivadeneyra, hallamos que los nombres latinos de personas y su derivación castellana ya estaban en Jovellanos (46, página 347), mucho antes que en el Padre Fita y, desde luego, que en Julio Caro.

---

(1) Escribe en mi *Viaje Español*, pág. 35: «Tiene un bibliotecario que dice haber hecho muchas adiciones al Diccionario Vasco de Larramendi» en su visita a Vitoria el 17 de octubre de 1799.

(2) Véanse mis versiones de sus *Correcciones*, pág. 66, de la tirada aparte de sus *Fuentes y medios auxiliares*, pág. 140, Bilbao 1933.

Señala la pérdida de la *p* o de la *F* inicial en Lloriana de Florus, Laciana de Flacus, Laviana de Flavius y llavianes que son cerezas, de flavianae, que supongo amarillas. En sus *Diarios* de viaje llama Flanes a Llanes (página 17), y nos da otras procedencias como Llozana de Plotius, Esperteu de vespertilio, mariposa: Hontoria, de fons aurea y Luanco de Plancus. Todo esto favorece a mi teoría de que el PA, puede perderse igualmente en TURANKO y quizá en URANGA, tan parecido.

En el discutido caso de PADURANGO espero muy tranquilo (cunctare) el juicio de los extranjeros y del futuro, rechazando de plano el juicio de algún buen *magister*. Otro caso en el que flota la B inicial: Jovellanos deriva BUSTO del verbo latino *uro* y lo relaciona con buro y comburo (tomo 50, página 216), y Corominas lo confirma. Pero hay otro *busto*, que es hato de bovinos.

Poco vaciló el gran Schuchardt en quitar la *p* inicial al vocablo castellano PARDAL par relacionarlo con la palabra vasca compuesta *Txoriarre*. Véase *Das baskische und die Sprachverwandschaft*, página 27. Así como en laustro, de *laustro*, de balaustrada en *Vascuence y Romance*, versión del Padre Goenaga, en los «Amigos del País», 1959, página 192, y *urki*, de *burki* (195).

Así también veo que para ardilla existen *purtxintx* y *urtxintx*, con pérdida de la *p* inicial, como en bustintza y usuntza, Usunariz y Busunariz, uzkar y puzkar, etc.

En el carro deriva Jovellanos la palabra *trechoria* del latino *strictoris* o apretaderas. Coincide ello con mi teoría para Trauko que derivó de ESTRADUKO, y para TRABUDUA cuyo origen sería (AS) TRA (TA) BURUA.

Estaferia o viernes en que se hace el auzo-lan es la sexta feria. Esta pérdida de la S inicial, será quizá útil para ESTARRONA en Alava, relacionada con Zestona, Zestao y Zestafe.

Arango sería plural de *ara* (altar latino) en asturiano para Jovellanos, tomo 46 de Rivadeneyra, tomo 347 (?). Para mí podría ser valle grande del vasco, ya que existe en Vergara y Ermua el apellido Arando, esdrújulo y pariente de Arandia, Aranduy y Arandaño.

Si Arangas tiene relación con Arango, es natural pensar que también la tiene Arriendas con Arriondo, que parece completamente vasco, designando «junto a la peña».

Esguinos son *exocinus* en latín. Compárese *izokia*, también trucha.

Hubo un vaquero de alzada llamado Pedro *Elgano*, como se lee en Jovellanos (tomo 50, página 307) hacia el año 1527: ahí se ve otro apellido que no tenía CANAS, a pesar de que las quiere mucho Menéndez Pidal.

Artos es matorral y adjetivo del *artus* o *arto* de Horacio, *Oda*, 12, libro III.

Armentin viene de *armentus*, ganado.

Deriva *Meana* de *Metius*. Supongo será de *Metiana*.

Cebra es para el gijonés como *Cibaria* (página 34). Zumalde lo trae en su *Historia de Oñate*, página 92, e Iribarren recoge CIBERA.

Sebe procede para el prócer astur del *seps* latino. Dom Sasía lo aporta en la página 216 de su «Toponimia de las Encartaciones», como *seve*.

En el *Dialecto de Asturias*, tomo 46, página 344, leemos:

«Por lo menos yo he corrido toda la costa septentrional desde Vigo a Fuenterrabía y he penetrado en muchas partes por lo interior de estas provincias, cuyo clima es muy análogo al nuestro y no he visto en ellas un horrio solo». Pero existen en Vasconia como se lee en Eugeniusz Frankowski, y en Larrea, y lo demuestra la palabra *garaixe*. Claro que nuestro Elorrio, designa espino albar, o sea, *Crataegus Oxyacantha*.

Deriva *Deva* del latino *diva*, sin citar al vasco *ibia* ni al celta *avon*, ni al galés ABER que designa desembocadura.

Saltrarua, es una fuente de Candás de la que hablan Jovellanos y Nocedal (tomo 46, página 45).

De echar un trago en Saltarúa se acuerda en Mallorca el 1 de febrero de 1800 (tomo 50, página 213).

Y en la página siguiente (210) firma FONTICO SALTARUA.

«...los originales latinos que usted conoce tan bien como la fuente de Saltrarua» (50, página 221).

Página 223 del tomo 50: «...de Candás: que pues ahí fue olvidada *Saltrarúa*, no lo será en mi contestación. Fue acaso inadvertencia o fue equivocación de usted al escribir así esta palabra en lugar de *Saltarica*, como creo que antes se escribía». Me parece poco verosímil ese cambio.

Con Posada adopta la etimología de *Saltu* (soto) *ruit*. Pero un presente de verbo en toponimia me parece raro. En Hiende la encina puede ser ese hiende, allende. Además existe Piñerúa; y la *r* es sencilla, en ambos topónimos.

Es poco frecuente al final el *ura* o arroyo en vasco. ¿Podría ser una *rúa* o camino? ¿O bien la pérdida de una sílaba intercalar como sería la primera de *burua* en Piñe (bu) rua, para hacer Piñerúa (?).

Jovellanos nos presenta el lar de Bazán en la provincia de Logroño o Rioja que fue la provincia más meridional de Vasconia (tomo 46) palabra más relacionable con el apellido vasco Basañez que con la de Baztán como antes se creía.

El asunto de la X vasca, catalana y gallega no es tan sencillo como creen muchos opuestos a la *sh* de Azkue y a la *X* de abolengo español de Sabino Arana (3), pues se lee en Jovellanos (tomo 50, página 209), lo que sigue: «Las palabras que empiezan con la *j* asturiana, no tienen hasta ahora lugar señalado en el alfabeto castellano, ni en realidad hay letra con qué escribirlas, porque ni la *j* ni la *g* ni la *x*, según su valor, convienen en manera alguna a su pronunciación.

Por lo mismo la Academia (asturiana) deberá inventar una letra particular y emplearla en el uso del Diccionario (bable).

Siendo el sonido de la *j* asturiana una especie de silbo oscuro que tiene fuerza media entre el de la *s* y la *x*, parece que la nueva letra podría ser un compuesto de estas dos.

La forma que nos parece más oportuna y como tal proponemos a la Academia es ésta (4), para las letras mayúsculas o medias.

Para la impresión del Diccionario podríamos abrir matrices particulares de esta letra y de ellas estará siempre proveída la imprenta de la capital.

El lugar que corresponde a esta letra en el alfabeto podrá también determinarse por la Academia.

A este fin se tendrá presente que sólo en dos partes hallará lugar oportuno esta letra: o entre la *i* vocal y la *j* que de ordinario se envuelven en ella, o entre la *s* y la *x*, por ser su sonido un medio entre las dos.

---

(3) También creía que el sufijo *-iz* procedía del castellano, pero no le sigue su discípulo el P. Arriandiaga (Angel Zabala, pág. 343). Astarloa y Humboldt creían que el *-ez* castellano procedía del vasco, y supongo lo mismo para el *-is* valenciano.

No sigo la teoría del alemán Diez (pronunciado Ditz) que deriva a los últimos del genitivo gótico idéntico. En cambio, deriva al vasco *-iz* de *ieta* en general y a veces designando casa como en Garikoiz y Zamakoiz.

Sobre esta materia voy a publicar un trabajo en los Anales de Filología de la Universidad Nacional de Cuyo, comentando el trabajo de Menéndez Pidal y Tovar, aparecido en el *Boletín de la Real Academia Española*, en 1962, tomo 42, pág. 167.

(4) La forma de la nueva letra es una *S* y una *I* atravesadas en forma de aspa (nota del señor Posada).

Esta última razón de analogía, nos parece más estimable, y como tal la proponemos a la Academia».

Yo preguntaría a cualquiera, ¿dónde se fue el *bable* y todos los proyectos del gran Jovellanos, varón excelso si los hay?

Tuero o toro viene a ser para Jovellanos como tocón (50, página 224) o muñón.

Entralgo es como Entreaguas.

El Padre Sarmiento observó que sombra y sombrero vienen de solis umbra (página 349 del tomo 46 de Jovellanos).

Preso es *cujado* del latín de Virgilio en la égloga I «...et pressi copia lactis». Compárese el francés *pressure*.

Deriva a Salmoria de *salis muriae*, 50, 217. Recuérdense el balneario de La Muera, la salmuera argentina y el ácido muriático.

«De pappus o pappula, cosa hinchada», deriva Jovellanos «papo, bocio que tienen los vaqueros (y montañeses que beben aguas níveas) en la garganta». Es un acierto en la etiología médica de dicho defecto.

Guedeja y vedija procederían de velliculum.

Jasindas como dicen los andaluces. (Jovellanos, 50, página 216, derecha), por haciendas.

3.—SU OPINION ACERCA DE ASTARLOA

Don Pablo ASTARLOA llegó a Madrid el 8 de marzo de 1802, quizá llamado por sus amigos que preveían el ataque al euskera que iba a salir pronto del aragonés P. Traggia.

Para entender bien las citas siguientes, conviene recordar primeramente la cronología de algunas publicaciones de la época:

En 1802 salió en Madrid el tomo I o la Vasconia del Diccionario Geográfico Histórico de España por la Real Academia de la Historia.

En 1803, hacia agosto, sale a luz la Apología en Madrid.

El 26 de agosto de 1804 observa Jovellanos nueve ríos de Asturias que comienzan sus nombres por Na o No. Cita a Court de Gebelin, para quien Na en la lengua primitiva significó agua y añade: «Pero nuestro famoso *Astarloa* pretende que la misma sílaba significa cosa llana y lisa,

sin huecos ni prominencias»... (5) ...Tendremos tanto derecho para derivar de aquella sílaba los nombres de nuestros ríos, como Astarloa el de Navarra». Yo creo que mucho más que «el varón del llano bajo» (25 y 31 de la 2.ª edición de la *Apología*), como interpreta a Navarra.

«En cuanto a Noya no es menester acudir a este *novator*, para buscar la raíz que será una con la de 7 u 8 ó más ríos de Asturias...».

«Ni sé por qué sigue usted a *Astarloa* para la etimología de *macon*. Esta palabra con todas sus letras es árabe y significa una medida de áridos. ¡Qué más analogía quiere usted con una cesta grande!»

«No he visto yo su respuesta al de Montuenga (6). Ya dije a usted lo que sentía de la obra de éste (7) y ahora a la desconfianza con que siempre he leído a Astarloa, añaden un nuevo motivo los insultos con que usted me dice trata a su contendedor».

El 5 de diciembre de 1804 escribe Jovellanos: «Tengo ansia de ver la carta del cura de Montuenga, y su impugnación (8). La primera está cerca y luego la veré si los ingleses la dejan pasar (9). Creo muy bien que la segunda arrastre la opinión hacia *Astarloa*, porque es fácil tener razón, cuando se habla de materias que otros no entienden. Pero ésta (5) merece ser estudiada, sin precipitar el juicio a una y otra parte, porque en los argumentos de Astarloa se nota siempre el defecto de ser *nimis probantes*. A bien que pues nuestros académicos están en el empeño, el pandero no cayó en malas manos». Tomo 50, página 217.

La firma Manuel Martínez Marina, su paje (Tomo 50, página 218).

Sin fecha, pero recibida en 31 de enero de 1805.

«Mi estimado paisano y dueño:

Paréceme a mí por la susodicha carta que no fue vana una sospecha mía, antes concebida y ahora confirmada, de que usted se había hecho un sí es, no es *astarloísta* y pido a Dios que me engañe, o que sino, le saque a usted de semejante tentación, porque le aseguro que el tal reino de la etimología, a pesar de tantas disecaciones de letras y de síla-

(5) Página 25 de la 2.ª edición de *Apología*.

(6) Censura crítica de la pretendida excelencia y antigüedad del vascuence. Madrid 1804.

(7) José Antonio Conde.

(8) La impugnación por Astarloa titulada *Reflexiones críticas en defensa de la Apología*... Madrid 1804.

(9) Por el bloqueo de las islas Baleares.

bas y palabras como hacen los lingüo-anatómicos del día, se va llenando más y más de oscuridad y de derrumbaderos: y que yo, por más aficionado que sea a este estudio, antes quisiera que usted me diese dos docenas de raíces bien y legítimamente descubiertas, según los cánones etimológicos, reconocidos de todas las gentes sensatas (digo España), desde San Isidoro a Covarrubias, que no un lexicón entero de las otras que los *soñadores* los quieren hacer tragar», 5, página 219.

Desde Bilbao, llegó Jovellanos a Durango al amanecer del 20 de agosto de 1791, que era sábado, pero sólo habló con don Antonio Letona. Durmió como Peñalba y Eugenio en la posada y salió muy de madrugada hacia Eibar. No sabía aún nada acerca de Astarloa.

Jovellanos pasó por Durango otra vez el viernes 15 de septiembre de 1797, en opuesta dirección, para almorzar en Amorebieta.

Siguiendo sin duda el ejemplo de Laurentino y Lorenzo, cree que Lloreda viene de laurus, dato útil para el cambio vasco de *laua* en *loa*. Por ejemplo en Astarloa, contrapuesto a Astargo y Astarbe, apellidos vascos conocidos y que, según opino, designan «sobre la peña» y «bajo la peña».

Ellos prueban que el *ar* está unido al *Ast* igual que en *arkaitz* y no forma parte de *Arloa*, como creía don Pablo Astarloa.

Ya Juan Antonio Moguel identificaba el 20 de julio de 1802 *lau* y *lo* como llano y yo seguí a su manera, vertiendo el conjunto como «peña plana».

4.—PALABRAS DE SCHUCHARDT SOBRE ASTARLOA

En *Das Baskische und die Sprachverwandschaft*, página 17, escribe:

«No hace falta presuponer con ello que yo jure por la bandera de Astarloa». Se refiere a las palabras onomatopéyicas que expresan el asombro, el terror, el asco, así como cucos, espantajos, etc., como son en euskera *mamu*, *mamorro*, *kukumarro*, etc.

Que yo sepa, sólo existen dos versiones castellanas muy loables de Schuchardt al castellano; una por mi amigo el doctor Aingeru Irigaray en Salamanca y otra por el P. José Goenaga en el «Boletín de Amigos del País, 1957, 1959 y 1960, que es *Vascuence y Romance*, que Mr. Georges Lacombe tradujo al francés, con el título de *Basque et Roman* en el

Tomo I de la «Riev», pero sólo hasta el cuarto párrafo de la página 475 del P. Goenaga.

Convendría aclarar qué lengua sea el *Altlog*, en la página de la versión del P. Goenaga.

Creo que frisiones es errata por grisiones en la penúltima línea de la página 361 de 1960.

Yo hice un ensayo que envié a don Julio Urquijo en 1936 para la «Riev», que no ha aparecido entre sus papeles. Creo era sobre *Heimisches und fremdes Sprachgut*, también de Schuchardt. «Riev». Tomo XIII, página 69.

En mis viajes europeos de 1959, 1964 y 1965, sólo tres ciudades han sido visitadas por mí las tres veces: Frankfurt, Bonn y Colonia.

Ahí y en otras ciudades alemanas, traté de leer los escritos vascológicos no traducidos de Schuchardt, y de uno de ellos me regaló el profesor Harri Meier de Bonn una fotocopia.

Buscaba en ellos su presagio o anticipo de mi explicación de *triku* como procedente del greco-latino *hystriculus* para erizo. Pero no lo hallé y sí en cambio una hipótesis en que derivaba a *kirikiño* y *kirikixo* del latino *ericius*, que en una época primitiva se pronunciaba *erikius*, que en realidad tiene relación con aquellos vocablos, como también la tienen con el vasco *kiriki* o rizo. En el roncalés, hay diversas palabras con *k* prostética (P. Izaguirre, «Amigos del País», 1961, página 395).

Sería, pues, quizá una confusión de mi gran maestro y cordial amigo don Julio Urquijo su referencia a que el santo maestro de Graz, hubiera formulado una hipótesis igual a la mía, sobre el *triku*.

Espero que los lectores de Schuchardt puedan informarnos al respecto.

5.—ORTEGA GASSET SOBRE ASTARLOA

Sabido es que don José se proponía estudiar la labor de Guillermo de Humbolt sobre temas españoles. Un vestigio de ello lo vemos en la página 42 del Tomo I de sus *Obras Completas*.

«En el primer año del siglo pasado hicieron buena amistad Guillermo de Humboldt y don Pedro Pablo (10) de Astarloa, cura de Durango.

---

(10) Era al revés, o sea, Pablo Pedro, o por mejor decirlo y abreviando, *Pablo*, como lo mostraré en seguida en versos de sus coterráneos.

Andaba Humboldt sobre los treinta de edad; tenía aquella serenidad de griego nuevo que se repite en más de un germano de su tiempo; serenidad aquélla, tan fecunda como la de los grandes ríos que padrean las tierras asiáticas, y de la cual nació esta máquina terrible de la Alemania imperial. El cura de Durango no sé cómo sería de rostro» (11), hallábase entonces ocupado en componer su *Apología del Vascuence* (12), donde se ponía a este idioma como dechado de la perfección. Es esta obra un modelo de ciencia indisciplinada, de ciencia sentimental, donde el resultado no surge al fin de la labor racionante, sino que es anterior a ella, y puesto por lo instintivo. Humboldt y Astarloa pasearon juntos muchas veces (13). Humboldt miraba con resignación continente la existencia, vivía a fuerza de sistema y de filosofía. Astarloa sistematizaba a fuerza de vida y no veía en las cosas sino un motivo para la exaltación desaforada del propio ánimo. Así, el buen cura de Durango tuvo una contienda formidable con el buen cura de Montuenga, que contestó a su *Apología*, y don Juan Antonio Moquel (sic) escribía de él a Vargas Ponce: «No quiero ocultar a usted que no gustarán los críticos de buenas narices su genio sistemático y su «pasión acalorada» que no (14) hará olvidar a Larramendi». No, por buena ventura y en santa hora, no hizo el cura de Durango olvidar a Larramendi, como no hará don Julio Cejador olvidar al cura de Durango. La obra de Astarloa y sus palabras y su «pasión acalorada» pusieron en el espíritu de Humboldt el germen de su estudio clásico sobre la toponimia ibérica. Que la ciencia alemana es una ciencia clásica? Convenido: la ciencia española será una ciencia romántica.

(«El Imparcial», 4-VI-1906, Madrid)

6.—VERSOS VASCOS

ASTARLOA

Bedorren inguruan
Baturik ementxe
Agur nere anayak
Euskaldun ainbeste

---

(11) Tomado del original de la Academia de la Lengua Vasca, publiqué su retrato el 5 de febrero de 1937, día verdadero de la salida de mi libro *La época de Pablo Astarloa y Juan Antonio Moguel* en Bilbao.

(12) Error comunísimo por el *Plan de lenguas* que hallé extractado en Berlín en la *Collectanea lingüística*.

(13) Del 8 al 13 de mayo de 1801.

(14) Ese *no* quita sentido a la frase y falta tanto en la copia mecanografiada que obtuve del original como en la edición por Gayangos (pág. 714) y como en mi citada *Epoca* (pág. 155).

Jarraitzeko gogua
Bizi geran arte
Euskaldun benetako
Paulo, Paulo, zeu lez.

7.—UNA FRASE DEL GRAN AZKUE

«Es de creer que Astarloa no habría corrido la aventura de abandonar su Durango y meterse en Madrid (que en su tiempo distaba de nuestra tierra como hoy Constantinopla) y de dar cima a notables obras de lingüística, si no hubiera recibido *impactos* del gran historiador y filólogo Alejandro de Humboldt.»

Alejandro es una distracción de Azkue en lugar de escribir Wilhelm, o sea Guillermo.

Como dije más arriba, el 8 de marzo de 1802 probablemente, llegó a Madrid, Astarloa. Los motivos fueron otros. El que pregunto en la página 116 de *La Epoca* con un dato más que me callo y su amistad con los Zamácolas y, por su mediación, con Godoy, De «su misión a la corte», habla Vargas Ponce (*ibidem*).

Astarloa falleció en Madrid el 2 de junio de 1806 como se ve en el Boletín de Amigos del País, 1963, página 172, pues el Padre Vizcarra halló su partida de defunción.

Su testamento otorgado la víspera viene en igual revista, en la página 247, de 1966. Publicó el Hermano Valentín Berriochoa ambos documentos.

Justo Gárate

El segundo trabajo de Aizkibel

SUMARIO:

EUSKO JAKINTZA DE 1947

EL IMPRESO

¿CARLISTA O LIBERAL?

LA FECHA

PERSONAS

GRAMATICALES

L. L. BONAPARTE

OTROS JUICIOS

Eusko Jakintza. Ya en 1947 había tratado yo de los impresos y manuscritos de Aizkibel en la revista *Eusko Jakintza* de Bayona, en la página 533, y voy a dar ahora el sumario de dicha publicación, como ayuda memoria.

1947	a)	Fuentes	525
	b)	Biografía	526
	c)	Copias	530
	d)	Inéditos	531
	e)	Impresos	532
	f)	Su interés por W. v. Humboldt	533
	g)	Primera edición de tres papeles.	
		Notas y adiciones	534

1948	Carta a Vedia Goosens	23
	Toponimia	25
	Estructura	28
	Lelo	30
	Cronología	35

El impreso. Cité como editado su trabajo «De la Lengua Euskera o de los Vascongados» en esta revista el año 1962, página 114. Pero, a pesar de ello, seguía siendo para nosotros una publicación fantasma, porque ni yo ni ninguno de los bibliógrafos vascos, le pudimos dar un vistazo.

Vamos a presentar primeramente el aspecto positivo y decisivo de lo que fue una dificultad en la bibliografía del azcoitiano que sirvió como Cervantes a un canónigo en Roma y murió en la Mancha en 1864, el día 17 de junio de 1864, un año antes de lo que siempre se escribía, según ha demostrado en este BOLETIN (vide 1965, página 254), el doctor Sancho, tras una difícil pesquisa, acuciado por mí como lo fueron antes seis personas más, pero sin resultado alguno.

La Biblioteca de la Sociedad Bilbaina ha editado un «Catálogo de la Sección Vascongada de Autores, complementado con el de revistas y periódicos y un índice diccionario, realizado bajo la dirección de Juan Ramón de Urquijo y Olano, vocal bibliotecario, redactado y ordenado por Jesús Ugalde Fernández, encargado de la Biblioteca», editado en 1965 en dos hermosos tomos y muy bellas reproducciones de portadas. Está dotado de un prólogo de Enrique Guzmán y fue impreso en La Editorial Vizcaina de Bilbao.

Con el número 1391, en la página 327 del tomo primero, leemos lo siguiente: «CASTELLANOS DE LOSADA, Basilio Sebastián. 514».

«Discurso Histórico-Arqueológico, o sea, Reseña histórica sobre las lenguas, idiomas, dialectos y escritura en general, y en particular de España. Escrito y publicado en honor del célebre diplomático y distinguido literato aragonés del siglo XVIII, el Excmo. Sr. D. José Nicolás de Azara, primer marqués de Nibbiana, en el Album Nacional y Extranjero, Corona Literaria, Artística y Política, que publica en su honor su historiador, D. ———, Anticuário de la Biblioteca Nacional, Fundador-Director de la Academia Española de Arqueología, etc.».

«Va acompañado de otro pequeño discurso sobre la lengua Euskera o Vascongada, escrito al mismo efecto por el Sr. D. José Francisco de Aizquibel».

«Madrid, imprenta de don Alejandro Fuentenebro, calle de la Colgiata, número 6. 1856».

«122-222 páginas. 27 cms. Rústica».

El número 1390 tiene una variante en las dos últimas líneas que pasamos a transcribir de la página 326 del tomo primero.

«50 y hoj. + 1 lám. 27,5 cms. Rústica.

Es tirada aparte del «Album Nacional y Extranjero», de Azara, páginas 126-222».

Sobre ese pequeño trabajo hay otra mención en la página 24 del tomo primero que reza así:

«97. AIZQUIBEL, José Francisco de.

Discurso sobre la lengua Euskera o Vascongada, escrito al mismo efecto por el Sr. D. _____.

V. CASTELLANOS DE LOSADA, Basilio Sebastián».

Acertó, pues, el señor Fausto Arocena, quien en carta de 26 de septiembre de 1962 me escribía: «No parece que Vinson sea tributario de Soralue, pues en lugar del título LA LENGUA VASCONGADA con el número 391 (página 166) publicada en 1856 ofrece DE LA LENGUA EUSKERA O DE LOS VASCONGADOS, lo que para mí quiere decir que ha tenido en sus manos algún ejemplar... Creo que el folleto existe, aunque nos sea desconocido». En efecto, así lo esboza Vinson en la página 605 de su magnífico ESSAI D'UNE BIBLIOGRAPHIE DE LA LANGUE BASQUE del año 1898. Pero sorprende que no nos proporcione más detalles. El Catálogo de Bilbao y Arrúe dan mal el título de la obra... exacto en Vinson.

Por la amabilidad del señor Juan Ramón Urquijo, director de la citada Biblioteca, poseo una fotocopia de este trabajo del vascólogo azcoitiano.

Va desde la página 211 a la 221, ambas inclusive.

Al final hay un grabado que me parece de Minerva, con el índice derecho en alto y un niño al que enseña a leer en un libro. Abajo se lee Duras, a la izquierda y a la derecha hay un vocablo de unas nueve letras, para mí ilegible.

¿*Carlista o liberal?* El trabajo de Aizkibel está fechado en Toledo, el 24 de mayo de 1836, o sea, con veinte años de anterioridad, en plena primera guerra carlista, a la que no alude en parte alguna. Si hubiese sido liberal y en Toledo, es probable hubiera aludido a ella. En 1947

transcribí una frase suya que me parece claramente antiliberal, en la página 24 de la revista bayonesa, que dice así: «los liberales de los años 34 y 35 que lo eran del bolsillo ajeno para enriquecerse el suyo». Sorprende que después de leer esto, pudiera yo leer un libro de José Arteche que se titula «Siluetas y Recuerdos». Hay un párrafo que dice: «Gárate deduce que el azcoitiano debió de ser *carlista*, pero evidentemente, si ello es así, las ideas evolucionan, porque la biblioteca de Aizquibel, mirada con ojos actuales, más produce la impresión contraria. A mí, por el simple examen de sus libros, se me hace muy cuesta arriba que fuese carlista».

¿Qué fue en política dicho duque de San Fernando? Supongo no sería de los desamortizadores de Méndez Alvarez.

Nos hemos referido antes al coautor de la obra, señor Basilio Sebastián Castellanos de Losada. Me llama la atención que este último apellido era en 1879, según Gregorio Altube (página 100 de *Vitoria o así*) el del duque de San Fernando, su patrono don Javier de Losada. Este se declara *enófilo* absoluto, con cierto retintín aristocrático. Prefero llamarlo así que no emplear la palabra *hidrófobo*, por su clara ambivalencia.

¿Dónde entablarían relación ambos?

La fecha. El trabajo que en este artículo comentamos tiene impreso en su final «Toledo 24 de Mayo de 1836» una vez cotejado su 3 con el 3 y el 5 de las paginaciones. Es decir, de 20 años antes.

Es muy probable que de haber redactado éste en 1856 hubiese hablado de sus trabajos del diccionario vasco-español.

Cita su lato *Ensayo de un tratado de etimología Vascongada*.

La fecha de 1836, sin embargo, obligaría a injertar luego la cita de A. Schleicher, por una obra que cita Vinson en la página 729 con fecha de 1850, editada en Bonn. Se trata de *Die Sprachen Europas, in systematischer Uebersicht*. En la página 217 Aizkibel pone Schleicher, que cita el Brockhaus de 1900. Pudo haber escrito otra obra anterior este alemán.

Al leer lo que Gregorio Arrúe escribe (1) acerca de esta obrita, pienso que quizá se trate de una reedición y que los *amalai arau* pueden ser los 14 ejemplares de la primera edición impresa, quizá a su propio cargo, en Toledo o en Madrid en 1836.

---

(1) Boletín Amigos del País, 1960, p. 102.

Lo doy sólo como un *posible quizá*, pues así se explicarían tanto la fecha conservada como la cita precoz de Prichard en 1841. Veinte años de retención total dada su fama y relaciones, me parecen demasiados.

Así se comprende que Prichard pudiera tener en 1841 y en 1846-7 un ejemplar impreso o una copia manuscrita del escrito citado, y que lo utilizara en 1868 el profesor almeriense don Manuel Góngora y Martínez, en cuyo caso habría sido su primer trabajo impreso. De otra forma, su fama parecería excesiva para algo puramente epistolar.

El artículo 575 de Allendesalazar, nos manda al tomo VI del galés Prichard, pero es el IV de 1856.

Personas. Voy a dar también la lista de personas que cita el agrónomo, viajero y filólogo azcoitiano, quien llenó un espacio vacío de la Vascología de España a mediados del siglo XIX.

Índice de personas citadas en el folleto de Aizkibel.

Aguirre, cura de Asteasu, 220.	Cardaveraz, 220.
Arezzo, Leonardo de, 219.	Court de Gebelin, 214.
Argyrófilo de Bizancio, 219.	Cusano, 217.
Astarloa, Pablo, 214, 221.	Champolion, 213.
Basilio, 220.	Crisóbolo, Manuel, 219.
Campión, 219.	Crisóstomo, 220.
Erasmus, de Rotterdam, 219.	Nasson, Publio Ovidio, 215.
Filelfo, 219.	Peñaflorida, conde de, 218.
Gaza de Tesalónica, 219.	Pogio, 219.
Gerónimo Alejandro, 219.	Schleicher, A., 212, 217.
Gesner, 219.	Tifernes, Gregorio de, 219.
Humboldt, W. v., 215.	Trebisonda, Jorge de, 219.
Lascaris Ruda, Juan, 219.	Zabala, P. Juan Mateo, 222.
Nacianceno, San Gregorio, 220.	

Gramaticales. En la penúltima página, o sea, la 220, aparece un nuevo acápite denominado CONCORDANCIA VIZCAINA.

Hay un examen de una forma verbal de *ekarri* (traer), *dakart* y sus derivados que no me parece de todo correcto. Así, *dakart-an* lo vierte como «si yo lo traigo», pero eso sólo se puede hacer si le sigue un «ala ez»; tal como está, aislado, yo lo traduciría como «lo que yo traigo o apporto». En *dakartana* aclara «lo que yo lo traiga», donde observo redundancia del *lo*. *Dakart-anean* está trasladado al castellano como «cuan-

do yo lo traigo», pero yo lo pondría en subjuntivo «cuando yo lo traiga», así como los dos siguientes con los sufijos *-anean* y *aneko*.

Am-ar-as (enamorar), *amaraztea* (enamoramiento) y *amoria* (amor amarillo), no me parecen cosechados por él, sino del obrador del Padre Larramendi. Abona mi creencia el que no figuran en el Azkue.

Al estudiar *iz-ar*, toma al segundo componente por *argi* y al *iz* lo cree sol.

Dice que *an* es un radical primitivo que designa *tomar*, pero no da ejemplos ni pruebas.

Otras ideas son descabelladas, como la derivación marfileña de *elefante*, de *ele* (animal y *handia* (grande).

Dudo de que la *-eta* sea *siempre* indicativa de pluralidad, pues en Zubieta de Vergara y en Bidakruzeta no había sino un solo puente y un solo cruce (pues el camino a la estación de Torrekua es moderno) y creo que eso se dará en bastantes lugares, como el Zubizarreta de Elgoibar.

L. L. Bonaparte. Sería el 24 de septiembre, día de La Merced de 1856, cuando el príncipe Louis Lucien de Bonaparte atravesó la bellísima villa de Zarauz, donde conoció a Gregorio Arrúe y, sin duda, recibió en el convento de franciscanos la «Noticia de las Obras Vascongadas... después de... Padre Larramendi» que, según Vinson (página 309), es del Padre bilbaino Juan Mateo de Zabala. (Vide conde de Villalonga, «Eusko Jakintza», volumen VII, 1953-57, página 58).

A dos condes bilbainos que he tratado, Motrico y Vilallonga, les gusta la difundida *zeta* para la voz *euskera*, que tanto daño ha hecho para la concordia entre los vascos. Ni Chaho ni Aizkibel, los primeros etimologistas *solares* entre los vascos, pasaron para su fortuna de la hipótesis a la ortografía.

El Hermano Berriochoa, tan modesto, con su publicación del «Boletín Amigos del País», año 1960, página 102, nos ha proporcionado datos de interés y una pista de un interés aún más elevado para la búsqueda de diez cartas de Aizkibel. Una de ellas fue dirigida al Padre Maurice viviendo en Harriet, quizá el citado como 1853 por Vinson (pág. 778).

Gregorio Arrúe suministró (eratu) en Zarauz ese día al príncipe vascólogo y regaló probablemente esas cartas y dos obras:

1. Vida de San Luis Gonzaga y (y San Estanislao de Kotska) que es una obra de 1764 del Padre Agustín Cardaberaz, de Hernani, número 105 de Vinson, citada en la página 219 de Vinson y mejorada en la 584.

2. El Catecismo de Cardaberaz, que es de 1760, aproximadamente, según Vinson, quien lo analiza en las páginas 189 y 575.

Cierta vez que alguien me preguntó quién me gustaba más, Larra-mendi o Mendiburu, yo le contesté que Cardaberaz. Lo mismo me pasó en 1934 con José María Areilza, pues al proponerme que escribiera yo una biografía de Bolívar o San Martín, le respondí que me interesaba más Francisco Miranda.

Otros juicios. «El abandono y el poco aprecio que hacen de su lengua los que *dirigen* los destinos del País vascongado sin una biblioteca, sin una cátedra y —vergüenza da decirlo— sin un Diccionario Vasco-Español, ni gramática, medio regular», me parece una acusación de culpa genérica para los directivos vascos, salvo Peñaflorida.

Muy sensata su indicación de que se debía enseñar euskera en los Seminarios de Vitoria, Pamplona y Bayona.

Hay nociones muy útiles como la de enseñar que *Romaico* es el nombre del griego moderno, lo que sin duda halló en la literatura inglesa, por ejemplo en *The Bible in Spain*, de George Borrow, de 1836. Como curiosidad, añadiré que Moskua quiso ser la III Roma, y que Rimsky designa Romano.

José Arteche se olvidó de tratar del mismo en el libro «Azcoitia. Conferencias culturales 1950», página 45, y es lástima, pues nos hubiera hecho un retrato muy sentimental y personal, que enternecería al lector, como él sabe magistralmente hacerlo.

A propósito de lo que yo escribí del escaso carácter de Aizkibel, recordaré que Goethe dictaba a Eckermann el 12 de mayo de 1825: «¿Qué podemos considerar como propio nuestro fuera de la energía, la fuerza y la voluntad?» Véase también la exposición que se recoge el día 16 de diciembre de 1828.

Justo Gárate

HIKA ETA ZUKA-KO ADITZ-JOKO EDO KONJUGAZIOAZ

Gure hizkuntza ezagutzen duten guziek ba dakite: euskerak ba ditu mintza-molde edo tratamendu batzuk, errespetuaren arabera aukeratu beharrekoak: *berorika* deritzana (edo duketza); *zuka* eta *xuka* deritzatenak (edo zuketza); eta *hika* deritzana (edo ittano, yiketza, eta hika-ta-noka esan ohi duguna).

Hunat hemen, adierazgarri, esaeramoldeen sorta bikoitza:

Intransitibo: Zertara joan *da* berori? (Hegoaldean erabillia).

Zertara joan *zera* zu? (Euskal Herri guzian).

Zertara joan *xera* xu? (Iparraldean bakarrik).

Zertara joan *haiz* hi? (Euskal Herri guzian).

Zertara joan *haiz* hi? (Euskal Herri guzian).

Transitibo: Zer nahi *du* berorrek?

Zer nahi *duzu* zuk?

Zer nahi *duxu* xuk?

Zer nahi *duk* hik?

Zer nahi *dun* hik?

Zaharrenak, ez da dudarik, *hika*-ko formak dira (eta beren kide diran *zuka egiazkoak*). Eta horietxek ari dira gaur gehienik galtzen eta nahastutzen.

Eta hori bi ziorengatik:

1.—Kaletarrek okerrago dakite euskeraz aspaldi huntan, baserritarrek eta arrantzaleek baiño; kaletarrek aspaldi danik erderaz ere hitzegtuten baitute usu, eta ez euskeraz soilki.

Hori dala-ta, hika-ko (eta zuka-ko) hizkera ahaztu egin da hirietan. Eta hortatik beste hau: hika-ko jokabideek, denetan jatorrenak izanik ere, sozial-aipamena galdu dute; eta fama hau zabaldu gure artean: «hika-ko molde hori itsusia, zabarra, arlotea da. Utikan!». Askok entzun izan dugu hau gure etxeetan.

Kaletarrak bezela mintzatzea «dotoreago»tzat horrela hartuta, hika-ko formak alde batera utziak izan dira berariaz burgesen artean; eta Euskal Herriko zenbait eskualdetan erdi galdurik daude.

2.—Hizkuntza guzietan ba dago errazenerako joera eskuar bat. Euskeran ere gauza bera.

Hika-ko formak bestetik gaiñerakoak baiño «zaillago» diran ezkeror, uztearen alde daude batzuk.

Euskaldun hutsen artean, ordea, eta edozein hiztun taldetan, forma horiek bizi-bizirik daude zaillak izan arren; gehien batez hizkuntzak ez baitira «zaillak» kanpotarrentzat baizik. Eta baztertzeko barne-arrazoin funtsezkorik ez dago, gaur gaurkoz bederen.

Erraztu nahi hori onar baledi, bidezkoago litzake berriago diran beste tratamenduen arteko bat alde bat uztea, hika-ko jator hau baiño.

Berorika-koa, esate baterako, hirugarren pertsonakoa da, espainiarazko «usted» dalakotik xuxen xuxen hartua izan dalako. Iparraldeko Euskal Herrian ez da ezaguna.

Gaurko erdi-zuka-koa ere (ez baita egiazko *zuka* osoa, ondoko lefroetan agiriko denez), berriki arte gaurko «zuek», «vos», «vous», erderatik etorri berria da. Aditzaren azterketak garbi erakusten du *zu* plurala dala funtsez (frantserazko «vous» eta ingleserazko «you» bezela). Ez dezagun ahantz, hain zuzen, literaturan ba ditugula horren frogabide batzuk: «entzun zazu, kristauok».

HIZKUNTZAREN JOERAREN KONTRAKO MODU BERRIEZ

Orain dala urte batzuk batez ere, egia horietaz euskaltzaleak jabeturik, *hika* (eta *zuka* osoaren) aldeko mogimendu zabal bat sortu da Euskal Herrian Literaturaren bidez. Baiña batzuk behar bezin sakonki problema ez ezaguturik, sekulan esan ez diran formak idazten hasi dira, hizkuntzaren bidetik baztertuz. Esate baterako:

etorri *dukala* esan dik
joan *dukan* gizona harrapatu ditek
nor erori *duk* hire ustez?

Halere hiru esaera horiek, euskeraren eremu eta mende guzietan (dokumentuen bidez frogatu ditek), hunela esan dira euskeraz:

etorri *dala* esan dik
joan *dan* gizona harrapatu ditek
nor erori *da* hire ustez?

hika mintzatuagatik ere, ez baitira forma aldatuak kasu guzietan erabiltzen.

Hori erakutsiko dugu ondoko lerroetan, Euskal Herriko euskalki guzietako adibide batzuk aukeratuz.

Euskera idatziaaren batasuna behar, eta nahi dugun ezkerro, dudarik ez da: hizkuntzaren legeak errespetatzera joan behar dugu. Eta errespetatu ahal izateko, bistan da, ezagutu eta ezagutarazi egin behar dira aitzinietik. Hau da gure asmoa.

Hika-ri buruz esango dugunak, egiazko *zuka*-ri buruz ere balio du. Eta batzuk besterik uste izan arren, egiazko *zuka* galduago dago *hika* baiño (berriz ere Xuberoan eta Baxenabarren ezik). Azkue'k, eta beste zenbait euskaltzalek ere, *zuka* oso horri eusteko eskatu dute:

joan naiz = joan *nauzu*
ekarri dut = ekarri *dizut*
etorri dira = etorri *dituzu*
joan nintzan = joan *ninduzun*
esan nion = esan *niozun*

Gure itzal guzia merezi du modu horrek; eta geure aldetik ere ezagutarazten saiatuko gera gure huntan ere.

Euskal herriak eta idazleek azken hitza.

AZTERKETAK ERAKUSTEN DUENA

1. *Bigarren pertsonetan*

Tratamendua *beti* nagusi: *hika* ari bagera, *hika*-ko formak behar dira kasu guzietan; *zuka* ari bagera, *zuka*-ko formak beti.

Adibidez:

Hika.—etorri *haizela* esan ditek (edo diate)
nora joan *hintzan* atzo?
eror *haitekeala* esan diat (edo derauat)
erori *hintzan* ezkerro
hori esan *baitik* hiri aitak
sal *dezakekan* baserri hori
heuk ekarri *baitiok* liburua.

Zuka.—etorri zerala esan dizute
 nora joan *ziñan* atzo?
 eror *zaitezkeala* esan dizut (edo derautzut)
 erori *ziñan* ezkerro
 hori esan *baitizu* zuri aitak
 sal *dezakezun* baserri hori
 zeuk ekarri *baitiozu* liburua.

Aurizki (prefijo) rik izan ala ez izan, atzizkirik izan ala ez izan, *beti* beraz, tratamenduak agintzen.

—Pluralean (*zuek*) ez dago aldakuntzarik: zerate, duzute, zenioten, zaitezteken, eta abar.

2. Lehenengo eta hirugarren pertsonetan

Zenbait kasutan (eta ez beti, beraz), aldatu egiten dira aditz-jokoak, eta tratamenduaren arabera jartzen:

A) *Intransitibo:*

Aditza intransitibo deritzana baldin bada, tratamenduaren *egille*-atzikia erasten zaio:

etorri naiz = etorri *nauk* (ia-ia: *hik* etorri nauk)
 etorri *naun*
 etorri *nauzu* (ia-ia: *zuk* etorri nauzu)

etorri da = etorri *duk*
 etorri *dun*
 etorri *duzu*

etorri gera = etorri *gaituk*
 etorri *gaitun*
 etorri *gaituzu*

etorri dira = etorri *dituk*
 etorri *ditun*
 etorri *dituzu*

Aditzaren egintzak *hik* (edo *zuk*) egiña dirudi. Intransitiboak transitibo-itxura hartzen du.

—«Nor-nori» duten aditz-jokoetan, gauza bera egiten da: tratamenduaren *egille*-atzikia erantsi:

erori zait = erori *zaidak*
 erori *zaidan*
 erori *zaidazu*

Aditzaren egintzak, berriz ere, *hik* (edo *zuk*) egiña dirudi. Intransitiboak transitibo-itxura hartzen du.

Baxenabarreraz, zenbait tokitan, nahastu egiten dira forma batzuk: dait (tr.) = zaidak (tr. eta intr.).

B) *Transitibo*:

Tratamenduaren *hartzaille*-atzizkia erasten zaio berboari:

ekarri dut = ekarri *diat* (ia-ia *hiri* ekarri *diat*)

ekarri *diñat*

ekarri *dizut*

ekarri du = ekarri *dik*

ekarri *din*

ekarri *dizu*

ekarri dugu = ekarri *diagu*

ekarri *diñagu*

ekarri *dizugu*

ekarri dute = ekarri *diate* (edo *ditek*)

ekarri *diñate* (edo *diten*)

ekarri *dizute*

Aditzaren egintzak *hiri* (edo *zuri*) egiña dirudi.

Hain zuzen ere euskalki batzutan forma batzuk nahastu egin dira: hau esan *diat*; eta *hiri* esan *diat* (G)

Baiña beste euskalkitan ez:

hau esan *diat*; eta *hiri* esan *derauat* (L).

Batasunari buruz ari gerala, ba dugu hor ere beste problema txiki bat. On izango da euskaltzaleak aztertzen hastea: gipuzkeraren joera onartu (bide «erraza»); ala gaiñerako euskalkien joera onartu (zorrozta-sun haundiago, baiña bide «zaillago» ere, sentidu batera bederen).

—«Nor-nori-nork» duten aditz-jokoetan, gauza bera egiten da: tratamenduaren *hartzaille*-atzizkiak erantsi:

ekarri diot = ekarri *dioat* (edo *zioat*)

ekarri *dionat* (edo *zionat*)

ekarri *diozut*

ekarri nien = ekarri *nieran*

ekarri *nienan*

ekarri *niezun*

ZEIN KASUTAN ALDAKUNTZA HAUEK

Ez beti. Esanik dago.

Laffitte kalonje jaunak ere garbi dio bere gramatikan: *La voix familière ne porte que sur cinq temps* (Gram. Basque, 248 gn. horrialdean).

Eta bost aditz-joko horietan beretan ere, ez beti.

Goazen beraz piskanaka.

A) Zein aditz-jokotan dago aldakuntzarik?

Lehenengo eta hirugarren pertsonen formak aditzaren egintza *baieztu* edo *ukatu* egiten danean aldatzen dira; eta hau aditz-joko *egiazkoetan* bakarrik (hau da: indikatibo deritzanean).

ez da etorri = ez *duk*, ez *dun*, ez *duzu*, etorri.

ba dakit = ba *dakiat* (edo *zekiat*), ba *dakinat* (edo *zekiñat*),
eta ba *dakizut*.

Aditz-joko *alegiazkoetan* ez dago aldakuntzarik (subjuntibo, inperatibo eta potentzial deritzatenetan):

ez dedin etor = ez dedin etor (*beti*).

ez dezake sal = ez dezake sal.

ez bedi ito = ez bedi ito.

Lehenengo eta hirugarren pertsonen aldakuntzak *indikatiboan* ez bestetan gertatzen dira.

Berezkuntza bat: «kondizional» deritzanarena:

eroriko nintzake = eroriko *nindukek*

eroriko *ninduken*

eroriko *nindukezu*

egingo luke = egingo *likek*

egingo *liken*

egingo *likezu*.

B) ADITZ-JOKO HORIETAN BERETAN ERE NOIZ EZ DAGOEN ALDAKUNTZARIK

B1 — ADITZAK EDOZEIN AURRIZKI DARAMANEAN:

hori esan *baitut* (ez *baitiat*, *baitiñat* edo *baitizut*)

adiskidea etorri baldin *bada* (ez *baduk*, *badun* edo *baduzu*)

ez *baitakit* nor dan (ez baitzekiat, baitekiñat, baitakizut)
harat agertu *bainintzan* (ez baininduan, bainindunan, bainin-
duzun)

ba eta *ez ez* dira aurrizki.

B2 — ADITZAK EDOZEIN ATZIZKI DARAMANEAN:

hori esan *dudalako* (ez diadalako, t.a.)
adiskidea etorri ote *dan* ez zekiat
nor dan ez *dakidalakoan*
hara agertu *nintzala*.

B3 — GALDERETAN:

nork esan *du* hori?
garaiz iritsi al *naiz*?
ikusi ote *du* berak hori?

B4 — ADITZAK ERRELATIBOA DARAMANEAN:

etorri *dan* gizona (ez etorri dukan gizona, t.a.)
erosi *dugun* etxea
ekarri *zuten* ogia.

ARGIBIDE BATZUK EUSKALKI GUZIETAN

Erronkarieraz (R) = Mendigatxa.

- orrastatan (orrastutzen) *baita* naroago, ez duk yire bizia izanen kain luze.
- nola ez *baitu* kanbat ekusten, ezkapatan yazanean, ez yai ekusen lasterrari emoiten.
- ni ebiltan *bainaz* erri anitxetarik, anitx ekusten dian.
- korregatik biar dadan erran zer *den* emaztekoa.
- atziriten gutuk amabi urratsez kantik, arrankaten gutuk beinkoan; eta lein eltan *grena* (lehenik heltzen gerana) yiri tokatra, eitzen gutuk libre.

Xibereraz (S):

Berterretxe'ren kantoretik:

- habil, eta so egin ezan gizonik *denez* agiri.
- hire semea bizi *bada*? Maui'ala düin joanik.

Candau'renetik, «Le Réveil Basque», 1869:

- zertako hainbeste malezia dük enetako; zeren M. Berdolién altea etxekitzen *düdalakoz*?
- Hura *dela* kausa kexü hiz.
- Hi eregetiarra bekaitz behaiz, zeren Franzia trionfan juiten *delakoz*; zeren nahi baihüke lenen bezala errege baten esküpean izan *gitin*.

Musde Sarri'ren olerki famatutik:

- Baiuna'ra jiten *badira*, Agramunt'ek hillen tik.
- Habil, erron kapitainari, jin *dadin* afaitera.

Baxenabarreraz (BN) = B. Etxepare'netik 1545:

- horrat apart hadi,
nor uste duk *nizala*?
horlako bat ez duk uste
nik ikusi *dudala*?

Lapurteraz (L).

Atsular'enetik:

- Zer mintzo haiz? Zer darabillak? Egin dite hireak; gaur eskatuko zaizkik eure arimaren, gaur gorputzetik eramanen deraue. Norentzat izanen *dira*?
- Horrela duk bada munduko erokeria ere. Uste *baitute* bekato-
rek bekatu anitzekin, karga pisuarekin hobeki jaikiko *direla*
arinarekin baiño.
- Zeha hintzaket, baldin hasarre ez *banintz*.

Leizarraga'renetik:

- hire anaie etorri izan duk, eta hil ukan dik hire aitak aretze gizen bat; zeren osorik rezebitu *duen*.
- hanbat urte dik zerbitzatzen haudala; eta egundano hire manurik ez diat iragan, eta egundano pitina bat ez draudak eman neure adiskidekin atsegin hartzeko. Baiña hire seme haur, zeinak iretsi ukan *baitu* hire onhasun guzia putekin, etorri izan *denean* hil ukan draukak huni aretze gizona.
- Atsegin hartu behar *zuan* (behar «zan», beraz), eta alegeratu, zeren hire anaie haur hil *baitzen* eta biztu *baita*; galdu *baitzen*, eta eriden *baita*.

Nafarreraz (AN, BN): Manezaundi'renetik:

- hik ere bide bera deramak; ez *dea* hala, Manez?
- abiatu nuk hunat, hea eskale hobeagorik gertatzen *den*.
- oraiko egunetan ustegabe gertatzen ez *denik* ez duk.
- nik uste nikan hunat jiten *diren* amerikanoek bezala, moltsa okitua hiniela.
- ikuskik han gelditzen *direnak*.
- hire ezpainerarik entzun *ditudanekin*, ba diat aski eremu madarikatu hek higuintzeko bizi *nizeno*.

Gipuzkeraz (G). Bi bertsolari aipatuko ditugu:

Xenpelar'enetik:

- kunpli tzik hire ordenak,
ez dik kalteko nor *denak*,
bestela parra egingo ditek
begira *daudenak*.
Hik nun daukazkik kemenak
menderatzeko gaillenak?
Hezur igarrak hautsitzen dizkik
indarra duenak.

Txirrita'renetik:

- baiñan esperantzetan natxiok oraindik,
alkar joko *degula* nundik edo handik.
- hi bizirik haizela
etortzen *banaiz* ni.
- hire ardiak nere soroan
egin *dituzten* kalteak,
punta berriak moztu zizkatek,
eman zizkatek korteak.

Bizkaieraz (B): Azkue'renetik:

- ba dakik *datorren* zapatuan gurean ze egun *dan*.
- Etxezarreta'ko harako Anton ez dakin, orain bost urte hil *ebena?* Neuk hil ñonan.
- etxean ez *badago*, neu nok Doistu'ko sakristau hori.
- bizirik itxi banagik, gantzugailu hori zezaz eta zelan egiten *dan* irakatsiko dauat.

Jarraipide segur bat nahi duten euskaltzaleei zin-ziñez gomendatzen diegu Jatsu'ko *Jean Etxepare* zanaren «Mendekoste Gereziak» liburuska. 64 gn. horrialdetik aurrera hor irakur dezateke eskutitz-mordo bat, danak hika idatziak, eta danak puntu huntaz bildurrik gabe eredutzat hartze-koak.

Txillardegí.

ARANTZAZU-KO BILTZARRAK

1968 URRIARREN 3, 4 ETA

5-EAN

Euskeraren batasuna

Jaun eta andreak:

Euskaltzaindiari, aurtan, bere 50^{gn}. urte-betetzearen arlo ta zeregin berezi bezela, Euskeraren Batasuna eratu dezala eskatu zaio.

Urte onen lenengo Batzarrean izan zan. Bilbao'n. Orain 50 urteko Oñati'ko euskal-jaiak gogoratzean, urgazle Jaun batek egin zuan eske ori.

Bilbao'ko Batzar artan, aurtan Oñati'n bertan jai berezi batzuek eratzea erabaki zan —jaiak ez baño estudio-egun batzuek obeto—; eta geroztiko gure Batzarretan batasunaren gai ori erabilli da eten-gabe.

Aizkenik, Uzta-illean, euskal-idazleen batzar bat egin da Ermua'n, batasunari dagokion zenbait gauza erabakitzeke; eta, an batzartu diran idazleak ere —geienak bederenik— eskabide bera egin-edo diote gure Euskaltzaindiari: batasuna eratu dezagula, alegia, batasuna eratzeke zer-egia gure gain artu dezagula.

Bitarte ortan, gure illoroko Batzarretan, gai onen zenbait gauza obeto aztertu dira, eta aien artean au batez ere: batasuna nola «aditu» bear dan: noraño egin bear dan, zertan, zer salletan; eta guztion iritzia izan da, batasuna *idazleen artean*, *idazleentzat* egin bear dala: idatzietan, ez izketan (itz, orain arte bezela, bakoitzak bere eran); idazleen artean, ez errian (erriak orain arte bezela); eta idazleak berak beren idazti errikoietan, ez goi-idaztietan (ez olerkietan, eta Nobelistikan, adibidez; ortan idazleak azke gelditzen dirala, bakoitza bere erara). Itz bitan: batasuna bi gauza oietan: a) aldizkarietan («Zeruko Argian», «Anaitasunean», «Yakin'en», «Jaunaren deian», «Laiaketan» etab. etab.); eta b) Ikastoletan, Ikastoletako Liburuetan eta jolasketetan etab. etab.;

d) Liturgiaren zenbait zatitan...

Gauza oiek ondo neurtzeko, berriz, Batzar oietako batean, batzorde berezi bat izendatu zan; eta batzorde orrek neurri oiek ondo mugatzeko, Mitxelena Jaunari eman zion, txosten on bat egiteko agindua. Eta gerotzik Mitxelena Jaunaren babes seguruan izan ditu batzordeak zenbait billera, Mitxelena Jaunaren txostena guztion artean aztertzeko.

Txosten ederra eta ondo pentsatua, gure Euskaltzain-lagun Mitxelena'rena; oñarri orokar batzuen ondoren —ikusiko zenduten— gramatika-auzi guztiak ukitzen ditu ederkitxo: asi Fonetikatik eta Morfologan zear, Ortografiaraño.

Eta aizkenik, batzordekoen artean txosten-zati bakaitzarentzako «ponenteak» izendatu ondoren, amaitu du batzordeak bere lana, eta gaur dana zeurok ikusi eta arakatu ta aztertuko dezute, gai bakoitzean bakoitzak bere iritzia garbi esan dezan, eta ola eratu, mugatu eta atondu, guztiok nai degun batasuna.

Orra, bada, itz gutxitan arazo onen edesti ta historia.

* * *

Orain, etorri zaizkigun ponentziak eta bakoitzak ekarri lezazkeanak, arakutzen asi baño leen, batasunari dagozkion gogora-bear batzuek gogorazi nai dizkitzuet nik emen.

Eta lenengo, Euskeraren batasuna egitea, lan zalla dala, lan gaitza. Euskera, izkuntza ugaria da, bai lexikoan, bai aditzaren jokaeran. Eta ugaritasun ortan, aukera bat egin bearra dago, batasuna lortzeko. Lan zalla. Zer artu?, zer utzi? Irizpide on bat erabilli bear... «Bereizten gaituana utzi»; «guztiontzat berdintsu dana, artu». Bañan zer da, berdintsu dana?, nun dago? Mitxelena jaunak lan luze ta zabala egin bear izan du, ori erabakitzeko. Eskerrak berari.

Bigarren —eta au ez da ohea— Euskeraren batasuna egitea, lan mingarria dala. Gure Izkuntza aberatsa, *pobretu* egin bear; eta orrek, nai-ta-nai-ez, min ematen digu, Euskera dan bezela maite degunoi. Bakoitzak *txikitandikan bizi izan deguna* utzi gañera, eta besterena artu bear; eta orrek ere min ematen digu.

Ala ere, min oiek gora-beera, egin-bearreko lana, batasun-lana. Ebakuntza bat, operazio bat egin bear danean, min izaten da; bañan operazioa, egin-bearreko gauza izan oi-da askotan, biziari laguntzeko, bizirik irauteko. Operazioak gorputza itsusi uzten du; eta ala ere, egin egin bear. Besoa moztea, gorputza beso-bakar uztea da; bañan, egin bear

danean, naiz-ta beso-bakar gelditu, egin egin bear... «obe bait-da —Jau-nak dion bezela— beso-bakar ta begi-bakar ere *bizi*, bi beso ta bi begi-dun *il* baño»...

Euskera biziko bada, batu egin bear, beso-bakartu egin bear, anka-bakartu egin bear... «bizitza dezan, eta ugariago dezan»; indartsuago dedin, alegia; errektuta, laburtuta, batuta, geiagok eta geiagok mintza dezan...

Maastia ere, iñaustu, kimatu bear izaten da. Aien geiegi atera oi-ditu urtearen buruan; geiegi ori, moztu egin bear zaio maats-ondoari, maats-mordo mardulagoak emango baditu... Min izango zuan, iñolaz ere, lenengo maastilariak, aien-mozte ori egin bearra, bañan min protxugarria.

Berdin gertatuko da gure Euskeraren maastiarekin ere. Fruitu uga-riagoak emango ditu.

Bañan au ere gogora bear degu. Euskera batutzea ez dala naikoa izango. Euskera batutzea ez da panazea bat euskeraren problema guztientzako. Euskera batutzea, euskeraz errezago ta ugariago mintzatzeko da. Bañan batu ta guzti, guk mintzatzen ez badegu, berdin-berdin ilko zaigu. Eta ola, gure batasun-lan guztiak alperrikakoak izan ditezke. Ez dedilla olakorik gerta.

Bukatu baño leen, beste zer bat, eskabide bat guztioi.

Oñati'n gaude: oñeztar eta ganboarren lur jatorrean... Ez gatzaz-kiela, gure arbaso makur aien urratsai jarrai iñolaz ere. Ez gatzozela Arantzazu'ra, batzuek oñeztar eta besteak ganboar, bakoitzak bere ezpata eskuan, beste iritzikoen aurka gudatzeko prest. Dezagula pake, dezagula batasun —biotzeko batasun— gure BATASUNARI BURUZKO ezta-baidak asterakoan. Eta pake ortan jarrai dezagula, eztabaidak dirauten arte guztian. Eta berdin gero ta gero ere.

Arantzazu izan dedilla orain ere, leen noizpait bezela —orain bost-eun urte bezela— pakezko lokarri guztiontzat Euskeraren alde.

Eta onenbestez, eskerrak Arantzazu'ko fraide frantziskotarrari, iru egun oietarako ematen diguten aterpearen alde. Eta beste gabe, guztiok ondo etorriak zaitezteela.

M. Lekuona.

Literatura euskeraren batasunari buruzko biltzar nagusiak Arantzazun

Billeren asmoa:

Euskaltzaindiak, bere sortzearen 50 urte betetzea dala ta, billera nagusi batzuek egin bearra zuen eta gaia autatzean zer obeto bere sor-keraren leenengo asmoa, orain arte erdizka erabakia eta gutxi betea izan dan literatura euskeraren batasuna baiño? 1920-an Campi3n eta Broussain jauneri agindu zien ortaz estudio bat egin zezaten, eta bi urtera argitaratua izan zen «Euskera» aldizkarian. Geroztik, Azkue, Al-tube, Orixe, Eguskitza eta abar jardun ziran gai orri buruz leen parte artan, eta oraingoan Krutwig, Villasante, Lafitte, Irigaray, eta abar. Ainbeste azterketaren ondorean, materialik eta iritzirik asko jaso da eta, oiek ordenaturik, puntu askotan batasunerako normak eman ditzaz-keala pentsatu da, batasunaren gogoia dutenak alkar artu lezazkean gauzetan beintzat, eta ara emen alkarrizketetara dei egin bearra. Ots! Batasunez mintzatzeko ordua eldu da. Euskeraren etorkizunak ain bea-rrezkoa duen batasuna. Literario batasuna. Eta literatura batasuntzat artzen da euskera idatzia orobat.

Iru eguneko billerak izango dira Arantzazun. Euskaltzaindiak, es-tudio oiek zeatz aztartzeko izendatu zuen batzordekoak, puntuz-puntu adieraziko dituzte, gai oni buruz, beren asmoak euskal idazle eta euskal irakasleen aurrean azalduaz. Guztiak izango dute alkarrizketarako es-kubidea. Eta agerpen bakoitzak bere ondorean izango duen alkarrizketa aintzat artuko da erabagiak emateko.

Biltzarrerako deiak:

Dei egiten zaie, Euskaltzaindiko diranetatik aparte, euskal idazle eta euskal irakasle (naiz euskera irakasten ari direnak edo naiz ikastolatako maixu eta andereño).

Biltzarretara joan ezin diranak, txostenak biali lezazke beren iritziak agertuaz. Txosten aukeraz izan bearko dira.

Joaten diran guztiak izango dute itza, naiz Euskaltzaindiko ez izan.

Naiz Euskaltzaindiko edo naiz bertatik kanporako, guztiak errespetatu bearko dute biltzarretarako egin dan araudia.

Biltzarren araudiak:

Gai bakarra *Literatura euskeraren batasuna* izango da. Gai au, Euskaltzaindiaren batzorde teknikoak aurrez estudiantua oiñarriz arturik eramango da, puntuz-puntu zatitua.

Eta, puntuak, auker dira: *Batasunaren bear au zergaitik eta zertarako; ortografia; itzen formak; itz berriak; deklinazioa.*

Puntu bakoitzak izlari bat izango du, batzordeak erabaki duanaren txostena irakurriko duena.

Itzaldi bakoitzaren ondorean alkarrizketa libreia izango da. Itza eskatzen duen bakoitzak amar minutuko epea izango du. Itz-eskaleak, maaiburukoeri begira mintza bearko dira. Itz-eskalea, izlariak eraman duen gaitik irten gabe mintza bearko da.

Alkarrizketak magnetofonuz jasoko dira, gero zeatzago aztertzeko.

Maaiburuko eta Euskaltzaindiak izendatutako batzorde teknikoaren artean artuko dira azken erabakiak.

Guztiak bat ez datoztenean botuetara joko da. Botua, euskaltzainak eta batzorde teknikukoak izango dute. Erabakirako, gutxienez, irutik biren diferentzia izan bearko da.

Izlari autatuak:

Manuel Lekuona euskaltzain-buruak, sarrerako itzaldia: *Batasunaren bearra zergaitik eta zertarako.*

Luis Mitxelena, batzorde teknikoaren buruak: *Ortografia.*

Luis Villasantek: *Itzen formak.*

Anbrosio Zatarainek: *Itz berriak.*

Salbador Garmendiak: *Deklinazioa.*

Maaiburukoak:

Haritschelar, Irigaray, Erkiaga, Lafitte, Larzabal, Irigoyen, Labayen eta Satrustegi jaun euskaltzaiñak. Beretariko norbaitek uts egitera, bertara joaten diran euskaltzaiñak beteko dute.

Azken erabakiak:

Azken erabakiak, ofizialki, azaroan Oñatiko Unibersidadean Euskaltzaindiaren urre-ezteiak ospatzeko izango diran jaialdietan emango dira. Eta ondorean, batasunerako norma guztiak liburu batean argitaratuak izango dira.

Batasunari buruz

Bibliografía

Euskeraren batasuna: orra kezka, asmo edo amets bat beti bizi bizia egon dena, Euskaltzaindia sortu zen ezkeroztik behintzat. Lehenago ere aurkitzen dira gure idazle zaharretan gai huni buruz halako iritzi, zantzu eta antz-emate batzuk; esate baterako, Joannes Leizarraga-n, Axular-en, Sarako Joannes Etcheberri-n, Larramendi-n, eta habar. Baina guk, horiek utzita, Euskaltzaindia sortu zen egunetik hunerakoak aipatuko ditugu bakarrik. Eta lehen lehenik «Euskera» Euskaltzaindiko aldizkarian agertu direnak. Gero, berriz, aldizkari hunetatik kanpora gai huntaz agertu diren beste zenbait lan ere emango ditugu ezagutzera. Era hortara hauzi huni huni buruz orain artio zer lan-mordoa egin den begi kolpe batez jakin dezan irakurleak.

Bibliografia oso osoa eskeini nahi ote dudan galdetzen badidate, huna erantzuna: Bibliografia kontuan osoa izatea ez da erraza. Dena dela, «Euskera» adizkariari buruz, osoa egin dudalakoan nago. Hortik kanpora, berriz, gogoratzen ditudan zenbait lan aipatu besterik ez dut egin. Guztiok dakigunez, aurki izango dugu eskuetan Jon Bilbao-ren euskal Bibliografia eta han ikusi ahal izango dugu emen falta dena. Nik aipatzen ditudan lanen artean ba dira batzuk, artez eta zuzenki batasuna gaitzat ez dutenak; baina beroiek aztertuz, gai hori ere tratatzen dutela ikusten da.

«Euskera» aldizkarian, ordea, ba dira Euskaltzaindiaren beraren agiri eta erabakiak; eta hortaz gainera, ba dira euskaltzainen eta beste jaun askoren lanak ere. Lehenik agiri eta erabaki horien berri emango dut. Eta gero beste lan horiena.

LEHEN PARTEA

«EUSKERA» ALDIZKARIAN BATASUNARI BURUZ DAGOENA

1. *Euskaltzaindiaren beraren agiri eta erabakiak*

Euskeraren idazkeraz (Ortografiaz), Ikus Euskera 1920, I, 53 orrialdean. Eusk ala Euzk; Euskera 1920, I, 62, 64-65 or.

Euskara ala euskera, euskeldun ala euskaldun; Euskera 1920, I, 62-63, 64-65 or.

Euskaltzaindi, euskaltzain eta euskaltzaingo; Euskera 1920, I, 63 or.

Euskeraz erabili behar den abeze eta idazkeraz; Euskera 1920, I, 64 or.

Euskalki ala euskalgi; Euskera 1920, I, 70 or.

Eusaltzaindiak bere diploma eta agerkaietan, bein-beiñeko euskalkia bezela, gipuzkoarra erabili dezala; Euskera 1922, II, 11 or.

Erderazko «gono» esateko «ertz» erabili dedilla, eta «edro» esateko, «egal»; Euskera 1922, IV, 16 or.

«Amarizar» euskeraz «uretaratu» esan bedi; Euskera 1926, III-IV, 72 or. Antzoki-itzak (vocabulario de teatro); Euskera 1927, 31-32 or.

Deklinazioan *guión* edo arbatxoa ez dedilla erabili; Euskera 1930, 47 or.

Itz aurre guztietan «j» eta ez «i», idatzi dedilla; Euskera 1930, 52-53 or.

«f» marratua bokal artean bakarrik azaldu dedilla, eta gainera «uf» (= avellana) eta «zuf» (= prudente) itzetan; Euskera 1930, 47 or.

Letra marratuen ordez letra bera bi aldiz jartzea ere zilegitzat jotzen da; Euskera 1954, 27 or.

«h» letra Bidasoz hemengo euskalkietan ere «ohore», «ahate», «zuhurra» eta holakoetan, edo bereizkuntza egiteko (ori-hori, ura-hura) legezkotzat jotzen da; eta ez erabiltzea ere bai; Euskera 1954, 27 or.

Geografia izen arrotzak jatorrizko idazkeran idaz ditezela: Quebec, Córdoba...; Euskera 1954, 27 or.

Bidasoz hemengo euskalkietan hobe dela «baño» idaztea, eta ez «baño» edo «baino»; Euskera 1954, 27 or.

Euskal itzei buruz Agiria; Euskera 1959, 214 or.

2. *«Euskera» aldizkarian batasunari buruz agertutako lanak*

Altube-tar Seber.—«Izkuntz-jakintzia ta euskeriaren bizitzia» (euskaltzain sarrera-hitzaldia); Euskera 1921, I, 3-49 or.—«I, J, Y»; Euskera

1925, II-III, 40-44 or.—«Batasunera-bidean» (Contestación a Cuestiones Ortográficas de Azkue); Euskera 1928, 67-85 or.—«La vida del euskera. Divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa»; Euskera 1933, 299-397 or.—«Más sobre la vida del euskera. Barriro euskeraren bizitzari buruz»; Euskera 1936, 1-192 or.

Anabitarte-tar Agustin.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 83-91 or.

Ayengiz-tar Iñaki Aba, O.F.M. Cap.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera, 1922, I, 21-27 or.

Azkue (Resurrección María de).—«Euzkera ala Euskera?»; Euskera, 1920, II, 14-19 or.—Euskeraren batasunaz (iritzi guztien laburpena); Euskera 1922, I, 123-132 or.—«Batasunera-bidean edo Pernando Amezketarraren autsi-osotxoak eta Ardi Galdua-ren autsi-mautsiak»: Euskera 1927, 116-140 or.—«Batasunera-bidean» (Cuestiones Ortográficas); Euskera 1928, 63-66 or.—«Gipuzkera Osotua»; Euskera 1934, X-159; 1935, 151-184 or. (*Nota*. La paginación de este opúsculo es irregular; corresponde al aparte o separata; está insertado después de la página 288 del volumen correspondiente a 1934).

Belaustegigoitia-tar Perderika.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 103-113 or.

Broussain (Pierre).—«J-ren otsa eta idazkera»; Euskera 1920, II, 31-34 or.—«Le son et l'orthographe du J»; Euskera 1920, II, 34-38 or.

Campión (Arturo)-Broussain (Pierre).—«Informe a la Academia de la Lengua Vasca sobre unificación del euskera»; Euskera 1922, I, 4-17 orrialdea.

Cortés (Nicolás).—«Sobre unificación del euskera»; Euskera 1922, I, 75-82 or.

Donosti Murua-tar Domeka.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 57 or.

Egileor (Manuel de).—«Comunicación al Sr. Director de la Academia de la Lengua Vasca sobre el proyecto de unificación y adopción de un dialecto oficial del Euzkera» (sic); Euskera 1922, I, 28-33 or.

Eguskitza-tar Jon.—«Euskera idatziaren batasuna»; Euskera 1922, I, 114-122 or.

Garitaonaindia-tar Bitor.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 100 or.

Gaubeka-tar Bitor.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 18-20 or.

- Gavel (H.)*.—«Observaciones sobre la ortografía del vascuence»; Euskera 1930, 193-212 or.
- Goyenetxe (Kruz)*.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 97-99 orrialdea.
- Jáuregui (Luis de)*.—«Sobre unificación del euskera»; Euskera 1922, I, 57 or.
- Larraikoetxea-tar Ipolita* Aba, C.D.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 34-42 or.
- Madariaga-tar Aingeru* Aba, O.F.M.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 58-61 or.
- Ormaetxea (Nikolas)*.—«Unificación del lenguaje literario»; Euskera 1922, I, 43-54.—«Personales, Posesivos, Intensivos»; Euskera 1934, 233-245 or.
- Oyeregi-tar Aita Buenabentura (Arbelaitz)*.—«Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 101-102 or.
- Urrutia-tar Gotzon*, C.M.F.—«Unificación euskérica»; Euskera 1922, I, 62-75 or.
- Villasante, (Luis)*, O.F.M.—«Illen izenak» (sobre unificación de los nombres de los meses); Euskera 1962, 328 or.
- Zabala-Arana-tar Joseba*, C.M.F. — «Euskeraren batasunaz»; Euskera 1922, I, 92-96 or.

BIGARREN PARTEA

«EUSKERA» ALDIZKARITIK KANPORA AGERTUTAKO ZENBAIT LAN

- Altube-tar Seber*.—«Euskel Itz Barriak. Eurok eraltzeko, erderaak zeta-ra lagun egin bear deuskuen»; Congreso de Estudios Vascos de Guernica 1922, 78-93 or.; «La unificación del euskera literario»; Eusko-Jakintza 1949, 181-204 or.
- Arrue (Antonio)*.—«Euskeraren batasuna»; Euzko Gogoia 1956, 62-76 or.
- Baionako Biltzarraren Erabakiak* (1964-eko Agorrillaren 29-30) (Orri berezi batean argitaratu ziran).
- Ermua-ko Euskal Idazleen Jardunaldietako Lanak eta Erabakiak*; Jakin 1968, maiatza-urria (zenbaki osoa edo gehiena batasunaz ari da. Bertan datoz S. Garmendia, A. Irigarai, P. Lafitte, J. A. Letamendia, Txillardegia eta beste askoren lanak eta iritziak).

Gavel (H.).—«Necesidad de una lengua literaria y oficial y la unificación de la ortografía vasca»; R.I.E.V. 1919, 137 or.

Krutwig (F.).—«Sobre ortografía vasca y el vascuence escrito. Propositiones a la Academia» (multicopiado) (urte gabe, baina 1951-ant edo hor nunbait egina).

Lafitte (P.).—«Grammaire Basque», Bayonne 1944; Préface, 6 or.

L'interviewer.—«Avec M. le chanoine Lafitte: A propos de l'unification du basque littéraire»; Gure Herria 1968, uztarila, 1-10 or.

Oskillaso.—«Kurloiak», Zarautz 1962 (hitzaurrean, 9 or.).—«Ihardespen bat Mitxelena jaunari»; Egan 1963, julio-diciembre, 162 or. (eta Mitxelenaren oharra, 181 or.).

Urquijo (Julio de).—«Lengua internacional y lenguas nacionales. El euskera, lengua de civilización. Conferencia pronunciada el 19 de abril de 1919 en Bilbao»; R.I.E.V., X, 164 or.—«B.-tar P. La unificación del euskera»; R.I.E.V., XI, 71 or.—«Informe de los señores académicos Arturo Campión y P. Broussain sobre unificación del euskera»; R.I.E.V., XI, 226 or.; «P. Soloeta-Dima. Ensayo de la unificación de dialectos bascos»; R.I.E.V., XIII, 666 or.

Villasante (Luis, O.F.M.).—«Literatur-euskara laphurrtarr klasikoaren gain eratua» (Euskaltzaindian sarrera-hitzaldia); Boletín de la Real Sociedad de Amigos del País 1952, 91-119, 259-298 or.

Batasunaren kezka berrogeitamar urte hautan bizi bizia egon dela jakiteko, aski da, nik uste, lan guzti hauken kopuruari begiratzea. Jakina, eman diren iritziak, ez dira beti berdinak izan.

Hemen aipatuez gainera agertu dira azken bolara hunetan artikulauk eta lan txikiak Zeruko Argia-n, Aranzazu-n, Anaitasuna-n, euskerazko Príncipe de Viana-n, Jaunaren Deia-n ta habar, bainan horiek ez ditut jaso.

A. Luis Villasante, O.F.M.

DEKLINAZIO

mendi
mendi — *k*
mendi — *ri*
mendi — *ren*
mendi — *rekin*
mendi — *rentzat*
mendi — *z*
mendi — *tan*
mendi — *tako*
mendi — *tara*
mendi — *tatik*
mendi — *rik*
mendi — *tzat*

mendi — *a*
mendi — *ak*
mendi — *ari*
mendi — *aren*
mendi — *arekin*
mendi — *arentzat*
mendi — *az*
mendi — *an*
mendi — *ko*
mendi — *ra*
mendi — *tik*

mendi — *ak*
mendi — *ek*
mendi — *ei (eri?)*
mendi — *en*
mendi — *ekin*
mendi — *entzat*
mendi — *ez/etaz*
mendi — *etan*
mendi — *etako*
mendi — *etara*
mendi — *etatik*

haran
haran — *ek*
haran — *i*
haran — *en*
haran — *ekin*
haran — *entzat*
haran — *ez*
haran — *etan*
haran — *etako*
haran — *etara*
haran — *etatik*
haran — *ik*
haran — *tzat*

haran — *a*
haran — *ak*
haran — *ari*
haran — *aren*
haran — *arekin*
haran — *arentzat*
haran — *az*
haran — *ean*
haran — *eko*
haran — *era*
haran — *etik*

haran — *ak*
haran — *ek*
haran — *ei (eri?)*
haran — *en*
haran — *ekin*
haran — *entzat*
haran — *ez/etaz*
haran — *etan*
haran — *etako*
haran — *etara*
haran — *etatik*

seme	seme — <i>a</i>	seme — <i>ak</i>
seme — <i>k</i>	seme — <i>ak</i>	seme — <i>ek</i>
seme — <i>ri</i>	seme — <i>ari</i>	seme — <i>ei(eri?)</i>
seme — <i>ren</i>	seme — <i>aren</i>	seme — <i>en</i>
seme — <i>rekin</i>	seme — <i>arekin</i>	seme — <i>ekin</i>
seme — <i>rentzat</i>	seme — <i>arentzat</i>	seme — <i>entzat</i>
seme — <i>z</i>	seme — <i>az</i>	seme — <i>ez/etaz</i>
seme — <i>rengan</i>	seme — <i>arengan</i>	seme — <i>engan</i>
seme — <i>rengana</i>	seme — <i>arengana</i>	seme — <i>engana</i>
seme — <i>rengandik</i>	seme — <i>arengandik</i>	seme — <i>engandik</i>
seme — <i>rik</i>		
seme — <i>tzat</i>		
gizon	gizon — <i>a</i>	gizon — <i>ak</i>
gizon — <i>ek</i>	gizon — <i>ak</i>	gizon — <i>ek</i>
gizon — <i>i</i>	gizon — <i>ari</i>	gizon — <i>ei (eri?)</i>
gizon — <i>en</i>	gizon — <i>aren</i>	gizon — <i>en</i>
gizon — <i>ekin</i>	gizon — <i>arekin</i>	gizon — <i>ekin</i>
gizon — <i>entzat</i>	gizon — <i>arentzat</i>	gizon — <i>entzat</i>
gizon — <i>ez</i>	gizon — <i>az</i>	gizon — <i>ez/etaz</i>
gizon — <i>engan</i>	seme — <i>a(ren)gan</i>	gizon — <i>engan</i>
gizon — <i>engana</i>	seme — <i>a(ren)gana</i>	gizon — <i>engana</i>
gizon — <i>engandik</i>	seme — <i>a(ren)gandik</i>	gizon — <i>engandik</i>
gizon — <i>ik</i>		
gizon — <i>tzat</i>		

Izen nagusiak: Donostia, Eibar, Maite, Joan.

II-garren sailla aldatzen da; gainerakoak, indefinidoak bezelaxe.

Donostia — <i>n</i>	Maite — <i>rengan</i>
Donostia — <i>ko</i>	
Donostia — <i>ra</i>	Maite — <i>rengana</i>
Donostia — <i>tik</i>	Maite — <i>rengandik</i>
Eibar — <i>en</i>	Joan — <i>engan</i>
Eibar — <i>ko</i>	
Eibar — <i>a (era?)</i>	Joan — <i>engana</i>
Eibar — <i>tik</i>	Joan — <i>engandik</i>

Ezer besterik esan baiño lehen, esan behar da, deklinabide hau ez dala guk asmatua. Deklinazio hau, gutxi asko, euskal autore zahar eta berriek erabili dutena da. Ez beti ondo, ez beti zuzen, baiñan, gure ustez behintzat, honela eman ez danean, guk eman duguna bezalakoa ez zalako ez da, ezen eta zenbait autorek zuzenez beste erabili zutelako eta oraindik ere, noizik behin behintzat, gaizki erabiltzen dugulako.

Deklinazio hau, R. M. Azkue-k Morfologia Vasca-n, P. Lafitte-k Grammaire Basque-n, eta, Fr. I. Omaetxebarria, O. F. M. 1962-ko EUSKERA-n dakartena bera da. Eman dugun deklinazio hau, 1964-eko agorrillaren 29-30-ean Baiona-n egin zan Bilkura ederrean bildu ziran euskaltzale guztiek edo ia guztiek onartu zuten. Punturen batetan diskusiorik izan ba zan ere, aurtan, Ermua-n egin zan Biltzarrean bildu ziran euskaltzale guztiek onartu zuten orain zuei proposatzen dizuegun deklinazio hau.

Ez dago, ezer asmatu beharrik. Zenbait aldakuntza txiki gora behera, ondotxo mugaturik aurkitzen baita euskal literatura zaharrean eta berrian ere, deklinazioa. Azter dezagun orain, gutxi bada gutxi, presentatu dugun deklinazio hau.

Ez dezagun nahas deklinazioa deribazioaz. Sufijo deribatiboen bidez hitz berriak eratzeko, formatzeko baliatzen gera deribazioaz. Izenek, substantiboez, adjetiboez eta prononbrez, desinenzia deklinatibean bidez, frase barruan duten egitekoa, funtzioa alegia, adierazteko baliatzen gera deklinazioaz.

Izen batek, prononbre batek desinenzia deklinatibean bidez hartzen duen formari, *kaso* deritzaiogu.

Nahiz eta autore gehienek beren gramatiketan, numeroari gagozkio-
la, kaso gehiago eman, guk hamairu jarri ditugu.

* * *

Lehendabiziko kasoari buruz, pasiboaz alegia, ez dugu ezer esango, denek berdin erabiltzen dugun ezkeror: «mendi-mendia-mendiak; gizon-gizon-a, gizon-ak».

Aktiboa: «mendi-*k*, mendi-*ak*, mendi-*ek*; gizon-*ek*, gizon-*ak*, gizon-*ek*» proposatzen da. Egia da, gipuzkoarrok eta beste askok, aktibo plurala «mendi-*ak*, gizon-*ak*» esaten duguna, *ak* hori atona eginaz. Baiñan, pasibo plurala eta aktibo singularra ere «gizon-*ak* joan dira, gizon-*ak* egin du» esaten dugun ezkeror, hoiekin ez nahasteko, hobe deritzagu aktibo plurala «gizon-*ek*» ematea.

Egia ere da bai, aktibo indefinidoa «gizon-ek, haran-ek» dala, baiñan gutxiago ibiltzen dalako eta oraindik ere beste arrazoin batzuegatik, «gizon-ek» esatea hobetzat jotzen dugu.

Hona Azkue-k Morfologia Vasca-n zer dion: «Otros, por lo general los vascos orientales, muy recomendablemente dicen *gizonek* (caso activo)».

Badirudi, azken aldi hontan, batek baiño gehiagok, proposatu dugun *ek* hori erabili nahirik, gauza guztiak batekoz beste konprenditu dituela, irakurririk baikera honelako zerbait: «gizon-ek *joan dira*, gizon-ek sartu ziran». Halaz guztiz ere, *ek* aktibo plurala hori nola erabili behar dan jakitea gauza erreza da: berbo transitiboaz alegia: «gizone-ek jo *dute*, gizon-ek diote...».

Datiboa: «mendi-ri, mendi-ari, mendi-ei (*eri*); gizon-i, gizon-ari, gizon-ei (*eri*)». Dativo pluralak hartzen du beste desinentziarik ere: «mendi-aki, mendi-ai, mendi-er; gizon-akeri, gizon-ai, gizon-er» eta abar.

«Mendi-ei (mendi-eri), proposatzen da. Halaz guztiz ere, bi bokalen tartean aurkitzen dan *r* eufonika hori ken eta *ei*, gizon-ei, mendi-ei erabili behar genukeala iruditzen zaigu, nahiz eta zenbait idazle modernoek *eri* sarri erabili. Izan ere, *ei*, beste *eri* hori baiño klasikoagoa eta jatorragoa dala dirudi. Biok edo hiruok erabil ditezkealarik ere, euskeraren batasunaren izenean, bat aukeratzea komeni litzake.

Genitibo posesiboa: «mendi-aken, gizon-aken» baztertu eta genitibo posesibo plurala, *mendi-en*, gizon-en proposatzen da.

Destinatiboa: «mendi-akentzat, gizon-akentzat» baztertu eta destinatibo plurala *mendi-entzat*, gizon-entzat proposatzen da.

Instrumentala, edo nahi izan ezker *Objetiboa*: «mendi-z, mendi-az, mendi-ez/etaz; gizon-ez, gizon-az, gizon-ez/etaz». Sekula ez mendi-atzaz, gizon-atzaz. Orain arte, askok eta askok *mediaren gainean hitzegin*, gizon-en *gainean hitzegin* eta horrelakorik esaten baguen ere, milla aldiz okerrago baita mendi-atzaz, gizon-etzaz, gaztedi-atzaz, poesia-tzaz eta esatea. Izan ere, «tza» hori, sufijo-atzizki jator jator bat dalarik ere, ofizioa eta ugaritasuna adierazteko bakarrik erabili baita orain arteko guztian.

Esate baterako: nekazari-tza, artzan-tza... diru-tza. Literatura osoan ikus ditekete, *acerca de esto o de aquello* adierazteko, gure autoreek singularrean z erabili dutela, eta ez eta *etaz* pluralean. Honela: poesia-z hitzegin, Ama Birjiña-z mintzatu, hots, arte-az, pertsona-z, gizon-ez, emakume-ez eta abar, eta ez Ama Birjiña-tza-z, artea-tza-z, pertsona-tza-z, emakume-tza-z, gizon-e-tza-z

Ohar bat: prononbreek, bai pertsonalek bai demostratiboek, kasoaren desinenzia hartu baiño lehen, -ta, -za edo -tza infijoa hartzen dute. Honela: ni-ta-z, hi-za-z, hone-za-z, har-ta-z. Zu-ta-z mintzatu ba da ere, ez da pertsona-tza-z mintzatu, pertsona-z mintzatu da, baiño.

Zoritzarrez ba da besterik ere. Objektibo edo instrumental hau, anitzek soziationoaz nahasten dugu. *Esku-az* jo dut, *ur-az* garbitu dut-eta idatzi beharrean, *eskuarekin* eta *urarekin* eta abar idazten dugu.

Ablatiboa-Partitiboa: «mendi-tatik, mendi-tik, mendi-etatik; mendi-rik, gizon-ik.» Euskal literatura guztian horrelaxe agertzen da. Egia da bai, mendi-tikan, mendi-rikan eta beste horrelakorik bai hemengoek eta bai mugaz bestaldekoek ere idatzi dutela, baiñan, azken bolara hontan ba dirudi gehiegi erabiltzen hasiak gerana.

Soziationo: «mendi-arekin, gizon-arekin». Nahiz eta beharbada garai batez, bizkaitarren *gaz* eta *kaz*-ek besterik adierazi, gaurregun gauza berdiña adierazteko erabiltzen dira bidesinentziok. *Kin* desinentzia zabalduago dagoelako, hau proposatzen da.

Izen nagusiak; *izen propioak*. Indefinidoak bezala deklinatzen dira *izen nagusiak*.

Jose, *seme* bezala. Honela:

Jose — *k*

Jose — *ri*

Jose — *ren*

Jose — *rekin*

Jose — *z*

...eta abar.

Joan berriz, *gizon* bezala:

Joan — *ek*

Joan — *i*

Joan — *en*

Joan — *ekin*

Joan — *ez*

...eta abar.

Kontsonantez bukatzen diran leku-Izen Nagusiak, hots lokatiboak, honela egiten dute, urrenez urren inesiboa, genitibo lokatiboa, alatiboa, ablatiboa:

Eibar — *en*

Eibar — *ko*

Eibar — *a(era?)*

Eibar — *tik*

Lekuen Izen Nagusiak, hots lokatiboak -n, -l, -r-z amaitzen diranean, genitibo lokatiboa eta ablatiboa ere, -ko, -tik egin beharrean, asko tokitan -go eta -dik egin lezateke. Honela:

Zerain — go
Zerain — dik

Usurbil — go

Aralar — go

Egin lezateke, esan dugu, han eta hemen honela esan eta idazten bada ere, gaurregun ez baita leku guztietan ez honela esaten eta hare gu-
tiago idazten. Zuek esan nola idatzi behar litezkean.

Dena den, bazter ditzagun, kontsonantez bukatzen diran leku-lzen Nagusietan, honelakoak:

Burgos — *eko*
Madril — *etik*
Zarautz — *era*

Eibar — *eko*
Usurbil — *etik*
Paris — *era*

eta idatzi:

Burgos — *ko*
Madril — *tik*
Zarautz — *a*

Eibar — *ko*
Usurbil — *tik*
Paris — *a*

Izan ere, lekuen Izen Nagusiak ez bide zuten lehen eta orain ere ez -e eta ez -r epentetikarik desinentziaren aurretik hartzen. Beste aldeko euskaldunak, eta hemengoek ere, nahiz eta orain -e eta -r epentetikaz baliatu, ba dakigu hango idazle zaharrak epentetika hoietaz ez zirala baliatu. Atsular-ek berak, *Turs-ko* arzipizpiku idatzi zuen eta ez *Turs-eko*. Joannes d'Etxeberri-k berriz, *Athenas-ko*, *Azkain-a*, *Izturiz-tik*, *Izturitz-a*, eta ez, *Athenas-eko*, *Azkain-era*, *Izturiz-etik*, *Izturitz-era*. Ba da beste etsenplu anitz ere!

Bizidunak eta bizigabeak, kontsonantez bukatzen diranak, urrenez urren, *seme* eta *mendi* bezala deklinatzen dira; bokalaz bukatzen diranak berriz, *gizon* eta *haran* bezala. Hala dirudi baiñan ez da hala. Izan ere —ai-ei-oi-ui-au-eu—, diptongoz bukatzen diranak, mahai, zelai, hogeia eta sei bezala, nahiz eta bokalaz bukatu, kontsonantez bukatzen diranak bezala deklinatzen baitira!

Egia da, gero eta gehiago idazten dala *hogeian*, *seian*, *mahaian*,... baiñan, «haran» bezala deklinatzea litzake onena: *hogeiean*, *zelaiean*, *mahaiean*, *gauean* eta *abar*...

Halere, ba da hitzik, guretzat diptongo izanik bestaldekoentzat hiato danik. Adibidez: *nai*, *nahi*. Guk: *naiean*; haiek: *nahian*. Badirudi, batasunak honela galdegini, guk ere *nahian* egin behar genukeana, eta ez *naiean*.

Hitz horrezaz esan duguna, berdin esan diteke beste zenbait hitzez.

Ez da aspaldi oraindik hasiak gerala idazten: *anima-en* egunean, *eliz-ea*; eta determinado pluralean: *emakume-k*, *emakume-z*, *seme-i* eta beste asko horrelakorik. Ez bide gera ohartu, orain arte beti; fonetika legeek horrela galdegini, $a + a = a$; $a + e = e$; $e + e = ee$ zala.

Honela *aita -a-* organikaduna, ez da determinado pluralean, *aita + ak = aitaak*, *aitak* baiño.

Arima, ez da determinado pluralean *Arima + en = arimaen*; *arima + ek = arimaek*... *arimen*, *arimek*... eta abar baiño:

Determinadu pluralean eta hitzak bukaera «e» duanean, hitzak ez du bere «e» hori, desinentziaren beste *e* batez txoke egiten duanean galtzen, gordetzen baiño. Honela: *emakume + ek = emakumek* ez da, *emakumee* baiño.

Deklinazio hontan ikus ditekenez eta denok dakizutenez, ez dira berdin deklinatzen bizigabeak eta bizidunak. Ba da besterik ere: bai bizidunak eta bai bizigabeak, batzuek kontsonantez bukatzen dira, bokalaz beste batzuek. Bokalaz bukatzen diranak, asko eta asko *a-z* bukatzen da. Nahaste haundi bat sortu baita aspaldi hontan puntu hontan, jakin beharko genuke zein hitz dan bukatzen *a' z*, zein ez. Hots, *neskatxa* ala *neskatx* danez jakin beharko genuke. Izan ere, *a* guztiak ez dira artikulatu. *A* hori itsatsia danean, organika danean, ez da indeterminazioan galtzen, baiñan bai organika ez danean. Garrantzi haundia du honek. Izan ere, «neskatx» balitz, *gizon* bezala deklinatuko genuke eta esango: *neskatx bat*, zenbait *neskatx-i*, *neskatx-ena*, *neskatx-ekin*, *neskatx-entzat*, *neskatx-engan*, *neskatx-engana*, *neskatx-engandik*, *neskatx-ik*, *neskatx-tzat* eta abar. *Neskatxa* balitz berriz, *seme* bezala deklinatuko genuke: *neskatxa bat*, zenbait *neskatxa*, *neskatxa-ri*, *neskatxa-ren*, *neskatxa-rik*, *neskatxa-tzat*... eta abar.

Zein hitz bukatzen da *a* organikaz?

Euskal literatura azter ba dezagu, garbi ikus dezakegu hori. Oraindik ere, mugaz bestaldekoek ondo darabilte, bai bizkaitarrek ere. Gipuzkoarrok, idazten hasten geranean, sarri ahaztutzen dugu puntu hau. Hizketan ari galararik, ondotxo bereizten dugu *a* organikaz bukatzen dan

hitz asko eta asko. Oraindik ere maiz entzuten baita makilla bat, okela hori, arbola bat, neskata... eta abar, eta ez makil bat, okel hori, arbol bat, neskata...

Ez ditugu hemen esango *a* organikaz bukatzen diran hitz guztiak, gipuzkoarrentzat eta beste batzuentzat ere ez ezagunenak diranak baizik.

arnasa	eskola	justizia	orea-orrea
arbola	erregina	jakinduria	orua
anaia	eliza	katea	ordena
axola-ajola	estalbia	koroa	persona
antsia	egia	kabia	parra
ausardia	familia	kuia	piztia
area	gauza	kopeta	pertza
aisia	gutizia-kutizia		pareta
aharra	gartzela-kartzela	lotkia	premia-premiña
aitona	gon	legatza	sakela
amona	giltza	lotsa	sardiña
aitzekia	heriotza-heriotze	makilla	txabola
baratza-baratze	hisia	malenkonía	txapela
birjiña	hegoa	nahaspilla	upela-kupela
bizitza-bizitze	herra	neskatxa	zalanatza
bekokia	imajina	neskatilla	zuhurtzia
burdina		okela	
balentria			
denbora			

Bi hitz bederen ezagutzen ditugu, garai batez *a* organikadun ziranak: *pakea* eta *aldia*. *Pakea*, *aldia*, ala, *pake*, *aldi*, biotatik zein aukeratu behar dan zuek esango duzue.

Atzizki batzuek ere *a* organikadun dira:

-keria (erokeria, gaiztakeria).

-era (egoera, hizkera, mintzaira).

-tza (artzantza, nekazaritza, baratza edo baratze).

Zenbait toki izen ere *a* organikadun da: Donostia, Baiona, Tolosa, Pasaia, Errenderia, Hendaia, Iruñea-Iruña-Iruñe, Zumaia, Getaria, Nafarroa eta abar.

Ba da dudarik halaz guztiz ere zenbait leku izenekin: jakin dugu-nez, dokumentu zaharretan zenbait aldiz *Azpeitia*, *Azkoitia* agertzen ba da ere, bestetan *Azkoiti*, *Azpeiti* agertzen baita. Halere, ez dugu uste *Larraitze*, *Auritze*, *Ustaritze*, *Biarritze*, *Azkaine*, eta abar danik, *Larraitz*, *Auritz*, *Ustaritz* eta abar baiño.

Ba dirudi ez gerala konturatu ere egin, euskerak ba duela singularraz eta pluralaz gaiñera, besterik: indeterminadoa da, indefinidoa.

Mendia determinado singularra bada ere, *mendiak* plurala da, eta *mendi* ez singularra eta ez plurala: indeterminadoa. Zorigaitzez, gure indeterminadoaz gramatikalarik gehiegi ahaztu zaigu. Lafitte-ren gramatikak deklinazio berezi eta osoa duen numeroa bat bezala dakar bere gramatika ederrean. Azkue-k ere ba dakar bere Morfologia-n. Indeterminazioari buruz mintzatzen dalarik, ederki dio Txillardegik: «Eta lehenengo bolada batean hizkuntzaren «soiñekoari» begiratu diogu, hiztegia ikusiz. Zalantzarik gabe badago hiztegian erdalkeriarik asko. Baiña ba da ere akats sakonagorik: «indeterminazioaren» galtzea dugu bereizkuntza jator eta sakon horietako bat.»

Azter dezagun indeterminazioa piska bat. Bi etsenplu emango ditugu Txillardegirenak biak:

1) «Pedro-ren etxea erre da». Hitzegiten ari diranek badakite zein etxe den Pedro-rena. Bestela ezin esan «etxea». Eman dezagun Pedro horrek badituela hiru etxe: Donostia-n bat, Eibar-en beste bat, eta Zumarraga-n beste bat. Orduan esakun hori entzuten dutenek, nahi eta nahi ez, hau galdetuko dute: «Zein etxe erre ote zaio?» Alegia hiruetatik «zein»? Hiru dituelako, eztakite zein den. Zein etxe den eztakitelako, hain zuzen, «zein etxe» galdetu dute; ez, «zein etxea», edo «zein etxeak».

Pedro horrek etxe *bakar bat* balu, ordea, edo bizi dan etxeaz ari bali-ra hizketan, orduan entzuleak balekike ongi: *etxea* erre zaio; alegia, guziok ezagutzen dugun *etxe hura*.

2) «Pedro-ren *etxeak* erre dira». Hitzegiten ari diranek badakite ere zein etxe: hain zuzen ere *denak* erre zaizkio. Zazpi etxe baldin bazituen, zazpiak; hiru baldin bazituen, hirurak.

Baiña Pedro horrek sei etxe baldin balitu, eta lau erre bazaizkio ezin diteke esan: «Pedro-ren *etxeak* erre dira», «Pedro-ren *zenbait etxe*» edo «Pedro-ren etxe batzuk» edo «Pedro-ren lau *etxe*» baizik; seietarik zein lau diran ezpaitakigu.

3) «Pedro-ren lau *etxe* erre dira» eta «Pedro-ren lau *etxeak* erre dira». Zein euskaldunek eztu goraberarik nabaitzen? Lehenengo esakunean eztakigu *zein etxe* erre dan; bigarrenean badakigu Pedro-k *zituen lauak*, guziak beraz, erre dirala. *Ezta numeroa*, beraz, munta duena; *etxe jakinak ala ez-ezagunak* izatea baizik.

Beste kaso guztietan gauza bera gertatzen da. Etsenplu asko eman diteke. *Bat* numeralak indefinidoa bezela deklinatzen da; gauza zeatza, mugatua ez danean. «*Etxe batetan* izandu giñan»; «*etxe batetatik* etorri gera»; «*etxe batetara* joan giñan» eta abar... ezpaitakite zein etxez ari geran entzuleek.

Zerbait galtzen ari bada ere, euskaldun gehienok honela esaten dugu beste hau ere: nagusi-*ren* bat etorriko zan»; «*etxeren* bat erosi edo du»; «*emakumeren* bat izango zan». Genitibo partitibo bezalako zerbait erabiltzen dugu «bat» aren aurretik, alegia.

Noiz indeterminazio bat?

Jakiña da, hizketan ari galararik, esaten duguna gauza jakiña, zeatza eta ezaguna ez bada, indeterminado dana; alderantziz, gauza jakiña, eta zeatza ba da, determinadoda da.

1-nik. *Indefinido deritzatenekin:*

Zenbait etxe erosi dut.

Gizon asko zan jaietan.

Liburu gutxi baizik ez dut erosi.

2-garrenik. *Numeralekin.*

Numeralak gauza jakiña, zeatza markatzen ez badu, indeterminadoda da.

Lau etxe erre zaio

Lau etxeak erre zaizkio (zituen denak)

Bost liburutan ikasi dut

Bost liburuetan (entzuleak dakien haietan)

3-garrenik. *Galderetan*. Gauza bat ez dakigulako *galdetzen* dugu, hain zuzen ere, beraz galdera indeterminadoda da.

Zein etxetakoa da hori?

Zenbat behi erosi duzu?

4-garrenik. Lehen esan dugun bezala Izen Nagusiak indefinidoak bezela deklinatzen dira. Bai eta *Kristo* ere. Kristo-k esan zuen eta ez Kristo-ak...

5-garrenik: *Itxura aldakorrei dagozkien hitzetan.*

- ezkerretara jo genuen
- eguzkitan jarri zan
- uretan sartu zan

Berdin ere erderaz «determinante»-rik eztagoenean:

- bekatutan egon
- kaltetan ari izan
- baketan utzi

Hemen bukatzen da gure lana. Xehetasun guztietan sar bagintez, beste millaka gauza esan liteke deklinazioaz. Halere, bukatu baiño lehen, hau esango dizuegu: erdipurdi esandakook hobeto sakondu ditzazuen eta esan gabe utzi duguna, beharrik izan ezkerro alegia, ikasi dezazuen, jo zazute liburu hauetara. Gerok ere, esan dugun apur hau, horietatik atera baitugu.

Gramática de los Cuatro dialectos literarios de la Lengua Euskara, por don Arturo Campión. Tolosa, 1884. Lehendabiziko kapituluetan luze eta zabal mintzatzen da deklinazioaz, baiñan ez dugu uste, dion guztia, ondo esanda dagoenik.

Morfología Vasca, por R. M. de Azkue. Capítulo VIII: «Determinación». Capítulo IX: «Declinación».

Grammaire Basque. Abbé P. Lafitte. Chapitres: VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.

EUSKERA. VII. 1962. Bilbao. «Declinación Vasca». Fr. I. Omaechevarría, O. F. M.

Euskal Idazkaritza. Kordelieren karrika 14. Baiona. Multikopistaz liburu txiki bat atera zan. Dena labur labur eta oso ongi. J. L. Alvarez Enparantza-ren da (Txillardegi). 28 horrialde ditu. Esan dugun anitz, jaun argi eta prestu honi hartu diogu.

S. Garmendia.

EUSKERAZKO ITZ BERRIAK

(Batasun-Batzordeak agindutako lana)

Batasun-Batzordeak jokabide edo arauki batzu onartu ditu, ta neri oiek aipatzea ta adibide batzu erastea dagokit. Geyenetan arauki oiek ontzat jotzen ditut, baiña bat edo beste eztitut txit gogoko, ta oietaz nere iritzia azaldu bearko det. Enaiz Batasun-Batzordekoa, beraz nere iritzia ez tira Batzordearenekin naasi bearr. Araukien eskribikera artu dedan bezela kopiatzen det; eskribikeratazko nere iritzia beste paper batean azaldu nituan.

«1. Hizkuntza bizia hitz berrien premian da beti: bere baitarik sortzen ditu batzuetan, besterengandik hartu besteetan. Bi bideak zilegi eta beharrezko dira eta nork taxutu du bakoitzaren neurria? Euskaltzaindiak lehen esanak hontarako bakarrik balio zuen: ez dagoela hitz berri-rik sortu beharrik euskal-hitz zahar-jatorrak, erderatikakoak direlakoan, baztertze-ko asmoz.»

Lenengo arauki onek gerrate-aurrean egindako pekatu batzu oster-az egitea eskatzen digu. «Eliza, zeru, amodio, karro, inbutu, txarro» itzak kendu ta oien orde-az «txadon, donoki, maitasun, galdi, onil, pitxarr» onarturik' eztegu ezer aurreratzen, euskerazkoak diralakoan besteak be-ziñ latiñetikakoak sartzea besterik ezpaitegu egin. «Kolare» itzaren ja-torria badakigu, «margo» izan danik ere zigurr ezta-ki; ta egunenba-tean ori ere erderaren batetikakoa dala jakingo bagenu' beste itzenba-ten billa asi bearko genuke. «Kontseju» orde-az «onu» esaten dudu batzuk: nere ustez ori Urkixo'ren irakurpen okerbat besterik ezta. «Gerra» or-de-az «gudu» esate-az german-izkuntzatikako itz baten orde-az jatorri bereko beste bat sartzea da. Gaiñera «gudu» erderazko «combate, batalla» adi-razteko erabil-ili izan da euskeraz, ta «gerra» adirazteko erabil-ten bade-gu' beste adirazpenarentzat itzik bage geldituko gera. Esate baterako:

gerra-ontzi = warship; gudu-ontzi = battleship (doitxeraz: Kriegschiff, Schlachtschiff).

Euskalerri osoan edo geyenean aspaldian sarturik dagon itza kendu ta bestebat sartu nai edutea ezta pulamentuzko jokabidea, denbora ta kemenak alperrik galtzea besterik ezpaita. Biarritz-eko Euskal-Ikaskuntza-batzarrean italiarbatek esan zigunez Mussolini-k milla ta bosteunenbat itz arrotz italieratk kendu nai edun zituan, eta aien ordeztaliera «jatorrezko» itzak sartu. Mussolini-k Itali guztiko egunkari paper ta liburu guztiak bere esku zeuzkan. irratia ta eskola guztiak ere bai; ala ta guztiz ere itz berri bat besterik etzuan sartu aal edun: «sciofero» ordeztal «autista».

Beste gauza litzake bi itz ditugunean bakoitza besteagandik bereiztea ta bere adirazpena mugatzea. Leen *gerra* ta *gudu* aipatu ditut. Ona beste bi: «eskribitu» ta «idatzi». Baliteke jatorriz itz bakarra izatea, gaztelanizko «meollo» ta «médula» bezelatsu. Naparbati, Garmendia'tar Leopoldo aetzari entzun nionez Oroz-Betelu'n eta Aezkoa'ko beste errietan «eskribitu» ordeztal «izkiratzi» esaten zan. Eskribitu, izkribatu, izkiratzi, iratzi, idatzi: denoik itz berbera dirala esango nuke. Baiña cso egoki genuke bi itz erabiltzea. Gaztelaniz edo prantzeseztal «escribe bien» edo «il écrit bien» entzuten degunean' duda sortzen zaigu: ¿es «buen escritor» o es «buen amanuense»? ¿Tiene «buen estilo» o tiene «buena letra»? Nere usteztal itzak papereratzeari «eskribitzea» edo «izkribitzea» esan genezayoke, ta gogapenak itzez adirazteari berriz «idaztea». Egia esan' oraiñ «idazle» esaten degunean' orrela erabiltzen degu. Eztakit beste errietan orrelako asko gertatu izan diran, baiña Euskalerrian eskribitzen etzekien idazle batzu izan dira: Pello Errota, Udarregi, Zapiraiñ eta abarr.

Arrazoi berberaz edo aundiagoztal leendik bi adirazpenentzat bi itz darabizkigunean bi itz oyetatik bat erderatikakoa dan aitzekiz bestea bi adirazpenentzat erabiltzea' euskera kaxkartzea da. Esate baterako' Euskalerri guztian «konpesatu» ta «aitortu» (bizkayeraz «autortu») ongi bereizten ditugu, prantzeseztal (se) «confesser» ta «avouer» bezelaxe. Orrela «ori larunbatero konpesatzen da» esango degu batetik, eta «asieran ukatu egin du, baiña atzenean aitortu du» esan oi degu bestetik. Baiña gaztelaniz «confesar» bietara erabiltzen dude, ta euskaldun batzu «konpesatu» ordeztal «aitortu» sartu naiean ari izan dira. Jainkoari eskerrak' euskaldun gutxi konpromatu dira izkuntza orrela kaxkartzearekin.

Orren antzeko bestebat ere badegu: «Etorriko dala espero det, baiña atean itxaroten aspertu naiz». Gaztelaniz «espero que vendrá, pero me he cansado de aguardar en la puerta» esaten da. Batzuk «aguardar» or-

dez «esperar» esaten dute, ta euskeraz ere bi adirazpenentzat itz bakarra sartu nai edun digude: «etorriko dala itxaro det, baiña atean itxaroten aspertu naiz». Gauza bat da esperantza edutea, ta beste gauza bat itxarotea, zai egotea.

«2. Euskal-hitzak sortzean, eta nornahik sortzen ditu mintzatzean, gogoan eduki dezahun beti, beharraz gainera, gure hizkuntzaren moldeak, beti izan bait dugu horretarako errezatasuna. Batez ere, hitz-elkartzearen bitartez. Nahi-ta-ezkoa du hizkuntzak modu orrek bizirik irautea, bere izatean iraungo baldin badu.»

Gaztelaniz ta prantzesez bi itz «de» edo beste lokarriz lotuta adirazten diranak' alemanez ta ingelesez bezelaxe sortzen ditugu euskeraz, bi itzak bata bestearen atzetik esate utsaz. Esate baterako: Leche de vaca, lait de vache, Kuhmilch, cow milk, bei-esne. (Alemanez Kuhwarm = bei-bero, gure «errobero» bezela da; prantzesez «traite»; gaztelaniz'eztakit). Atzekoz-aurrera ezarri ezkerok' esnea ez baiña beia adirazten degu: Vaca de leche (vaca lechera), vache à lait, Milchkuh, milk cow, esne-bei. Orrelakoak eukseraz eunka ta millaka ditugu: bizi-lagun, eliz-gizon, lasto-alanbre, mendi-bide, oihen-zaiñ, ote-sega, plaza-gizon (aleman batzuk ere' *Salonmensch* orrelasu erabiltzen dute), txori-simaurr (erderaz «guano»), zoko-usai Ta iñoiz entzun eztitugunak ere' ongi egiñak diranean' entzun-orduko aditzen ditugu: ontzi-buru, ontzi-bide, ertzaiñ-orga (erri-zaiñ-gurdi), egazkin-zelai.

Orrela bi itzezkoak egin litezke nai-aiña, baiña ongi egin bear dirala esan det, eta izan ere' nere ustez gaizki egindakoren bat badegu, idazle-artean eta eskoladunen artean poliki sartu dana, baiña Gipuzkoa'n beintzat erriak onartu eztuana: «burni-bide» aipatu nai det. Erriak «bide» itza bigarren duden itz-biko asko sortu ditu, ta ongi sortu ere: «zerentzako» edo «norako» bidea dan adiraziz. Ona batzu: Arrozpide, Zaldunbide, Zalbidea (zaldi-bide), Arbide (ardi-bide), Mandabideta, Sagarbide, Egurbide, Ubidea (ur-bide), Gaztanbide, Organbideska, gurdibide; Eiherabide, Errotabide, Gaztelubide, Olabide, Oiharbide, Zabalbide. Orrela, euskaldunek beti jokatu duden bezela aditu ezkerok' «burnibide» burnia eramateko edo ekartzeko bidea da, ez burnizko bidea. Orregatik Gipuzkoa'n beintzat' erriak «trenbide» esaten du, tranarentzako bidea. Ingelesez ere guk bezelatsu egin oi dute: waterway gure urbide da, urarentzako bidea; ta shipway berriz' ontzi-bide, ontzientzako bidea. Eskoladunek erderaz pentsatu oi dute, ta euskerazko itzekiñ ere erderakadak sortu. Prantzesek «chemin-der-fer» esaten dudela' ta «burni-bide» sortu, italia-

rrek «ferrovia» ta alemanek «Eisenbahn» bezelaxe. Gaztelanizko «tran-vía»tik giputzok «tranbe» ta «tranbe-bide» atera genituan; gaztelaniz «la vía del tranvía» esaten dute, «la cuesta de Aldapeta» ta «la playa de Ondarreta» esaten dituden bezelaxe.

Onak edo txarrak' neronek orrelatsu sortutako adibide batzu aipatu-ko ditut. Matematiketan aundiera aldakor baten zati ttiki-ttiki bati gaztelaniz «diferencial» esan oi diode; ortarako nik «apur» itza onartu nuan, eta gerra asi zaneke egunetan «Apurrizti» liburuxobat idatzi nuan (Cálculo infinitesimal alegia). Ori onartu ezkerok' beste itz asko erre-errez ateratzen dira; ona batzu:

apur-neurri (derivada = cociente diferencial); apur-bilketa = integración;

apur-berdinketa = ecuación diferencial; berrapur = diferencial segunda; apurneurketa = derivación. Nere ustez erderazkoak baiño argiago daude, geiago diode.

Adirazpen berriak bi itz baiño geiagok ere esan ditezke. Alemanez iru ta lau itzez ere maiz egiten ditute: Personenkraftwagen coche de turismo), Lastkraftwagen (camión automóvil), Strassenverkehrszulassungsordnung (reglamento de condiciones para el tráfico por carretera) ta abarr. Euskeraz ere erriak orrelakoak sortu edun ditu; adibidez: ur-be-deinkatu-ontzi, arto-bero-usai, ta ustekabeen sortzen ditugun batzu: ez-kon-ebri-itxura, gaztaiñ-erre-saltzaille, gaztaiñ-erre-saltzaille-txabola. Jakite-izkuntzarako oraindik ezkerak bide ortaz baliatu, baiña batzutan ego-ki gerta liteke.

«3. Hitz-elkartze berrietan, eta zaharren artean aukera egitekoan orobat, bi indar ari zaizkigu beti lanean. Eredu zaharrak, batetik, eta analogia delakoa, bestetik: *luze-k* antzinako patroiar segituaz, *luza-tu*, *luza-ro*, *luza-mendu* eta abar eskatzen du, analogiak, berriz, kidea kidearekin daramala, *luze-* nonnahi agertzea nahi luke. Gehiegizkorik gabe, nik uste, lehenbiziko joerara eusten ahalegin behar genduke, oraingo isuria bestetara bait doa.»

Onek ez du dudarik. Leengo arauen kontra ariko bagiña' euskera berribat sortzen asiko giñake, «euskera» izena ere mereziko eluken izkuntza berribat asmatzen.

Emen nere aspaldiko pekatubat aitortzea dagokit: idazle batzueri jarraituaz ta itzaren jatorriari begiratuaz' nik ere «euskeldun» eskribitu edun det. Orr ere ezta dudarik, edo eluke izan bearr: euskeraz beti «eus-

kaldun» esan izan da, beraz «euskaldun» esan eta eskribitu bear degu. «Astokeri» ere ezta euskera jatorra, euskaldunok beti «astakeri» esan edun baitegu. «Oraingo isuria» zer dan badakigu: geyenok euskeraz baiño erderaz obeki dakigula. Ori ezta gure gustora ta gure irudipenen arauz euskera aldatzeko arrazoia; gure eginkizunik bearrenetakoa euskeraz ikastea degu. Euskera gure ez-jakiñaren neurrian aldatu nai degulako' sekulako astakeriak irakurtzen ditugu batzutan: «ogei urtedun mutilla»' naiz ta euskerazko itz eta izkiz egiña izan' ezta euskera. ¿Zergatik «ogei urteko mutilla» ez esan, euskaldunok beti esan degun bezela? *Dun* atzizkia *gabe* atzizkiaren kontrakoa da: bizardun, dirudun, etxadun, ezpatadun, norbait besteengandik bereizteko esaten dira. Begidun, belarri-dun, besodun esanda iñor eztegu bereizten, geyenok begiak, belarriak eta besoak bai-baititugu. Izatekotan ere «begi-bakarr», «beso-motz», «anka-makurr» edo orrelako zerbait esanaz bereizi genezazke. Ontan ere' beti bezela' erriari ikasi egin bear diogu, ez irakasi. Baiña beti erdal-idazleen gauzak irakurriaz orretara jotzea ezta arritzeko: el pueblo ignorante, les paysans qui parlent patois, los escritores del «siglo de oro», les grands écrivains; badirudi erriak izketan ere eztakiala. Gaiñera egia izatea ere baliteke. Erdal-errietan baliteke. Euskalerrian ez: euskal-idazlerik onenek ere erdera besterik etzuden irakurtzen, eta orregatik' ayen idazkiak irakurtzean' beti bildurr izan bear degu, alegia euskera jatorrez ari bearrean erderaz pentsatutako ta gaizki euskeraztutako gauzak esaten ote dizkiguden.

Altube zanari entzundako beste zertxobait ere esan nai nuke. Batzutan itzak aditza ta izena alkartuaz sortu oi edun ditugu, esate baterako «jan-gela». Altube'k zionez' ortarako aditza izendu egin bear da, izen-itxura eman alegia; beraz «jan-gela» ez, baizik eta «jate-gela» edo obeki «jate-egi» = «jategi»: jan-etxe ez, baizik eta jatetxe; batu-(t)oki ez, baizik eta batze-oki = batzoki; edan-ontzi ez, baizik eta edate-ontzi = edatontzi. Jokabide jatorra dirudi, baiña maiz erabilgaitz gertatzen da.

«4. Kultura-gaietan zordun eta hartzaile geranez gero, legezko da, noski, hitzetan ere zordun eta hartzaile agertzea. Bestetarikako hitzen itxuraz, ordea, bi iritzi dabilta gure artean: itxura hori gorde nahi luke-te hatzuek egin-ahalean, frantsesaren arabera, eta itxura aldatzea, xinpletzea, besteak, gaztelaniaren arabera.

»5. Nik, egia esan, lehen bidea hartuko nuke arras ikasientzat bakarrik ari bagina, baina ez da horrelakorik gertatzen. Xinpletasunera joko nuke areago, edo erdi-bidera behintzat, *y*, *kh*, *th* eta horrelakoak baztertuz.»

Ontan ere osorik Mitxelena jaunaren iritzikoa naiz, baiña arauetan iritzi berdiñekoak izan arren' egipenetan eztakit berdiñ ariko giñaken. Eleneratik artutako itzak iñork ere eztitu eleneraz ziran bezela eskribitzen eta oguzten. Izkuntza bakoitzak oguzpena bere bide bereziz aldatzen du, ta oguzpenaren ondoren eskribikera ere bai, batzuk geixeago ta besteek gutxiexago. Ar dezagun elenerazko «Physikee» itza. *Ph* oraingo izkuntzetan, eta eleneraz ere bai' F bezela oguzten dude, ez elenera zaarrez oguzten zan bezela, euskeraz «aphez», «aiphatv» oguzten diran bezelaxe. Y herriz geyenek *i* bezela oguzten dude, alemanez ta eskandi-izkeretaz bakarrrik oguzten da *v* elenera zaarrez bezela. Bukaerako *ee* luzea eleneraz berriz *i* oguzten dudela uste det, besteetan ezta oguzten, eta eskribitu ere prantzesez bakarrik.

Ta guk ¿zer egin genezake? Batetik jatorriari begiratuaz, bestetik euskeraren oguztaren jokoerak aintzat artuaz' nik *Pusika* onartuko nuke. Ez pentsa orrela beste izkuntza guztiengandik urruntzen geranik. Jakintza-izkuntzen artean ere eztago askok uste duden batasunik. Ona beste izkuntza batzu nola ari diran:

<i>Heleneraz</i>	<i>Latiñez</i>	<i>Italieraz</i>	<i>Prantzesez</i>	<i>Ingelesez</i>	<i>Alemanez</i>	<i>Dansk</i>	<i>Svensk</i>
Physikee	Physica	Fisica	Physique	Physics	Physik	Fysik	—
Khemeia	Chemia	Chimica	Chimie	Chemistry	Chemie	Kemi	—
Arithmeetikee	Arithmetica	Aritmetica	Arithmétique	Arithmetic	Arithmetik	Aritmetik	—
Philosophia	Philosophia	Filosofia	Philosophie	Philosophy	Philosophie	Filosofi	—
Moysiikee	Musica	Musica	Musique	Music	Musik	Musik	—
kistee	cestum	cesto	ceste	cestus	Kiste	kiste	kista
	cesta	cesta		chest			
Cyprium	cuprum	(rame)	cuiivre	copper	Kupfer	kobber	koppar
	oleum	olio	huile	oil	Ol	olie	olja

Norbaitek onelatsu esan lezake: itzoik aspaldikoak dira, izkuntzek alkarrekiñ oraiñ aiñeko artu-emanik etzuden garaikoak; orain sortzen diran itzetan diranak batera jokutzen dude, ta guk ere oiek bezela egin bear degu.

Jakite ta lanketa itzak «internazionalak» diraneko ori' gaztelaniz ta prantzesez besterik eztakiden batzuen irudipena besterik eztala esango nuke. Bestela elitzake orrenbeste «Scientific Dictionary» ta «Technological Dictionary» agertuko.

<i>Prantzesez</i>	<i>Italieraz</i>	<i>Ingelesez</i>	<i>Alemanez</i>	<i>Gaztelaniz</i>	<i>Dansk</i>	<i>Svensk</i>
avion (aéroplane)	velivole (aeroplano)	aircraft (air) plane	Flugzeug (air) plane	avión (aeroplano)	flyvemaskine luftfartj	flygplan, aeroplan
porte-avions		aircraft carrier	Flugzeugtrager Hubschrauber	porta- aviones	hangarskib	
hélicoptère	elicottero	helicopter	Helikopter, Hubschrauber	helicóptero	helikopter	helikopter
automobile	automobile autoveicolo	(motor) car	Kraftwagen	automóvil	motorvogn, bil	
aéroport	aeroporto	airport	Lufthafen	aeropuerto	lufthavn	flygplats
hélice	elica	propeller	Schraube	hélice	flyvepropel	propeller
aviation, transport		aviation, air transport	Luftfahrt, Luftverkehr	aviación transporte	flyvning, luftfart	flygning
oérien				aéreo		
manche-à-balai	leva comando, cloche	control stick	Steuerknüppel	palanca de mando		
bâti-moteur	castello del motore	engine be- arer	Motorgestell	cuna del motor		
train d'atterrisage	carrello	under- carriage	Fahrgestell	tren de atterrizaje		
gouvernail de profondeur	timone de profondità	elevator	Höhensteuer	timón de profundidad		
gouvernail de direction	timone de direzione	rudder	Steitensteuer	timón vertical		

Adibide geiago jartzea alperrikako deritzait. Naiko garbi dago beste izkuntzek ere bakoitzak bere moduz jokatzeko dudela. Gaiñera nederlanderaz (olandesa alegia) oraindik ezta aipatu, orrek geienetan elenerara jotzeke sortu edun baititu bear zituana itzak. Alemanez eta daneraz (Denmark-eko izkuntzaz alegia) batzutan orren antzera aritzen dira, ta len aipatu ditugun itzen gain beste jatorragoak erabiltzen ditude. Ona ale batzu:

<i>Alemanez</i>	<i>Daneraz</i>	<i>Nederlanderaz</i>
Arithmetik, Rechenkunst	Aritmetik, Rekenkunde	Rekenkunde, Rechenkunst
Algebra,	Algebra, Stelkunde	Stelkunst, Algebra
Buchstabenrechnung		
Geometrie, Raumlehre	Geometri, Meetkunde	Landmeetkunde

<i>Gaztelaniz</i>	<i>Alemanez</i>	<i>Daneraz</i>	<i>Nederlanderaz</i>
Ecuación	Gleichung	Ligning	Vergelijking
Gramática	Grammatik, Sprachkunst	Grammatik	Taalkunde, Spraakleer
adjetivo	Adjektiv = Eigenschaftswort	tillaegsord	bijvoegelijk naamwoord
adverbio	Adeverb = Umstandswort	biord	bijwoord
artículo	Artikel = Substantiv =	kendeord	lid- of geslachtwoord
sustantivo	Geschlechtswort Hauptwort = Dingwort	navneord	zelfstanding naamwoord
masculino	männlich	hankn	mannelijk
femenino	weiblich	hunkn	vrouwelijk
neutro	Neutrum	intetkn	onzijdig
adjetivo numeral	Numeral = Zahlwort	talord	telwoord
conjunción	Konjunktion = Bindewort	bindeord	voegwoord
pronombre	Pronomen = Fürwort	stedord, pronomen	vooraanwoord
preposición	Präposition = Verhältniswort	forholdsord	voorzetsel
verbo	Verb = Zeitwort	udsagnsord	werkwoord
letra	Buchstabe	bogstav	letter
silaba	Silbe = (Sylbe)	stavelse	lettergreep
vocal	Vokal = Selbstlaut	selvlyd, vokal	klinker
consonante	Konsonant = Mitlaut	mendlyd, konsonant	medeklinker

Geiago jarri bearrik eztedala uste det. Alegia askok uste duden «itz internazionalik» eztala, bakoitzak aal bezela edo nai bezela sortzen dituala. Jakiña da, gaztelania, prantzesa ta askotan ingelesa ere bai, iturri bakarbateko uraz ari diranoik bakarrik gogoratzen baditugu' denetan sendetasun aundiko itzak edirengo ditugu, baiña orrek eztu esan nai beste izkuntza guztietan itz berberak erabiltzen ditudenik. Askotan errez egin genezazken itzen ordez beste batzuegana itz eske joatea' espainiarrek esaten duden bezela «Bizkaira burdiña eramatea» da, edo euskerazko esaera zaarbatek diona: «mandoak osiñari».

Euskal jatorrizko itza errez atera litekenean, edo errez aditzekoa danean' nik enuke beste izkuntzetara joko. Ta bearreko gertatzen danean' jatorrri-izkuntzatik zuzenean artu ta euskal itxura emango nioke, besteek nola jokatu duden geiegi begiratzeko. Aal dan guztietan' azkenean a letra ezkenuke onartu bearr, ori sartu ezkeror itzak atzizkia daukan ala eztaukan jakiteko biderik ezpaitegu. Bizkaitarrek eta Gipuzkoa'ko goyerriarrek bezela Pusikea, Musikea, Orkestrea egin genezazke atzizkia agerian jartzeko; baiña atzizkirik bage Pilosopia, Teologia, Biologia,

Zoologia onartu ezkerro jatzizkia nola agertarazi? Pilosopia, Biologia ta orrela eziñ egingo degu beintzat... Onena, Pusika, Kemi, Pilosopi, Biologi, Astronomi ta abarr egitea genuke. Itzen itxuraz bakarrik ari naiz, Bizitzaizti, Izarritzi (Sternkunde) ta orrelakoak egokiago baiteritzaizkit.

Fisika ordez Pusika batzuri itsusi idurituko zaie, edo ta arrazoi-bagekoa. Bi letra ditugu aztartzeko: P ala F, y, u ala i. Elenerazko Ph Erromarr askok F oguzten zudelako' Kikero'k bere idazkirenbatean adarra jotzen omen die. Latiñik eztakit, eztet irakurri, baiña ezta arrigarri; *ph*-rik eztuden izkuntzetakoentzat oguzteko gaitza da. Euskaldunen artean ere askorentzat «aphez» esatea gaitz egiten da, ta Euskaitzaindi-ko batzuri Epherre esan bearrean Eferre entzun edun diet. Ori ezta aski guk F egiteko. Euskaldun guztiok iparr-euskalkietakoek bezela ph ongi oguzten jakingo begenu' Ph jarriko genuke. Baiña askori gaitz egiten zaigu, ta Baiona'o eskribikeran ph, kh ta th ez erabiltzea erabaki zan: beraz P utsik gelditzen zaigu. Norbaitek esan lezake elendarrek ere orain F oguzten dudela, ta aiek bezela egitea elegokela gaizki. Baiña elendarrek orain B (beta) prantzesezko V ta alemanezko W bezela oguzten dute, ta alaz guztiz ere iñork eztu Viologia edo Wiologia eskribitzea eskatuko. Beraz, Physika, Philosophia, Theologia ordez Pusika, Pilosopi Teologi eskribituko nituke.

Orain bigarren letra aipatu bearko degu. Elenerazko Y prantzesezko U ta alemanezko Ü bezela eguzten asi zana Erasmus izan zala uste det. Asmatu zuanik enuke esango. Alegia elenera zaarrez ü oguzten zane-koa fedeko gauza danik eztakidala. Eleneraz eztet beiñere ikasi, ta beste batzu badira Euskaltzaindia'n ortaz asko ikasiak; berek esan bezade beren ustea. Baiña Y ori u oguzten zala sinisteko arrazoibat ikusten det: Kurilo doneak eslabo-izkuntzentzat letrak asmatu zituanean' u oguzi bear zane-rako Y letra aukeratu zuala. Ezta txit indarr aundiko arrazoia, baiña bes-terik eztanean... nere aita alkate. Egin dezagun kontrako arrazoi obe-renbat agertzen dala, ta orren bidez elenera zaarrez Y ziberutarren ü be-zela oguzten zane-koa sinistarazten digula. ¿Ta zer? ¿euskaldun guztiok ü esaten asiko otegera? Ori litekena balitz' konprome: Püsika eskribitu ta kito.

Ta etzezala iñork pentsa beste izkuntza guzietan Y ori I bezela oguz-ten danik: eskandi-izkuntzetan eta eskribikera «internazionalean» Y ori ü bezela oguzten da, alemanek ere Physik eskribitu baiña Füsik oguzten dute.

«6. Horiek (y, kh, th)), noski, izen propioetan behintzat gorde behar lirake (orobat c, qu eta antzekoak). Beste hizkuntzetako, batez ere hurrunkoetako, izenak nola idatzi erabaki beharko dugu egun edo bihar, baina ez dugu hau lanik presakoena. Euskal-izenak berak ere nola diren erabaki eta irakatsi behar genduke aurretik.»

Ontan ere eztago ezparirik. Poughkeepsy, Wroclaw, Szczecin, Brno, Schwyz, ta errelako beste asko euskerazko eskribikeraz jartzea ezta eziñkoa, baiña geienez ere euren jatorrizko eskribikeraz jarri ondoren makotean eskribi genezazke, nola oguzi bear diran jakin dezagun. Adibidez: Poughkeepsy (Pokipsi), Wroclaw (Wrotzlav), Szczecin (Xtxetzin), Schwyz (Xwitz), 's Gravenhage (Jrawenhage), Chisinau (Kixinau).

Izkuntzarik geienek eztude jatorri-izenentzat orrelako errespeturik eduten; ona adibide batzu:

Alemanez: Vatikan, Kosta-Rika, Teneriffa, Rom, Warschau; ingelesez: Vatican, Rome, Warsaw, Vienna; prantzesez: Vatican, Rome, Varsovie, Vienne; gaztelaniz Varsovia, Viena, Marsella, Estocolmo. Guk Vaticano, Roma (edo Erroma), Warszawa, Wien, Stockholm, eta orrela egin bear genuke, oraingo joera beste izkuntzetan ere ori baita. Iri bakarrari bi, iru, lau izen ezartzen ezin jarrai liteke; ta ezta nik asmatutako gezurra: Alemanez Aachen, nederlanderaz Aaken, prantzesez Aix-la-Chapelle, gaztelaniz Aquisgrán, italieraz Aquisgrana (Aquisgrana) iri berberaren izenak dira.

Bataio izenekiñ arik eta okerrago gertatu izan da. Izen berri-samarbat aipatzeko' italerako Francesco (Frantxesko) prantzesez François (Franzué, orain Franzuá) gaztelaniz Francés, Francisco, Pancho, Paco, Curro; ingelesez Francis; alemanez Franziskus, Franz; daneraz Frands, Frank, Frans, Frants. Ori zuzentzerik eztago; baiña László Kubala ta Ferencz Puskas (Puxkax) madxarrerri Ladislao ta Francisco esatea ezta egoki jokatzeara.

Baiña beste izkuntzeko izenek errespetua merezi badude ere' euskerazkoak areago. Adibidez' Aïñharbe, Atharratze, Basbvr̃v, Athehegi (Atherei), Altzvr̃kv, Lakharri, Sorhueta ta orrelako besteak' euren v, ñh, kh, th, rh ta guzti eskribitu bear ditugu. Batasunaren aitzekiz aita Villasante'ri Kortabitarte ordeiz Ituarte edo Ukullubitarte eskribitzerik eziñ eskatuko diogu.

«7. Nik legekotzat hartuko nuke erderatikako hitz berrieta v gordetzea, nahiz ez gordetzerik agindu. -logia eta antzeko hitzetan, g gordeko nuke, bakoitzak bere erara esan dezan: jeologia eta antzekoak

hobeak dira beharriarentzat, begion kaltetan, ordea. Eta hizkuntza idatzia begiek jasotzen dute bestek baino lenago.»

Ontan enaiz Mitxelena jaunaren iritziko. Eztegu aski nola eskribitu bear dan erabakitzea, nola irakurri bear dan ere erabaki bear dogu; eztegu aski ortografia, ortoepia ere bearreko degu. Eztegu aski papere-tan eta liburuetan berdiñ eskribitzea; gero eskoletan, irratian, teatroan, kulpituan eta alkarrizketan bakoitza bere moduz aritzekotan' ezkenuke asko aurreratuko. Bestela aski genuke txinoek bezela irudi-bidez eskribitzea, ta gero bakoitzak gurdi, karro, kotxe, orga edo nai duana esatea. Oraingo euskaldunik geiena'k diodenez' entzule aundiak eta irakurle kaxkarrak ditugu: orregatik besterik ezpalitz ere' oguzpenari, esateko moduari, ortoepiari jaramon aundia bear diogu.

Jaun eskribitzea erabaki endoren' Jaun, Jaun ala Yaun oguzi bear dan erabaki bearko degu. Enoa orain ortan sartzera, aski det ortan ere erabakizun bat badeguna gogoraraztea (Oraingo batzuk problema edo prolema esango ludeke: ditzosozko erderaz pentsatu ta itzulpen kaxkarrrez idatzi bearra! Erderazko problema itzak adizkizun edo esan-nai asko ditu: asmakizun, moldakizun, erabakizun, ikaskizun eta abarr; aldi bakoitzean egokia aukeratzea, orra aukerakizun edo problema polita!).

Azken-itx batzu esan bearrean naiz. Paperontan «ortografi» ordez «eskribikera» jarri det beti. Erderaz «ortografia» itzak jatorriz «parte de la gramática que enseña a escribir correctamente por el acertado empleo de las letras y de los signos auxiliares de la escritura» esan nai du, gaztel-akademiak dionez. Baiña askotan eztegu orrela erabiltzen. «Esa mecanógrafa tiene mala ortografía», «tal escritor usa una ortografía caprichosa», «la ortografía inglesa es absurda» ta «rrelakoetan' itz orrek eztu «escribir correctamente» esan nai, eskribitzeko modua baikizik, eskribitze-era edo eskribikera alegia; olakoetan «orto» sartzeta ezta batere egoki. Obe da beraz «Arana'ren eskribikera», «Azkue'ren eskribikera», «Baionako biltzarraren eskribikera» esatea.

Gaizki esanak barkatu. Ta ongi esanak onartu.

Zatarain-darr Ambrosi'k

Antziñako euskal hitzen formaz

Zillegi bekit, hasterakoan, Oxobiren bertsoa gogoratzea:

*Eskerrak, Axulur.
Bihi, bazka, indar
egun eta bihar
ba dakigu nun har:
zu baitan!*

Batasunera buruz urrats handi bat egin nahiz gabiltza. Erabateko euskara berdiña gaurkoz erdietsi ezin bada ere, pausu batzuk eman behintzat, xede horretara hurbildu. Hau da guztion ametsa. Muga horretara nola heldu, ordea?

Beste hizkuntza eta herrialdeen jokabidea ikusiz, bide bat baiño gehiago dagoela ikasten da.

Herri batzuek hiriburu bat dute, herrialde guztiazen gainean ezin ukatuzko buruzagitza duen hiri edo ziudade bat. Orduan ziudade horretako mintzaira hartu izan da oiñarritzat. Hau uste dut izan dela Cataluñako kasua, eta bai frantsesarena ere. Guk zoritxarrez horrelako hiribururik ez dugu.

Italian beste jokabide bat hartu zuten. Eskualde jakin bateko mintzoa —Toscanakoa— hautatu zan, hura oiñarritzat hartu zan, eskiribatzaille ospetsu eta handiek aparteko dizdira eta itzala eman ziotelako mintzaira huni. Grezian ere horrelako zerbait gertatu zan: Atenasko mintzoa izan zan han oiñarri, alde batetik hiriburu, eta bestetik autore ospetsu eta famatuena sorleku zelako.

Guk gure egoerari, gure kasuari begiratuaz, zer egin genezake? Guk erdi aldeko dialektuetara jotzea erabaki dugu. Euskarak ba ditu bi dialektu pixka bat zoko egiten direnak: bizkaitarra mutur batean eta zubero-tarra bestean, biak nahiko bereziak. Erdian, berriz, ba da multzo bat Nafarroak, Gipuzkoak eta Lapurdik osatua. Erdialdera diogunean, multzo huntara esan nahi dugu.

Baiña entzun hau ondo. Euskaltzaindiak ezin dezake euskalkirik arbuia. Harentzat guztiak dira jatorrak, baliosak eta maitagarriak. Guztien ondasunak azter eta bil ditezela nahi du. Orai, euskara batu hori

behar dugun ezkeru, Euskaltzaindiaren obligazioa da, baita ere, bidea markatzea, batasun horretara heltzeko bide nondik den erakustea.

Eta erdialde hori hautatu badu, hori da, alde batetik hor dagoelako gure herriaren bihotza, eta bestetik, gure literaturaren kondairan halako abiadura edo joera bat nabari delako. Literatura-zeregiñetan erdialdeko euskara erabiltzera joera nabari delako, alegia. Bertsolariak, sermolariak, hizlariak, liburugilleak eta habar ditugu lekuko. Beraz, lehendik datarren abiadura huni eutsi eta jarraiki: hori da bidea.

Gipuzkoa, Nafarroa, Lapurdi. Ba dira haatik desberdintasunak multzo hunen barrenean ere, eta ez txikiak. Nola egin batasuna horien artean? Gure literaturan bi tradizio dira nagusi: mugaz hemendik gipuzkoarra eta mugaz handik lapurtar zaharra. Bereziak dira, noski, baiña nahiko hurbillak, halere. Bi horien artean batasuna egitea ez da hain gaitza. Zoritxarrez gure mendean tradizio horretatik hastandu egin gera pixka bat, elkarrengandik aldenduaz eta urrunduz joan gera. Mugaz beste aldekoek lapurtar zaharrari leialtasun txikia gorde izan diote. Baitere tradizio gabeko lokalismuak sartu dituzte euskara idatzian, eta era horretara geroago eta gehiago elkarrengandik urruntzen hari gera. Maiz entzun izan diot bati baiña gehiagori —hemengo aldekoiei, noski— Axular, esate baterako, aise eta gustora irakurtzen dutela, baiña «Herria» astekariko zenbait lan ezin dituztela iretsi. Horrek esan nahi du orai baiña batuago geundela lehen. Eta erdi egiñik zegoen batasuna hautsi eta bakoitza bere aldetik abiatu gerala, txokoan txokoko txokokeriak euskara idatzian sartzeagatik.

Beharbada beste aldekoek gauza bera esan dezakete gugatik. Hemen ere gipuzkera literarioaren tradizioari ez zaio errespeto handirik izan eta berrikeria gehiegi sartu izan dugu.

Barraiatze hau, zatikatze eta elkarrengandik apartatze hau, nola erremediatu edo geldiarazi? Nik, egia esan, istillu huni nekez billatzen diot hunako hau baiña irteera edo soluzio-bide hoberik: hauta dezagula, alegia, denon artean autore bat, behiñolakoa, zaharra, guztion artean lotarri izateko gai dena, eta berau ispillu eta eredu izanik, hor izango dugu gure batasunarentzat oinarrria. Gauza denetan eta itsu itsuan ezingo dugu hartu, noski. Hizkuntza bizi batek bere eskubideak ditu. Ortografia, joserik eta hiztegia bera ere mendez mende asko aldatu da eta gero ere etengabe aldatuz joango da. Baiña hori gora-behera, egiunez (convencionalmente) referentzi-puntu bat guztiok daukagunean, horrek asko esan nahi du eta asko egin dezake elkarrenganatzeko eta nahi dugun batasun horretara hurbiltzeko.

Nik hartarako proposatzen dudan autorea zein den ba dakizute —ez da sekeretua—: Axular. Arrazoin askorengatik, noski. Bataz zaharra delako, eta zaharrak beti du halako dizdira eta prestutasun usaia. Eta berriz bestea, obra ospetsu, gizen eta jator baten egille dugulako, gure artean beste inork egin ez duen bezalako obra baten egille delako. Gaiñera, hango eta hemengo euskaldunen artean lokarri izateko guztiz egokia eta aproposa dugulako. Bera hemengo aldekoa baitzan, nafarra, hemen sortu, hazi, eskolatu eta gizondua; gero, berriz, han bizi izana eta Lapurdiko euskaran idatzitakoa, baiña hemengotik ere aski hurbil egonik. Batasun hauzi huni buru emateko horra bide bat erraza eta naturala, nere ustez. Bestela beti ibilliko gera orratzik gabeko mariñelak bezala galduak, txokokerietan sartuak, barraiatuak eta bata besteagandik geroago eta alden-duagoak.

Horrez ez du esan nahi (lehen ere esan dut) Axular gauza denetan eta itsu itsuan hartu behar dugunik. Hori ez da posible.

Herrialde eta hizkuntza denetakoek izan ohi dute aspaldiko autore edo liburu bat ere du eta bandera bezala. Ingelesek ba dute Shakespeare, italiarrek Dante, gaztelarrek Quijote, israeldarrek Testamentu Zaharreko Biblia, et. hab. Gu ere horrelako zerbaiten beharrean gera. Eta esan dudanez, Axular dugu egokiena.

Iturburuetara itzultzea: hori dugu gaurko kezka nagusienetako bat. Elizak eta Elizako Ordenek ere eginbehar hori egotzi diote bere buruari. Guk ere gure batasun istilluak erabaki nahi baditugu, gure antziñatasunari orai arte egin diogun baiño kasu gehiago egin beharko diogu.

Axularren «Gero», beste aldetik, gaur euskaltzale guztien eskuetan dago. Urte gutxiren buruan bi edizio berezi agertu baitira. Bat euskara hutsez 1954 an Zarautzen, gure euskaltzainburu maite Lekuona jaunaren ardurapean prestatua. Bestea erdal itzulpen ta guzti Barcelonan 1964-an.

Baiña ez da aski, nere ustez. Axular zimendutzat hartu nahi badugu, beste zerbait ere behar dugu euskaltzaleok. Hiztegi bat, alegia, haren hitzekin osatua. Aspalditxotik nabil ni lan huni lotua. Lan luzea da, baiña hirutatik bat gutxi gora behera egiñik dadukat: alfabetuko lehenbiziko zazpi letretako hitzak, alegia, egiñak ditut: a, b, d, e, f, g, h. Eta ez ditut hitzak bakarrik jasotzen. Hitz soillak gutxi esan nahi du bere inguru edo kontestutik aterata. Horregatik exenpluak ere erruz jasotzen ditut, hitzaren enplegua edo erabilkera ikas dedin. Gaiñera hitz bat zenbat aldiz eta zein pasartetan azaltzen den ere jakin araziko digu hiztegi horrek. Arantzazuko zenbait ikasleren laguntzarekin jaso ziran liburu osoaren hitzak fitxetan. Baiña orai fitxa horiek denak aztertzea, egiztatzea, ordenatzea

eta garbitan jartzea neronek bakarrik egin behar izaten dut. Soseguz eta arretaz egin behar den lana da. Baiña esan dudanez, hirutatik bat egiña dago.

Azterturik dauden zazpi letra horietan zenbat hitz azaltzen diren jakin nahi baduzue, aurki esango dizuet: 1668 (izen propioak ez dira kontu hunetan sartzen, jakiña). Hitzen maiztasunari begiratuta, batzuk behin bakarrik agertzen diren horietakoak dira (hapaxlegomena). Beste batzuk bi edo hiru aldiz, gutxitan edo dexente aldiz. Beste batzuk, berriz, maiztasun handikoak. Horri ere kasu egin behar zaio. Hitz bakan, meatz eta gutxi erabilliak, gaur gutxi edo batera ezagutzen ez direnak ezin dituzke maiztasun handikoekin berdindu edo mailla berean jarri. Zabalduenai, gehien erabiltzen direnei eman behar zaie lehen tokia. Hauk behar ditugu indartu, finkatu, hizkuntza nahi badugu bere oiñarrietan sendo ezarria eta erroztatua utzi.

Jakin beharrekoa dela uste dut Lafitte jaunak Euskaltzaindiko batzarre batean gogoratu zigun harako hura. Euskaltzaleok euskararen aberastasunaz sobera arroxko eta fier izaten gera. Gauza bera esateko makiña bat hitz dagoela euskarari eta hori ondasun anditza jo izan dugu. Ez ote dira, gero, aberastasun kaltegarriak? Lafitte jaunak, bada, hauxe gogoratu zigun: frantsesaren egoera XVI gn. mendean eta egungo euskararena berdin xamarrek direla. Frantsesak ba zuen orduan zer-nahi hitz gauzak esateko. eta hortik zera sortzen zan: elkarrekin ezin aditzea, hitz gehiegi zegoelako. Baiña zorionez autoreak etorri ziran murrizte lana egitera. Murriztu, soildu, kendu, baztertu, hitz beharrenak hautatu, horiek erabilli. horiek zabaltu, horiei indar eman. Bide horri jarraikiz indartu eta finkatu zan frantsesa. Gu, berriz, ibilli gera inun diren hitz bakan eta ezezagunenak berpizten eta zabaltzen eta lan hori egin da guztiok ezagutzen ditugun hitz nagusien kaltetan. Dakizuten bezala, Lafitte jaun bera dabil orai euskarak beharren dituen hitz nagusi horien hiztegi bat egiten.

Batasun kontu hunetan urratsik egin nahi badugu, beraz, hiztegiaren hauziari kasu egin beharko diogu. Eta hauxe da neri batzarre hunetan egotzi didaten saila: euskara batuan erabilliko diren hitzen forma. Forma esatean ez dut ortografia esan nahi. Ortografiaren puntua Mitxelena jaunak ukitu du. Berak ohi duen jakinduri eta maisutasunaz ukitu ere. Baiña ortografia erabaki ondoren, zein hitz erabilliko den, eta zein itxura, tankera edo formakin erabilli behar den jakiten ere ba dira lanak.

Nere barruti hau hobeki mugatzeko, esan dezadan euskal hitz zaharrez edo hizkuntzan aspaldidanik sustraituez hari naizela. Horietaz gaiñera, hitz berrien premian ere ba da gure euskara, beste edozein hizkuntza bezala edo gehiago. Hitz berriak, nahiz euskarak berak dituen gaietatik

eratuak, nahiz beste hizkuntzetatik hartu behar ditugunak. Baiña hitz berrien kontu hau beste norbaitek jorratuko du: Zatarain jaunak, alegia.

Euskal hitzez hari naiz ba. Euskara batuan erabilli behar diren hitzez eta hitz horien formaz.

Eta aurrera joan baiño lehen gogora ditzadan puntu nagusi batzuk. Lehenago Euskaltzaindiak erabaki zituenak dira, baiña gure hauzi hune-tan ezin utzizkoak.

Zer ta zein da euskal hitza guretzat? Euskarak aspaldidanik erabiltzen duena. Euskaldun guztiek edo gehienek erabiltzen duten hitza, beste gabe, onartu beharrekoa da. Gurea da eta gure hiztegieta toki bat zor zaio. Hitz baten jatortasuna bere antziñatasunaren ondorea da. Hitz hura nondik datorren, zer etimologia duen eta habar, hori beste kontu bat da. Linguistek azter eta argi dezatela hori ere, nahi badute edo ahal badute, baiña gure konturako axola guti du horrek. Hitz bat, nun-mahitik hartu izanagatik, gurean erroak egiña bada, gurea da, eta ez dugu hura baztertze-ko eskubiderik. Ez ote da lotsagarri (edo parregarri) gure hiztegiekin gertatzen dena? Askotan euskaldun jatorrek, euskaraz baizik ez dakiten gure gizon eta emakumeek maizenik eta egunoro aho-mihitan hartzen dituzten hitzak ez dira gure hiztegieta aurkitzen, eta orien lekuan euskaldun hutsek erabiltzen ez dituztenak eta ezagutzen ere ez dituztenak aurkitzen dira. Frantsesean edo beste hizkuntza landuetan hori gertatuko balitz, a zer irriak egingo lituzketen frantsesek berek edo hizkuntza horietako semeek! Oraindik denbora asko ez dela, Artetxe jaunak berari gertatua kontatu zidan. Norbaitek galdetu zion «alproja» hitzak ea zer esan nahi zuen. Euskal hiztegieta jo zuen. Alferrik. Han ez zan ageri, nahiz eta euskal hitz arrunta izan. Eta zenbat holako! Ba da herri-kantu bat: «Iruñeko ferietan». Ez da luzea. Hala ta guztiz ere, ba dira kantu hune-tan 26 hitz hiztegieta ez datozenak (Lafitte jaunak kontatua)...

* * *

Euskaraz gauza bera adierazteko, askotan, hitz bat baiño gehiago dugu. Gehiegi ere bai dexente aldiz. Toki batean bat erabiltzen da eta bestean beste bat. Zer egin orduan? Hemen bi (edo hobeki esateko, hiru) kasu behar dira berezi.

Lehenbiziko kasua: gauza bat esateko erabiltzen diren hitzek ez dute elkarren artean senidetasunik. Ez dute itxuraz zer ikusirik elkarrekin. Esate baterako «jausi» eta «erori»: adierazpen berdiñekoak, biak jatorrak, euskaraz sustraituak eta hitzaren itxurari bagagozkio, desberdiñak, dife-

renteak. Hitz sail luzea aipa diteke kasu berean: abade/apaiz, lotsa/ahalke, aitzin/aurre, erbiñude/ogigaztai, amarau/armiarma, igel/ugarazio, edo mitxeletak dituen hainbeste izen: pinpirin/txinbeleta eta habar. Gaiso/eri, hordi/mozkor, ezer/deus, gibel/atze, arerio/etsai/izterbegi. Kasu hunetan daude hillabeteen izen asko ere: urtarri/ilbeltz, otsail/zezeil, irail/buruil/agor, azaro/zemendi, abendu/lotazil.

Bigarren kasua: Hitzak erro batekoak izanik ba dute elkarren eitea, baiña aldaketak gertatu dira tokitik tokira (meras variantes). Hitz bera dela bistan da, baiña hitz hori ez da berdin esaten: toki hunetan era batera eta beste horretan beste horretara. Hitz bera bai, baiña aldaketa askorekin. Ejenplu sail luzea ekar diteke hemen ere: berri/barri, beltz/baltz, gezur/guzur, eztaiz/ezteiz/eztegi, anima/arima, igerri/igarri, esan/erran, nabusi/nagusi/nausi, probetxu/protxu, beste/bertze, denpora/denbora, berdin/bardin, bazter/baztar, bider/bidar, pekatu/bekatu, handi/haundi, iñor/nehor, euskera/euskara/eskuara, burdin/burni, dena/dana... eta horrela aspertu arte luza genezake hunelakoen zerenda.

Hirugarren kasua: Hitz bera sentidu desberdiñakin erabiltzen deanean. Toki batean gauza bat esan nahi du eta beste toki batean beste gauza bat. Horrelakoak ere gertatzen dira gure euskaran. 'Begiratu'-ren sentidua ez da berdiña mugaz hemendik eta mugaz handik. 'Lepo' ez da gauza bera gipuzkoarrentzat eta bizkaitarrentzat, 'behatz' ere ez.

Zer egin oihan beltz hunetan? Nola hartu batasuneko bidea hainbeste desberdintasunen artean?

Lehenbiziko kasuan: bi edo hiru hitz adierazpen berdiñekoak, baiña gaiñerakoan erabat diferenteak ditugunean, hobe dugu bat bakarra eduki eta beruni lotzea. Zein hautatu, ordea? Euskaltzaindia ez da nor herriko hitz jator bat baztertzeko edo arbuiaitzeko, baiña erabillien eta zabalduen direnei lehen tokia eman dezaieke. Eta zabalduenak edo erabillienak zein diren jakiteko, euskara idatzari begiratu behar diogu, literario hizkera izkiriatua baita, mintzatua baiño areago. Batzuei min ematen die hitzen murrizte egin behar izate hunek, baiña hizkuntzaren biziak eskatzen duen gauza da. Gauza bat adierazteko hobe dugu hitz bat bakarra eduki. Gogora dezagun frantsesak egin zuen iñaustea. Kaltegarri diren aberastasunen zalekeri gehiegia izan dugula uste dut.

Batzuek, hitzen ugaritasun hau gorde nahiz, zera asmatu dute: bi edo hiru hitz adierazpen berdiñekoak direnean, bakoitzari zerbait bereizgarri erantsi, eta orduan ez lukete adierazpen guztiz berdiña izango: antzekoak, sinonimuak izango lirake, baiña bakoitza kutsu berezi batez hornitua legoke. Gizonak, ordea, ez du horrelako aginpiderik hizkuntza

bizi baten gainean. Guk ezin goberna dezakegu hizkuntza horrenbesteraiaño. Ez dago gure eskuan hitzen sentiduak gure nahierara aldatzea. Beraz, adierazpen berdiñeko hitzen artean bat hautatu, zabalduena, erabiliena, eta besteak pixka bat baztertu. Murrizte lan huni beharrezkoa derizkiot, ezpaita hemen beste biderik ikusten.

Bigarren kasua da hitz berbera itxura edo aldaketa bat baiño gehiagokin erabiltzen denean. Itxura, forma edo aldaketa horietatik bat behar da hautatu eta literario hizkuntzan hura bakarrik erabili. Hautatze hau egitea ez da beti gauza erraza izango. Kriterio bat baiño gehiago izan ditekete, gainera. Bazter aldeko eta erdi aldeko formen artean, erdi aldekora jotzea. Forma zahar eta berriaren artean, zaharra hautatu, et. hab. Beti kasu denetan zein hautatu behar den erabakitzea ez da erraza izango; baiña dextente aldiz bai.

Hirugarren kasua: Hitz batek sentidu desberdiñak dituenean, erdi aldeko literaturan finkatua dagoena hartu. Eta erdialde horretan batasunik ezpadago, erabiliena edo literaturan jatorrena dena.

* * *

Bodega eta *Petaka* hitzetan ageri diren konsonanteen artean maiz egiten da trukatzea edo batetik bestera aldatzea euskaran. Jeneralean bodegakoak dirudite jatorragoak eta zaharragoak. Esate baterako jatorragoak dira bake, bekatu, denbora, aldare, dorre dolare, gidatu, giltza, beste hunako hauk baiño: pake, pekatu, denpora, altare, torre, tolare, kidatu, kiltza, etc. hab. Baiña batzuetan forma bat jatorra eta zaharra izanarren, utzi egin beharko da, bestea askoz gehiago zabaldua badago.

Muga dugu bereizle handia bi Euskalerrien artean, eta geroago eta gehiago, gainera. Gaurkoz eta kasu denetan mugaz hemendik eta mugaz handikoen artean batasun osoa erdiestea ez da erraza izango, baiña horretan enseiatu beharko dugu.

«O» letrak in bukatutako hitzetan, hitz horiek hitz berrien sortzaille gertzatzen direnean, «o» hura «a» bihurtzen da, baiña «o»-kin ere esaten dira hitz berri horiek zenbait aldiz. «A» duten formak dira jatorrenak, eta hauk hautatu beharko dira, gehienetan behintzat. Adibidez, astotik astakume, eta ez astokume, astakillo, ez astokillo, astabizkar eta ez astobizkar, astakeria, ez astokeria. Oillotik oillategi, ez oillotegi, eta habar.

Hemen ezin hasi gindezke orai euskararen hiztegi osoa eta euskal hitz denak bana banaka aztertzen, zein hautatu eta zein baztertu beharko

den jakiteko. Hauzi luzeegia litzake. Baiña bidea urratu behintzat egin beharko da. Axularren hitz zerrendatik hariko naiz.

Axularrek ba du ohidura (hitz elkartuetan) hiru konsonante eta iñoiz lau ere bai bata bestearen ondoren idazteko. Adibidez, hotztu, hitz-kuntza, hotzki, hotzberatu, hotztasun eta habar. Guk hunetan, euskal fonetikari jarraikiz, hoztu, hustu, hizkuntza eta abar idatziko ditugu horiek eta kasu berean dauden hitz guztiak.

Beste batzuetan, berriz, «l», «r» ala «n» letraren urrengo, berak «s» ala «z» bakarrik jartzen duenean, guk, gaurko euskal fonetikari jarraikiz, «ts» eta «tz» jarriko dugu. Esate baterako «entzun», ez «enzun»; «entzute», ez «enzute».

Axularren hiztegitik jasoak izango dira hemen aipatuko ditudan hitzak, baiña han dauden hitz denak ez ditugu aztertuko. Hitz batzuk zabalgo gutxikoak dira edo gutxiegi ezagunak. Beste batzuk, berriz, bat ere dudarik gabe eta dauden daudenean onartzekoak, zabalera eta maiztasun handikoak direlako. Guk dudazkoak bakarrik aztertuko ditugu: ikurpen bereko beste itzen bat dagoenean, edo hitz berberak toki batean ikurpen bat eta bestean beste bat daukanean, edo hitz batek beste variante batzuk dituenean. Hitzen zabalgoa eta aldaketak jakiteko, Azkueren hiztegiak eta Mitxelenaren «Fonética Histórica Vasca» liburuaz baliatu naiz.

* * *

Eta hasteko, hor dugu «abade». Axularrentzat «abade», monjeen aita nagusia. Bizkaian, berriz, abade zera da: «cura», «sacerdote» eta Nafarroako zenbait lekutan «párroco» ere bai, uste dut. Euskara batuan Axularrek ematen dion ikurpenarekin xoilki erabilli beharko genduke hitz hau. «Cura» edo «sacerdote» esateko, hor dugu «apaiz». Eta «párroco» esateko, «erretore».

Abre/abere. Axularrek lehenbizikoa dakar. Beharbada hemen bien-tzat izan ditekela lekua. Abere izango litzake «bestia» (animal en general); eta abre, «bruto». gaizki esan bat. Uste dut bereizkuntza hau ez dela nik asmatua, gutxi asko erabillia baizik.

Absolbatu eta *absolbazino* (= absolver, absolución). Huna hemen erdaratik hitz bat, baiña gurean lur hartua eta behar duguna. Forma zahar eta jator hau ezagutzen edo haintzat hartzen ez delako, erdal hutsak hartu behar izaten ditugu: «absolbidu», «absoluzio» eta habar. Gaztelaniaz *nión*, *ción*, *gión*, *sión* bukaera duten hitzak, Gipuzkoako euska-

ran *nio*, *zio*, *sio*, *jio* bukatzen dira; adibidez: «komunio», «orazio», «okasio», «erlijio». Lege horren arabera, absolbazino ere absolbazio izango litzake. Bizkaieraz, berriz, ñ sartzen da i eta o horien artean. Mugaz beste aldean batzuetan *ino* eta beste batzuetan *ione* bukaera aurkitzen dugu. Euskara batuan zein hautatu behar da? Bukaera modu bat behar litzake kasu guztietarako. Orazio, oraziño, orazione... Denak erabilliak, baiña beharbada lehenbizikoa, gipuzkoarra, erabilliena eta euskal fonetikaren lege jakin bati hobeki dagokiona: bokalen arteko «n» galtzeko joera baitu euskarak. Ikus FHV 148.

Gero *adimendu* ala *adimen*? Axularrek lehenbizikoa dakar. Eta berau uste dut dela jatorrena eta hedatuena (Azk. Dic.) «Adimendutsu» ere erabiltzen du Axularrek.

Adio ala *agur*? Axularrentzat «agur egin» zera da=saludar, eta «tributar veneración» ere bai. Baiña «despedir, dar una recomendación al partir», «adio egin» esaten du berak. Gure artean nahastea etorri da «agur» hori «despedir» esateko erabiltzen dugulako, baiña Gipuzkoan gaur eguneon ere hortarako, «agur» baiño gehiago erabiltzen da «adio». Komeni litzake «adio» gorde Axularrek ematen dion ikurpenarekin, eta «agur», berebat, «saludar» edo «venerar» adierazteko utzi.

Afari/apari. Zein hautatu? Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut dela hedatuena. Beraz, afari, afaldu, afal ondoan.

Ageri ala *agiri*? Axularrek lehenbizikoa dakar, eta berau da hedatuena (Azk. Dic.). Gero hor dugu agertu, arrunt ezaguna eta zabaldua; baiña Axularrek agerrian eta agerriz ere ba dakar, bi r-kin.

Agian/ beharbada/ apika/ benturaz. Axularrek lehenbizikoa eta azkenekoa erabiltzen ditu. Beharbada kasu hunetan denentzat dago tokia, antzekoak baitira, sinonimuak, ez berdiñak.

Gero hor dira *ahalke*, *ahalkesun*, *ahalketu*. Gure aldean ez dira erabilliak (Nafarroako alde batzuetan izan ezik). *Lotsa*, *lotsatu* esaten dugu guk. *Lotsa* baztertu eta horren ordezt *ahalke* hartzea ez da erraza izango guretzat; eta beste aldekoiei berdin gertatuko zaie «ahalke»-ren ordezt «lotsa» hartu behar badute. Zer egin, beraz? Beharbada, gaurkoz, biak erabilli. Eta geroak esango du.

Ahantzi/ahastu. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du, eta Euskalerri osoari begiratuta, bera da hedatuena. Euskara batuan ahantzi hartu beharko litzakela uste dut.

Ahitu/ akitu/ aitu. Hemen lehenbizikoa, «h» erdian duena uste dut hartu behar dela. Hau da Axularrek dakarrena, jatorrena eta euskara batuan erabiltzeko egokiena.

Aho/ ago/ abo/ ao. Axularrek lehenbizikoa dakar. H-dun forma uste dut dela egokiena, beste guztiak baztertuz.

Aingiru/ aingeru. Axularrek lehenbizikoa dakar. Hemen «aingeru» uste dut dela zabalduena. Ikus FHV 79.

Aipatu/aitatu. Dударик gabe, lehenbizikoa da hedatuena.

Aise/ erraz/ samur/ eroso. Denentzat dago tokia. Sinonimuak dira, baiña ez berdiñak.

Aitzin ala aurre? Hemen ere istillu txar bat dugu. Sarkaldeko euskalkiek aurre, aurrera, aurrerapen eta abar esaten dute; eguzkialdekoek aitzin, aitzin-alde, aitzinamendu eta habar. Ez dut uste gaurkoz batak bestea bazterrera lezakenik. Biak erabilli eta geroak esango du.

Aldare/ altara. Lehenbizikoa da hemen hedatuena.

Alfer/ alper. Lehenbizikoa hemen ere.

Altzairu/ galtzairu/ kaltzairu. Hemen bigarrena uste dut hautatu behar dela, nahiz eta Axularrek lehenbizikoa ekarri. Ikus FHV 252.

Amorio/ amodio/ amudio/ maitasun. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da noski hedatuena. Ikus FHV 228. Amorio eta maitasun ez dira berdiñak, eta biak gorde behar ditugu.

Anaia ala anai? anaiatasun ala anaitasun? Axularrek lehenbiziko formak dakarzki eta Euskalerrri osoari begiratuta, beharbada hedatuena dira. Gipuzkoan «a» orgánica hori errazki kentzera oituak daude. Ikus FHV 175, 176s, 222, 305.

Anitz ala asko? Hemen ere bitaratuak edo bereziak daude sarkaldeko eta eguzkialdeko euskalkiak. Ez dut uste gaurkoz hitz horietatik batak bestea bazterrera lezakeanik. Gaiñera, Axularrentzat «asko», «bastante» da, ez guretzat bezala, «mucho».

Antsia/ axola/ ardura. Axularrek lehenbizikoa eta hirugarrena erabiltzen ditu, erdikoa ez, baiña hala ere «axolduritu» enplegatzen du. Beharbada hiru hitz hauk antzekoak bai, baiña erabat berdiñak edo adierazpen berekoak ez dira, eta hirurak gorde ditezke.

Antze ala trebetasun? Axularrek lehenbizikoa dakar. Beharbada biak dira onartzekoak, erabat berdiñak ez izaki.

Aparailu/ apareju. Axularrek lehenbizikoa dakar. Erdaratiko hitza da, baiña jator eta egoki euskaldundua. Berau uste dut hartu behar dela, eta ez bigarrena.

Apez ala apaiz? Axularrek lehenbizikoa dakar. Hemen ere eguzkialdera apez, sarkaldera apaiz esan eta eskiribatzen da. «Apaiz» da, noski,

zaharragoa eta jatorrizko itxuratik hurbillago dagoena. Ikus FHV 117, 229.

Apo ala zapo? Hemen ere, beste anitzetan bezala, bitaratuak gaude sarkaldeko eta eguzkialdeko euskaldunak. Lehenbizikoa da Axularrek dakarrena, eta berau uste dut dela zabalduena. Ikus Azk. Dic. Beraz hau hartu beharko litzake.

Apostolu/ apostolo. Lehenbizikoa.

Arantze/ arantza. Axularrek beti dakar «arantze», «batzarre», «baratze», «heriotze» eta habar. Hitz hauken bukaeran ere ez dago gure artean batasunik. Batak «baratz» jarriko dizu, besteak «baratze», besteak «baratza». Axularren jokaera izango litzake hoberena batasuna egiteko.

Arazi/ erazi/ arazo. Axularrek beti erabiltzen du arazi (galarazi, geldiarazi). Hemen ere Axularren jokabidea izango litzake egokiena, erazi, arazo eta horiek kenduaz.

Ardandegi/ ardantegi. Lehenbizikoa.

Arima/ anima. Axularrek lehenbizikoa dakar eta gaur eguneon ere bera da hedatuena. Beraz, berau hartu beharko litzake. Ikus Azk. Dic.

Arnegatu/ ernegatu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da zabalduena. Ikus FHV 164. Beraz bera hartu behar da. Eta horren senideak diren beste hitz hauk ere bai, noski: arnegari, arnegu.

Arno/ ardo/ ardao. Hiru forma hauk gutxienez (eta gehiago ere aipa ditezke) dauzka euskarak, «vino» deritzaion edaria izendatzeko. Zein hautatu? Axularrek «arno» dakar noski. Baiña Euskalerri osoari begirata, bigarrena uste dut dela zabalduena: «ardo», erdikoa. Ikus FHV 151.

Artzai/ artzain. Axularrek bigarrena dakar (hobeki esateko, arzain jartzen du berak; baiña gaurko euskal fonetikari jarraikiz «tz» jarri behar da). Hemen ere hedatuena «artzain» uste dut dela: beraz hau onartu behar da. Ikus FHV 144. Bukaerako zai edo zain hau beste hitz askoren sortzaille gertatzen da, eta denetan gorde behar litzake forma bera: ate-zain, mandazain eta habar.

Arzipizpiku. Hala dakar Axularrek «arzobispo» esateko. «Arzobispo» esatea baiño hobe genuke forma zahar huni lotzea.

Arrai/ arrain. Axularrek beti «arrain» dauka, erdarazko «pez» esateko. Berau uste dut dela formarik hedatuena. FHV 144. Arrai, gaiñera, beste gauza bat da (=afable), eta nahasterako bidea lekarke.

Arrau/ arraun (=remo). Axularrek lehenbizikoa dauka, eta berau da hedatuena. FHV 152. Hau hartu behar litzake, ba.

Arrazoi/ arrazoin. Axularrek arrazoin dakar eta berau da hedatuena. FHV 148. Hau hartu behar litzake, ba.

Arropa/ erropa. Axularrek lehenbizikoa dauka. Bizkaitar-gipuzkoarrek bigarrena erabiltzen dugu. FHV 156. Lehenbizikoa onart diteke, hedatuena baita.

Arrosa/ larrosa. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da hedatuena. Azk. Dic. FHV 156. Axularrena har diteke, beraz.

Arroxina/ erretxin (=resina). Axularrek lehenbizikoa dakar; baiña hemen beharbada «erretxin» izango da formarik hedatuena. FHV 155. Azk. Dic.

Aski eta *asko*, biak ageri dira Axularren eta biek dute adierazpen berdin xamarra: «bastante». Asko izan=bastar. Guretzat, berriz, lehenbizikoak «bastante» eta bigarrenak «mucho» esan nahi du; eta bereizkuntza hau gorde beharrekoa dela uste dut.

Asmo ala *asmu*? Axularrek bigarrena dakar. Sartaldekoek lehenbizikoa erabiltzen dugu. Oso hitz arrunta da guretzat. Beharbada halako bereizkuntza bat ere egiña dago «asmo» eta «asmu»-ren artean. Asmo da «propósito», «proyecto»; asmu, berriz, «ingenio» edo «maniobra ingeniosa». Asmutsu ere hor dago (=sagaz, ingenioso).

Astelegun/ astegun. Axularrek lehenbizikoa dakar. Beharbada hemen bigarrena da jatorrena eta hedatuena. Azk. Dic.

Ate/ borta. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du eta bera da noski hedatuena.

Atera/ atara/ etara. Lehenbizikoa dakar Axularrek eta berau da hedatuena.

Ateri/ aterri. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da hedatuena.

Atxakia ala *aitzaki*? Axularrek lehenbizikoa dakar. Aitzaki uste dut dela hedatuena FHV 184.

Atzeman/ atzaman/ atxeman. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da hedatuena eta jatorrena. Azk. Dic.

Aurkitu ala *arkitu*? Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da zabalduea FHV 95. Ikus beherago «Ediren».

Aurtiki/ jaurti/ jaurtigi. Lehenbizikoa da zabalduea eta hautatzeak; Axularrek dakarrena, noski. FHV 101.

Baimen/ baimendu/ baimendura. Axularrek bigarrena dakar. Baiña «baimen» uste dut dela hedatuena. Azk. Dic.

Baiña ala baiño? Axularrek ez ditu behin ere nahastutzen. Harentzat baiña erdarazko «pero» bezala da (eta «sino» bezala ere bai); eta baiño, konparativua da betiere. «Hau hori baiño zuriagoa da». Gipuzkoan «baiña» eta «baiño» nahastuta erabiltzen dira; «baiña» behar den lekuan «baiño» sartzen baitute. Ez lirake nahastu behar.

Baizen/ bezain/ bezin (=sino). Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da hartzekoa. FHV 178.

Bake ala pake? Axularrek «bake» dakar eta berau da jatorrena. FHV 51, 218.

Bakotx ala bakoitz? Axularrek lehenbizikoa dakar. Baiña hemen bigarrena uste dut dela jatorrena eta zabalduena. Azk. Dic. Ikus bat-bedera.

Balios ala baliotsu? ala balioso? Axularrek lehenbizikoa dakar, eta orobat baliostasun (=valor, precio). Hunela bukatutako adjetivuek sailla osatzen dute Axularren euskaran: abarizios, biktorios, lorios, desiros, dudos, golos, gutizios, hiros... Adjetivuak formatzeko orduan hain urri eta lander ibiltzen geran ezkerro, beharbada kontuan eduki behar litzake forma hau. Hedadurari bagagozkio «balioso» uste dut dela hedatuena. Azk. Dic.

Baratzuri/ baratzuri/ berakatz. Axularrek lehenbiziko biak dakarzki. Aurrenekoa da, noski, zabalduena. Azk. Dic.

Baratze/ baratza/ baratz/ ortu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut hautatu behar gendukela.

Barazkari/ bazkari. Axularrek lehenbizikoa dakar. Baiña gaur bazkari da hedatuena. Azk. Dic.

Barkatu ala parkatu? Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da noski jatorrena eta hautatzekoa.

Barur/ barau/ baraur/ baru. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña «barau» uste dut dela formarik hedatuena. FHV 97. Azk. Dic.

Barraiatu ala barreatu? Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da, beharbada, formarik hedatuena. Azk. Dic.

Gero hor datoz *Barren, barrena, barrenalde, barrenkor*... Axularren euskaran denek dute zer ikusi «interior», «íntimo», «cosa de dentro» ikurpenarekin. Baiña hor daude «Barne» (hedadura handikoa. Az. Dic.) eta «barru» (bizkaitarra) ere. Bizkai aldean eta Nafarroa beheko zenbait lekutan «barren» ez da «interior» edo «cosa de dentro»; «cosa de abajo» baizik. Erdi aldeko literaturari segituz «barren» eta «barne» har-

tu behar lirakela uste dut eta «dentro», «interior» adierazteko hartu ere. FHV 165. Azk. Dic.

Barride/ hauzo/ hauzoko (=vecino, convecino, del mismo barrio). «Hauzo» da noski onartzekoa. Bai «vecino» eta bai «vecindad» ere esan nahi du. FHV 93.

Bat bedera (=cada uno). Adierazpen hunekin darabil hitz hau Axularrek, eta usu erabilli ere. Guk adierazpen horretarako «bakoitz» erabiltzen dugu. «Bat bedera» hedadura txikikoa izanik (Azk. Dic.), besteak («bakoitz» hitzak) onartzekoa dirudi.

Batzarre/ batzar. Axularrek «batzarre» dakar eta berau uste dut dela onartzekoa.

Batzuek/ batzuk. Axularrek biak dakarzk, baiña oker ez baldin banago, bereizkuntza bat daki egiten. Hunela esango du: «Batzuek egiten dute», baiña «Batzuk etorri dira». Agente denean, «batzuek»; bestela, berriz, «batzuk».

Batzutan/ batzuetan. Axularrek beti lehenbizikoa dakar.

Bazko/ pazko. Axularrek lehenbizikoa dakar. Sartaldeko euskaldunek «pazko» esaten dugu, baiña «bazko» da beharbada jatorragoa eta bai zabalduagoa ere (Azk. Dic.).

Bazter/ baztar. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da zabalduena eta jatorrena. FHV 62.

Bedere/ bederen/ bederik. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña bigarrena da hedatuena. Azk. Dic.

Begiratu/ behatu. Axularrentzat «begiratu» eta «behatu» bi gauza diferenteak dira. Lehenbizikoak «cuidar», «proteger» esan nahi du; bigarrenak, berriz, «mirar». Sartaldeko euskaldunek «behatu» ez dugu erabiltzen eta heronen sentidua «begiratu»-ri eransten diogu. Eta mugaz handikoek «begiratu»-rekin esan nahi dutena guk «gorde», «zaindu» edo horrelako beste hitz batekin azaltzen dugu. Nola zuzendu nahaste hau? Izango dira lanak. Nolanahi ere «behatu» ezin da baztertu, hedadura handikoa baita. Eta «begiratu» ere ez, noski.

Begitarte/ aurpegi/ arpegi/ bisaia/ musu. Axularrek lehenbizikoa bakarrik dakar. «Aurpegi» eta «arpegi»-ren artean lehenbizikoa hartu behar da, zabalduena baita FHV 95. Gaiñerakoan lau hitz hauk ez dut uste erabat berdiñak direnik; ikurpen edo adierazpen antzekoa dutenak bai, baiña ez osotoro berdiña. Beraz, hirurak gorde ditezke.

Beharri/ belarri. Axularrek lehenbizikoa dakar eta mugaz handikoek hala idazten dute orai ere. Vokalen arteko «h» horren ordez sarri

sartzen dugu guk g, r edo l, hemen bezala. Hoberena litzake horrelako kasuetan beti «h» idaztea eta kito, mugaz handikoen ohidurari jarraikiz. FHV 221.

Behaztopa/ behaztopa-harri/ oztopo. Axularrek aurreneko biak dakarcki. Beharbada hemen ere ikurpena ez da erabat berdiña. Lehenbiziko biek «tropiezo» esan nahi dute; hirugarrenak «obstáculo». Eta hiruren-tzat dago tokia. Azkue-ren hiztegian «oztopo» ez da aurkitzen.

Beheiti. Axularrek elkarrekin joko zerbait duten hunako hitz hauk erabiltzen ditu: goiti=altura, beheiti=bajura, goititu=levantar, beheiti-tu=abajar. Forma horiek mugaz handiko aldean eta bai Nafarroan ere zerbait zabalduak daude. Baiña «goi» eta «behe» dira ene ustez hedatue-nak eta egokienak.

Behera/ bera (=abajo). Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau hautatu behar da, duda gabe, osoa delako eta besteak beste ikurpen bat duelako (=mismo, blando).

Behereko/ beko. Hemen ere lehenbizikoa da hartu behar dena.

Bekatore/ bekatari/ pekatari. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña hemen bigarren forma litzake jatorrena.

Bekatu/ pekatu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da noski jatorrena eta onartu behar gendukena.

Bekoki/ kopeta/ belar. Beharbada hirurak dira onartzekoak, ikur-pena antzekoa bai, baiña berdiña ez izaki.

Beldur/ bildur. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da noski zabalduena eta hautatu behar dena. FHV 63. Azk. Dic.

Belaunikatu/ belaurikatu, belauriko/belauniko. N-dun formak dira egokienak eta erabilienak. FHV 309. Azk. Dic.

Beltz ala baltz? «Beltz» da noski zabalduena. FHV 63.

Benedikatu/ bedeinkatu/ bedeikatu. Axularrek lehenbizikoa dakar. Hemen ere bitaratuak gaude sortaldeko eta sartaldeko euskaldunak. Sar-taldekoek «bedeinkatu», eguzkialdekoek «benedikatu». Zein hautatu? Hu-netan, nik ez dakit, baiña jatorrago eta egokiago iruditzen zait «bedein-katu». «Benedizione» eta «bedeinkazio»-ren artean ere bigarrena hartuko nuke.

Bere (=su). Axularrek «bere» erabiltzen du, bai singularean eta bai pluralean ere; gipuzkoarrek azken kasu hunetan «beren» jartzen dute. «Beren etxeetan» = en sus casas. Axularrek hor ere «bere» esango luke. Baiña beste diferentzia handi bat nabari da «bere»-ren erabilkeran. Axu-larrek —eta berarekin batean mugaz beste aldekoek eta bai hemengo na-

farrek ere— «bere» erabiltzen dute jabaduna orazioaren sujetua denean; eta bestelako kasuetan ez dute «bere» esaten, «haren» baizik. Gipuzkoarrek eta bizkaitarrek, berriz, beti «bere» kasu denetan. Ejenplua: aitak bere semea maite du (kasu hunetan denok erabiltzen dugu «bere»). Baiña: Pedro ikusi al duzu? Bai. *Bere* etxean egona naiz. «Haren etxean» esango lukete hemen, bizkaitar eta gipuzkoarrek ez, beste denek. Ba dira Jainkoaren laudorio batzuk, gure Jauna agerian dela elizetan esaten direnak: «Bedeinkatua izan bedi Jaungoikoa: Bedeinkatua izan bedi *bere* izen santua», hala esango dizute Gipuzkoa eta Bizkaiko elizetan; Nafarroan, berriz, «Bedeinkatua izan bedi *haren* izen santua...» eta horrela dator laudorio sail guztia: denetan «bere» horrek «haren» behar luke izan; gero azkenengoan berriz, «Bedeinkatua izan bedi Jaungoikoa bere aingeru eta santuetan», hor bai, «bere» ongi dago. Uste dut Orixek ere salatu zuela «bere»-ren oker erabiltze hau. Batasunari jarraikiz uste dut hunetan euskaldun gehienek legea hartu behar gendukela guk, bizkaitar eta gipuzkoarrok.

Berdin/ bardin. Axularrek «berdin» erabiltzen du, eta hau da noski zabalduena eta hartu behar dena. Axularrentzat «berdin» hunek ba du beste sentidu bat ere: «al fin y al cabo», «en fin de cuentas» edo horrelako zerbait adierazteko ere erabiltzen du.

Bertute/ birtute. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du eta berau uste dut dela zabalduena.

Bertze/ beste. Axularrek «bertze» dauka. Hunetan ere bitartuak gaude sortaldeko eta sartaldeko euskaldunak. Mitxelenak dionez (FHV 363), «beste» da forma hedatuena. Hau hartu beharko litzake euskara batuan. Eta (jakiña) «bestela», ez «bertzela».

Berri/ barri. Axularrek «berri» dauka, eta hau da noski hedatuena. «Berriz», ez «barriz».

Besta/ pesta/ festa. Axularrek «besta» dauka eta berau uste dut dela jatorrena eta hautatu behar litzakena. Beste aldetik hor dugu «jai» ere. Uste dut «jai» eta «besta» bi-biak gorde behar direla. «Besta»-tik, berriz, «bestaburu», «bestale» eta habar sortzen dira.

Bete. (=llenar). Axularrek «bete» erabiltzen du, baiña gero, deribazioan, «betakor», a-kin. Deribatze forma jator hau ere gorde behar dugu.

Bezala/ bezela. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut dela zabalduena eta hautatu behar dena. «Bezalako», ez «bezelako».

Bestitu/ beztitu/ meztitu. Axularrek lehenbiziko biak erabiltzen ditu; bietatik bigarrena da, noski, jatorrena, z-kin esaten dena. Bizkaieraz meztitu/meztidu esaten da, baiña sentidu berezi batekin: «amortajar», ale-

gia. «Beztitu», berriz, «jauntzi»-ren sinonimu bezala, bizi-bizirik dago oraindik Nafarroa aldean, eta mugaz beste aldean ere baietz uste dut. «Beztitu» eta «jauntzi», biak gordeko nituzke.

Bi/ biga/ bia (=dos). Axularrek bai «bi» eta bai «bia» ere erabil-tzen ditu. «Bi» da noski forma zabalduena eta hautatzekoa. Beraz «bi-tan», ez «biatan».

Bide-xidor/ bidetxior/ bide-zador. Axularrek lehenbizikoa dakar. Hitz hunek ere hainbat variante ditu. Ikus Azk. Dic. Batasunarengatik Axula-rrek dakarrena har ditek.

Biharamun/ biaramon/ bixaramon/ bixamon. Axularrek lehenbizi-koa dauka eta berau uste dut dela jatorrena. Azk. Dic. FHV 335.

Bihi/ ale/ garaun. Hedadurari begiratuaz lehenbizikoa da beharbada hedatuena (bai mugaz beste aldean eta bai Nafarroan ere esaten baita). Hau hartu beharko litzake ba. Berau da Axularrek darabillena ere. FHV 222.

Bildu/ batu. Ez dira adierazpen berdiñekoak. Axularrek biak erabil-tzen ditu. Lehenbizikoa «recoger» esateko; bestea «encontrar» edo horre-lako zerbait. Biak gorde behar dira. FHV 345.

Biluzi/ buluzi/ billuxi/ biloiz/ billos. Axularrek lehenbizikoa da-kar eta bera uste dut dela jatorrena eta egokiena. Beraz, «biluzgorri», «biluztu».

Bisaia. Ikus Begitarte.

Bitarteko/ ararteko. Axularrak biak dakartzki. Sinonimuak diren ez-kero eta ez guztiz berdiñak, bientzat uste dut dagoela tokia.

Bitiña/ ahuntzume/ antxume. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña hemen bigarrena uste dut dela hedatuena eta hartu beharrekoa. Azk. Dic.

Bizitze/ bizitza. Axularrak lehenbizikoa dakar eta beharbada berau da egokiena. Gorago esan genduen bezala, hitz mordoak dauka Axularrek -tze bukaera hunekin.

Borondate/ borundate. Lehenbizikoa.

Bortxa/ indar. Axularrek biak dakartzki. Ez dut uste erabat berdi-ñak direnik. Beraz, bientzat dago lekua.

Bortz/ bost. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña bigarrena uste dut dela hedatuena. FHV 363.

Borrokatu/ burrukatu. Axularrek lehenbizikia dakar eta berau da hedatuena eta hartu beharrekoa. Azk. Dic.

Botere/ ahal. Axularrak biak dakartzki. Ez dira guztiz adierazpen berdiñekoak, eta bientzat dago lekua.

Bozkario/ boztario/ pozkari. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da hedatuena eta jatorrena. Azk Dic.

Boztu/ poztu. Lehenbizikoa.

Brida/ draga (=freno). Axularrek lehenbizikoa dakar. Berau har diteke eta bai berunetik heldu den «bridatu» (=frenar) ere.

Bulkatu/ bultzatu. Axularrek lehenbizikoa dakar. Hemen ere bitaratuak gaude eta hedadurari begiratuaz gaitz da zein hartu behar litzaken erabakitzea. Azk. Dic.

Burdina/ burni. Axularrek lehenbizikoa dakar. Gipuzkoa kendu ez-kero, berau uste dut dela Euskalerrri osoan erabillia. Beraz bera hartu behar da.

Buraso/ guraso. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña Euskalerrri osoari begiratura, bigarrena da hedatuena; beraz, hartu beharrekoa. FHV 259.

Buro/ birao/ birau. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut dela hedatuena, nahiz eta gipuzkoar eta bizkaitarrek bigarrena erabilli. FHV 74.

Butun/ gutun. Biak dira sortaldeko formak. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du, baiña gaur bigarrena uste dut dela hedatuena.

* * *

Damu. Hitz hunek ez du toki denetan sentidu berdiña. Batzuentzat «arrepentimiento», beste batzuentzat «Daño» ere ba da. Baiña lehenbiziko sentidua uste dut dela zabalduena eta nagusia. FHV 187. Azk. Dic.

Dastatu/ txastatu/ jastatu (=probar, gustar). Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da hedatuena. FHV 187.

Deabru/ demonio/ etsai/ txerren. Axularrek lehenbiziko biak dakarzi. Izen hauk ez dira adierazpen berberekoak. Laurak har ditezke, beraz. «Deabru» hitzak ba du variante bat: «debru», baiña forma osoa da arruntena eta gorde behar dena. FHV 260.

Debekatu/ bedekau. Lehenbizikoa, noski. FHV 260.

Debot/ debotu. Axularrek lehenbizikoa dakar. Mugaz beste aldekoek uste dut zuzenean frantsesetik hartzen dutela bukaera-molde hau; guk beharbada jatorrago: «debotu». Axularrek adberbioa ere «debotki» erazten du. Zein forma hartu behar da? Gizon debota, ala debotua? Bigarrena, ene ustez.

Debozino/ debozio/ deboziño/ debozione. Axularrek lehenbizikoa dakar. Gorago esan genduan bezala, nik bigarrena hartuko nuke.

Defendatu/ defenditu/ defendidu. Axularrek lehenbizikoa dakar. Nik ez dakit zein izango den hemen zabalduena: gure hiztegiatar jotzea alfer alferrik da ta. Erdikoa seguru asko.

Deihadar/ deadar. Axularrek lehenbizikoa dakar. Berau uste dut dela forma jatorrena, hedatuena ezpada. FHV 176, 211.

Denbora/ denpora. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da jatorrena. FHV 239.

Desira/ desio/ deseo. Axularrek lehenbizikoa dauka. Forma jator hau dugun ezkerro, hobe dugu berau erabilli, zuzenean erdaratik hartzen ibilli gabe.

Deus/ ezer. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du. Hemen ere bitaratuak gaude euskaldunak. Zein hautatu? Beharbada gaurkoz biak beharko dira gorde.

Dilindaka/ zintzilika/ dingilizka. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da hedatuena. Azk. Dic.

Disposatu/ disponitu/ disponidu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da jatorrena eta hartu beharrekoa.

Diti/ titi. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña hemen bigarrena da askoz hedatuagoa. Azk. Dic.

Diszipulu/ dizipulu. Axularrek biak dakartzki, baiña bigarrena maizago, eta bera da euskal forma jatorra.

Dohain/ doai/ doe. Giputz-nafarrek bigarrena, bizkaitarrek hirugarrena eta mugaz beste aldekoek lehenbizikoa erabiltzen dute. Axularrek ere lehenbizikoa. Berau uste dut dela jatorrena. FHV 147.

Dolu. Damu-ren sinonimu bezala erabiltzen du Axularrek. Sortaldeko euskaldunen hitza da. Sinonimua den ezkerro, bientzat dago tokia.

Dorre/ torre. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du, eta bera da forma jatorra. Nafarroan eta mugaz beste aldean erabillia. Azk. Dic.

Dostatu/ jostatu. Axularrek lehenbizikoa darabil, baiña bigarrena da zabalduena. Azk. Dic.

* * *

Ebaki/ ebagi. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da arruntena. FHV 231. Azk. Dic.

Ebatsi/ ostu. Axularrek «ebatsi» erabiltzen du. Eta berau erabiltzen dute euskaldunek, gipuzkoar eta bizkaitarrek ez, beste guztiek. Azkuek

dionez, «ebatsi» eta «ostu» sinonimuak dira, «hurtar» eta «robar» bezala. Hala bada, biak har ditezke. Azk. Dic.

Edeki/ kendu. Axularrek «edeki» dakar, baiña bestea da arruntena. Azk. Dic. FHV 156.

Edertu/ ederztatu. Bientzat dago tokia, ezpaitira adierazpen berekoak. Bata «hermosear» da, bestea «paliar», «colorear».

Ediren/ idoro/ aurkitu/ arkitu. «Ediren» eta «idoro»-ren artean, lehenbizikoa da zabalduena. «Aurkitu» eta «arkitu»-ren artean, «aurkitu». Orain, «ediren» eta «aurkitu» adierazpen berekoak ote dira? Ez dut uste. Sinonimuak, hori bai, «hallar» eta «encontrar» bezala. Beraz, bien-tzat dago tokia.

Edozein/ edozoin (=cualquiera). Lehenbizikoa da noski hartu beharrekoa.

Eduki/ euki/ iduki (=tener). Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da hedatuena. Azk. Dic. FHV 65.

Egoitza/ egoera. Axularrek lehenbizikoa dakar. Beharbada ez dira ikurpen guztiz berekoak. Bata «morada, situación»; bestea «estado». Biak behar ditugu.

Egorri/ igorri/ bidali/ bialdu/ bidaldu. Axularrek lehenbiziko biak dakarzki, baiña «igorri» gehiago. Bi forma horietatik «igorri» da, noski, hautatzekoa. «Bidali», «bialdu» eta «bidaldu»-ren artean, «bidali» da zabalduena. Eta «igorri» eta «bidali»-ren artean, zein hautatu behar ote da? «Bidali» da, noski, Euskalerri osoari begiratuta, hedatuagoa; baiña «igorri» ere hedadura handikoa da; gipuzkoar eta bizkaitarrek ez, beste guztiek erabiltzen baitute. Beharbada erabat berdiñak ere ez dira eta bien-tzat izan ditezke tokia.

Egotzi/ aurtiki. Axularrek biak dakarzki. Biak gorde behar dira, antzekoak bai, baiña berdiñak ez diren ezkerro.

Eguerdi/ eguardi/ eberdi. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da noski forma jatorra eta hartu behar dena.

Egun. Hitz hau Euskalerri osokoa dugu. «Día» da beronen sentidu nagusia. Ba du beste sentidu bat ere, arras zabaldua, batez ere sortaldean: «hoy» hitzarena. Axularrentzat «egun» bai «día» eta bai «hoy» ere ba da. Bi sentidu horiekin hartuko nuke nik.

Ekin. Axularrentzat «hasi» edo horrelako zerbait esan nahi du; hapaxlegomena bezala azaltzen da. Sartaldeko euskaldunentzat beste zerbait da: lehiatsuki jardun, iraupenez, temaz eta setaz eta atxikimendu handiz

lan bati lotzea. Uste dut beste aldean erdi hilla eta ezezaguna dela hitz hau. Guretzat, berriz, ezin utzizkoa.

Elaberriti/ berritsu/ barritsu. Axularrek lehenbizikoa dakar. «Berritsu» eta «barritsu»-ren artean, «berritsu» hartu behar da, noski. «Elaberriti» eta «berritsu», berriz, erabat berdiñak ez dira ta, bientzat uste dut dagoela lekua.

Elur/ edur. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da noski zabalduena eta hartu beharrekoa.

Eliza/ eleiza/ elexa. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da noski zabalduena eta hartu behar dena.

Elkar/ elgar/ alkar. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da zabalduena. Azk. Dic. FHV 69.

Eltzaur/ intzaur/ intxaur (=nuez). Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da Nafaroa behean eta Lapurdin erabiltzen dena. Baiña hemen hirugarren forma da beharbada jatorrena eta egokiena. FHV 285.

Eltze/ lapiko. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da zabalduena.

Eman/ emon. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da zabalduena.

Emazte. Axularrentzat gure «emakume» bezala da. Guretzat, berriz, senardun emakumea esan nahi du. Bigarren sentidu hau da arruntena. Azk. Dic.

Emazurtz/ umezurtz. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña hemen ere bigarren forma da hedatuena eta hautatzekoa. Azk. Dic.

Enplegatu. Erruz erabiltzen du Axularrek Guk «erabili»-rekin aski dugula uste dugu, baiña beharbada bientzat dago lekua.

Enseiatsu/ saiatsu/ entseatu. Axularrek lehenbizikoa dauka. Mugaz hemengo aldera erdikoa dago zabaldua eta beharbada bera da hartu beharrekoa. Azk. Dic.

Entzun/ aditu. «Oir» esateko entzun enplegatzen du Axularrek; «entender» esateko, berriz, «aditu». Bereizkuntza hau gorde behar gendukela uste dut, nahiz eta Gipuzkoan nahasita egon gauza hauk, askok «entenditu» esaten baitute «aditu»-ren ordeaz, eta «aditu» «entzun»-en ordeaz.

Erabaki/ erabagi. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da zabalduena.

Erain/ erein. Axularrek biak dakartzki, baiña bigarrena uste dut dela zabalduena. Azk. Dic.

Erauntzi/ erantzi (=desvestir). Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut dela zabalduena, nahiz eta gipuzkoar-bizkaitarrek «erantzi» esan. FHV 98.

Erdara/ erdera. Axularrek lehenbizikoa dakar, eta Euskalerri osoari begiratuta, bera da zabalduena. Azk. Dic.

Erdietsi/ jadietsi/ jadetsi/ jaretsi/ iritxi (=alcanzar, obtener). Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du eta usu erabili ere. Axularrek darabilen forma hau uste dut dela jatorrena eta bai zabalduena ere. FHV 341. Azk. Dic. «Iritxi» hitzak ba du beste sentidu bat, «erdietsi»-k ez duena, eta Gipuzkoan oso arrunta: «llegar».

Ere/ bere/ be. Lehenbizikoa.

Ereztun/ eraztun. Axularrek «eraztun» dakar eta bera da zabalduena. Azk. Dic.

Er(h)i/ behatz/ atzamar (=dedo). Hemen ere ba dugu nahastea eta katramilla! «Atzamar» bizkaitarra da bakarrik. «Behatz», Bizkaian «dedo del pie», Gipuzkoa eta Nafarroan «dedo», Zubero eta Behe-Nafarroan «dedo pulgar», Lapurdin «uña». Er(h)i, berriz, Nafarroa goiko eta behekoan, Lapurdin eta Zuberoan enplegatzen da, eta beti «dedo» esateko. Uste dut hau dela jatorrena, egokiena eta zabalduena. Azk. Dic.

Eri/ gaiso (=enfermo). Axularrek lehenbizikoa dakar, eta adierazpen huneekin bera da noski zabalduena. Azk. Dic.

Ero/ zoro. Lehenbizikoa hedatuago, baiña bigarrena ere aski hedatua. Alde batzuetan bereizkuntza egiten dute: ero=fatuo, necio, eta zoro=loco. Berez eta jatorriz, «zoro» «vértigo» da. «Loco» esateko, zein hautatu? Hedaturari begiratuaz, lehenbizikoa.

Eritoki/ gaisobera/ gaisoti (=enfermizo). Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña hirurak ere nahiko zabalgo txikikoak dira. «Erikoi» eta «erikor» izango dira beharbada egokiagoak. Azk. Dic.

Eritu/ gaisotu (=enfermar). Lehenbizikoa. Azk. Dic.

Eritzi/ iritzi/ eritxi/ eretxi. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut dela egokiena. FHV 106.

Erne/ ernai. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da zabalduena. Azk. Dic.

Erori/ jausi. Lehenbizikoa. Azk. Dic.

Erraberritu/ berritu/ berriztatu (=renovar). Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da zabalduena. Azk. Dic.

Erran/ esan. Euskalerri osoari begiratuta, lehenbizikoa uste dut dela hedatuena. Azk. Dic.

Errax/ erraz/ errez/ errex. Axularrek lehenbiziko biak dakarzki. «Erraz» da noski hedatuena eta hartu beharrekoa. FHV 117.

Erregela/ erregla. Lehenbizikoa.

Errenkura/ arrenkura (=queja). Axularrek «arrenkura» dakar eta berau har diteke. Azk. Dic.

Erresuma/ erreinu. Axularrek lehenbizikoa dauka eta Euskalerrri osoari begiratuta berau da hedatuena. Azk. Dic.

Errezibitu/ hartu. Axularrek erruz erabiltzen du «errezibitu». Guk «hartu»-rekin estali nahi ditugu haren enplegu guztiak, baiña nik uste dut bientzat dagoela tokia.

Erro/ sustrai/ zain. Antzekoak bai, baiña ez dira erabat berdiñak, eta hirurentzat dago tokia. Axularrek bigarrena ez, beste biak bai bada-karzki.

Erromeria/ pelegrinazio. Axularrek lehenbizikoa dauka. Beharbada bientzat da tokia. Gaur halako bereizkuntza somatzen dugu bien artean.

Errota/ bolu/ eihera. Lehenbizikoa da noski hedatuena eta Axula-rrek dakarrena.

Errotor/ erretor/ erretore/ parroku. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña «erretore» da seguru asko forma jatorrena eta bai hedatuena ere.

Errumes/ behar/ behartsu/ probe. Gaur eguneon «erromes» «pere-grino» esateko behar dugun ezkerro, besteekin geldi gindezke.

Eskale/ eskeko. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da heda-tuena. Azk. Dic.

Eskalera/ eskaler/ eskillara/ zurubi. «Eskalera» uste dut dela heda-tuena. «Zurubi» eta «eskalera» ez dira gauza bera, eta hedaduraz ere beste aldeko hitza da «zurubi», baiña bientzat egon diteke lekua.

Eskapatu/ itzuri. Axularrek askoz maizago erabiltzen du lehenbizi-koa. Bientzat uste dut dagoela tokia, erabat berdiñak ez diren ezkerro.

Eskiribatu/ eskribitu/ izkiriatu/ izkiribatu/ idatzi. Axularrek lehen-bizikoa dakar. Zatarain jaunak dion bereizkuntza egin diteke hemen (hobeki esateko, egiña dago): «eskiribatu» izango litzake letrak paperean ezartzea; «idatzi», berriz, «redactar» edo horrelako zerbait.

Eskola/ ikastola. Zabaleria eta erroztatze aldetik lehenbizikoa da hau-tatu behar dena. Baiña hemen ere bereizkuntza bat egin diteke edo erdi egiña dago. «Ikastola» hitzak ba du sentidu bat oso zeatza: euskal eskola. Baiña «escuela» abstraktuki edo jeneralean esan nahi dugunean, orduan hor dugu «eskola».

Eskuin/ eskui/ eskuma/ eskubi/ eskoa/ eskoï. Variante asko ditu hitz hunek. Zein hartu? Nik lehenbizikoa hartuko nuke, Axularrek da-karrena, alegia, bera baita hedatuena. FHV 149.

Esnatu/ iratzarri/ itxartu. Axularrentzat «esnatu» zera da: «abundat en leche». Gaur Gipuzkoan batez ere «despertar» adierazteko erabiltzen da. Dirudianez, hitz hau sentidu horretan «ernatu»-ren variante bat besterik ez da. FHV 352, 294. Uste dut «iratzarri» hautatu behar dela. Eta «esnatu» hobe dugu Axularrek ematen dion sentidurako utzi. Izan ere «iratzarri» da Euskalerrian zabaldiena «despertar» esateko. Azk. Dic.

Esperantz/ itxaropen. Axularrek lehenbizikoa dakar, eta erruz erabiltzen du, gainera. Bera da noski hedatuena eta Euskalerrian sendo eta sakon erroztatua dagoena. «Itxaropen» zabalgo txikikoa da, baiña beharbada gorde diteke halako bereizkuntza batekin. «Espero» eta «itxoin» ere ezpaitira gauza bera, Zatarain jaunak agertu digunez.

Esperientzia/ aztura. Axularrek biak erabiltzen ditu. Baiña ez dira gauza bera. Erderazko «experiencia» esateko, «esperientzia» erabiltzen du berak. «Aztura», berriz, «índole, modo de ser» edo horrelako zerbait da Axularrentzat.

Espiritu/ izpiritu/ gogo/ arima. «Gogo» eta «espíritu» ez dira gauza bera, noski, eta bientzat dago tokia. «Espíritu» eta «arima» ere antzekoak, bai, baiña berdiñak ez dira. «Espíritu» hitzak ba du beste variante bat literatura zaharrean: «izpiritu». Baiña «espíritu» da forma hedatuena, eta beraz hau da hautatu behar dena.

Estali/ estaldu. Axularrek beti «estali» esaten du, eta hau da noski forma jatorrena eta hedatuena. Azk. Dic.

Estropu/ ixtripu (=accidente). Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau uste dut dela forma zabaldiena. Lhande, Dic.

Estudiatu/ ixtudiatu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da forma hedatuena.

Eta/ ta/ da. Axularrek beti jartzen du «eta» osorik. Beharbada ohi-dura hau denok hartzea izango litzake hoberena.

Etorri/ jin. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da noski hedatuena.

Etsai/ arerio/ izterbegi. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da arruntena.

Etzan/ etzin/ etxun. Axularrek lehenbiziko biak dakartzki, baiña «etzan» askoz maizago. Bera hartu beharko litzake, hedatuena baita. FHV 192.

Euskaldun/ eskualdun/ euskeldun. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da jatorrena eta hedatuena.

Euskara/ eskuara/ euskera. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera uste dut dela forma jatorrena. FHV 99.

Exenplo/ ejenplu/ ejemplo/ exenplu. Axularrek lehenbizikoa dakar. U-kin bukatua da, beharbada, forma jatorra.

Ezagutu/ ezautu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da noski forma arrunta.

Ezdeus/ ezteus. Axularrek biak dakarzki, baiña —oker ezpanago— bigarrena maizago. Hala ere, lehenbizikoa uste dut dela jatorrena eta edatuena. Azk. Dic.

Ezkata/ eskama. Axularrek lehenbizikoa dakar. Bera da, noski, forma jatorra eta hartu behar litzakena. Azk. Dic.

Ezko/ argizagi. «Cera» esateko «ezko» da hitz jatorra eta zabalduena. «Argizagi» ere aski zabaldua dago, baiña alde batzuetan «cera» eta beste batzuetan «astro» esan nahi du. (Ikus Lhande, Azk. Dic.) «Cera» esateko «ezko» hautatu behar genduke.

Ezkondu/ esposatu. Axularrek lehenbizikoa dakar. Biak daude erroztatuak eta adierazpen berdiña ez duten ezkerok, bientzat dago tokia.

Eztei/ eztai/ eztegu. Axularrek lehenbizikoa dakar eta uste dut bera dela hedatuena. FHV 103. Azk. Dic.

* * *

Falta/ huts. Axularrek biak dakarzki eta uste dut bientzat dela tokia.

Falseria/ gezur. Biak.

Fama/ ospe/ izen on. Denak behar ditugu.

Familia/ pamili. Axularrek lehenbizikoa dakar eta bera da hedatuena.

Fede/ siñismen. Biak.

Feria/ peri/ eria. Lehenbizikoa.

Fida izan/ fido izan (=fiarse). Axularrek biak dakarzki, baiña maizago lehenbizikoa. Bera da forma jatorra eta orai ere erabilikia. (Lhande).

Fidantza/ fidantzia/ konfiantza/ uste on. Axularrek lehenbiziko biak dakarzki, baiña maizago bigarrena. Hitz hau ere ez dut uste baztertzekoa dugunik.

Fidatu/ fiyatu. Lehenbizikoa.

Fiko/ piko/ iko. Axularrek lehenbizikoa dakar, baiña hemen, dirudianez, bigarrena da hedatuena. FHV 264.

Filosofo/ filosofu/ pilosopo. Axularrek lehenbizikoa dakar. «U» bukaeraduna har diteke.

Fin/ pin. Axularrek lehenbizikoa dakar eta berau da noski hedatuena.

Fite/ laster/ arin/ azkar/ aguro/ laister. Axularrek lehenbizikoa erabiltzen du. «Laster» eta «laister»-en artean, «laster» da hedatuena eta hartu beharrekoa. Beharbada beste guztientzat ere ba da tokia.

Fits/ izpi. Biak.

Flakatu/ mehatu/ argaldu/ makaldu. Uste dut denentzat dela tokia, ezpaitira berdiñak.

Frankia/ ugaritasun. Biak.

Franko/ ugari/ asko/ anitz. Denentzat dago tokia.

Freskatu/ freskotu (=refrescar). Lehenbizikoa.

Frogantza/ frogā/ proba eta berdin *frogatu/ probatu.* «Frogantza» eta «frogatu» uste dut direla forma jatorrak, baiña Euskalerrri osoari begiratuta ez dakit zein forma hautatu beharko litzaken. Axularrek bai, «frogantza» eta «frogatu» erabiltzen du.

Fruitu/ frutu. Axularrek «fruitu» dakar. Euskalerrri osoari begiratuta, beharbada berau da forma jatorrena eta hedatuena. Lhande, Dic.

* * *

Jaunak: Ikusten duzuenez, hau luze doa. Hunek ez du azkenik. Euskal hiztegi osoa aztertu beharko nuke eta hemen ez dago horretarako astirik. Baiña jokaera edo jokoaren erregelak erakutsi nahi izan dizkizuet. Batasuna egiteko ezarri diren oiñarriko puntuei jarraikiz, zer hiztegi muela erabilliko den euskara osatu horretan: hori zan da nik agertu nahi izan dudana. Kasu denetan zein forma hartu behar den erabakitzea, ez da erraza, baiña beste askotan bai. Nik, egia esan, susmo bat dut edo duda bat: horrenbesteraíño goberna ote dezakegun guk hizkuntza? Guk lege horiek emanarren, literario hizkuntzak kontuan hartuko ote ditu? Geroak esan beza.

Batzuek galde hau egin izan dute: euskara osatu horrekin euskalkiak nola geldituko liraken? Erantzuna ez da zaila, hitzen kontuan behintzat. Euskalkiak dauden daudenean geldituko dira. Euskara osatua ezpaita izango ez bizkaiera huts, ez gipuzkera eta ez lapurdiera huts ere, euskalki horien gaiñetik, Euskalerrrian zabalduago eta hedatuago dauden hitzekin osatua baizik. Era horretara euskaldun guztien artean lokarri

gozoa izango da. Euskalkian idaztea komeni diren gauzak orai arte bezala idatziko dira.

Bukatzeko, eta maiztasun handiko hitzak direlako, demostratibuen hautatzea egiñen dut.

Huna hemen demostrativu sailla, Axularrek dakarren bezala:

Lehenbiziko presuna:

Hau(r), hunek, hunen, huni, hunetakotzat eta habar.

Pluralean: Hauk, hauken, hautan, hautzaz...

Bigarren presuna:

Hori/ horrek, horren, horri...

Pluralean: Horiek, horien, horiei, horietan...

Hirugarren presuna:

Hura/ hark, haren, hari, hartako, hartan...

Pluralean: Hek, hei, hetan, hetarik, hetzaz...

A. Luis Villasante, o. f. m.

Arantzazun, 1968, urriak 1.

ORTOGRAFIA

I. OINHARRIAK. *Ze batzunen bila gabiltzan*

1. Ezin-bestekoa, il-edo-bizikoa, dela uste dugu euskera batasun-bidean jartzea. Haur eta gazteei euskeraz irakasten baldin bazaie, eta euskeraz irakatsi behar euskera biziko baldin bada, premiazkoa da guztiei batera edo bateratsu irakastea. Nahi eta behar dugun batasun hori, lehen urratsetan behintzat, euskera idatziarena, izkribuzkoarena, da. Eta, euskera idatziaren barrutian, irakaste-lanean dugu beharrenik batasun hori, irakurlearen atseginerako egiten den literatura «ederrean» baino areago.

2. Berez, noski, hobe litzake besterik: euskaldun bakoitzak, alegia, euskalkiak oro ezagutzea, hangoak eta hemengoak, antzinakoak eta oraingoak. Agerian dago, haatik, ezin eska dakiokela horrelakorik euskalari bati baizik. Honek berak ere aski du gehienetan bereak ez dituen euskalkiak, euskalduna baldin bada, ulertzearekin. Ez da gai izaten beste euskalkiz mintzatzeko, ahoz nahiz izkribuz.

3. Inoiz batera bagaituz, bada, huskeriak baino zerbait gehiago galduko du gure hizkuntzak: begi-beharrientzat hain atsegin den aldakortasun ugaria. Halarik ere, euskerak azal nabar hori kaltegarri duenez gero, nahiago dugu euskera bizia euskeraren edozein axaleko edertasun baino.

4. Ez luke gai honetan inor mindu nahi Euskaltzaindiak, baina ezin ditekete batasunera jo, inor —gerok lehenik gerala— mindu gabe. Batasun osorik egiteko, ordea, ez du Euskaltzaindiak ez eskurik ez

indarrrik, ez berez ez besteren bitartez. Gidari eta bide-erakusle agertu nahi luke orain, gauden egoeran, egin ditekanean neurrian.

5. Erabakien bidez erdietsi nahi lituzkean elburuak hauek dira:

- a) Euskalkiak ez ditezen elkarrengandik gehiago hurrun eta alden, lehenik;
- b) Ahal ditekanean neurrian, elkargana bil ditezen, gero.

6. Ez da nor Euskaltzaindia, oraingoz behintzat, oinharritzat zein euskalki hautatuko den erabakitzeko. Badirudi, halarik ere, euskera idatzia-aren beharretarako egokiagoak direla, besteak beste (eta Bilbao euskaldun ez delarik), erdi-aldeko dialektuak bazterretakoak baino. Nola-nahi ere amore eman beharrean aurkituko gera guztiok, zeinek gehiago zeinek gutxiago, horretara heldu nahi badugu.

7. Azaleko hauzietan lortu behar dugu aurrenik batasuna, mamiari dagoztenetan baino lehenago, errazago delako eta premiazkoago gainera. Egia da hizkuntza bat sistema dela, eta sistema horren zatiak edo osagarriak ez direla deus sistemaz kanpora. Aitortu beharrean gera, ordea, mamira bagoaz, euskera ez dela oraingoz sistema bat, diasistema bat baizik, eta diasistema horren itxura batera eldu behar dugula, gero mamia batuko baldin badugu.

8. Euskaltzaindiari hemen aurkezten zaizkion eskabideak honela mugatuko ditugu, errazenetik zailenera:

- a) Idazkera edo ortografia.
- b) Antzinako euskal-hitzen formak.
- c) Hitz berrien eraketa eta bestetandik hartuen forma.
- d) Morfologia: izena (izen-ordea) eta aditza.
- e) Joskera.

Zenbaitetan, ez dago oraingoz deus egiterik, horretarako behar genituzkean istudioak ez bait ditu inork egin. Beste zenbaitetan, berriz, euskalkien arteko batasuna egitea gaitz bada ere, batasuna behar genduke euskalki bakoitzaren barrenean behinik-behin, eta hori gure esku dago.

II. ORTOGRAFIAZ

1964-ean Baiona'n egin zen biltzarraren erabakiak hartzen ditut oinarritzat, punturik gehienak astiroago ukituaz.

1. Letra hauek erabili behar genituzke, gutxienez: *a, b, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ñ, o, p, r, s, t, u, x, z* eta, erdal-hitzak eta izenak idazteko behinik-behin, *c, qu, v, w* eta *y*, gainera.

F, noski, ontzat hartzekoa da eta, erderatikako hitzetan ez ezik (*fede, falsu*, etc.), baita ere bestelakoetan. Zuzenago dirudi, ain zuzen, *afiri, alfer. Nafarroa* idazteak beste edozein idazkerak baino.

2. Euskeraz maiz erabili behar diren diagramak (bi letra berdin nahiz ezberdinen elkarteak hots bakarra edo adierazteko) hauek dira: *rr*, zenbaitek *ř* idazten duen *r* gogorra adierazteko; *dd* (*y* horretarako gordetzen ez badugu, bestetarik kendu dugunez gero), *tt* eta *ll*, *ñ* bezala, hots «bustiak», aho-sapaiekoak adierazteko, premiarik denean; *ts*, *tx* eta *tz*, aspaldidanik bezala, *s*, *x* eta *z*-ren kide gogorren ezaugarri.

3. Ahoz eta izkribuz darabilgun hizkuntza bizi baten idazkera ezin izan diteke hots eta letren arteko bana-banako egokitasunaren gainean eraikia: linguistika-lanetan usatu ohi diren transkripzioak, fonetikoak nahiz fonologikoak, gehienez ere, hel ditezke horretaraino. Ez da ere komeni, ordea, besteak beste, aho-hizkuntza batera eta irakurgaietako bestera ibiltzerik. Fonetikaz eta fonologiaz gainera, bestalde, morfologia edo delakoa kontuan hartu ohi da: alemanez *Tod, Todes* idazten da eta rusoz *rog, roga*, nahiz bi *d* eta bi *g* horiek, hitzarte eta azkenekoak, ez berdin ebaki.

4. Kontuan eduki behar da, batipat, neutralizazio delakoa: bi fonema berezi, alegia, ez direla noiz eta nonnahi berezi ta bereizgarri. Gaztelaniaz, esaterako, *r* eta *ř* hitz-barrengo silaba-hastean dira bereizgarri, eta vokalaren ondoren xoil-xoilik, eta ez bestetan (*rosa, arte, honra, pagar*, etc.).

Euskeraz sarri ikusten da horrelakorik:

a) Sudur-hotsetan, silaba-bukaeran, hitz-barruan nahiz azkenean. Aski da, beraz, letra bakar bat erabiltzea, *n*, ohiturari segituaz: *ganbara, indana, antxu, zango* eta abar.

b) Orobat *r* (*argi*, *erdi*, *prestu* eta, Errongari'n izan ezik, *ur*, *hur* eta abar). Hemen, *r* soila erabili izan da hitz-barnean. Azkenean, ordea, delako morfonologiak bereizkuntza eskatuko luke: *paper-a*, *zer-a*, baina *ederr-a*, *izarr-a*, direnez gero, *ederr*, *izarr* idaztea. R samurrarekin bukatzen diren hitzak urri ditugularik, ordea, gehienek bestelakoak bait dira, merkeago dirudi, eta begientzat atseginago, *r* bakarra erabiltzea horietan ere. Ez nuke deus aldatuko orain arte bestela egin izan balitz, baina ia erabat *hamarrak* eta *hamar* idatzi denez gero, gauzak dauden daudenean uzteari hobe deritzat.

c) *p/b*, *t/d* eta *k/g*-ren arteko bereizkuntza ere deusestatu ohi da zenbait hotsen ondoren, batez ere (*t*)/*s*, (*t*)/*x* eta (*t*)/*z*-ren hatzean: (*hitzak*) *hizpidea* (*ekarri*), *harizt(o)i*, *lokarri*, etc. Ez dago hemen, ene ustez, lege gogorrik ezartzerik, *bereizgarri*, *ikusgarri* eta antzekoak arras hedatuak bait daude. Guztiarekin ere, esan ditekete, kontseilu-moduan, hobe litzakeala, dudakoetan, erregela hori kontuan edukitzea; *Aizkorri* Gipuzkoan esate baterako, hobeki dagoela *Aitzgorri* baino. Ez dugula, hots, etimologiaren zaintzaile izan behar horrelakoetan, baizik eta mendeen joanak errotu dituen hots-legeen aldeko.

d) Xixtu-hotsekin, sibilanteekin, ere ba da horrelakorik, *Aizkorri*/*Aitzgorri*-k erakutsi digun modura. Lehenik, egungo egunean, euskalkirik gehienek, guztiek behar bada, ez dute *tz/z* eta antzekorik bereizten silaba bukaeran, silaba hori hitzaren azkena ez baldin bada (*apaiz/appez*, baina *arrats*, *zorrotz* eta abar maizago): horietan, *z*, *s*, *x* soilki idaztea hobe, betiko modura (*hotz*, baina *hoztu*, *huts*, baina *hustu* eta abar). Silaba-aitzinean, berriz, *n*, *l*, *r*-ren ondoren, *ts*, *tx*, *tz* ebaki ohi da gehienik orain (*entzun*, *altzo*, *altxatu*, *hartz*, *saltsa*, *suntsitu*); *r*-ren ondoren, halarik ere, ez dut uste erregela hori zorrozki betetzen denik alde guztietan.

e) Sibilanteei gagozkiela oraindik, ba da bereizkuntza nabarmen bat euskalkien artean. Guztiek, nik uste (zenbait hitz bitxi eta bere gisako ken baditez), *z* eta *s* erabiltzen ditugu soilki hitz-hastean. Guk, ordea, *tx* nahiz *x* erabil dezakegu, hitzaren indarrari dagokionez (*tximist*, *txori*, baina *xamur*, *xuxen*); beste zenbaitek, berriz, *x* bakarrik. Norbaitek besterengana makurtu behar balu, zuzenago litzake agian guk besteri amor ematea.

5. *Z/s* (*tz/ts*) bereizten ez dakitenek besterengandik ikasi behar dute, idazteko behintzat, bereizkuntza zuzena. Hauzi hau larrienik Bizkaian eta Bizkai-inguruan gertatzen da, han baizik erabiltzen ez diren

hitz eta formekin. Kasu horietan, Bizkaian bertan bilatu behar da egia, hau da, hots horiek ederki bereizten zituzten bizkaitar idazle zaharretan: *deutsat*, *deust*, *deutsut*, beraz, baina *deustazu*, *zoru*, etc.

6. *H*-rekiko hauzian ere, oraingo joerari segituaz, Baiona'ko erabakiak har ditezke oinarritzat. Bide horretan barrena abiatuz gero, honela ikusten ditut nik mailak, premiazkoenatarik hasirik:

a) Letra hori bi vokal berdinen artean erabiltzea dugu beharrenik, urrutiegi gelditzen bait dira bestela bata bestearengandik *ahari* (*aduri* eta abar) eta *ari*, *mahai(n)* eta *mai*, *zuhur* (*zugur*) eta *zur*, etc. Bi vokal berdinen artean, noski, *behar denean eta behar denean bakarririk*. Beraz, adibidez, *h* gabe *semeei*, *gazteen*, etc.

b) Bi vokalen artean, zein nahi direla, gero: *aho*, *ahur* (eskukoa), *behar*, *behor*, *bahe*, *bahi*, *lehoi(n)*, *ohe*, etc. Behar denean, noski, hemen ere, eta behar den lekuetan: *nahiz* 'arren, ba... ere', baina *naiz* 'sum', *ahur* baina *haur* 'ume' eta abar. Horrek, gutxienez, erakutsiko digu, nahiz *h* zenbaitek irakurriko ez duten, zenbat silaba behar dituen izan euskal-hitzak.

c) Batasunera bagoaz, ez dezagun sekula erabil vokal artean *g* eta antzekorik (*r*, *d*, etc.) horrelakoetan: *ehun* '100', ez *egun*, eta, *leihor* (*zeihar*, etc.) ipintzen ez badugu ere, *lehor* bederen, beinere ez, ordea, *legor*. Eta are gutxiago *legun* *h*-dun euskalkietako *leun*-en ordez.

d) Hits-hastean, hirugarrenik: *hats*, *hede*, *hitz*, *hots*, *hotz*, *huts* eta abar. Premiazkoa dugu, horretarako, hiztegi ortografiko labur bat, dudako hitzen idazkerarekin. Eta *h* hori ez dedila *abc*-ordenan kontuan har; bestela gure aldekoek ez bait lukete jakingo hitzak non bila.

e) *H*-rik ez da idatziko itxitura osoa duten kontsonanteen ondoan (*aphez*, *athe*, *ekharri*, etc.). Baiona-n erabaki zenez, ezta ere bestelako kontsonanteen hatzean: *erho*, *belhar*, *unhatu* eta horien gisakoetan.

f) Ezta ere, berdintsu dena, diptongo-ondoan: *aien*, *auen*, *oian*, bada, ez *aihen*, *auhen*, *oihan*. Izenen deklinazioan ere horrela jokatzearabaki bait zuten Baionan: *edozein gaietan*, esate baterako, *edozein ibarr-e-tan* bezala, ez *edozein mendi-tan*-en eredura. Egia da, batetik, ez dela hori beti izan antziñako jokabidea, *Bizkaian* izan bait da beti, baina *Bizkaitik*, *Bizkaira*, etc., eta, horrezaz gainera, ez dugula guk horrela jokatzeko *-(r)ik* atzizkiarekin. Gure artean, eta lehen alde guztietan dirudienez, ez da, ez, *etsairik* eta antzekoak idatzi dira; beste

aldekoek, berriz, *etsayik* idazten bide dute, kontsonante ondoan bezala, y letra horretarako gordeaz.

Kasu horietako *h*-ri buruz, gauza bat eduki bear dugu gogoan: ez ditugula, horrelakoetan, silabak berdin bereizten euskaldun guztiek: batzuek *er-ho*, *ai-hen*, etc., besteek *e-ro*, *a-ien*, etc.

7. Kontsonante horien (*l*, *r*, *n*) eta diptongoen ondoan *h*-rik ez idaztea erabakiko balitz, eta oraindik hobe hauzia erabaki baino lehen, gogoan eduki behar ditugu hitz elkartuak (*oinhatz*, *onhartu*). *Hartu* baina *onartu* ezartzea ez legoke ongi, batetik, eta *onhartu* bai baina *unhatu* ez, ezta ere, beste alde batetik.

Hitz elkartuen eragozpen hau berau agertzen zaigu gorago (4, b) aipatu dugun hitz-azkeneko *-r* gogorrarekin, *itur aldean*, *itur-aldean* edo, nahiago baldin bada, *iturraldean* idatzi bearko bailitzake, *gor*, baina *gorraire*, *gorreria* eta abar.

8. Direlako hots bustiez, hau esan diteke: arras leku gutxi gelditzen zaiela, daramagun bidetik bagoaz. Batasunerako onenik, bide honi deritzat:

a) Idatz dezagun, gutxienez, *iñ* eta *ill*, *ñ* eta *ll*-ren ordez, hitz adierazkor (*expressif*) horietakoak ez baldin badira, beintzat (*-ño* atzizkia daramatenak eta): *baiña*, *baiño*, *oillo*, etc., ez *baña*, *baño* eta *ollo*. Hitz-azkenean, gainera, beti *-in*, *-il*: *gain*, *zail*.

b) Hobe, ordea, *il*, *in* idaztea soil-soilik, aski bait litzake hori edozein ohar dedin *i* hori dela medio, bere euskalkian, hurrengo *l* eta *n* bustiak direla: giputzen artean, esaterako, *ibili*, *baina*, *gainetik*, *laino*, *min-ondo* idazten dena *ibilli*, *baiña*, *gaiñetik*, *laino* (edota *biña*, *gañetik*, *laño*), *miñondo* irakurri ohi dela.

9. *J* idatzi behar dugu, noski, beti bezala, oraingoz nork bere moldera ebakitzen duela: *jakin*, *jende*, *jo*, etc. Halaber *birjiñu*, *ebanjelio*, etc. Ba dirudi, beraz, kontsonante-ondoan *dd*-ren ordez ere erabil ditekela, beste aldekoek egiten duten gisan: *onjo* = *onddo*.

10. Antzinako hotsa *x* denean (antzinakoa Euskal-erri osoan eta egungoa hainitz eskualdetan), *x*-i lotu behar gatzazkio, batasunera bagoaz: *axola*, ez *xjola*, etc.

11. Puntuazio kontuan, inguruko enparetsuan ibiltzea aski genduke, ezaugarri bereziak (koma goratuak eta) baztertuaz. Gai batean gaude autatu beharrean, eta nik ? eta ! esaldi-azkenean erabiliko nituzke, horretan frantsesa gainerako Europa-ko hizkuntzekin bat datorrenez gero.

12. Apostrofo delakoa (') hobe litzake hotsen (letraren) bat «jaten» dela adierazteko gordetzea: *t'erdia*k eta abar. Gainerakoan, - ego-kiago dator bereizgarri bezala.

13. Izen propioetan aurrenik: *Axular'ek*, *Orio'n* baino *Axular-ek*, *Orio-n* hobe. Halarik ere, ba dirudi bereizkuntza hori ez dela beharrezkoa, beti behintzat. Ez bait dakigu, maiz aski —nik behinik-behin—, non berezi behar diren: batzuek *Paris-en* idatziko genduke, besteek *Parise-n*. Eta artikuludun leku-izenetan, non? *Iruine-an* ala *Iruinea-n*, *Bizkai-an* ala *Bizkaia-n*? Izen propio ezagunetan ez da, bada, premiazko bereiztea (*Axularrek*, *Orion*, *Parisen*, *Bizkaian*, etc., zilegi delarik); idazleak egoki baderitza, ordea, bereiz dezake, irakurleari lana erraz dakion, batez ere izen arrotzetan: *Scott-ek*, *Piaget-ek*, *Calmette-k*, *Bremen-en*.

14. Izenak artikulua erantsia badarama, itsuski dirudi bereizkuntzak gehienetan: *Jaungoikoak* edo *Jainkoak*, *Euskal-herrian*, *Euskal-herritik*, etc., ez *Jainkoa-k* edo *Jainko-ak*, etc., zenbaitetan ikusten denez.

15. Hitz-artean nahiz hitz-zatien artean daude istilu larriak. Zenbait aipatuko ditut, adibide antzera, gaia erabil dezagun:

a) Honako hau dago garbienik. Bestetan ere bai, baina batez ere aipamenetan (gramatikazkoetan eta), hitza *usatu* beharrean aipatu edo izendatu besterik egiten ez dugunetan («*Homo*» est *dissyllabus*, etc.), premiazkoa dugu zerbait zatiak bereizteko eta erabat juntatzeko: «*luze-ri-tu* atzizkia eransten bazaio», «*x-en* ordez *x'* + *a* ipintzen badugu», «*Eus-ke-ra-tik* hartu dugu artikulua hau», eta abar. Horietan, izen propioetan bezalatsu, baina nora-ezean oraingoan, - erabil diteke, bereizgarri naiz juntagailu bakartzat.

b) Baiezko eta badaezpadako *ba* (*bai*, *ba da* / *baldin bada*) bitara idatzi behar ote genituzke, gaztelaniazko *solo* eta *sólo*-ren gisan? Gisa horretako bereizkuntzak erraztuko dute agian irakurlearen lana; haatik idazlearena gehituaz. Beti batera egitea litzake errazenik eta, *ba* horrek

ondorengo hotsik aldatzen ez duenez gero, beti elkaturik idaztea: *bai*, *badator* eta *baldin badator*.

c) Ez eta *bait*-ekin nola joka? Ez dut hemen argi ikusten Baiona-koen arrazoia. Biek aldakuntza berdintsuak eragiten dizkiotenez gero darraienari (*eztu* : *baitu*, *etzuen* : *baitzuen*, *eluke* : *bailuke*, *enizuke* : *bainizuke*, etc.), ba dirudi biak berdin erabili behar genituzkeala: biak loturik ala biak askaturik.

d) Askaturik erabiltzeak bi alde gaizto agerian ditu. Simetria, batetik, ez da osoa, *bai du* eta antzekoak idatzi ohi bait dituzte bai etxe-ko eta umetandikako ez dutenek (Gipuzkoako Beterritik hasi eta sartalderunzkoak), baita ere, XVIII-garren mendez gero edo, Bidasoaz haraindiko zenbait idazlek. Beste aldetik, berriz, eta are okerrago, *ez du*, *ez zuen*, etc., ebakitzea (aoz esatea!!) dotoreagotzat hartu du zenbaitek. Eta, letrak duen miragarritzko indarra lagun, beldur naiz ez ote litzakean, askaturik idaztekotan, mintzaera hori nagusituko gure artean.

e) Elkaturik idaztekotan, ordea, duda-mudakoak ugari sortuko lirake: *eluke*, *enuke* ez da non- eta noiznahi idatzi, *baikabiltza* gogor irudituko litzaioke bati baino gehiagori, eta abar. Hizkuntza idatziari dagokionez, nik uste, hobe litzake, oro har, ez eta *bait*, biak, askaturik ezartzea, *bait*-en ondoan *bai* ere zilegi dela adieraziaz.

f) Lehen ere ahotan hartu ditugun hitz elkartuak, bereizi behar ahal dira ala ez? Ingeleseztan ere maizegi gertatzen den bezala, ikus ditezke gure artean, elkarrengandik hurrun ez dabiltzala, *elkarritzeta*, *elkar-izketa* eta, agian, *elkar izketa*; *hitzegin*, *hitz-egin* eta *hitz egin*; *dirugose*, *diru-gose* eta *diru gose*. Ez dirudi hemen (eta orobatsu puntuazio gaietan) erregela zorrotzik ezar ditekenean. Honelako zerbait, gehienez ere: 1) hitzaren sortzea urruti dagoenean, zatiak ez banatzea hobe (*amuarrai(n)*, etc., *otordu* edo *oturuntza*, *galbide*, etc.); 2) zati horiek batzuetan berezirik agertu behar dutenetan, nahi-ta-ez, askaturik idaztea hobe: *hitz egin*, *hitzik ez du egin* esaten denez gero; *on egin*, *ez dio onik egin* esaten bait da, etc.

g) Aditzarekin, esaldiaren buruan, doazen atzizki batzuek ere lanak ematen dituzte. *Jainkoak agindu duenez gero(z)* idazten dute batzuek, eta *duen ezker(z)* besteek: lehen partiketa zaharragoa da, noski, eta zentzuari hurbilxago lotzen zaiona, baina, gureganatzen badugu, *atzoz gero(z)* ere idatzi beharko dugu, ez *atzo ezker(z)*.

h) Bestea Goierri eta Bizkai-aldeko *-ta (-da)* da: *aserretuta etorri da*, batetik, eta *ez du egin*, *ez daki-ta*, bestetik. Lehenbiziko horrek badu kide zaharragoa eta hedatuagoa, noski (*haserreturik*), eta, erabiltzekotan ere, beti bezala hitz batean idaztea aski dugu. Bigarrena (*ez daki, eta ez du egin. Ez daki (e)ta, ez du egin. Ez du egin, ez daki (e)ta*), nahi bada, aparte ere idatzi diteke.

III. HITZEN FORMAZ. *Antzinako euskal-hitza*

1. «Euskal-hitza» ez da hemen, behinola Euskaltzaindiak erabaki zuenari gagozkiola, aspaldidanik euskaldunok darabilgun hitza baizik, datorren lekutik datorrela.

2. Antzinatasunak ematen dio soil-soilik hitz bati jatortasuna. Azken-iturburuen ardura hiztegi etimologiko bati dagokio, ez hizkuntza ahoz nahiz izkribuz darabilenari. Mintzabide eta adierazpide da honentzat hizkuntza ez historia eta prehistorietako har-emanen jakinbide.

3. Batasunik baldin bada gure artean gai honetan, hots, hitzen bat euskaldun guztiek edo gehien-gehienek badarabilte, hori da, besterik gabe, onhartu behar duguna.

4. Batasunik ez denean, bi moldetakoak izan ohi ditugu desberdintasunak: edota 1) alderdi bateko eta besteko hitzek ez dute itxuraz elkarrekin zer ikusirik (*ahaide* eta *askazi*, *ate* eta *borta*, *belar*, *boronde*, *bekoki* eta *kopeta*, *etorri* eta *jiri*, *irten* eta *jalgi*, *dai(ke)*, *dezake* eta *diro*, etc.), edota 2) erro batekoak izanik, badute elkarren eitea, elkarren senide dira, baina hots-aldaketa bereziek saiestuak (*barri/berri*, *bertze/beste*, *erran/esan*, *hertsu/itxi*, *heuragi/ugari/jori*, *irten/urten*, *itxi (etxi)/utzi*). Bada legeren bat bigarren hauetan: *arrazoi(n)*, *arrazio* eta *arrazu*, esate baterako, ez daude bakarrik, bukaerako desberdintasun hori berori (*-oi(n)/-io/-u*), euskalkiari dagokala, gisa berean agertzen bait da beste zenbait hitzetan (*arritoi(n)/arratio/arratu*, etc.).

5. Lehenbizikoetan (eta ez hain errazki besteetan: ikus, haatik, *ugari/jori* geure eskualdeko idaz-lanetan) berez ditekian gauza da guztiez baliatzea, Azkue'k eta nahi zuten gisara, bakoitzaren adiera, zentzua eta esan-nahia geure oldearen eta gogoaren arabera mugatuaz: erabil dezagun *aurkitu*, adibidez, galdu zitzaigun papera berriz hatzematen dugunean, eta *eriden* (edo *idoro*) lege ezezagunen bat, fisikan edo, as-

matzen badugu. Baina ez da aski nahi izatea, ahal izatea ere beharrezkoa bait da. Honelako mugaketak, egia, egunorokoak dira egiunez eta tratuz finkatzen diren (zati-)hizkuntza artifizialetan, hau da, jakite- eta teknika-hizkuntzetan, baina ez dira gertaera usuak hizkuntza bizi eta naturaletan. Haietan ere, eskolak eta landatu eta sendotu behar ditu.

6. Euskaltzaindiak ezin arbuia dezake euskal-hitzik, ez hangorik ez hemengorik, ez zaharrik ez berriagorik. Nahiago ditu bizi-bizirik dirautenak zaharkituak baino; gehiago erabiltzen direnak eta zabalago hedatuak daudenak. Aberastasunari begira dago beti, garbitasunari baino areago.

7. Euskera idatziaz ari geranez gero, hedadura zabalago hori hitzek *euskal-literaturan*, *euskal-irakurgaietan*, duten eta izan dutena da. Oraindik orain zenbaitek hain gogoko izan dituen hitzak, xoko galduren batean baizik, diotenez, erabiltzen ez direnak (*adei*, *dedu*, *jeben* eta horien kideak), ez dira gauza euskal-literaturan (hots, euskera idatzian zabalduenekin burrukan hasteko.

8. Elkarren itxuraldatze besterik ez direnetan, zenbait iritzi har ditezke oinharri, bide garbirik maizegi ikusten ez bada ere:

a) Zenbait aldaera —aski eta gehiegi dira— besterik gabe baztertu beharrak dira euskera idatzian: *biar*, *bier* 'behar', *biño* 'baino', *abitu* 'abiatsu', *zun* 'zuen, zuan' *ero*, *eo*, *o* 'edo', *ixen* 'izan', *abua* 'ahoa', *uetu* 'ohatu', etc. Horrelako dialektu-formak gehienez ere har ditezke jatorrizko eskualdean duten adiera berezian: *itzal*-etik datorren *itzel* 'bere biziko', gaztelaniazko *juerga* (= *huelga*, formaz) edo frantsesezko *rescapé* bezala.

b) Jatorragotzat maizegi hartu izan ohi diren laburpenak, oro har, arbuigarriak dira, eskualde bakoitzak bere gisara egiten bai ditu: antzinako *legez*, Bizkaitik kanpora ere bizi zena eta oraindik ulertzen dena, *lez* (eta ttikittua *letxe*) bihurtu da, Bizkaitar ez direnen kaltean ez bait dute hor lehen ikusten zuten *lege*-a ikusten. Horixe gertatzen da Zuberoako *-r-* askorekin eta, alde guztietan non gehiago non gutxiago, vokal-arteko *b*, *d*, *g* eta *r*-ekin batez ere (*nipe*, *nik e*, *nik (b)ere*-tik, etc.).

c) Euskalki guztiek (euskerak berak, horrenbestez) egin dituen aldakuntzak, nahiz modua ez beti arras berdina izan, dira, hain zuzen, onhartzekoak: *arima*, beraz, antzina bakar-bakarrik agertzen dena, ez *animaz*.

d) Forma zaharrago eta berriagoen artean, zein zein den nabari denean, zaharragoei dagokie nagusitasuna. Batzuetan, haatik, zaharrak zaharregiak dira (*azeari*, esate baterako), eta beste batzuetan elkarren etsai agertzen zaizkigu zahartasuna eta jatorsuna, euskal-forma berezia (*probetxu/progotxu/protxu*).

e) Hitz hanitzetan, erdal-etorkikoetan gehienbat baina horietarik kanpo ere bai, maiz arkitzen da hitz-buruan honelako aldaera: *b-*, *d-*, *g-/p-*, *t-*, *k-*; orobat hitz barruan, *l* eta *n*-ren ondoren. Hobestekoak dira, ene ustez, hori izan bait da noiz euskeraren isuria, *bake*, *barkatu*, *bekatu*, *bike*, *daratulu* (-*uru*), *dolare*, *dorre*, *gipirio*, *gerezi*, *gapelu* eta abar, *p-*, *t-*, *k*-dun kideen aldean; era berean, *aldare*, *denbora*, *jende*, -*mendu* hobe, *altara*, *denpora*, *jente*, -*mentu* baino. Hori, jakina, azkeneoak txit zabalduak ez daudenean: ezin has gaitezke berriz *baradizu* edo *dipula* idazten.

f) Aldaera-sailak (sail luzeagoak edo laburragoak, baina sailak bait dira beti) luzaz eta banan-banan begiratu behar lirake: oraingoz ez dugu gehienetan oinharriarik aski erabakiak hartzeko: bilduak eta sailkatuak daude zenbait liburutan (neronen *FHV*-n, esaterako, bestetarako egin banuen ere). Horrela *honek/hunek* eta horiei dagoztenak, *bertze/beste* (*uso*, agian, aukeratzekoa litzake *urzo*-ren kaltetan), etc., eta, batez ere, antzinako -*n*- batek sortu dituen itxuraldatze ugariak: *ardao*, *ardo*, *arno*, etc., *liho/liñu*, etc., -*ai*(*n*); -*ae*, -*ai*, -*ain*; -*oi*(*n*), -*io*, -*u*; -*ino*(*e*), -*io*, -*ione*, (*n*)*ehor/inor*, eta beste hainbeste.

g) Bazter-euskalkien forma bereziek esku argala dute besteen aldamenean: (*errazoe*), *arrazoi*, *arrazoin*, *arrazio* eta *arrazu*-ren hauzia bakun ditekera Zuberoako *arrazu* kenduaz (Nafarroa garaieko *arrazio* ere bai, ez bait du hedadurarik aski euskal-irakurgaietan. Badirudi, beraz, bazter-euskalki horiek makurtu behar luketeala zenbait alditan erdikoan alde, hala nola hitz hauetan: *barri*, *ultze*, *ukuzi*, *bühür* (*bior*), *sento* (*sonto*), *uzen*, etc./*berri*, *i*(*l*)*tze*, *ikuzi*, *utzi*, *bihur*, *sendo* izen, etc.

h) Bazterrekoak bat datozenean, berriz, indar gehiago dute erdikoek baino: *burdina*, adibidez, hobe Gipuzkoako *burni*(*a*) baino.

9. Nolanahi den, hots-berezkuntzaren bat zenbait eskualdetan galdua denean (*z/s* Sartaldean, *r/rr* Zuberoan, *a/e*, *i* eta *u*-ren ondoan, han-emenka, etc.), horko idazleek ere ez lukete baztertu behar izkribu-ahoz egiten ez duten berezkuntza.

10. Erderatikako hitzetan ageri da nagusi, bestetan baino areago, nahaspila larria. Bi arrazoigatik, noski. Etorki bereko bikoteak (irukoteak, etc.) maiz ditugulako (*arima/anima*, *goilare/kutxare*, *kanpae/kanpana*, *zeinu/sinu*, etc.), eta berdintsu zaiolako zenbaiti, arrotzak direlakoan, hitz horiek batera nahiz bestera erabili, euskal-hiztegiatan ere ez bait dira sarritan agertzen.

11. Hitz horiek, ordea, besteak bezain euskaldunak dira eta besteak bezain premiazkoak ditugu. Forma ere ongi erabakia behar dute, bada, izan, ez nolanahikoa, xehetasun guztietan: azken -a berezkoa duten ala ez, bukaera -o ala -u den (*artikulu*, *minutu*, baina *kutoliko*, *soldadu/-o*). *s* ala *z*-rekin idatzi behar diren (*zopa*, ez *sopa*, *zaku*, ez *saku* edo *sako*, etc.).

12. Beharrezkoa dugu, bederen, hiztegitxo bat, ia ortografiarekikoa huts-hutsik, nahi-ta-ekzko badu ere hitzen esan-nahia laburzki adieraztea, zertaz ari den jakin dezagun. Orain idazten diren euskalkiak kontuan edukitzekoak dira, noski, batasun osorik ez duguino eta, euskera idatzia duenez gero oinharri, zenbait idazle hautaturen hiztegiaren gain eraiki behar litzake.

13. Oroit gaitezen beti euskalkiak gero eta gehiago bereizten ari zaigun mugaz, batez ere hiztegi-aldetik. Nahiz Lapurdikoa, adibidez, Giputzaren kide hurbilagoa izan hizkuntzalari batentzat Bizkaitarra baino, maiz aski baterago gatoz hitzetan Giputz-Bizkaitarrak Giputz-Lapurtarrak baino, erdal-giro batean bizi geraldako Ego-aldekoak eta bestean Ipar-aldekoak.

IV. HITZ BERRIAK

1. Hizkuntza bizia hitz berrien premian da beti: bere baitarik sortzen ditu batzuetan, besterengandik hartu besteetan. Bi bideak zilegi eta beharrezko dira eta nork taxutuko du alde z aurretik bakoitzaren neurria eta mugak? Euskaltzaindiak behinola esanak hontarako baka-rrik balio-zuen: ez dagoela hitz berririk sortu beharrik adierazteko euskal-hitz, zahar-jatorrak, erderatikakoak direlakoak, baztertzeko asmoz.

2. Euskal-hitzak sortzean, eta nornahik sortzen ditu mintzatzean, gogoan eduki dezagun beti, premia z gainera, gure hizkuntzaren moldea, beti izan bait dugu horretarako erraztasuna, hitz-elkartzearen bitartez,

batez ere. Nora-ezekoa du hizkuntzak sor-iturri horrek bizirik iraun dezan, bere izatean iraungo baldin badu.

3. Hitz-elkartze berrietan, eta orobat zaharren artean hautatze-koan, bi indar ari zaizkigu beti lanean. Eredu zaharrak, batetik, eta analogia delakoa, bestetik: *luze-k*, antzinako patroiarri segituaz, *luza-tu*, *luza-ro*, *luza-mendu* eta abar eskatzen du; analogiak, berriz, kidea ki-dearekin daramala, *luze*, nonahi agertzea nahi luke. Gehiegizkorik gabe, nik uste, lehenbiziko joerari eusten ekin behar genduke egin-ahalean, oraingo isuriak bestera bait garamazki.

4. Kultura-gaietan hartzaile —bestearen zordun, beraz— geranez gero, bidezko da, noski, hiztegian ere hartzaile eta zordun agertzea. Gogoetak gerok sortu bagenitu, ez genduke, gabiltzan bezala jakite-gauzetan eta, beste hizkuntzetan sortu dituzten hitzak itzuli nahian ibili beharrik. Gauden gaudenean, ordea, maiz nabaritzen dugu premia hori. Badu euskerak hitz-sorbide ugari, baina baita ere huts nabarmen bat bederen aldameneko hizkuntzen ondoan. Ez dugu (*des-* eta horren antzekoren bat edo beste kenduz geroz) aurrizkirik, latinezko *ad-*, *ab-*, *co(n)-*, *de-*, *dis-*, *ex-*, eta gainerakoen indarra bihur dezakenik. Erre-medio bat baino gehiago izan dezake huts horrek, baina ongi pentsatu behar litzake geroza gabe nola joka.

5. Bestetariko hitzak lehen hartu ditugu, eta ez dago beste biderik, aurrera ere. Hitz horien itxuraz, ordea, bi iritzi dabilta gure artean: itxura hori, etorkizkoa alegia, gorde nahi lukete batzuek egin-ahalean, frantsesaren arabera edo, eta itxura aldatzea, xinpletzea, gogokoago dute besteek, gaztelaniaren arabera.

6. Nik, egia esan, lehen bidea hartuko nuke arras ikasientzat ari bagina, baina ez da hori gertatzen. Xinpletasunera joko nuke areago, edo bide-erdia behintzat, *y*, *kh*, *th* (*psykhologia*, etc.) eta gisa horretako idazkerak baztertuaz.

7. Horiek, noski, izen propioetan behintzat gorde behar lirake (orobat, *c*, *qu* eta antzekoak). Beste hizkuntzetako izenen transkripzioa (letra berak usatzen ez dituzten hizkuntzetakoa) erabaki beharko da egun edo bihar, baina ez dugu hori lanik presakoena. Euskal-izenak berak nolakoak diren erabaki eta irakatsi behar genduke aurrenik.

8. Hitzei eta izenei dagokienez ez deritzat ongi mugaz haraindikoek egiten dutenari: *Mozku*, *zozializta* eta horien gisakoak idazteari.

Hor aho-hizkuntza (frantsesa) dabil nagusi hizkuntza idatziaren eta batasunaren kaltetan.

9. Nik hidezkotzat aitortuko nuke erderatikako hitz berrietan *v* gordetzea eta kontsonante-multzoak aldatu gabe uztea, nahiz ez zorrozki agindu: *vektore* eta *-logia* azken-buruz dutenetan eta antzekoetan, *g* gordeko nuke, bakoitzak bere erara esan dezan: *jeologia*, etc.. hobeak lirake beharriarentzat; ez, ordea, begientzat. Eta hizkuntza idatzia begiek jasotzen dute bestek baino lehenago.

V. MORFOLOGIA

1. Hemen morfologia dioguenan, forma hutsez ari gerala adierazi nahi litzake, ez formen balioez.

2. Bi sailetan berezi ohi da, gure gramatikan, morfologiaren eremua: izen-jokoa, deklinazioa, batetik, eta aditz-jokoa, konjugazioa, bestetik.

3. Izenari buruz, Baiona'ko erabakietan hain gogoan duten be-reizkuntza guk ere gorde eta indartu behar dugu, betidanikakoa eta alde guztietakoa denez gero: erabilbide bat duela izenak mugatzailearekin doanean eta bestea, oso bestea gero, mugatzailerik gabe dagoenean. Hori bait da gure artean, Gipuzkoan batez ere, idazle berriek ahortzi dutena: *zenbait gizon, edozein lekutan, bi mendiren erdian, zein ikaslek, ez du begik ikusi*, eta abar, alegia.

4. Horretarako, nahi-ta-ez, beharrezkoa da hitz batek azken-buruan daraman *-a* berezkoa duen ala erantsia jakitea. Eta duda-muda-koak ere badirenez gero, banan-banan agertu behar lukete dagokien itxuran euskal-hiztegi batean.

5. Ongi deritzat, erabat harturik behintzat. Baiona'n izenaren gainean erabaki zutenari. Dudakoenak, neure ustez, hauek dira: *men-dietatik* pluralean. *-tarik* aipatu gabe; bizidunetan, *-gan-ek baitan* (askaturik idatzia) behar luke aldamenean (*-gandik, baitarik*, eta abar), biak zilegi direlarik. Bizkaieraz, jakina, *-gaz* arras legezkoa da, beste eskualdeetako *-rekin-en* ordezeko.

6. Instrumental delakoa, nik uste, gordetzen saiatu behar genduke. Hor, formaz kanpora gabiltzalarik, adierazi behar litzake *ezpataz*

jo, adibidez, *ezpatarekin jo* baino garbiago dela; orobat, eta are gehiago, *ezpataz jo* eta *ezpataz* (= *ezpataren gainean*) *mintzatu* berdin esan eta esaten dela kasu hori bizirik zeukaten eta daukatenen artean.

7. Gogoan hartu eta eduki behar dugu, nahiz izenaren deklinazioa argi xamar dagoen, istilu larriak ditugula oraindik izen-orde edo izen-ordainekin. Erakusleak aipatuko ditut (*hau*, *hori*, *hura*, eta horien ondorengoak) gai honetan dauzkagun nahasketen oroigarri.

8. Goaz aditzera. Oraingoz, egia esan, ez zait iruditzen batasuna irispidean dagoenik. Forma-kontu hutsean ere, alde gehiegi dago bate-tik bestera: batzekotan, berea utzi beharko lukete askok, amore eman eta besterenera makurtu. Ez diot, ordea, horrenbestez, gauzak bertan behera utzi behar ditugunik. Zenbait presta lan eskura behar genituzke aldeaz aurretik:

a) Euskalki bakoitzeko (lehen aipatu ditudanetakoak edo) paradigma osoak. Baditugu, zatika eta apurka bederen, horrelakoak, baina astiro eta ongi miratuz aztertu behar genituzkeanak.

b) Paradigma horietan, hautatzea merezi duten formak izan bidez beti, ahal delarik, beste euskalkietakoetarik gutxien saiesten direnak: *ditu(z)*, ez *dauz*, *gaitu(z)* ez *gauz*, Bizkai-aldean, etc. Gipuzkoako (ez Gipuzkoa osoko, ez urrik eman ere) itano bitxia (*natxegok*, etc.), noski, zeharo baztertzekoa litzake.

c) Zahar eta berrien artean hautatzea ez da erraz, baina forma zaharrari, euskal-literaturan aspaldidanik erabiliari, begiramena zor zaio beti. Berriari berea ematen zaiolarik ere, arestiko berrikeriak (gure arteko *zetoztene*-ek eta) salatu behar genituzke, hobe-ustean dabiltzanak kontura ditezten.

d) Aditz-sistema ere, denboren balioa, ez da berdina alde guztietan, berdintsua izan arren. Gai horretan, ordea, itsu-itsuan gabiltza, nor bere euskalkitik irten bezain laster. Zenbait bereizkuntzari iraunerazten saiatzea alferlana litzake, agian, baina, halarik ere, ez litzake hori beti jardunbide zuzena. *On da* eta *on litzake*, adibidez, ederki bereizten ditugunez gero, zergatik ez gorde, galduxe dugunok, *egin dezake* eta *egin lezake*-ren artekoa (*dai(ke)* / *lei(ke)*, *diro* / *liro*)?

e) Aditza darabilgunean, beharrezkoak ditugu, gero eta gehiago, adizkiez gainera, «izenkiak» ere, hala nola *sar*, *sartu*, *sartzen*, etc. Lehenbiziko biak honelatsu erabiltzen dira bereizten diren lekuetan, eta

usario hori bizirik zegoen, nora-ezekoa ez bazen ere, bizkaiera zaharrean: *sar bedi, sar diteke, sar dedin, iraul beza, iraul dezake, iraul dezan*, baina *sartu da, sartu behar du*. eta abar. Hori da, hain zuzen, batasunerako bidea, neure iritziz, baina, batasunera nahi ez dutenek ere ikas bezate, bederen, noiz kendu behar diren *-tu eta -i* horiek eta noiz utzi dauden daudenean. Nahasmendura goaz bestela, ez batasunera.

9. Ez letorke kalte handirik oraingoz, beste puntuetan bateratsu bagentoz, aditz laguntzaile molde bat baino gehiago usatzetik. Egizta bait diteke aditz laguntzaile horiek isomorfoak edo direla euskalki ba-koitzean, eta euskalki batetik bestera ere bai beharrik: *diot-etik nion-era* pasatzeko era ederki erakutsiko genioke, buru-hauste gogorrik gabe, oraingo makina kalkulatzailer bati, eta orobat *deutsat-etik neutsan-era*, eta *diot-etik deutsat-era*.

VI. JOSKERA

1. Buru honetan sar ditezke bai sintaksisekiko bai estilistikarekiko hauziak: gramatika-formen balioa eta erabiltzeko moldea, hitz-ordena, esakerak, etc. Hor, bestetan baino areago, oinharri hutsetan gelditu behar, handik aurrera urratsik egin gabe.

2. Bistan dago, nahiz batasunaren aldeko formak berak legezko duten itsuran erabili, ez gerala euskeraz ari —euskera garbiz ez, behintzat— behar bezala ez badarabiltzagu. Halarik ere, euskera bizi delarik eta euskera bizi deino, ez du beti batean irauten eta ez du iraungo. Lege zaharrei egin-ahalean eustea da, noski, Euskaltzaindiaren eginbidea eta ez du amorerik emango ezin-bestean baizik. Euskal-autore gailenak ditu eredu eta, haien buruzko iritziak denborak gutxi edo gehiago aldatzen baditu ere, badu hor oinharri sendoa.

3. Maila edo mota bat baino gehiago daude euskera idatzian. Poesi-mintzaera landua dugu aspaldidanik eta orain ere lantzen ari zaizkigunak baditugu; bide bat baino gehiago badugu sail horretan eta ez zaio inori debekatzen bide berrietan barrena abiatzea. Orobat esango nuke, hainbestean ez bada ere, elkar-izketari dagokionez, aho-mintzarari lotuago ageri den elkar-izketari: teatroak, ipui-eleberriek erakutsi digute zer den eta zer izan ditekean.

4. Euskaldunik gehienak, hoberenak ez badira ere, M. Jourdain-en antzera mintzatzen geranez gero izkribuz eta geure iritziak, zuzenak nahiz okerrak, elkar-izketarik gabe agertzen ditugularik, euskal-prosa arruntaren izatea, egoera eta huts-beteak aztertu nahi genituzke, «gramatikatasunean» landaturik baina «gramatikatasun» soilean oinak itsasten ez zaizkigularik.

5. Nolabait esan, bi errenteriar desberdin aipatzea zilegi bazait, askozaz ere hobeki zekien euskeraz Xenpelar-ek nik baino: Xenpelar-en hizkerak, haatik, hain egokia izanik, ez du neretzat balio. Bestela eta erabatago esanik, sartaldeko hizkuntzetako prosa zenbait bidetan barrena ibiltzen ikasia eta trebatua da, latinaren ondotik, jakina, goragokorik aipatu gabe. Era berean, hainbeste ez bada ere, geure hizkuntza.

6. Ibilaldi horiek hizkuntza, edozein hizkuntza, arinago, zailuago, malguago bihurtu dute. Euskaldunok ez dugu, herri-gaietan izan ezik, kultura berezirik: mendeko gera, kultura-barruti horretan bizi gera. Ezin izan dezakegu, beraz, askatasunik hizkuntzaren aldetik: askatasun hori erdiets zitekean VIII-garren mendean, XIII-garrenean eta XVI-garrenean ere, bai oraindik, agian, ez, ordea, oraingoan eta are gutxiago hurrengoan. Latinaren, eta erabat sortaldeko hizkuntzen, kutsua geure bekokian daramagu. Aitor dezagun, onhar dezagun, eta goazen aurrera bide horretarik.

7. Egungo prosa, gaiak bereizten ez duenean, ez da hizkuntza batetkoa eta batena, nazio-artetkoa baizik: B. L. Whorf-ek «standard average European» deitu zuena. Euskal-idazlerik gehienek ere ez dute bestela jokatu. Ezin bazter eta arbuia dezakegu zor diegun hizkuntzaren lantzea, beti irabazle izan ez bagera ere.

8. «Euskal-usaia», «euskal-kutsua» deritzatena ongi dago, noski, euskal-gaiak darabiltzagunean, Euskal-herriko mendi-giroa irakurleari sumarazi nahi diogunean. Hortik kanpora, ordea, badirudi ur garbiaren pare behar duela izan behar bezalako prosak: inongo usairik, kolorerik eta zaporerik gabea. Euskal-kutsua badario, barren-muinetarik dario, ez axaleko edergarrietarik.

9. Hitz-ordenaz eta aurkitu diren legeak ez dira idazlea estekatzeko gateak, honen kemenak gehi ditzazketen lanabesak baizik, hitzen indar izkutua nabarmenduaz. Idazlearen eginkizuna erraz da adierazten, gaitz betetzen: hizkuntzari bere burua menderatuaz, hizkuntza menderatu, hizkuntz-legeen lokarriak eta trabak, airea hegaztiarentzat bezala, sostengu eta laguntza bihur ditezten.

Luis Mitxelena.

BATASUNARI BATZUK AGURKA

ETA BESTE BATZUK AURKA

Arantzazuko Batzarrera eldu ziren txostenen berri

Onelako Billeretan beti gertatu ohi den bezela, Arantzazukora ere eldu ziran idatziz bidalitako txosten edo komunikazioak. Etortzerik ez zuten jaun batzuen txostenak, alegia. Astirik egon ez zelako, denak ez ziran an irakurri; baiña lan oiek eldu zirela eta Batzordearen eskuetan gelditzen zirela, hori bai, batzarkideei jakinarazi zitzaien.

Amabi dira, guztira, artutako txostenak. Oietatik lau (Txillardegi, X. Gereño, J. M. Lojendio eta Iratzeder), batasunaz ari dira. Beste iruk bai batasunaren auzia eta bai «h» letrarena ere aipatzen dute (J. Mokorroa, Aita Onaindia eta Kamiñazpi). Beste iruk «h» letraren auzia astintzen dute (J. Etxaide, R. Murua, F. Krutwig). Euskera batuaren itzen auzia ikutzen du batek (Carlos Santamaría). Eta deklinazioaren auzia beste batek (Kerexeta).

Lan guztiak osorik ematerik ez dagoen ezkerro, bakoitzetik zati bat artzen da. Lanaren muiña edo ideia nagusia ematen duen zatia.

Euskera osotuaren beharra aipatuko dut... eman ez. (Txillardegi).

Nire ustez, derrigorrezkoa da... dagozalako. (Xabier Gereño).

Batasun billa gabiltza... egoki. (J. M. Lojendio).

Eskuararen batasunari buruz... guziek. (Iratzeder).

I.—Euskeraren etorkizunak... arte! (Justo Mari Mokorroa).

Euskera idatziaren batasuna... egingo. Or erabiliko dituzuten... maixu.

(Aita Onaindia).

Euskeraren batasuna... dabena. H ezelan be ez genduke... asteko moduan.

(Kamiñazpi).

Literatura-euskeraren batasuna irixteko... ere. (Jon Etxaide).

Nik ez diot «h» oni... baño. (Ramón Murua).

Bai Hatxetegi osoa eta bai literatur-euskararen verbu-formak ere bialdu zituen jaun onek. Azken puntu au kanpoan utzirik (ezpaitzan Batzarrekoa), hatxetegia argitaratzen dugu. Ahal... zuhurtzia. (F. Krutwig).

Antzinako euskal-hitzen... direla. (Carlos Santamaría).

Ikusi bat Garmendiaren... beintzat. (Kerexeta).

TXILLARDEGI

Euskera osotuaren beharra aipatuko dut lehenik. Behar hau behar gorria da: euskera bakar bat lortzeko premia guzizkoa. Negargarria ez balitz, farragarria litzake gure egoera, alde hortatik: gure huntan gaudeno, euskaltzaleok ez gera seriotan hartzekoak. Arinkeriak ez bestek proposa dezake oraingo hizkera-multzokeriari eustea. Literatura-hizkuntza osatu, ala euskalki guziak hil: hau da gure hautakizuna.

Neuri dagokidanez, berriz ere esango dut bestetan esandakoa: alegia, Euskaltzaindi'k erabakiko duena aldez aurretik ematen dudala aintzakotzat, eta nere aha-lean jarraituko eta jarraiaraziko dudala.

Arrisku bat dago, nere ustez, erabaki batzuk harturik ere: erabakiak gero eza-gutaraziak ez izatekoa; eta, hori aitzekia, lehengo modura ekitea. Hau gerta ez dedin bide bakar bat somatu uste dut nik: erabakiei zabalkunde haundia ematea. Aldizkarietan, euskal ikasguetan, edonolako erakundeetan, erabakiak azaldu behar dira, hortarako ikastaldiak herriz herri antolatuz esate baterako. Idazleen eskuetan dago erabakien indarra; beraz, egiñahalak egingo dira euskal idazleen artean oso bereziki, euskera osotua zabal eta itsats dedin.

Euskal Idazleen Alkartasuna aipatuko dut bigarrenik. Beste herritan egin dan bezela, eta Euskaltzaindia'ren eginkizuna ezertan trabatu gabe, oso egokia litzake Alkartasun hau egitea. Ez, nere ustez, idekiegia: Goncourt-Akademia, esate baterako, ohore bat da, eta ez frantsesez idazten dute guzien kopurua. Liburuak eta prentsa-artikuluak ugari eta zentzuz argitara dituztenen artean osatu beharko litzake. Alkar-aditurik lanegiteko gertu ez daudenak, jakiña, Alkartasun hortatik at utzi behar dira: Alkartasuna alkar-tasuna da, eta ez kota bat. Euskal idazle geran guzioi dagokigu Alkartasun hori xehetasunetan zertan datzakean aztertzea.

Eginkizunak, hortara, Euskaltzaindia'ren zuzendaritzapean antola litezke; baiña Idazleek lana bere gain hartuz eta banatuz. Ikastolako liburuak, irakaskintza hutsa dala-ta, gogotik hartu behar ditugu euskal idazle geran guziok. Euskaldunen zerbitzutan jarri behar dugu, eta ez euskaldunak gure zerbitzuko.

Euskaldun berriez ziñez arduratu-beharra aipatuko dut azkenik. Euskaldun berri horiek garrez beterik daude, baiñan ez dakite euskeraz, ez dakite ongi batez ere. Uxatu beharrean, bildu egin behar ditugu. Ez, jakiña, euskeraren jatorriasuna lardatzatuz; berentzako artikuluak eta lanak prestatuz baizik. On litzake, esate baterako, 3.000 hitzetako hiztegi osotu bat prestatzea eta argitaratzea; eta, astekarietan eta bestetan, mailla hortako sail bat idekitzea. Gauza bera esan behar da euskeraz irakasteko bidez: ondu egin behar dira, ikasleak egiazki euskeraz ikas dezan. Etxe-sail oso bat gertatu behar da azkar, eta beretan doharik hartu euskaldun berriak, hizkuntzaz jabe ditezten erraztasun guziak emanez.

XABIER GEREÑO

Nire ustez, derrigorrezkoa da Literatura euskeraren batasuna. Orain iñoiz baño geyago, izkuntza bat irauteko kultura bidean sartu bear da. Kultura ori idaztien, liburu bidez lortzen da, ta gure idaztien ediziñoak dialektoetan bananduta egiten badoguz, San Martin'ek oraintsu zabaldu dauan estadistika tamalgarria eukiko dabe ondorena, au da, 30 liburu eskas urtean, eta gañera ale gitxidunak eta nekez saltzen diranak.

Gure umeak Bayona'tik Tudela'raño ikasi dagiela euskal ikastoletan euskera batu ori. Nausiak, gabaz, euskera ikasten doazanean, ikasi dagiela euskera batu ori. Bertsolariak, abeslariak, diskoak, zabaldu dagiela euskara batua euren ekiñaldietan. Eta guk, euskaldunak gareanok, ikasi daigun euskera batua.

Nik aurretik onartzen dot Euskaltzaindiak zabalduko dauan literatura euskera batua, ta al dodan beste lan egingo dot bera zabaldu ta indartzeko, euskera ta Euskalerria orren bearrean dagozalako.

J. M. LOJENDIO

Batasun billa gabiltza. Aldez aurretik, ontzat ematen ditut, zuek artutako erabakiak eta nere iritzia jakin nai izan ezkeror, orra bera: Idatz-izkeraren batasunerako, Giputz euskalkira jo bear genuke danok. Gipuzkera idatzi, alegia. Ez gipuzkera osatu batean. Gipuzkera utsez baizik.

Azkue Jaunaren «Euskalerriaren Yakintza», bere «Ardi galdua» baño ulerterrazagoa da, bai gipuzkoarrentzat, bai gañerako euskaldunentzat. Euskalkiak alkarrekin nastu ezkeror, beren jatorrizko indar berezia galtzen dute, eta euskara dagon egoeran, orrelako sayoak, kaltegarriak izan ditezke. Arrizko aundikoak beñepein.

Zergatik gipuzkera, ta ez bizkaiera, lapurdiera ala naparra? Gipuzkera —Azkue bere Euskalerriaren Yakintzaren Itz aurrean dion bezela— «euskaldun geienentzat errazena dalako». Dana dala, obe nere iritziz, euskalki bat bakarrik artu, euskalki batzuek alkarrekin nastea baño. Obe, adibidez, bizkaiera edo lapurdiera, gipuzkera osotua baño.

H gora bera, naiko estabaida sortu da aspaldi onetan. Nere ustez, euskal idazleak, aukera osoa dute H erabilli edo ez erabiltzeko. Baña gipuzkera, edo bizkaiera, idatz-izkera orokorra autatu ezkeror, H erabiltzea ez litzake egoki.

IRATZEDER

«Eskuararen batasunari buruz lan egitea, eskual-idazlentzat egitekotik ederrena eta zailena...

Lege berriak asmatu-aintzin, orroitz ditela Laphitz, Duvoisin eta Diharasarri-ren eskuara klasikoak amaiten ziotela idaz-lan handieneri batasun zerbait.

Orroitz ditela ere batasun zahar hori garbiegizalek eta «ene xoko-moko»-zalek gal arazi daukutela. Eskual Herri osoa bezein zabaleko bihotza izan dezagun guziek».

JUSTO MARI MOKOROA

I. Euskeraren etorkizunak orren bearrezkoa duala diozue beraz «batasuna»? —«literario batasuna»? —*euskera idatziaren batasuna?*

Nik eztet bear gorri ori iñondik iñora ikusten; eta ain gutxiago berriz sumatzen nondik nora antola diteken gramatika-lege-zaleen eragifnez, erriak aintzakotzat artuko duan euskal-izkera berdindurik.

Berez bezela ba zetorren oraiñ-aspaldi zenbait euskal-izkeren alkar-artze edo alkar-kutsatze antzeko zerbait, erriak polikitxo on-artzen zijoana. «GAROA»-ren

euskera etzan giputzik geienena, baiña bai edozein giputzek gozotan irakurtzen zua-na. Gregorio Arrue-ren euskera etzan Gerriko-rena, ezta J. Bta. Agirre-rena ere. Urruzuno ta Lardizabal bakoitza bere bidetik zijoazen. Baiña zein giputzek etzuan batarena bezin errez ulertzen bestearena, bana izanagatik? Bakoitzak ba zuan bere gazi-goza eta bere edertasuna; eta banatsun orrek zertan egiten zion kalte giputz irakurleen izkuntzari? Ezertan ez. Baita Euskalki batetik bestera ere zailtasunak leunduko ziran ez-arian ez-arian, alkarren ezagutzaz.

Baiña, betoz orain indarraren aldeko *lege-jartzailleak*, erriak darabiltzan euskal-izkerak *naspillatzera* ta *biurrikatzera*, erriari bereak ez ditun bideetatik bultzaka joan-arazi naiean. Eta ni bildur, ez bataren eta ez bestearen eztan izkuntza nabar, pisu ta elkor orrek ez ote ditun gogoan joko euskaldunik jatorrenak, euskal-liburu ta paper guziak erabat zapuztutzeroaño.

Asko degu ortatik.

II. Bigarren auzia: *H-rekikoa*. Itz batez guzia edo geiena esateko: zer aurre-rapide dator letra ori gure alderdi oetako euskeratan sartzetik? Batera ez beintzat, nekez bederen ezerki irakurtzen duten giputz-bizkaitarrentzat. Azken urteotan argi-taratu diran zenbait liburu gozo («Ezkontza-bidean», «Arrate-ko Amaren altzotik», Aita Lino Akesolo-ren Salmoak eta abar) zenbat lagunek irakurriko zitun gure errie-tan H-zaleen elorritz eta sastrakaz josita argitaratu balira?

—«Bai, baiña gure liburuak eta gure kultur-artikuluak mugaz-arunzko euskal-errietan sartuko ziran...!»

A, gizajoak! Ango berri dakianik bat ezta izango gure alderdiotako liburuak H-z jantzi-ezkero, emen ez ta an arrapazka salduko dirala agustu txiki bat egiteko.

Beude, beude H guzi edo geien-geienak, letra ori gabe beren itzak arrotz egingo litzazkienentzat! Eta alde emendik, gure jendearentzat betegarri uts eta lanbidea ta zer-esana jartzeko bestetarako ez tiran dotorekeri oriek!... Oraingoz beñipein, gure izkuntza esturasunetik atera ta bere buruaz jabetzen asi dedin arte!

AITA ONAINDIA

Euskera idatziaren batasuna preminazkoa degu, ez ordea il edo bizikoa: ori barik ere, beste mutur batzuk lotuazi ezker, nire urtez, biziko da gure izkuntza zaarra. Alaere, komeni zaigu batasun-bidetik jokatzeari; gaur batez ere, bakoitza bere bidetik, lar bakarka gabiltzan une onetan. Azken urteotan istillu geiegi darabilgu euskal idazleok, bakoitzak bere iritzari oso setati eutsi naiean. Onetan, naiz-ta mingaieñ askatasuna eskatu, egitez geu gera guztiz jauntxu, ingurukoa ondo loturik kuki nai degunak.

Onako naste ta goraberak ez dira gaurkoak, aspaldikoak baizik. Oiartzun'go seme argi Migel Antonio Iñarra onela mintzatzen zan 1897'garrenean ere: «Gaur gaur bezela, dena kirats gaizto batek joa dago, ta egoarekin pikua bezela, punpa punpa lurrera dator. Sinizkizunak, erriketa, iritziak... Alkartiak, agintedunak, mende-koak... pentsa bideak... zer ez? Denak, denak amilka datoz... Atzo batzuentzat arria zana, gaur besteentzat zuria da, ta bigar berriz denentzat beltza izain da, gero gorria, gero oria, gero... ezer ez: oiñik eztaukatelako». Ez, ez dezagun uste txori-kantuz ari danik oiartzundar apaiz gaztea, euskal idazkera batasunaz baizik. Beraz, ezta gaurkoa istillu au, kezka au. Euskaltzaindia bera ere, sortu zanetik, ortan jard-

na da. Ta 50 urte ontan batasunera jo degu, abiada aundiz jo ere; beste ainbeste urteren buruan, nik uste, gogo onez jokatu ezker, gauzarik askotan beintzat, batasuna egiña degu. Ta onan egiñiko batasuna degu ederrena, ez indarrez sartu-azia: euskaldunok ez gera indarrez ipiñitako ezer ere ontzat artzekoak.

Niretzat batasunik ederrena, euskera idatziz egitekoa noski, auxe litzake: Gaztañaga gazteak aste ontako ZERUKO ARGIA'n diñoana. «Askorentzat idazten dana —dio— tellatupe bakoitzeko bereizkuntzak baztarturik, denentzat ulergarri dan eran egin bear da... Baña ortarako, ikasi egin bear. Euskeraz ondo ikasi ez duana, nere ustez, ez diteke batasun-malla jatorrera igo. Batasunerako aukeratu diran era eta moldeetan ibilliko da, bai; geiagorik ez, ordea. Idazleok, euskera sustraitik eta sakon ikasten ez degun bitartean, ez det ikusten batasun-bide jatorrik. Bildur naiz, mami gabeko gain-azal otz eta illa gertatuko ez ote dan gure Euskera bateratua».

Ortik dator, egiazki, berezko batasuna, euskeraz sakon ikasi ta, euskalki estu batean ezezik, denentzat idaztetik. Euskalki edo dialektu asko dauzkagula? Baiña ondo begiratu ezker, ez degu oietan alde aundirik; askok uste baiño errezago zaizkigu, ta ikasi bearra degu, geurea ta ingurukoren bat beintzat, mintzatu ta idazteko giñoan ikasi ere. Pixkat saiatu ezker, etzaigu au orren aldatz-gora egingo.

Or erabiliko dituzuten puntu batzutaz ona nire iritzia.

I. OROTOGRAFIAZ. 1) *f* ez nuke nik asko erabiliko. Bizkaia'n oso gutxitan esaten degu *alfer*, alper ia beti. 2) *b*, ez naiz onen zale, mugaz onunzko izkelgietan batez ere; erriak oso gaizki artu du oraingo gazte batzuen moda ori; inguruko izkuntza askotan kentzen ari dira: italiarrak *Habana* ere *h* gabe idazten dute: *Abana*. Guk alere, iñoiz artzekotan, *bokal biren tartean eta itz berdin bi bereizteko*, ura (agua) ta hura (aqué) adibidez. 3) Idatzi beti bildur, ez bildurr; ardi, ez arrdi. 4) Idatzi *baña*, *zaila*; *bikain*, *zail*. 5) Apostrofo len onela zan beti; Oñati'ra, ez Oñati-*ra*; nik lenengoa erabiliko nuke, bigarrenak bere arloa duelako. 6) Bai, *ba*-daktik (ya lo sé); *ba*'letor (si viniene); ona da-ta (porque es bueno). 7) *v* -rik eztu euskerak.

II. ITZEN FORMAZ. Itz bakoitzari bere adiera ta zentzua ematen oitu bearrean gaude euskal idazleok. Ezin ezetsi dezakegu euskal itzik, ez angorik ez emen-
gorik, denak baitira eder. Idazleak edertzen du izkuntza ta guk ere ortan saiatu bear. Aditz-formak —*nuan*, *nuen*, *nun* deust, *daust*, *dautzu*, *deutsu*, ta olakoak—, itzen aldaerak —*biar*, *bigar*, *bier*, *behar*, ta abar—, laburpenak —*lez*, *legez*, *letxe* ta abar— iz-buruak —*pekatu*, *bekatu*—, errazoi, arrazoi-ta antzekoetarako *norma batzuk ematea* oso egoki litzake.

III. ITZ BERRIAK. Euskera itz berri premiñan daukagu, edo bere baitarik sortuak edo besterengandik artuak, naitaez bear ditu. Nire iritzia ontan auxe: 1) Euskal itz zaarrik ba' degu, auxe lenengo; 2) oraiñarte erabili diran itz asko, erderatikoak dira bakarrik, ez baztertu; 3) euskeraz errez dira itz berriak, griego ta alemanez bezin errez; beraz, beti ere, ulergarriago izango dira geure sor-iturritik artuak, griegotik eta abar artuak baiño; 4) besterik ezean, besteetara jo. Gaur, alaere, itz asko dauzkagu naitaez erderatik artu bear ditugunak, teknika gaietan gabiltzala baitik-bat.

IV. MORFOLOGIA. Izen-jokoari ta aditzari buruz, aski ederto idatzi zигun Azkue zanak bere MORFOLOGIA ederrean. Hura ikasi ta Azkue'k an dion bezela

jokatu bear degu euskal idazleok. Elitzake, alaere, gaitz etorriko norbaitek pazientziz liburu ua aztertu ta bertako euskal-izenari ta aditzari buruzko gauzarik bikaiñenakin xorta apain bat egingo ba'lu; guztion onerako izango litzake. Gai auetan Azkue ta Altube ditugu maixu.

V. JOSKERA. Onetan naikoa zabar gabilta azken urteotan. Baiña auxe degu, iritziak iritzi, izkuntza baten arima. Ta naiz guztitariko gaietaz jardun naiz geure erri barrukoetaz, izkuntzak beti bear du bere arima erakutsi; eleberri, ipuin, teatro, poesi ta antzeko lanetan batez ere. Pentsakera ta idazkera berriak, ederki datoz gure literaturan; baiña geure gogoia iñoiz ere galdu gabe. Idatzi dezagun beti bizi ta argi, joskera aratzean.

Onenbestez, ar zazute denok nere agurrik beroena.

KAMIÑAZPI

Euskeraren batasuna euskalkien eriotza da. Gaztelar berba egiten dabenen desbardintasun apurrak jendea eskola ikasten joango dan neurrian aldendu egingo dira. Erdaldun eskolatu guztiak bardin berba egiten dabe.

Euskeria bizirik irauteko biarrekota da ikastoletan danari irakastea; eta euskera batuan irakatsi ezker denporiagaz beste euskalkiak il egingo dira.

Ta beste itauna: Agirre'tar Txomin abadea moduko idazlerik Bizkaia'n sortuko balitz KRESALA'ren balioko libururik ez idazteko neurriak artu biar doguz?

Batasunik ezak ez dau euskerarik galdu ta batasunak, beste barik, ez dau indartuko.

Euskeriaren batasun kontua ardura andiagaz artu biar da. Danontzat aukeratu edo moldatu leiteken berbakeria askorentzat gaitxa izan leiteke.

Ta ori atzerabidea izango litzake. Ez da atsegin izaten ulertzea kostatzen dana irakurtea.

Ez gara sakonegi sartu biar batasun bidean. Azalian be badago alkartu biarra naikoa, zer konpondu ugari. Ortixek asi gaitzean ba.

Aditzari ezelan be ez geunskio ikuturik egin biar.

Baiña nire modukoen borondatearen gaiñetik euskeraren batasun bidean sakonkiro ekitea batzarrak erabagiko baleu euskalkiren bat oñiarri lez artzekotan gipuzkera izan bedi. Auxe da erdi inguruan dagoana ta geienak itz egiten dabena.

H ezelan be ez genduke erabilli biar Bidasoa emendikaldekoak. Angoakaz batasuna egitearren emengoen artean banatze ta asarrerik ez daigun sortu.

Gaiñera eragozpenez (difikultadez) idazlea betetzea litzake ori. Bialdu dauskuezen batzarrerako gai orrietan ikusten da ederki *H* nun jarri eta nun ez jakitea zelako gatxa dan. Nire burua ez dago orain naste orreik ikasten asteko moduan.

JON ETXAIDE

Literatura-euskeraren batasuna irixteko, denok dakigun bezala, punturik nagusienetako bat da, noski, «h» letra honartu behar ote dugun ala ez. Puntu hontan akort jartzen baldin ba'gera euskal-idazleok, esan diteke, iñolaz ere, euskal-ortografiaren batasuna beñepein iritxi dugula eta uste dut garaia dela euskaldunok ortografian bederen bat etorri gaitzen.

Bañan, ortografiaren batasuna iritxiko baldin ba'dugu, premiazkoa da, Bidaso'z bi aldetako euskaldun guztiok «h» letra honartzea ala gaitzatea. Iñork ez beza uste, ordea, bazterretan aditzen eta irakurtzen ari geran bezala, batasuna izango dugunik, Bidaso'z goikoek «h» erabiltzen dutelarik eta guk atea ixten diogularik. Azkenburu edo konklusio hontare irixteko jai du gure Batasun-Batzarrak.

Eta puntu hontara iritxita gauza bat dago argi ta garbi: Iparraldeko gure anaiak ez dezakete baztertu oguzten duten letra bat, hori egitea euren mintzaira arimari zati bat erauztea bailitzake eta, bestalde, guri «h» horrek eztingu batere kalterik egiten, baitipat gogoan edukita eskola espñoletan hazi geran euskaldun guziok «h» mututzat daukagula. Beraz, hemengo euskaldun batek «hacer», «hijo», «ahí», irakurtzeko eragozpenik ez baldin ba'du, eztezake eduki ere, «hau», «hartu», «behar» irakurtzeko.

Orain artean, Bidaso'z goitiko gure anaiak eman dute amore ortografia kon-tuan, batasunaren amodioz. Uste dut, bada, garaia dela, behin bederen, geuk eman dezagun, batasunaren amodioz ez-ezik, Bidaso'z handiko gure anaien amodioz. Izan ere, guretzat «h» hori honartzeak ezpaitu batere eragozpenik eta iparraldeko gure anaientzat gauzatzat mingarriena litzake hortara beharrita arkitzea.

«H»ren kontra dauden Bidaso'z beheitiko euskaldunei eta batez ere ene anai giputzei, nahi nieke pentsa-erazi euskera ezte la gipuzkera, Gipuzkoa'n kaskaezurre-raiño sartuta baitaukagu uste oker hau, gerekoikeri higuigarri baten eragiñez, esa-naz bezela: bestek makurtu ditezela gurera eta ez gu haienera. Garaia da ordea, gerekoikeri hau gure baitatik uxatzeko eta pentsatu dezagun euskera ezte la gipuz-kera, baizik-eta lapurtera, zuberuera, goi-naparrera, behe-naparrera, bizkaiera eta... gipuzkera. Jaungoikoa'ren izenean, Gipuzkoa'ko anai maiteok, ikas dezagun euskeraren problema guk nahi dugun eta guri komeni zaigun baiño tontor garaiago batetik aztertzen, hots, Euskalerrri guzia bixtatzen duen tontor goiti batetik eta ez soil-soilki Gipuzkoa'ko lurraldea darakuskigun tontor apal batetik.

Gaiñera, ba-dakigu, iparraldeko euskaldun anaiak konsonante atzeko «h» (ikhu-si, ethorri) baztertzeko prest daudela, «Euskaltzaindia»ren oharpen baten bidez adi-tzerá eman duten bezala. Beraz, hauzi hontan ere, guk ez-ezik, berak ere amore ematen dute, hain berena duten «h» parte batean baztertzeko borondatea erakutsiz.

Eta iñork ez beza pentsa «h» letra gurea ere eztanik, gure alderdiko antziñako dokumentutan, gaur Bidaso'z goitik darabilten antzo agertzen baitzaigu. Bai, jaun-andreak, «h» euskaldun guziona da, iparraldekoena eta egoaldekoena, guk, zori-gaitzez, bizirik iraun-erazi ezpa'diogu ere.

RAMON MURUA

Nik ez diot «h» oni ezerren garrantzirik arkitzen, ta iruditzen zait euskera idaztea ta irakurtzea zallagua biurtzen dula.

Len lenago uste nuan mugaz aruzkoak «h» ori erabiltzen zutela, pranzazaz irakurtzen oituta zeudenak, nastu ez zezaten euskerazko izkiak ta etzezaten egin pranzazak egiten dutena au o egin, oi ua; eu e; ta orrelako aldaketak; bañan aurrea-go ta obetogo asterturik, ikusi det nunnai jartzen dituztela orrelako bi edo iru bokal segidan tartean «h» ez dutela.

Ezin jabetu naiz zergatik erabaki au artu zuten Bayonan. Batasunerako bidea erreztoko edo zallago jartzeko? Ez al litzake errezagua ezertako ez dan «H» ori curak bein betiko baztartzea?

Nik uste bayez. Jabetuko ziran oso ederki idatzi dezaketela «h» gabe ta guk bezela idatzita txe ta ez eurak jartzen dituzten tche ta orrelako beste alrrebeskeri geiago.

Auxe da iritxi: Ez dezagun zaildu, errextu baizik euskeraz idaztea ta irakurtzea. Bide onetik lenago iritxiko gera batasunera, bestetik baño.

F. KRUTWIG

H-ko listan kh-z, th-z eta ph-z izkiriatzaren diren hitzak ere sartuak ditut, zeren eta, neure aburuz, ph, th ta kh letra euskarazko strukturen kharakteristika bat baitira. Hitz hauietan batzuetan ere, h-ren bidez hitzak bereizten direnetan h-gabeko hitza edo bertzela izkiriatzaren dena ezarri dut.

A	haika	antharraldi	hartzi
ahal	hain	ahotz	ahobizar
ahaldun	hainbat	aphain	hartzitu
ahalke	hagitz	aphaindu	harruzka
ahalkeizun	anhitz	aphal	has
ala = tormento	aiphatu	aphaldu	hasi
alha = pacer	aiphu	aphari	hasarre
hala = así	haritz	aphez	athe
alhor	haizu	aphezpiku	ahate
ahantzi	akher	apho	ate
ahaide	akhitu	aphur	atheka
ahaiko	alhaba	aphurtu	athela
ahamen	alhargun	har	hats
ahapaldi	alkhi	hara	hatse
ari	alhor	haragi	hatsanka
ahari = cabrito	alpher	harako	hatz
hari = a él	haltz	arhantza	atze = gibel
arhi = bazo	hamar	harbi	hau = haur
har = macho	hamabi	hare	haukera
ahar = querella	hamitu	arhe	ahur
haran = valle	hamikatu	arhen	ahul
arhan = ciruela	hamu	hari	ahuldu
hainbat	han	arhi	haur
hainbertze	handi	ahari	ahur
haizkolari	handitu	ari	aurkhi
haitz	handiki	arhin	aurkhitu
haitzur	hanpa	arhindu	aurthen
hasi	hanpurus	haritz	hausko
hazi	hantatu	harri	hauteman
habe	hantu	arkadi	hauts
haga	hantilari	haro	hautatu
ahitu = akhitu	aho	harrobo	hautsetsi
aiher	aholkatu	harro	ahutz
aihen	aholku	harrotu	hauzu
	antharratu	hartz	haz

hazi
hazgale
hazkor
hazta
haztatu

B

bahaska
bahets
bahi
bahitu
bakhe
bakhoitz
bakhan
bakhar
bakharrik
bakhotxi
bakhun
balhore
bapho
bapo
barhan
barhandatu
barhe
beha
behatu
behakuntza
behar
behaztopo
behazun
beheiti
behin
behinik
bekhaizti
bekhan
bekho
bekhoki
bekhurunde
belhar
belharri
belhaun
belhaunikatu
bera
berrha
berehala
berro
berrho
behor
bethe

bethi
bilhatu
bilhakatu
bilho
bihotz
bipher
biphi
biphil
bihur
bihurritza
bihurtu
buhada
buhak
buhame
bulhar
bulkhatu
burkhide
burho
burhokatu

D

deithore
deithoratu
deithu = deitu
deihadar
dohain
dohainik
dohakabe
donhetsi

E

hebain
hebaindu
hedago
hedatu
hede
hedoi
ehe
ehelegatu
hegal
hegan
hegi = ladera
egia = verdad
hego
hegoi
heiagora
eihar

eihera
hein
ehitu
ekhain
ekhaitz
ekhei
ekhaigai
ekhi
ekhin
ekhintza
ekhuru
hel
heldu
elhanerri
elhaire
elhaka
elhar
helburu
heldaio
helde
elhe
elhekatu
elhesari
helgaitz
elkhar
elkhargo
elkhor
elhorri
heltura
elhur
enphoildu
eo
eho
ehortzi
ehorzpen
ephai
ephaile
ephe
epheldu
epher
herabe
erhaile
erhain
erakharri
erakhutsi
erhaiusi
erhauts
herbal
herbaldu
herddoil

heren = 1/3
eri = enfermo
erhi = dedo
herio
eriotze
erkhaitz
erkhain
erkhatu
erkhide
erkhidetu
erho
erhotu
herra
herri
herroka
eroka
herru = lodazal
erru = culpa
hersatu
hersi
hersitu
herstu
hersu
hertxatu
hesi
hesol
herstura
hertu
ethen
ethendu
ethorri
ethorki
ehun
hezatu
heze
hezi
hezo
hezur

G

gaihenzi
galepher
garhaite
gathe
gathin
gahun
geheli
gehiago
gehiagotu

gehien
gehiegi
geinhu
geinhatu
gerthari
gerthatu
gerthu
gerthutu
ginharra
goha
gorhaindu
gorhaindidura
goihen
gokhorrikatu
gori
gorhi
gothor
gothorki
guthun

I

ihabali
ihakin = mofa
(iakin = saber)
ihalozka
ihardetsi
ihardoki
iharduki
iathor
iathorri
ihauli
ihaurri
hibi
higa
higi
higitu
higikune
higuin
higuindu
higuintza
ikhatz
ikhara
ikharatu
ikharagarri
ihi
ihizora
ihintza
ikhe
ikhertu

ikhusi
ikhusbide
ikhusgarri
ikhuskizun
hil
hila
hilaun
ilhauandu
hildo
hildura
hiliki
iliki
ilhinti
hilka
iltkhi
hilhobi
hiltzeka
ilhun
ilhundu
ilhuntze
inhar
inhakin
inka

hinka
hint
iphar
ipharralde
iphini
iphurdi
iragarri = anunciar
hiragarri = doloroso
hiraka
iratu
hiratu
hiri = ciudad
iri = cerca
iro = cansado
hiro
hiroi
hista
irrits
hirrits
hista
histu
istu = saliva
itho
ithain
ithobehar
hits
ithurri

ithurburu
hitz
hizka
hizkatu
hizkuntza

K

khabu
khabudun
khaduri
kadan = simpático
khadan = rezagado
khailu
kahinka
khar = gar
kharba
khedar
kharbe
khe
khedar
kheinu
kherr
kherru
khendu
kherra
khexu
khide = kide
khidego
khidekapen
khidekatu
khilo
-khei
khoroa
kui = conejo
khui = calabaza
khuma = sueño
kuma
khutxa
khutsa
khutsatu
khutsu
khozu

L

lahar
lar
lanho = niebla
laphur

lauhazka
lehen
lehendanik
leher
lehertu
lehua
lehiatu
leinhuru
leiho
leihor
lekhu
lekhuko
lehoin
lepho
likhits
likhistu
liphu = tumor
lipu = araña
lohasma
lohi
lohitu
lokhartu
lothu
lothura
lukhainka
luhumendu
lohia
loia = loja

M

mahain
mahaindari
mahasti
mahats
mahel = lo que está
a través
mael = agua muerta
maithakunde
maithazale
maithe
maithatu
makhila
makhur
makhurka
makhurtu
malkhar
malkho
malkhor
malkhortu

manhaspen	naharoki	hoge	ohore
manthar	nahas	ohi = costumbre	opha
manthartu	nahasi	oi = encía	ophatu
marka = barko	nahastu	ohitu	ophetsi
markha = aparador	nahasdura	oihan	ophil
markhets	nahasgarri	oihal	ophildu
markhets	nahasmen	oihanzain	opho
markhestu	nahastekatu	oiharzun	ophor
marhyka	nahi	oiher	hor
meha	naikho	oihes	oratu
mehaka = desf.	nahiko	ohikunte	orhatu
meaka = ijada	nahiez	ohitura	hordi
mehargune	nahikari	ohil	hordikeria
mehar	nahikuntze	ohildu	hondi
mehartu	nahiz = aunque	oin = pie	orhe
mehe	nakhaitz	hoin = tan	hori
mehego	nakhazitu	oinhaze	ori = laru
mehune	nekhaldi	oihu	orhoitu
mihuri	nekhatu	ok = fallo	orkhatz
mihi	nekhazale	hok = hoik	orkhe
mokho	nehoiz	okhatu	orma = pared
mihisa	nehola	okhazadura	horma = hielo
mihitsu	nehon	okhel	oro = todo
minkhor	nehor	okher	orho = rugi.
minkhortu	nothabe	okherdura	orhoimen
mihuri	noharoin	okhertasun	orthuts
mokhor	noharroindu	okhertu	hortz
mokhortu	nakar = desganado	okhil	otharre
mokhorkatu	nakhar = me trae	okhitsu	othoi
mothel		olha = fábrica	othoitza
motheldu		hola = así	hotz
moto = polea	O	ohola = tabla	hots
motho = moño		olhatu	ozka
mulkho	ohaide	olhe	hozka
mulo	ohar	olho	hozkar = fresco
mulho	oharmen	on = bueno	ozkar = orzti
munhutx	ohartu	hona = huna	
mutuil	hobe	onhartu	P
mutuildu	hobeki	hondatu	phaldo
muthiri	hobetu	hondar	pharta
muthiriki	hoben	hondartu	phartategi
muthiritasun	hobendun	honen = hunen	phereeikatu
muthur	hobetsi	onen	pheia
muthurgo	hobiel	onheskizun	pherestu
	hobi	onheskuntza	phesi
N	hobiratu	onhil = unhil	pheskiza
nahaba	hobitu	ohoin	phezao
nahar	hödei	ohoingo	phezoin
naharo	ohereskatu	ohondikatu	phiko
	oheresku		

philtzar
phintz
phiru
phirukatu
prohokatu
phorrokatu
phorroska
phurtzika
phuskatu

S

sahats
sahatsuri
sahets
saihera
sakats
sakhats
sakher
sakhi
sakhil
sakhitu
sakhail
sakhaildu
salhatari
salhatu
salhati
sako = fuerte
salho = convenio
sarhatu
sathor
sehaska
seihal
sehi
sei
selharu
senhar
sepha
sephati
sinhistu
sinhetsi
sinhismen
sohaitsi
sokitu
sokhitu
sorhaio
sorho
sorthatu
sorthu
sotho

suhar
suharri
suh
sukhal
sukhalde
sukhar
sukhartsu

X

xahako
xahal
xahatu
xakhar
xalkhea
xaro = mango
xarho = vela
xathar
xahu
xahipen
xahutasun
xahutu
xahutze
xehatu
xehakatu
xehe
xehadri
xehetasun
xikhin
xori = pájaro
xorhi = esbelto
xothil
xurhail

TH

thaka
thanu
theiarzun
theiu
theiutu
thiki
thipil
thipiltu
thipilune
thema
toil = pegajoso
thoila = cubo
thoildu = hacerse
perezoso

toildu = hacerse
perezoso
thols
tholu
thona
torratu = tostar
thorratu = limpiar
thu
thyrbystu
thyrbys

U

uhal
uhalde
uhar
uharan
uharre
uhartze
hudigo
uher
uherdura
uhera
uherritu
uhin = ola
huita
ukhatu
ukhan
ukhendun
ukho
ukhondo
huma-hyme
humetu = hymetu
huna
unha
unhatu = cansarse
hunatu
une = espacio
unhe = fatiga
hunein
unhide = ynhide
hunkitu
hunkigarri
hura = aquel
ura = el agua
urrhats
urkhabe
urkhamendi
urthe
urthe

urhentu
urhenburu
urrhe-zaharo
huts
hustu
hutsik
hutsal
hutsaldu
hutsarte
hutsegite
uhuri

Z

zahagi
zahar
zahartu
zaharkaratu
zaharkitu
zaharkin
zaharo
zahi = salvado
zai = marca, guardia
zale = aficionado
zalhe = firme
zalhetu = hacerse
flexible
zalhoin
zalhoindu
zalhu
zankho
zapha
zaphadura
zaphagarri
zaphaketa
zarho = bujía
zaro = época
zaharo = vara
zahoro = látigo
zehe
zehatzaile
zehatu
zeihar
zeiharbide
zekhale
zeiher
zekhen
zekhendu
zekhenkeria
zikhin
zikhindu

zikhinkeria	zinkhurina	zohartihintz	zuhar
zilhar	zinkhurinatu	zokho	zuhamu
zilhegi	zipo = provocación	zokholu	zurphil
zimarkhu	zipho = gemido	zorhi = maduro	zurphildura
zimarkhutsu	zirphildu	zori = suerte	zuhur
zimarkhun	zoharbi	zorhitu = madurar	zuhurtu
zimarkhunkeria	zoharrura	zuhaitz	zuhurtzia

KEREXETA

Ezin ukatu Garmendia jaunaren idazlana ondo ta egoki egon zana. An diñoan ia geiena onartzekoa ba-da be, argi ikusten da guztia *gipuzkerari* bidea zabaltzeko asmoz egin dauana. Ori egin bear ba'da, bego.

Alan be, eritzia eskutu dauskuen ezkeru, egin dagiodazan ikutu batzuk.

Garmendia'k, berak aurkezten dauanaren alde egiteko, batzuetan Azkue'n eritzia ba'dakar bere, beste batzuetan ez dautso ari oratzen, ots, Garmendia'k Azkue komeni yakonean dakarrela, ez osterantzean. Beraz, ez da «egi osoa» Deklinazio ori Azkue'ren Morfoloijatik artu dauanik, bai ta ez baiño. Ikus, bestela:

Datibo plurala: *gizonei* (edo *eri*) dakar Garmendia'k. Bestetara dago oso-osorik Azkue (Morf. V., 328 orri.): «Tal vez la más oída y seguramente la más escrita es *gizonai*, y en concepto del que traza estas líneas la preferible. Algunos en nuestros días muestran su preferencia por *gizonei*. Del hecho de que *gizonak* + en dé lugar a *gizonen* y *gizonak* + entzat a *gizonentzat*, no se puede deducir que *gizonak* + i sea *gizonei*. ¿De dónde viene esa e?, ¿qué oficio desempeña? Con temas en i y en u se oye mucho ei: *zuriei* a los blancos, *eskuei* a las manos; pero es por fonetismo particular, por influencia de esas dos vocales en la a siguiente.» Eta beste leku baten (M. V., 337 orri.): «*gizonei*, a los hombres, es contracción de *gizonak* + i.»

Eta, -KIN erabiltea -GAZ baiño obeto ba'da —Garmendia'k diñoanez— «zabaldugo dagoalako», orixe izan aurrean ei edo ai gaiari buruz bere: -AI askozaz zabaldugo dagoala. Begira, bestela, «Erizkizundiak» emon ebana («Orix» jaunak artuta):

Bizkaia'n: AI, 30 erritan; EI, 4 erritan (ERI, 1; ARI, 62; AIRI, 8).

Gipuzkoa'n: AI, 57 » ; EI, 4 » (ERI, 2).

Naparroa'n: AI, 30 » ; EI, 18 » (ERI, 5).

Laburdi'n: AI, — » ; EI, 6 » (ERI, 4).

Beste orrenbeste esan daiteke *Eibar'a* eta *Eibar'era* auziaz be: EIBAR'ERA askozaz zabaldugo dago. Altube'b EIBAR'A esatea «forma anfibológica e inexpressiva» dala diño (Observ., 60 orri.).

Bardin: JOSE'REKIN jarrea, JOSE'EKIN baiño esateko obeto eta zabaldugo dago, nire ustez, JOSE'REN esaten danez, eta ez JOSE'EN. Azkue'k be JOSE'REKIN dakar (Morf. V., 350, 13: LOPE'REKIN).

A ORGANIKOARI BURUZ:

Anaia: izen jatorra *anae* dala uste dot: *anae* + *a* = *anaia* biurtuz. Iru itz ba-dakaz, beintzat, Azkue'k (M. V. 409): *bae* (cedazo), *elae* (golondrina), *anae* (her-

mano). Onezaz beste nunbait be ba-diardu luzeago, baiña ez dot orain gogoan nun. Edozela bere, *anai* zabalduago dago (Bizk.-Gip.), eta *anaia* (organikoaz) Bizkai'ko Markiña'n eta Axular'ek.

Antsia (?); *suspiro* esateko, beintzat, *antzi*: antziz eta negarrez. Aitzekia (?), Bekokia (?), Katea (?) = katai; Koroa (?), Piztia (?), Txapela (?). -KERIA ala-KERI? Biak dakaz Azkue'k (M. V. 64 orri).

INDETERMINAZIOAZ (numeraleskin): Lau etxe erre *zaio*: plurala erabilten da erabili: yakoz (zazkio). Zenbat bei erosi *duzu*? = erosi dozuz (dituzu).

«Kristo'k esan zuan»; bai: baiña, ba-dago bereizkuntzaren bat emen: Nor ikusi dozu? Kristo'a ikusi dot (el Kristo, el Mesías), gatzeleraz be bereizten danek: «Hemos encontrado al Mesías (Juan, 1, 41): Kristo'a aurkitu dogu. Olabide'k: «Kistoa idoro dikagu».

Guztiz ondo 5'garren puntua.

Alan bere, ba-da zerbait jarri bear dana, giputzetarik oso gutxik darabilena, il-zorian dabe-ta: -OK mugitza edo artikulua. Begira Altube'k dakarrena (Observ., 46): «El artículo -OK (llamado *concreto* en la Morfología) es exactamente el plural común de los singulares de primero y segundo grado -AU y -ORI, como se comprueba por los siguientes ejemplos:

<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
Eutsi sagar-AU	Eutsiz sagarr-OK
Ekatsu sagar-ORI	Ekatsuz sagarr-OK

Beraz, «judar guztiak», baiña «euskaldun guztiok»; aren bertso guztiak, baiña zure bertso guztiok, nire guztiok.

Orren urrengo dator beste au bere: bertan = allí mismo, y berton = aquí o ahí mismo (Azkue, Gip. Ost., 60); era berean, *onen ederra* da etxe *au*, *orren ederra* da etxe *ori*, *aren ederra* da etxe *a* (¡tan hermosa es ésta, ésa y aquella casa!).

Ez al dira interesgarriak esaerok? Euskera-batasunerako nai ta ez sartu bear diranak, len gipuzkerak eta orain bizkaierak bizi-bizirik dauzanak.

Gai onezaz, oraindifo egitekorik asko dago. Arantzazu'ra ekarri zana —guztiok dakigunez—, oso gutxi izan zan. Oñarririk nagusienak izan zirala? Bai ta ez; ba-daiteke komeni zana ekartea bakarrik.

Auxe, bai, ikusi genduan an: bizkaiera baztartuta gelditu zala, bizkaiera^{az} egi-ten dabenak gipuzkeraz egiten dabenak baiño geiago izanarren (Gipuzkoa'ko Bizkai-aldea artuta, beintzat).

Xerexeta.

Elorrio'tik, 1968, Urrillak 7.

CARLOS SANTAMARIA

Antziñako euskal-hitzen arteko batasunerako Euskaltzaindiaren eginkizun batzuek.

1. Euskal-hitz batzuek euskalki guztietan erabiltzen dira. Horrelako hitzak *orotarrak* edo *orotariko hitzak* deituko ditugu. Honezaz gainera, era edo forma berean erabiltzen baldin badira euskalki guztietan. *erabatekoak* esango ditugu. Zenbait erabateko hitz grafia berakin idatzi oi dira euskalkietan, adibidez, *ama*, *adar*, *adin*, *aldata*, *egin*, *errege*, *izar*. Hitz orotar, erabateko eta grafia bateko hauek, ez dute

batere problemik sortzen, batasunaren aldetik beintzat, berak hizkuntzaren altxo-
rrean aurkitu eta antolatzea ez izanik. Hontaz Euskaltzaindiari dagokion lana hitz
hauen lista bat antolatzea izango litzake, besterik ez.

2. Beste batzuetan hitz erabatekoak orotografia desberdiñekoaz idazten dira eus-
kalkietan, adibidez, *ikusi* ta *ikhusi*; *bei* ta *behi*; *bainan* eta *bañan*; *merexi* ta *merexi*;
kozka ta *koxka*; *oilo* ta *ollo*. Esan dezagun, bidenabar, desberdintasunik usuenak *b*
letratik datoztela. Horrelako hitzak bi lan eskatzen dizkiote Euskaltzaindiari. Le-
nengoa, ortografia legeak ondo fitsatzea. Bigarrena, horrelako hitzen lista eratzea,
hitz bakoitza orotografia bakar batekin idatzirik.

3. Beste motako hitzak aurkitzen ditugu oraindik, alegia, *era-askotariko hitzak*.
Orotartzat artzen ditugu, euskalki guztietan erabiltzen diralako, nahiz ta era edo
forma desberdiña izan. Izan ere, aldaketa bereziak izan ditulako edo beste nola-
naiko kausagatik, euskalki batzuetan itxura desberdiñak artu dituzte. Bañan, des-
berdintasun hori izan arren, hitz bakoitza, hitz bakartzat begiratu dugu, batasunaren
aldetik, ez ordean hitz senide talde bat bezelako. Adibidez, *aho*, *au*, *ao*, *aho*, *hau*,
ago, *abo*, *agu*, *abu*, hitz bakartzat artuko dugu, ainbeste forma desberdiñ euki arren.
Zenbait adibide emango ditugu hortaz, hitz bakoitzaren formak geografiako ordenan
emanaz, Bizkaietatik Zuberoraraño, Erronkari kanpora utzirik Tamlez, batasunerako
garrantzi handirik honek ez du-ta). Horra hor exemploak.

angeru	aingeru	aingiru	ainguru	ainguria					
B	B G A N L B N	A N L	B N S	B N S					
enara	inara	iñara	einara	ainhara	aññari	aññera	inhara	ainhera	añhera
B G A N	A N	A N	L	L	B N	B N	B N	B N S	S
marasma	armearma	armiarma	amama	amarama	armamoi	arminau	armiarmora		
B	G	G	G A N	A N	A N	A N	A N		
armirimao	armauma	armarma	armiarmio	armamio	arbiama	armiarma	amiarmo	ainharba	
A N	A N	L	L	B N	B N	B N	B N	S	

Sail hontaz Euskaltzaindiak iru egiteko izanen ditu, uste dudanez. Lenengoa,
era askotariko hitz orotarren lista egitea, hitz bakoitza bere forma guztiekin lagun-
duaz eta forma bakoitza bere tokian, geografiako ordenan, jarrita. Gero, hitz bako-
itzerako forma bakar bat, edo geienez bi forma, autatzea bigarren lana izango da.
Aukeratze hau egiteko kriterioak hauek izan litezke:

Erreztasuna
Jatortasuna
Edertasuna
Euskalkien arteko antza
Erdikotasuna
Arrera edo zabalera (populuan)
Modak (gaurko modak)

Esandako kriterioak «souplesse» piyka batekin ezarri bearko lirake. Ezartze hon-
tan gidaririk handiena *zentzua* izanen da, oso kontuzko lana da-ta. Irugarren egin-
kizuna hitz-forma autatuen lista antolatzea izan diteke, idazle guztiok bera ezagutu
ahal dezagun.

4. Askotan konzetu jakin bat adierazteko hitz orotarik ezta aurkitzen euskalki bakoitzak edo euskalki talde bakoitzak, hitz bereziak moldatu bait dituzte. Adibidez, *etorri*, *ethorri* aldebatetik eta *jin* bestaldetik; *aurrcan* eta *aitzinean*, *aintzinean*, *aizinean*, *altzinean*; *atze*, *beratz* edo *berats* eta *mardo*; *bilo*, *billo*, *bilbo* eta *ille*, *ile*, *irre*. Hontaz Euskaltaindiari eskatuko litzaiokena hau da. Lenengoa, bereziko hitzen lista egitea, esan-nai berdiñekoak, edo gutxienez oso antzekoak (zenbait «nuances» ba daude euskalkietan hitz desberdiñen artean), elkaturik. Lista hortan hitz bakoitza bere forma guztiekin jarri bearco litzake, noski. Bigarren lana. hitz bakoitzerako forma bakar bat aukeratzea izango litzake, adibidez, *ille*, *ile*, *ule* ta *irre* eraen artean, *ile* bakarrik aukeratu, esate baterako. Eta irugarren lana, euskalkien arteko egin ditezken «prestamuak» erabakitzea, eta prestamu hoiei buruz kontsejuak ematea idazleri. Oso komeni izango litzake, nere iritzi apalaz, prestamu-politika horri jotzea. Adibidez, alde hontako idazleek *etorri* hitzaren ordean, *jin* hitza sartzea, noizean bein, eta beste aldekoek *etorri* hitza pixka bat geiago usatu, noizetik noiz. Hortarako, berriz ere esango dugu, Euskaltzaindiak bear diran kontseiluak eman litzake.

5. Honerako esandakoa pixka-bat bildurik, antziñako hitz batasunaren saillean, Euskaltzaindiaren eginkizunik handienak hauek dira:

- I. Hitz orotar, era-bateko, eta gañera grafia-bateko diranen lista egitea.
- II. Grafia desberdiñeko hitz erabatekoen lista egitea.
- III. Lista hortan bertan hitz bakoitzari grafia bakar bat ezarri ta lista berri bat egitea. Agiri da, lan hau egiteko, euskal ortografia fintsatzea nai-ta-naiezkoa dala, aurren aldetik.
- IV. Era-askotariko hitzen lista egitea.
- V. Lista hortan, forma bat edo geienez bi forma artzea, hitz bakoitzerako.
- VI. Lista berri bat antolatu, forma batuekikoa.
- VII. Bereziko hitzen lista prestatzea.
- VIII. Bereziko hitz bakoitzerako forma bat aukeratzea.
- IX. Bereziko hitzen saillean prestamu-politika bat eragitzea.

Esan ditugun eginkizunak ez dira sail hortan Euskaltzaindiak egin bear ditun guztiak. Alere, asteko naikoa dirudi eta esandakoa, abiatzen bada, antziñako hitzen batasuna lortuko da zalantzik gabe. Esan dezagun areago, proposatutako lanak diruditen bezain zaillak ez dirala.

ELKAR - HIZKETAK

ZATARAIN-EN HITZALDIAREN ONDOREN (1)

OSKILLASO: *Apur...* (cálculo diferencial) bestela naz zure eritxitik... ezin liteke emen erabili... «cálculo diferencial» ez da txikia... baizik beste zerbait... beste itzen bat behar dogu. Ezagutzen ez dan gauza batek ezagutzen ez dan itza behar du. Bestela... apurrak jaten...

MITX.: Krutwig-en iritzia aitatzia on litzaiguke... berak dio nola gaur... mundu zabalean sortzen dan zientzia guztia... gehien bat (75 %) lau izkuntza auetan sortzen dala: Al., In., Franc., Rus.

Au ala izanik, nahitanahiez... euskeran zerbait egin behar (tabladoan).

LASA: ...guk ere zergatik ez grekotik edo... xuxen artu, eta ez Al. edo Ing. bitartez?

OSKILLASO: ...antziñako kultura, lehengo bizikera... grekotik; oraingoa... oso diferentea, zibilizazio barrixa, zientzia barrixa... euren ixena ipini dabe euren asmatutakoari. Geuk asmatuten dogunean... geure ixena...

MITX.: Guk beti latinaren bitartez... orain, beldur naiz, alatsu jokatu beharko genduke... ingurukoetatik artuaz; alemanak 85 miloi dira eta gaurko zientzia guziaren %-ko 15 berak sortzen dute. Guk... edo euskeratik edo erderatik: bi ate dauzkagu... biak zabalik ditzagun. Eta erderatik artu behar degunean, zé itxuretan? jatorrizko bere forman edo euskaldunduaz?

LABAYEN: ...nere iritzian... errazera jo behar degu: edo gaztelatik edo frantzeratik... eta euskaldunduaz... zearo edo zeozer.

MITX.: ...euskaldunduaz... ipar aldeko itxuran edo ego-aldeko itxuran? lehen...

L., BN., Z... zuten arrazoi, gu G. B. ixil... -ia (filosofia) t. a.

ZAT.: a ori artikulua?

MITX.: ...articulum mortis.

Gai ontaz... nola euskeratu edo euskaldundu... bakoitzak bere iritziak izango ditu, eta agertu...

S. M.: Itz teknikoak... datozen bezala artuaz noski...

YURRE: Euskeraz itza dagonean, bera; ez dagonean... artu ta euskaldundu.

OSKILLASO: Itzak beren istorixe dauke... sputnik... rusoak egina dalako; asmakizunak... jaiotzekoan bataiatuten dira... guk, dagozen moduan artu...

ZUBIA: Krutwig-en iritzia onartuko nuke. Alaxe derizkiot... eta errazagoa...

OREGI: ...ondoko erderatik? ala urrutiko erderatik?

INTZA: Eliz-idatzietan... Aita Santuaren enziklikak t. a. euskeratzekoan... bakoitzak itz-berriak sortu ahal lezazke?

SATRUSTEGI: Eliza-gai auetan gabiltza noski ondoen... lehendik ere euskera landua eta orain ere Liturgi-batzordeak t. a.

MITX.: Itzak sortzeko... euskera ona ta erraza dala uste degu... alegia itzak elkartuaz. Ala da baino gogora dezagun: erderaz... «poner», ap. in. per. pos. pro. inter. sup. tras. dis. t. a. euskerazko itz batentzat, erderaz amar edo amabost.

MITX.: alegia... ez degu aurrezkirik (prefijorik).

ALTUNA: euskeraz ari geranean... moldatzen gera. Itzulpenean beti dago eragozpena. Zergatik kontuan artu erderaz nola...?

MITX.: Itz teknikoak sekulan ez dira euskeraz erabili... eta euskera bizitzea nahi badegu... nolabait erabili beharko... izkuntza sistema bat da, eta ontara eldu bear degu.

OSKILLASO: ...itz arruntak... axe gorde daukaguna... itz teknikoak, gaurko zientziakoak... dagozen bezala artu ta ederki egingo dogu.

XX: Itz teknikoak t. a. ala bedi; baina filosofia danok egiten degu. Gai ontan eta giza-jakintzako gaietan... euskeraz alegia... euskeratik sortu.

ALTUNA: ...euskerak barrendik dakarren indarra landu behar degu. Barrendik kanpora. Etxepare-n itzaurrea, zuk egindakoa euskeraz (Mitx.), nik dakit zenbat kosta zaidan erderaz ipintzea... alegia, euskeraz... barrendik kanpora joan zera.

XX: Itz berriak sortzekoan alegin guztia *beretik*... giza-jakintza guzian... zien tzian, itz konkentzionalak danokin batera.

AMUTXATEGI: erriko itzak ondo dagozenean... beti artu behar. Lehenengo ondo aztartu... eta onartu. Jakintza gaietan...

MITX.: Giza-jakintzan... literaturan, erlijio-gaietan, poesian t. a. euskera zer-bait edo gehiago landua dago. Gai aukerabili izan dira. Ala ta guztiz ere... gai auetan ere itz tekniko asko dira... gramatikan bertan... edozein aurrek erabiltzen dituanak... eta euskeraz ez degu.

AITA VILLASANTE-REN HITZALDIAREN ONDOREN

Aita Villasante-k bere lana irakurri-alean... eztabaidak sortu ziran zein itz bereizi autagarrien bezala euskera idatzirako, batasunerako. Iritziak ontan ibili ziran, alegia: nola egin bereizkuntza... edaduraz, edo fonetikaz, edo jatorriz, edo tradizioz. Aukerak danak gogoan izan behar bereizketa ondo egin nahi bada.

VILL.: Ikusi dezazuten nolako eragozpena daukagun... itzak autatzeko. Eta batasunera jo nahi badugu, nahitanahiez zerbait egin beharko dugu. Esate baterako:

-ión (oración) -etik sortutako itzak: oraziño, orazio, orazino, orazione. Ze bukaera-forma autatu? fonetikari ta edadurari... G. *adio* ala *agur*? toki askotan bata besteagandik bereizten dituzte: *afari* ala *apari*? F-kin noski.

Agian-benturan; jauzi-erori; esnatu-iratzarri; lotsa-ahalke.

INZA: Sinonimo-iztegia egin beharko genduke... beste iztegieta bezala... eta esan-nahiak ondo finkatu.

VILL.: esan-nahiak, sentiduak, ez daude gure esku.

INZA: sentidua ondo errespetatuaz baina... nolabait iztegia... jakiteko.

LOIDI: ...kriterio bezala, bereiztekoan, zaharra artu... diote. Neretzat oraingo forma, berria, obe; gaurko bizia beregan dualako.

MITX.: Baina... gogora dezagun: oraingo egoeran, itzak forma asko dituzte, lehendik onuntz... itzen formak desberdindu, ugaritu eta banatu egin bait-dira. Itz zaharra askoz ere obe batasunerako, forma bat edo bi besterik ez bait-ditu.

SATR.: Sinonimo-iztegia zergatik ez sartu forma danak? Bakoitzak... fonetikaz edo tradizioz edo... egin dezala bereizketa.

VILL.: Nik ere... Lafitte-k esandakoa... *murritztu*.

MITX.: batasunerako iztegia egin nahia edo gogoia edo beharraren kezka... Santamaria jaunak, bidali digun txostenean, onela derizkio: Euskeraren batasunera-ko... nahitanahiez iztegia osatu behar dugu. Era ontan:

- I: euskalki guzietan erabiltzen diran itzak eta gisa berean: *ama* t. a.
- II: euskalki gehienetan erabiltzen diran itzak... baina ez gisa berean: *afari*, *apari*; *ao*, *au*, *ago*, *abo*, *aho* (boca).
- III: euskalki gehienetan erabiltzen diranak, baina forma ezberdinetan: *ernara*, *enabera*, *añera*, *iñara*, *enara*, *aññara*, *einbara*, *aññhera* (golondrina). Olako asko.
- IV: Esan-nahi bera duten itz desberdinak: *jauzi-erori*; *esnatu-iratzarri* t. a.
- V: Itz batbera izanik... sentidu deberdinak dituanean... *eldu* (madurar, *llegar*, *acercarse*).

Euskaltzaindiaren einkizuna au litzake:

- I: Lista osatu iztegirako.
- II: Iztegirako... grafia ondo finkatu.
- III: Bariantetatik bat edo bi bereizi, eta auei aurrea eman edo...
- IV: Autagarrienak erabaki eta beraiei aurrea eman...
- V: Aztartu eta sentidu bakarra erabaki edo bereizi.

MITX.: Ni oraingoz... ez nintzake IV eta V-ko itzekin sartuko. ....? (askok).

MITX.: edozeinek... iztegiara jotzen du... itza bilatu eta erabakitzeke.

Euskerak ere... auxa behar du nahitaez.

Gainera... atzizkiak (sufijoak) ikututzen ez ditugularik... jakin-te, -tza, -turi, -nduri, oroi-men, -pen t. a.

(Iztegiaren gai oni jarrai zitzaion, bai elkarren arteko izketan, baita ere euskaltzainak (berak bakarrik) egin zuten billeran; auk, erabaki bezala, ontara etorri ziran: alegia, Santamaria jaunak bere lagun-taldeekin jarrai zezala batasunerako iztegi-lanean eta Mitxelena jaunak lan orren zuzendaritza ar zezala azken bukaeta on bat lehenbaitlehen emanaz, *Euskera* errebistan ager ahal izateko.)

MITXELENA-RENA

LEC.: Asi gaitezen bada; ea Mitxelena jauna!

MITX.: Nundik asi? alferrik litzake noski egindako papera irakurtzea... danon eskuetan da. Eztabaidarako zer onena?

Ezertan asi baino lehen, euskera-batasunaren gaia, euskera idatziarena da. Alegia, literatura ederrean, poesian t. a. ez, baizik idatzian, ikastoletan t. a. Orregatik, axaleko gauzak garrantzi aundikoak. Ni ez naiz ari eginkizun ontan, gustokoa dudalako... neretzat Errenderikoa errexena ta ederrena, baizik eginbeharra ikusten dudalako.

Erabakiak, baldin artzen baditugu, ezer ez lirake... indarrrik ez badago atzetik. Ni ez nintzan sartuko auzi ontan baldin ikusi ez banu indar berri bat, ez dakit zenbateñokoa, ba dala.

Beste kontua: erabakiak lan aundia ekarriko digute nahitanahiez... erabakita-koak nola egin behar diran erakusteko... alegia... esaten badegu itzak ala edo ola beharko luteke... gero itz oiek emango dizkigun iztegi bat behar degu.

Lojendio jaunak aitatu du: arriskua izan litekeala... edo kaltegarriak izan litezkeala batasunerako erabakiak. Baino bestela, gutxitzen gutxitzen goaz. Operazioa nahitanahiez. Gero, erabakiak... ez du esan nai behin betirako izango diranik... baizik gero ere aztertuko dira eta, agian, emendik urte batzutura Euskaltzaindiak beste erabaki batzuk artuko ditu.

Ortografia:

Zein letra erabili? ikus paperean. Auetaz gainera... izen arrotzak t. a. ez degu aterik itxitzen.

— *F* zearo ontzat artzekoa da. Letra au baztartzea eta galtzea... gipuzkoarrok egiña da. Adibidez: fede, alfer, afari t. a.

— Bi letra berdin: *rr*, *ll* t. a. Lehen, *r* tontorduna zuan erabakia Euskaltzaindiak; geroago (1953), Euskaltzaindiak *rr* onartu zuan. Orain ontan gaude. Gauzak dauden bezela uztea... onena.

— *N* sudurotsadun letren aurretik... ez dut ikusten arrazoirik aldatzeko.

— *R* konsonante aurretik idaztekoan *r* bat. Alaberean itzbukaerako... adibidez *Agur*, olako itzak gutxi dira... 10 edo 12, nahiz ta istillu batzuk sortu, ez du tontorrik erabiltzea merezi. Ar-eman, berexita... ez areman.

*Izpid*e jatorragoa *izbid*e baino. Gure artean etimoloji-zaletasunak kezkatzen gaitu. Obe degu olakoetan... erriaren ekarriari segi: *Aizkorri*, *Aitzgorri* baino.

Guk, Bizkai ta Gipuzkoakoak... batzutan *x* (xuxen xamur) beste askotan *tx* (txori, tximist)... beste euskalkitakoak *x* bai batzutan bai besteetan. Batera nola jo? aitatu beharreko auzia. Nolabait egin beharra.

— *H* auzia gero astiro.

— *J*. Ez dut uste Euskaltzaindiak erabakitik artu duenik. Altube-k esandakora dabilta gehienak.

China-ko exenplua ekarri dezagun: nahiz ta elkar ez entenditu mintzatzen direnean... olakoetan luma artu ta ez dute eragozpenik... berdin idazten dituzte-lako, berdin esaten ez dituztenak (*Zatarain* jaunak exenplua argitzen du, *table-roan* marratuaz nola idazten dan *gizona* eta *gizona preso* dagonean). Aspaldiko ohitura da *j* erabiltzea... orrelaxen jarraitzea onena noski...

SATR.: Errextasunez, ola obe. *J*-kin mintzo ezberdinak... danok artzen ditugu.

INZA: *Yinkoa*, *Inkoa*, *Xinkoa*. *J*-k alde bakoitzean bere otsa dezala. Orrela' erraztu egiten da.

MITX.: Errenderi aldean: *atta*, eitten du, eĩñ du... esaten degu, baina aita egiten du, egin du... idatzi beharko, danok berdin.

Batzutan esan ta idatzi berdin, beste batzutan ez. Proposatuko nuke: berdin idaztea. Adibidez: aita, egina, iluna t. a. Alegia, nahiz ta bakoitz-mintzaeretan modu askotara esan, danok berdin, modu batera idatzi.

Batasunerako, nik... bi *ll* eta *ñ* kendu egingo nituzke. Adibidez: egina, iluna, zaina, erabili t. a. Esan... bakoitzak bere modura esango du, baina idatzi... danok ola. Ortografi aldetik, batasunerako, ola. Joan dan mendean: zaña, gaña. Baiona-n erabaki zan... gutxienez... zaña, gaña t. a.; eman dezagun beste pauso bat eta idatzi dezagun... zaina, gaina.

LAB.: Izketan, esanaz... jarrai dezala bakoitzak bere esanean...

MITX.: Idatzian ari gera... *atta* = aita (askok parte artzen dute izketan... Lab., Zat., Etxaniz...).

LAB.: Dana ezin erabaki degu emen...

MITX.: Au dana... uskeria dirudi, baina... ortografia batua... urte batzuen buruan... ontarako ari gera.

ZAT.: Esperanto...?

MITX.: Koine guziak... olako zerbait dira.

ZAT.: ...euskera berri bat?

MITX.: Goragotik artuko nuke: *Krutwig*-ek dion bezala *sistema* bat da izkuntza, euskera... *diasistema* da. Guk, nahitanahiez... danok batuko gaituen zerbait artu behar.

H-auzian sartu aurretik, gaiak berak indartzen ez dituanak ikus ditzagun: galdera, esklamazio t. a. auen grafiak.

? galderetan, nola? Europa guzian, azkenean bakarrik ipintzen da. España bakarrik, asieran ta bukaeran. Beraz... bukaeran bakarrik obe.

Apostrofoa... *t'erdiak*, zerbait laburtzen danean.

Izen propioak... *-ren*.

ETXAN.: ta... imprentarako t. a. lerro-bukaeran?

S. M.: ...Danera jota... idazteko makinan errazago da.

MITX.: Euskerak, atzizkiak...; ortik sortzen zaizkigu... baina bat bakarra erabili. Izen propioetan, gioia edo zerbait; izen ezaguna danean, gioirik gabe ondo lago... Paris-en, Paris-en... olako izenetan batere berexi gabe obe.

Apostrofuak, eta... erabiltzeko ohitura onek bere kalteak ekarri ditu:
Jaungoiko-aren, Jaungoikoa-ren... Euskaltzaindi-aren, Euskaltzaindia-ren.
Olako izen ezagunetan... batere berexi gabe obe.

Nik esango nuke: bereizteko egokiena: *-ren*. Bereizteko ez nolanahi... behar danean: ezezagunetan.

Aipamenetan?... Euskera-ren (reb.), Anaitasuna-k (reb.) (...tableroan) bereizi behar... izena ta dakarrena (liburuaren izena ta zitazioa).

S. M.: Izena subraiaturik, artikulua edo zitazioa... komilla tartean.

MITX.: Nolanahi... bereiztekoa erabili behar.

IRIG.: ...atzizkiarena bezalakoa... nahastekoa litzake.

MITX.: Istillua nunnahi... eta matematika t. a. —formuletan sartuko baginake...

ZAT.: Formula oiek... beste izkuntzetan pentsatuak.

LEHENENGO SAIOAREN BUKAERA

LEC.: Urrengo batzarra — iru t'erdietan.

MITX.: Ez dakit esan dudan, ni... «Baionako Biltzarra»-ren (1964. Agorrilla 29-30) ondoren... ari eutsiaz edo jarraituaz. An, itz batu elkartuaz... erabakia izan zan. Begira... esate baterako, kamioan gertatzen zaiguna: berez... ezkerretik edo eskubitik ibili ginezke... baina erabakia artu behar... danok era batean... edo ezkerretik edo eskubitik ibiltzeko. Alaxe... (tableroan). Baionan onela erabaki zan: Baieztutzeko *ba* bereizita... eta baldintzako *ba* lotuta; alaberean *bait*... lotuta.

Nere buruari egiten diodan galdera: Ea konbeni dan edo ez dan orrelako legea.

Jakiña... irakurtzekoan errexago da onela, baina idazlearen nekeakin da ori.

Nik uste... antziñako ohiturari jarraituaz... batuta, elkartuta obe litzakeala.

ETXAN.: .....

MITX.: Laburpenen kontra. Adb... *-lez* antziña eta ez ain antziña... danok orrela.

S. M.: Bizkai guzian bezelaxe... *-lez*, *-lexe*.

MITX.: *-legez* onena. Laburpenak, nork gere aldetik egiten baiditugu. Elkar-izketan t. a. ala... baina idaztekoan forma osoak obe... argiago. Itzak t. a. ez baiditugu era batera laburtzen. Adb... R. I. P. (Plaentxian gertatua), ara or «erreipé»... ni zigarroa erretzera noiak.

LEC.: Iñork ba du zerbait esatekorik gai ontaz... *-legez*?

OSK.: Ez dogula galdu behar. Mitx. jaunak diñona arrazoizkoa... baina konbeni litzake elkarren arteko euskalkiak ondo ezagutzea, bai alde batekoak bai bestekoak. Ondo ezagutu... eta ez galdu.

LEC.: Ea bada... zer? baterako lege ortan... ez al da gehiegi nahastuko? Nola litzake erraxago eta egokiago? garbitu...

BERR.: Ez al da obe Baionako legeari eustea? baieztutzeko *ba*, *bai*, eta ukatzeko *ez* aparte jartze ori... berez datorrena bezala da. Idazlearentzat nekea dala? idazleak, jakiteko obligazioa du... irakurleari eman behar zaizkio erraztasunak.

BERRIAT.: Baionakoa... onena.

MITX.: (tableroan) iru gauza ditugu: biak lotuta, biak aske, baieztekoan aske baldintzakoan lotuta. Antziñatik asten bagera... 1840 arte, guztiak lotuta... gero apostrofua edo gioia.

ARKOTXA: Azentuaz... adierazten dogu: *bá dá, báda*.

(Azento-bide ontan ezin garbitua) (Mitxren galderari ezin erantzun berak nahi lukean bezala).

LEC.: Azentoak... bakoitzak geren mintzaeretan erabiltzen ditugu... geren modura; batasunerako zaila.

MITX.: Arkotxa jauna, esazu: doñu-kontua garbitu nahi dut, ez da beste ezerगत. Emen bi esaldi daude: *bá dá* eta *báda*... azentoaren doñua nun dijoan... esaldiaren barrenean (beroaldia, nahasketa eta azento-doñua ezin txukundu).

ALTUNA: Doñuak ez du ezer garbitzen, ez digu laguntzen.

OREGI: *ez, ba, bai, bait*... oiek elkaturik behar luteke.

LEC.: *Ez*... gai au ez dugu ikutu oraindik.

MITX.: Askok bereiztea nahiago... Utzi dezagun Baionakoa... dagon bezala.

CHARRITON: Baionakoari jarraitzea onena.

ZAT.: ...ez al gera nahastuko?

MITX.: (tableroa). Euskaldunik gehienak... askok, guziok...: etzan, enuke, baitzan, banuke... berdintsuko aldaerak izketan eta antziñatik.

Baionan: ukatzeko ez bereizirik: ez du, ez luke t. a. Baina euskaldunago dala gogoan izan dezagun... eztu, eluke t. a. Baina idatziz... utzi dezagun Baionako erabaketan bezala. Lehen... apaizak ziran eredu nola esan, ortoepistak... orain, urte batzuk... apaizak ez bezala.

ZAT.: *bait* au... *bai* al da?

..... (ez da entzuten).

ALTUNA: Etimoloji-bidetik ezin argituko degu auzia.

LEC.: *bait* ortaz... inork ez du dudarik egin.

LAB.: Baionako legean... bereizirik... batasunerako onena.

ZAT.: ...ta gaizki irakurri?

OREGI: Baionako erabakiak argienak... onenak.

BAZTARRIKA: Neretzat ere alaxe.

CHARRITON: Errexari begiratuaz, pedagogi aldetik... aurren ikasterako t. a. Baionako erabakiak beharko ginduzke.

VILL. Dana batera obe. Lehen bezala.

ALTUNA: Nik ere alaberean... dana batuta nahiago: eztu, ezkaitu t. a. Ikasleak berehalaxe artzen dute lege au. Erraxa da.

ARKOTXA: Baionako erabakiak argienak. Bestela ez degu gauza onik...

LASA: *ez da: ba da*: bi konzepto garrantzikoak. Baiezto edo ukatu. Izan edo ez izan. Banaturik argiako... bi konzepto auek oso garbi behar dute.

OSK.: beti *ezta bada*... onela; zegaitik lege artifiziala sortu? beti bezala oba.

OREGI: beti bezala?... Bergaran... *ezta* beti, baina *ez zan*, *ez gaitu* t. a. orto-grafi aldetik legea behar degu. Zerbait alde beti izango degu esatekoan eta idaztekoan.

MITX.: Lege bat artzekotan... ni Baionakoakin geldituko nitzake. Ortografi aldetik.

ZAT.: ...gaizki idatzitik... gaizki esana dator...

SATR.: Zer derizkiozute bada? Baionakoakin?

DANOK: *Bai*. !!!!!!!

ZAT.: Txillardegi bera ere... azken alde ontan... lotzeko aldekoa.

MITX.: Ni ere literatura zaharretik t. a. lehengora noa... baina ez da eragozpena. Utzi dezagun... Baionakoa.

Letra H-ri buruz... iritzi batzuk

LAFITTE: *H* galdua hemen orain. Lehen... hori ez da arrazoina. Irakurtzaile zaharrak hil dire; gazteak (hauek salba behar badute), ez dute irakurtzen. *H* galtzen ari da: konsonante ondoren ken... eta bai bokal artean ere... Ustaritzen... Baigorri, eta itsas-egian ere. Eskuara ere... hiltzen doa. Nunbait salbatuko bada... hemen izanen da. Beraz, danok saia behar ginuke hemengoaren alde... hangoak eta hemengoak.

Nik ez nuke *H* sartuko hemen. Han, erraiten dugunez...

Gu hiltzera goazi... hiltzera doan ontzi bati ez lotu: behar bada ni... ez dut esperantzarik bihotzean... hemendik behar da.

CHARRITON: Ni ere bertze aldekoa naiz... han ere ba da gazteen eta zaharren arteko parabola. Hemen bezala, han ere, biologija partetik... *H* aldekoak arrazoi baidute... ni ere *h* aldekoa naiz.

ETXA.: ...gazteak uste dute ahalgo dutela *h* sartu; guk ez degu uste. Ez itxi aterik elkari. Batzuk eta besteak... segi.

CHARRITON: Bideak ez dira trabatu behar. Askotan... zaharrak bideak trabatu dituzte. *Herria* ta *Egan*... *Zeruko Argia* bateratzeko gogoak eta asmoak izan ziran... zaharrak trabak... luza eta luza... ortan ez naiz konforme.

SATR.: *H*, eskandalorik gabe sartu behar litzake... bere neurrian... lehen ere agertu izan dira olako artikulua. Bere neurrian ongi da.

ETXAN: Ez dut esan... eskandalorik sortuko danik... baizik gauza zaila dala.

FZ. SETIEN: Ni ez naiz *bren*... redakzioetan behar da norbait ortarako... da-goala or.

S. M.: Baita beste faltak txukuntzeko ere... ortografiko eta morfologikoak...

ETXAN: Ez dut esperantzarik... erriak artuko balu... uste dut kaltegarri izango dala... orregatik ez artzea obe. Erraza ez bada, ez da... bestela engainua da... batek idatzi eta gero besteari eman *h* ipintzeko... erraza ez bada, utzi dezagun.

MITX.: Aita Alustiza-k esan digunez Elizako itzaldian (goizetik Ama Birjiñari egin diogun Agur-otoitzean) Ama Birjiñak bedeinkatzen ditu gure batasunerako asmoak eta ekintzak... eta goiko laguntza eta graziakin... goazen aurrera *H* kontu ontan. Emen ere Baionako erabakiak arturik... pausoka gauzak egiteko asmotan.

H. bi bokal berdinen artean beharrenekoa (tableroan). Xub.: ahari, Eibar: adari, gero: aari, orain: ari... garbi dago antziñatasuna zeinek duan. Inoiz behar: bada, olakoetan. 50 itzetan ola eginaz batasunerako pauso ona egina legoke.

H bi bokal ezberdinen tartean: abo, ago, ao, au... (boca). Aho idatzita bi bokal dirala adierazteko... errexago ta obe. Ortik, datorkigu argia silabak bereizteko.

Bi bokal berdin diodanean... *behar danean* esan nahi dut... ez sufijazioetan t. a.

MITX.: Itz-asierako *H*.

SATR.: Bi bokalen arteko *b* onartzen da?

ZAT.: *H* dutenak ez dute danak eraberean erabiltzen... guk, ez degunok, nola? *a* hande-ren iztegiari... *abo*, *Lomen*... itz elkartuetan galdu t. a. guk nola?

MTX.: Nolonahi ere... guretzat kalterik gabe eta askotan gure probetxurako... begi-batasuna egina genduke... eta antziñako ohitura gorde.

H literatura antziñakoan: Nafarroa garaian... Bizkaia, Gipuzkoa, Araba, Errioxa... amairugarren menden bizi bizi zegoan. Sn. Millan-go kartularioak ikustea aski. *H* ez da kanpotik etorritakoa... baizik etxeko sorkaria.

IBON SAR.: «Refranes y Sentencias», Moguel, t. a. (ez da ondo entzuten) bere iritzia *b* sartzeko alde.

ETXAN.: ...azkar bukatu.

S. M.: ...*z* ta *s* bereizten... ez da gutxiren problema; *b* errazagoa noski... *s* ta *z* baino. Bizkaia guzia ta Gipuzkoa erdia... or.

MTX.: Inprentarako idatzi-lanetan... probetan... nik dakit nolako lana izaten... *s* ta *z* behar bezala bereizten.

INZA: Erraztasunagatik... idazleak *b* gabe. Irakurleentzat... *b*kin zailago... orain jartzea nahi?

ARKOTXA: zaharrak... etxera, gazteak dira euskeraren etorkizuna.

ETXAN.: ...orain arte ez degun oztopo berria...

IBON SAR.: *b* alde...

MITX.: ...gazteak beti arrazoi dutela. Alegia... gazteak, bizitzaren etortiz, arrazoi, nahiz beste aldetik ez izan.

CHARRITON: *tch*... amar urte aski izan dira... *tx* sartzeko. Orain amar urte *tx* ren kontrakoak, hilak edo ixilduak.

S. M.: Andiko aldekoak ere gogoan behar ditugu.

LAB.: Ortografi-aldaera kaltegarria da. Areago... 50 dituen ortografi batean... zer edo zer aldatzea... *f* edo *rr*... olako ikutu txiki batzuk... ondo dago. *H* guziak itsumustuan sartzea... nahaspilla aundia; batzuk, ondo bereiziak, baliteke. Beste aldekoak... frantses-kutsua edo...

MTX.: Frantsesak ez du influentziarik izan...

LAB.: Errextasunera jo behar degu. Alemanak kendu dituzte. Orain... bi bokalen erdian, edo itz batzuk bereizteko... Ni, bide-erdia naiz. Lehengo ortografiari eutsi... ez nolonahi aldatu... ikutu txiki batzuk... Lehengo ortografian egina franko ba da: Liturjia, Ikaskoletan, t. a. kontuz ibili gaitezen. Erri xehean *b* ren kontra... bertsolariak ere alatsu.

IBON SAR.: Alde ontako eta beste aldeko idazlerik onenak... *b*ren alde, *b*kin. Sabindarrak ere... bere garaian... nolako kontra izan zuten.

CHARRITON: Liturji lanean... batzorde bat behar zan... Euskalerra osokoa... guk eskatu genuena... ta gure obispoak nahi izan ez zutena.

MTX.: Gu, G, B, indartsuenak bagera... aiei amor eman behar... guri dagokigu makurtzea eta amor ematea. Egia... ortografiak iraupena behar duala. Euskerak... batasuna nahitanahiezkoa du... eboluzio bidez, amaikagarren mendez geroz goitik behera dijoa; reboluzio bidez... zer? saia gaitzen. Gure izkuntza dalako ari gera. *H* gaitza da idazlearentzat... baino irakurlearentzat? Gogoan dut nola... gerra-aurretik... idazle bateri *h* kin idazten zualako ez genion irakurtzen...

ZAT.: Orain 33 urteko Mitxelena... ez al da gaurkoa?

MTX.: Aldez aurretik esan beharrekoak ziran... baina.. begira, Euskaltzaindiak euskeraren batasuna egin dezakeala uste izatea... uste ustela da.

Zeri egin dezake Euskaltzaindiak? gidaritza edo... bideak erakutsi... zuzendaritza edo... batasun-ekintzak ortara jo dezan.

Ni... batzorde teknikorako izendatu nindutenian... linguista nintzalako edo egingo zuten. Nik, nere ustez... eredu bat... estruktura tankerako zerbaite... model... eredu bat.

MTX.: Ni atzera begira nagoela... XIIItik gora... egia, bai, XIII aldera an urbilago zeudalako batasunetik... gu orain baino. (Tableron).

Berez... fonema batek bestea sortzen du... batetik bestera aldaketa eginaz dator... zenbat eta beherago, onuntzago, etorri, orduan eta aldaketa... banaketa gehiago. Batasuna, gero ere sor liteke... baina ez berez... baizik, «koiné» bat edo... esperanto-antza pixka duena... artifizial antzeko zerbaite... bereizkuntzak baztertu eta bat. Bakoitza berean jarraituaz... batasuna etorri litekeala uste izatea... EZ. Ba da kimikan... lebe bat... alegia, bi gas (temperatura diferente)... ezin litzkeala batu... izkuntza-legean ere berdintsu.

Arira etorriaz, bi bide baizik ez daude batasunerako: edo *H* dutenak utzi, edo ez dutenak artu. Nik, bigarren bidea artu dut... uste dudalako... gaur ba dala indar berri bat *H* nahi duana... eta bide ortan zerbaite erakutsi nezakeala uste dut... orregatik sartu naiz auzi ontan.

Esaten nuen: ...nere ustez: *H* bi bokal berdinen artean, behar danean, *H* bi bokal ezberdinen artean, behar danean; itz-asieran... tradizioz... itz asko dira... artu behar litzake... ontarako iztegia, jakiteko.

Nik, asieran sartzeko eskatzen badut... ez omofonuak bereizteko... baizik tradizioan dagolako... gai ontan tradizioa lege.

Baionan konsonante ondorengo *h* kendu... ap(h)ez... Krutwig-ek olakoetan ere sartzeko, ez bazterteko. Ortan, ondo dago. Konsonante oklusiben ondoren ezezik... beste konsonanteen ondoren ere kendu... bide laburrena.

Diptongo ondoren ere... goi(h)en, gai(h)en... *h* gabe, kentzea obe.

Itz alkartuetan... nola? sartu behar litzake noski.

Nik... eskainiko nuke: ...izkuntza idatziak tradizioa du oinarri... ala erderaz... pollo, poyo, cazar, casar t. a. *h* ere gorde dute... nahiz istillu batzuk sortu... Nik Euskaltzaindiari eskari au: Zilegi ar dezan... *H* erabiltzea *saio bezela*, begi onez ikusi dezan... bai erdikoekin bai asierakoekin.

SATR.: ...oztopo aundia? ez litzake obe erdikoekin asi...?

MTX.: Ebanjelioan ba da... «Nere Aitaren etxean, gela asko dira». Bide osoa zabalik... norbaitek bide-erdia nahi badu...

SATR.: Euskaltzaindiak... oraingoz... beharrenekoa nahi luke.

MTX.: Nik ez dut botererik, ez desirarik... zaharrak esaten zuten bezela.

.....? (asko izketan).

MTX.: Liturgia-izkuntzan orain ez inolaz...

LEC.: Emen erabakitako kasuetan... tolerantza bat izango litzake...

MTX.: ...azken azkenekoa liturgia... Eskola lehenbizikoa...

SATR.: *H*, orain pauso bat seguru... ortik aurrera giro bat sortu danerako.

S. M.: Hiztegia... Lafitte-k egin zuan. Komisio betak konpondu eta laburtu...

ZAT.: ...nun?

MTX.: Banan banan ikusi beharko.

ZAT.: Lan zaila...

MTX.: Frantsesez idazten erraxa? ikasteko orrenbesteko lanik ez...

S. M.: Iztegia lehenbaitlehen. Aldizkarietan t. a. zuzentzailea.

MUGICA: Euskerak... gaurko egoerari begira... erraztasuna nundik? G idatzian... mintzaeran... G oinarri artuaz, osatuaz... batasuna. G ez du *b* rik. Gaur euskaldunak... seitatik bost *b* gabe... gehienen kalterako dana ezin diteke euskeraren onerako izan. Erraxtasuna, demokrazia. Izkuntza landuetan... *b* galtzen dijoaz... (beste izkuntzatak ejemploak) jatorriari baino gehiago begira behar diogu euskeraren biziari, Gehienontzat... *b* gabe erraxago, *b* kin kaltegarri. Uxa dezagun *b* ori (Italiako ejemploa). Beste izkuntzak gogoz kontra daramaten zama... ez dezaigun karga euskaldunari.

H kin dotorego? Yama-rekin neri gertatua entzun... urrutietako tokian... eskolan... 7 letrak in idazten asi zan bere izena... iru *b* sartuaz...

—¿por qué haces esto? galdetu nion.

—porque eso viste mucho... es más elegante.

Jaun Andreak!! ez dezagun indioarena egin! Erraztasunari lagundu eta indarra eman, eragozpenak kendu. Ba dira garrantzi aundiagokoak... itz sinonimoak... barianteak... esan-nahi asko dituztenak t. a.

H letrak ez du garrantzirik batasunerako (txaloak).

CHARRITON: Nere Hazparneko txokotik... galdetuko nuke: Nola esaten da «imperialismo»... *b* kin ala *b* gabe gipuzkera osatu ortan? (txaloak).

MTX.: A. Mugica-ren arrazoiak ondo konprenditzen ditut... eta ba dakit beren pisua ba dutela. Bai. Baina... (zorrotz) gauzak ez nahastu! Gaur bertan aitatu degu konsonante ondorengo *b*... ez bada alemanen ejemplorik ekarri... *Ph* (f) ta olakorik.

Gaur egunean... *b* erabiltzen dutenak nungoak dira? gipuzkoarrak.

Italia-ko aurrak... eskoletan ikasten dute italiar-izkuntza... beren etxetan gehienak ez baidute izkuntza ortan itzegiten... 80 % edo...

Gipuzkera osotuaren saioa egin zan. Zergatik... berriz pixtu?

IBON SAR.: Demokrazian... pisu bera al dute... artikulua bat edo beste... edo libururik onenak, sarituak... idazten dituztenak?

IRIG. J. A.: Batasuna... *b* gauza? izkuntza prozesu bat da... batzeko moldeak... behar genituzke... soziologiaren... klase-burrukak... dinamiak... bere legeak... ba ditu; lege oiek aztartu behar genituzke; auei buruz mintza obe; eta ez *b* kontuan jardun. Norberaren euskalkia bakarrik ez... ikasi gehiago, besterena ere bai... Batasunaren bidean aurreratzeko... utzi dezagun *b* kontua, eta ar ditzagun beste gaiak...

MTX.: Arrituta... J. A. ren esanakin. Ortografia auzian ari gera... errexena dalako. Komisio teknikoak... aditza, ta gainerakoak, ez zuan artu... zailegia uste zualako; bide ori... euskalki batena artu ta gainerakoak utzi beharko da. Zailtzat... zailegia... orregatik utzi gendun. Euskera idatziaz ari bagera... eta ortografiaz ezin badegu... nola arraio egingo degu batasuna?

A. YURRE: ...euskera batua... idatzi danetan, ala batzuetan? jakintza-idatzietan ala errikoietan ere bai?

SATR.: Ahal dan guzietan.

BORDARI: ...*H* batzuk artu behar dirala... ondo dago. Eskuarteant dauzkat eginak... olerki batzuk... nik ez dakit *b* nun... gazte batek lana egin nahi balu... nik emango nizkioke...

S. M.: ...(zorrotz)... berandu etorri ta iritzi-emenen...

BORDARI: Nik ez dut iritzirik eman... esan dut alegia...

S. M.: ...nahasten zabilta.

IRIG. J. A.: batasuna... molde bat... orrek ez du esan nahi «uniformidad».

MTX.: Zuk, Sozioloji-gaietan... baina Linguistika-gaietan... batasunak orixe esan nahi du: «uniformidad»... ortografian eta a.

(Askok itzegiten dute...) (txintzarria).

X. X.: Euskaltzaindiak bi eginkizun: jenderan iritzia jakin... erabakia artu. Iritziak... batez ere... idazleak eta irakasleak...

SATR.: Euskaltzaindiak ez du bere buruz erabakirik artu nahi... jendearen iritzia jakin nahi... itzaldiak segi dituenak ba daki...

LASA: *H* era bat kendu, *H* era bat artu... nundik bide ohea batasunerako?

SATR.: Igarle bat nahi zinduke... ezin.

VILL.: Mtx-ren ponentzia ortarako izan da.

ZUBIA: Dana ez... zerbait bai; Euskaltzaindia zuzendari dala... pauso onenak... eta aurrera! Gizabizitzak erakusten... digu: osoa ezin, zerbait bai...

LAB.: Bai ala ez... konfiantza ematen... Euskaltzaindiari?

DANOK: BAI!!!!

(Ondoren, Euskaltzainak, berak bakarrik, batu ziran erabakia artzeko. Azken-erabakirik oraindik ez da. Billera ontan, azken-erabakiaren aurrerapen bat onartu zan. Testua idatzi zan, eta argitaratu ere bai. Arantzazuko batzarraren bukaeran, billera zabalean irakurria izan zan eta erabat onartua.)

AZKEN-ITZ

Jaun eta Andreak:

Asierakoan esandako itz berakin bukatu nahi det, gure lanaren Azken-Batzar au: Batzar Orokarra, Bukaerako Batzar Nagusia.

Euskaltzaindiari, Euskeraren batasuna eratu dezala eskatu zaio, orain 50 urteko bere Sorreraren gogoangarri. Euskaltzaindiak bete du bere agindua. Irakurri zaizkitzute, iru egunez izan ditugun billeraen azken-itzak, conclusioak.

«Batasuna egiña dago» esango da. Esan dezagun obeto: «Batasunera-ko bidea ebakia dago». Gure billera oiek ez dute, bidea ebaki, bidea autsi besterik egin. Batasuna bera «egin», orain egin behar da, ibillian, joanean, praktikan: idaztean eta Ikastoletan azken-itz oiek beteaz, azken-itz oien neurrian idatziaz eta erakutsiaz. Zuen da, beraz, lana, batez ere: Idazleona, Andereñoona.

Euskera «teorian» batu degu, laburtu degu, errextu degu. Euskera elementala sortu degu: errexago idatzi dedin, errexago irakurri dedin, errexago ikasi dedin. Idatzi, irakurri, ikasi... Ortan dago orain lana.

Batasunak, hori errextu besterik ez du egiten. Eta hori da asieran esan nizutena eta gaur ere adierazi nahi dizutedana. Batasuna ez dala dana, batasuna ez dala «panazea» bat, Euskeraren problema guztiak askatuko dituana, gure Euskeraren gaitz guztiak erremediatuko dituan «panazea». Gu geurok gera. Euskeraren gaxotasuna sendatu behar degunak. Batasunak ez du ezer egingo, gu, batasunak sortutako osasun-giroaren barruan ahalegintzen ez bagera, idazten, irakurtzen, ta ikasten... eta itz-egiten, parra-parra itz-egiten. Ortan dago bizia.

Eta orrenbestez, AGUR.

M. Lekuona.

LITERATURA EUSKERAREN BATASUNARI BURUZ

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIA

Arantzazuko billeren ondorean, ban ziran euskaltzainak elkaturik, argi-bide hauek eman zituzten.

Arantzazuko batzarrea egin ondoren, Euskaltzaindiak eskerrak agertu nahi dizkie etorri diren nahiz beren iritziak bidali dituzten guztiei.

Lehenik ikusi duguna da guztion ustez gure hizkuntzaren batasuna behar-beharrezkoa dugula. Batasuna, noski, ez da Euskaltzaindiak egin dezakean gauza, eta are gutxiago bat-bat. an egin dezakeana. Batasun hori, euskera idatzia- ren batasunaz mintzatu geranez gero, euskal-idazle eta irakasleen eskuetan dago, Euskaltzaindia gidari eta laguntzaile dutelarik.

Arantzazun izan diren eta ez diren euskaltzaleak argibide bat izan dezaten, Euskaltzaindiak geroago eta astiroago argitarako dituen erabaki eta lanen aurrerapena agertu nahi du orain.

- 1) Ortografi- az hortarako hautatu zen batzordeak adierazi dituen puntu gehienak onhartuak izan dira, ikusi dugunez.
- 2) *H*-ren hauzian, izan diren iritziak entzun ondoan, erdi-bide bat aukeratu da hasteko: alegia, begi onez ikusiko lukeala Euskaltzaindiak letra hori bi bokal berdin nahiz ezberdinen artean erabiltzen hastea. Honek ez du esan nahi gorago jo nahi dutenen saioak ez direla ongi ikusiak izango.
- 3) Morfologi- az, izenen erabileraz batzordeak prestatu duen aintzin-lana puntu nagusietan oinharri bezala hartuaz jokatu- ko du, aditzarekikoa beste aldi baterako utziaz.
- 4) Aztertu dira, orobat, batzordeak euskal-hitz zahar eta berrien formaz gertatu dituen lanak, gero ere hori bide beretsutik hobeki lantzeko asmoz.

Atsegin hartu du Euskaltzaindiak elkar-hizketa honetan agertu den giroaz, gendetasunaz eta elkar lanerako gogoaz eta uste du, gero ere, guztion laguntzarekin, bere eginkizuna beteko duela. Hortan saiatuko dela.

EUSKALTZAINDIA

Arantzazu-Oñati, 1968-urri-aren 5-ean.

BATASUNERAKO HIZTEGIA

ATARIAN

Arantzazu-ko batzarreko erabakiak, erabatekoak izanik, bana-banako erabaki xe-heagoak behar dituzte izan ondoren. Hizkuntza idatziaz mintzatu ginan han, batez ere, eta hizkuntza idatzi horretan erdietsi behar gendukean batasunaz. Eta hizkuntza idatziaren batasuna, gurearena beste zein-nahirena bezanbat, azaletik hasten da: hots, idazkeratik edo ortografiatik.

Ba dugu beste hauzirik, batasun bidean abiatu geranez gero, larriagorik agian eta gaitzagorik ere bai, baina ez, guk uste premiazkogorik. Horrexegatik bada, han hartu ziren erabakiak nolarebait mamitzeko eta gatzatzeko, legezko iruditu zitzaigun zenbait hitz-zerrenda prestatzea, nolako hitzen forma eta grafia erabili behar litzakean azaltzeko, gure iritziz behintzat.

Hau duzu lehena, hitzik usatuenak eta hedatuenak, hizkuntza idatziari dagokionez, biltzen dituenak. Ba dakigu behar baino gehiago baztertuko genituela; ba dakigu ere sartu behar ziren zenbait ez ditugula, noski, sartu. Huts horiek, ordea, ez dugu uste larriegiak izan ditezkeanik. Hurren datozen zerrendatan izango baita leku okerrak zuzentzeko eta hutsarteak betetzeko.

Hemen hitzen formaz ari gera, soil-soilik, ez hitzen erabileraz: hitz batek aurre-aldean nahiz erdian *h* bat behar lukean ala ez, *s*-kin idatzi behar litzakean ala ez, azkeneko *-a* berezkoa duen ala erantsia, *-o* duen bukaeran ala *-u*, eta abar. Hauek dira, huts-hutsik, zerrenda hauetan ukitu nahi ditugun gaiak. Zein hitz erabili behar diren, eta nola erabili, ardurazko gaia da, noski, eta guztioi dioakiguna, baina poliki-poliki, urratsez urrats doana urrtuaiaigo heltzen omen da maiz aski presaka eta lehiatuki debilena baino. Eta, batik bat, oinharrietarik hasi behar, etxea eraikiko baldin bada.

Hitz bi, azkenik, erabili den idazkerak zer adierazi nahi duen agertzeko.

1. Osorik idatzirik ez daudenak, honela baizik *ot-*, *sat-* etc... ez dira hitzak, hitz-zatiak baizik, hitz elkartuen hasieran maiz agertzen direnak; bere eskuko hitz osoa *sagu* da, beraz, baina *sat-*, *satandera*, *satarte*, *satitsu* eta beste batzuetan agertzen den *sagu*-ren euskal-ordezko egokia.

2. Letra bat parenthesis-artean ezartzen dugunean, bitara idatzi ditekela adierazi nahi dugu: *sasoi*, nahiz *sasoin*, esate baterako. Ba dakigu hobe ditzakeala beti

izkribu-modu bakarra izatea, baina ez dugu indarrrik aski aurkitu ez gure baitan ez gure inguruan ohiturak eta usuarioak erabaki beharko dituen puntuak geure buruz gogor eta zorrozki erabakitzeko.

3. Bi forma, bata bestearen ondotik, jartzen ditugunean berdintzat jotzen ditugu, pisu eta balio berekotzat, biak azpi-aldeko lerroz markatuak doazenean: *sebi* eta *sein*; *zibi* eta *ziri*. Ez, ordea, aurrena markatua eta ondokoa markarik gabe agertzen direnean: bata, lehena eta markatua noski, hobestekoa da horrelakoetan: adibidez: «*soro*, solo» («*soro*» hobe «*solo*» baino).

4. Hitz-forma edo aldaera horiek leku berean ez datozenean, *hiri* eta *uri* bezala, «ik.», hau da, «ikus» batek zuzentzen du irakurlea batetik bestera. Baina, entzun ongi, «ik.» hori, balio batekoak uste ditugunean bakarrik daramate biek; bestela, xumeenak, mendekoak darama soilik «ikus»; gailenenak, nagusiak, ez. Adibidez: «*solo*, ik. *soro*» («*soro*», «*solo*» baino hobea dala esan nahi du).

5. Izan ditezkean dudak garbitzeko, zalantzako hitzaren ondoan beste hitz bat jarri da, edo adibide bat: *ai* (deihadar) *abi* (janari), *ar* (emea ez dena), *bar* (zool.).

Zerranda hau eta honen ondoren etorriko direnak, diogun azkenik, ez dira inolazko maisukeriak eraginak; gure jakinduria urriak ez digu oinik ematen besteren irakasle bihurtzeko. Horrelako zerbait egiteko zegoen, eta luzamendurik gabe egiteko gainera, gure hizkuntzak iraungo baldin badu, eta lanean hasi gera haurra lehen urratsak egiten hasten den bezala, hala-hola eta ahal bezala. Hasiak egina omen dirudi ordea, Bizkaiko esan zaharrak dionez, eta oraingoa aurreratzeko, ugaltzeko eta hobetzeko asmoetan hasi gera, ahal dezakegun mailaraino lanean ekiteko asmoetan.

aha-, ik. aho	abiatu	hagin (Bot.)
ahaide	abisatu	agindu
ahal	aburu	agiri, ageri
ahalke	abuztu	hagoan (orekan)
ahantzi, ahaztu	ada-, ik, adar	agonia
ahardi «(zerri) eme»	adabatu	agor
ahari	adar, ada-	agudo
aharrausi	adats	agur
ahate	adierazi	agure
haati, (halare)	adin	ai (deihadar)
ahaztu, ahantzi	adio	ahi, (janari)
abade	adiskide	ai (h) en
habailla	aditu	ai (h) er
abantail (a)	aditz	hain
abar	adoratu	ainara, enara
abarka	adreilu	aingeru
habe	afari, afal-	aingira
abel-, ik. abere	haga	aingura
abendu	ager-, ik. agertu	aintzin, ik. aitzin
aberats	ageri, agiri	aintzira
abere, abel-	agertu, ager-	aipatu
aberri	agian	aire
habia, kabia	hagin (ahoan)	aisa, aise

aita	almute	har (Zool.)
aitortu	alor	har, <i>ik.</i> hartu
a(h)itu, akitu	altxatu	(h)aragi, (h)arat-
haitz	haltz (Bot.)	aran (Bot.)
aitzaki, <i>ik.</i> atxakia	altzairu, -eiru	haran (<i>ibar</i>)
aitzin <i>aintzin</i>	altzo	arantza, -tze
(h)aitzur	alu	(h)arat-, <i>ik.</i> (h)aragi
(h)aize	ama	arau
(h)aizkora	hama-, <i>ik.</i> hamar	arazi, erazi
a(h)izpa	amagiarreba, -ginarreba	arbaso
akabatu	habar, hama-	(h)arbi
akats	amarau(n)	arbola, -e
aker	amarra	ardagai, ardai
aketz	amarru	ardan-, <i>ik.</i> ardo
akitu, a(h)itu	amets	ardi, art-
akuilu	ametz	ardit
akusatu	amildu	ardo, <i>arno</i> , ardan-
ala (<i>edo</i>)	amore, -rio (<i>amore eman</i>)	ardura
ala- (<i>ala Jainkoa t. a.</i>)	(h)amu	are (<i>gehiago</i>)
hala (<i>gisa hartan</i>)	amuarrai(n)	are (<i>tresna</i>)
alaba	han	harea (<i>ondar</i>)
alaba	anaia	aretze, -txe
alabaina	and(e)re	argal
halaber	handi, <i>haundi</i>	argi, art-
alai	andura (Bot.)	argudio, -rio
alanbre	animalia, alimale	ari (<i>jardun</i>)
alargun	(h)anitz	hari (<i>josteko</i>)
alatu	hanka	harik eta
alba-, albait- (<i>aditz-aurrean</i>)	antolatu	haril
albi(ri)ste	antsi(a)	arima
albo, <i>ik.</i> alde	antz	arin
alda- <i>ik.</i> alde	antzara, -era	haritz
aldamio	antze (<i>trebe</i>)	arka
aldapa	antzo (<i>arau</i>)	arkitu, <i>ik.</i> aurkitu
aldare	antzu (<i>ume gabeko</i>)	arku
aldats	aho, aha-	arlote
aldata	ahotz	harma
alde, alda- (<i>aldaketa</i>)	apain	armiarma
alde, albo (<i>hurbil</i>)	apaiz, <i>apez</i>	arnegatu, <i>ernegatu</i>
alde, <i>talde</i>	apal	arno, <i>ik.</i> ardo
aldi	apartatu	(h)aro
ale	apez, <i>ik.</i> apaiz	(h)arotz
alegera, -e	apiril	harpoi(n)
alegia	apo	arrai (<i>alegera, amultsu</i>)
alfer	apostolu	arrai(n), arran-
alimale, <i>ik.</i> animalia	apostu, apustu	harramaska
alkar, <i>ik.</i> elkar	apur	arran-, <i>ik.</i> arrai(n)
alkate	apustu, apostu	arrano
alki, aulki	ar (<i>emea ez dena</i>)	harrapatu
		arras

arrastelu	atertu	aztura
arrats	atorra	azukre
arrau(l)tza, -tze	hats	ba
arrau(n)	atsegin	ba- (<i>baldin ba-</i>)
arraza	atsekabe	baba
arrazoi(n)	atso	bada
arreba	atun	bahe
arren	atxakia, <i>aitzaki</i>	baga
arrenkura, -gura	hatz	bago, бага-
harri	atzapar, <i>aztapar</i>	bai
arrimatu	atze (<i>arrotz</i>)	bahi
arrisku, <i>irrisku</i>	atzo	baina
harro	hau (<i>hemen dagoena</i>)	baino
arroka (<i>haitz</i>)	ahul	bainu
arropa	a(u)lki	baizik
arrosa	aunatu, <i>ik. unhatu</i>	bakan
arrosario	haundi, <i>ik. handi</i>	bakar
arrotz	ahuntz	bake
arrrunt	ahur (<i>esku-barren, -naba</i>)	bakoitz
art-, <i>ik. ardi, argi</i>	haur (<i>ume</i>)	bala
arta-, <i>ik. arte, arto</i>	aurkitu, <i>arkitu</i>	balaku
arte (<i>erdi-alde</i>)	aurten	balantza
arte, arta- (<i>Bot.</i>)	aurtiki, jaurtiki	baldres
artez	ausart	baldin
artikulu	ausiki	balea, balen-
arto, arta-	hausko, <i>ik. hauspo</i>	balezta
hartu	(h)ausnar, (h)ausnaur	balliatu
hartz	hauspo, <i>hausko</i>	balio
artzai(n), artzan-	hautatu	baltsa
asaldatu	hauts	baltsamo
ase	hautsi	bandera
haserre	hauzi	bapore
hasi	(h)auzo	baranda
aska	axola	baratxuri
aski	axuri	baratz, -tze
asko	aza	bar(a)ur
asmatu	azal	bare (<i>Fistol.</i>)
aspaldi	azaro	bare (<i>Zool.</i>)
aspertu	azeri	barkatu
aspil	bazi	barra
asta-, <i>ik. asto</i>	(h)azienda	barrabil
asti	azkar	barreiatsu
astigar	azkon	barren
asto, asta-	azote	barrena
asu(i)n, ausin	azpi	barrika
ata-, <i>ik. ate</i>	aztal	bart
atabal	aztapar, <i>ik. atzapar</i>	bartz
ate, ata-	(h)aztatu	baso, basa-
atera	azti	bat
	aztore	batel

batu	berri	birjina
bataiatu, bateiatu	bertso, -u	birla
batzuek, batzu	bertute, <i>birtute</i>	birtute, <i>ik.</i> bertute
bazka	bertz, pertz	biru
bazkari, bazkal-	besa-, <i>ik.</i> beso	bista
Bazko	beste, bertze	bitarte
bazter	besarkatu	bitika, pitika, -na
behar	beso, besa-	bixika
bcharri, belarri	besta	bitxi
behatz	bete	bihur
behaztopa	beti	bihurri
behazun	bezain	bizar
bedei(n)katu, benedikatu	bezala	bizi
bederatzi	bezpera	bizio
bedere(n)	beztitu	bizkar
behe, behere	bi, bida	bizkor
begi, bet-	bihar	biztu, piztu
begira	biharamun	bohatu, bu(h)a-
behi	Lida-, <i>ik.</i> bide	bola
behin	bidali	bolada
beila	bide, bida-	boltsa
behintzat	bider	bonbil(a)
beita	biga	borda
bekain	bihi	borla
bekaitz	bikain	borondate
bekatu	bikario	borrero
bekoki	bike	borrai(n)a, -oina
bela	Likor	borroka, burruka
belar, bela-	biku, piko	bort
belarri, beharri	bil-, <i>ik.</i> bildu	bortitz
belaun	bilatu	bortxa
beldur, <i>bildur</i>	bilau(n)	bortu
bele	bildots	bost, bortz
beltz	bildu, bil-	bota
benedikatu, bedei(n)katu	bildur, <i>ik.</i> beldur	botoi(n)
benta	bili-, <i>ik.</i> birigarro	ba(t)z, <i>ik.</i> poz
benturaz, menturaz	bilo	boz(a)
bentzutu	biloba	branka
behor	bilur	breska, <i>ik.</i> beraska
ber-, bir-	biluzi	brida
bera, beratz	bihotz	bu(h)a-, <i>ik.</i> bohatu
berandu, berant-	biper	bular
beraska, <i>breska</i>	bipi	bulkatu, bultzatu
beraz	bira	burasoak, gurasoak
berde, <i>ferde</i>	birao	burdina, burdin-
berdin	biribil	burla
bere, <i>ik.</i> ere	birigarro, bili-	burruka, borroka
berchala	birika, -ki	burrumba
berexi	biritxi	burrnzali
bero		buru

bururdi	hebaindu	eltze
buruzagi	ebaki	elur
busti	ebanjelio	ema-, <i>ik.</i> eme
butz, <i>ik.</i> putz	ebatsi	eman
butzu, <i>ik.</i> putzu	ebili, <i>ik.</i> ibili	emazte
buztan	edan	eme, ema-
(b)uztarri	hedatu	hemen
buztin	hede	emeretzi
	eder	enara, ainara
damu	ediren, idoro	ene
danba	cdo	enga(i)natu
dantza	hedoi, <i>ik.</i> hodei	enperadore
daraturu	e(d)uki	enplegatu
dardai	hega-, <i>ik.</i> hegal	entseiatu, saiatu
dardara	hegal, (<i>h</i>)ego, hega-	entzun
dardo	egarri	eho
dastatu	hegazti(n)	ehortzi
deabru	hegi	epe
debeku	egia	epel
dei	egin	eper
dei(h)adar	(h)ego, <i>ik.</i> hegal	erabaki
deitura	hegoa	erabili
denbora	egon	eragin
denda	egosi	eragotzi
desegin	egotzi	eraiki
desiratu	egun, egu-	erakatsi, <i>ik.</i> irakatsi
deus	egur	erakutsi
dilindaka, -dan	eguzki, <i>ik.</i> iguzki	eraman, <i>eroan</i>
dina	ei(h)ar, <i>ik.</i> ihar	era(u)ntzi
diru	ehizi, ihizi	era(u)si
distira	ekaitz	erantsi
diti, titi	ekarri	erauntsi
dohai(n), doha-	ekin	erauzi
dobera	hel-, <i>ik.</i> heldu	erazi, arazi
doi	elbar, <i>ik.</i> herbal	eraztun
doilor	elder	herbal, <i>elbar</i>
dolare	heldu	erbi
dolore	ele	erdera, erdal-
dolu	elefante	erdi
done	element(u)	herdoil
dorpe	elgar, <i>ik.</i> elkar	ere
dorre	elger, <i>ik.</i> ergel	eredu
dotore	eli	erein
duda	cliza	eremu
dukat	elkar <i>elgar, alkar</i>	herenegun
dupa	elkor	herensuge
dupina	elorri	eresi
	eltxo	er(e)tz
ea	eltzaur, <i>intxaur</i>	ergel, <i>elger</i>
cha, <i>ik.</i> cho		

eri	errun	ezkata
herio	esan, erran	ezkel
heriotze, -tza	hesi	ezker
iritzi, <i>ik.</i> iritzi	eska(i)lerak	ezki
erle	eskaini	ezkila
erloio, erloju	eskalapoi(n)	ezko
ermitau(n)	eskas	ezkondu
ernari	eskatima	ezkur
erne	eskatu	ezkutari
ernegatu, <i>ik.</i> arnegatu	esker	ezkutu
ero	eskola	ezpain
croan, <i>ik.</i> eraman	esku	ezpal
erori	eskui(n)	ezpata
erosi	esne	ezpel
errabia	espal	ezponda
erraiak	espartzu	eztainu
errain, <i>errein</i>	esperantza	eztarri
errainak	esposatu	ezteiak
erramu	estakuru	ezten
erran, esan	estali	eztera, geztera
errape	estatu	ezi
herratu	este, hertze	eztul
erraz	estimatu	hezur
erre	estre(i)na	
erreal	estu, he(r)stu	fabore
errefain, errefau	eta	falta
errege, erret-	eten(du)	faltsu
erregela	etorri	fama
erregina	etsai	familia
errein, <i>ik.</i> errain	etsi	fandango
erreka	etxe, etxa-	fantasia
erremedio	etzan, <i>etzin</i>	fardel
errenta	etzi	fedo
errespetatu	etzidamu	ferde, <i>ik.</i> berde
erresumin	etzin, <i>ik.</i> etzan	feria, peria
erret-, <i>ik.</i> errege	euki, eduki	ferra
erretor(e)	euli	fidatu
errezibitu	eultzi	fier, <i>pier</i>
herri	ehun	fin, (<i>akabantza, xede</i>)
erro	ehun (<i>oibal</i>)	fin (<i>mebe, garbi</i>)
erroitz	euri, <i>uri</i>	finkatu
erromeria	exemplo	fits
errota	ez	flako
erruki, <i>ik.</i> urriki	ezagun, ezagutu	fraide, fraile
errumes	ezarri	frango, franko
hertsia, itxi	heze	fresko
he(r)stu, estu	ezer	frijitu
ertz	hezi	froga
hertze, este	ezin	fruitu
	ezkaratz	funts

furia	gatilu	gogo, goga-
fusil	gatu, <i>katu</i>	gogor
	gatz	goi
gabe	gatzagi	goibel
gabi	gau	goilare, koilare
gai, <i>gei</i>	gaur	goipe, koipe
gailur	gauza	goiz
gain	gazi	golde
gaitz	gazta, <i>gazna</i> , gaztan-	golko
gaitzuru, -eru	gaztaina	gona
gaixo, gaizo	gazte	gonbidatu
gaizki	gatzelu	gopor
gaizo, gaixo	gazteria	gor
gaizto	gatzigu	gora
gako	gedar, gedarre	goraintzi
gal-, gari	gei, <i>ik.</i> gai	gorde
galant	gehiago	gordin
galdata	gela	gori
galdu	gelbera	goroldio, <i>ik.</i> oroldio
galeper	geldi	gorosti
galerna	gereta	gorotz
galga	gerezi	gorputz
galkatu	geriza	gorri
galtzak	gerla, gerra	gorringo
galtzarbe	gero	gorte
gamelu	gerren	gosari
ganbara, -bera	gerri	gose
ganibet	gertatu	gozo, goxo
gantz	gertu	gramatika
gantzutu	gesal	grazia
gapirio	geza	grina
gapoi(n)	geztera, eztera	gu
gar	gezur	gudu
garagar	giharre, ginarra	gupida
garai	gibel	gura
garba	gidatu	gurasoak, burasoak
garbi	gider	gurbitz
gardu	gili-, kili-	guri
garesti	giltz(a)	gurin, <i>ik.</i> urin
gari, gal-	giltzurin, -un	gurtu
garizuma	ginarra, <i>ik.</i> giharra	gurutze
garondo	ginbalet	gustu
garraio	ginda, ginga	gutxi
garranga	girtain, girten	guz(t)i
garrasi	gisa	
garraska	giza-, <i>ik.</i> gizon	
garratz	gizen	hi
gartzela	gizon, giza-	ia
gastatu	gloria, loria	ihar, <i>ei(h)ar</i>
gatibu, <i>katigu</i>	gobernatu.	iharduki, ihardun, jardun

iharrausi	inaute, ihaute	isuri
ihaurri	imini, ibeni, ipini	it-, <i>ik.</i> idi
ihaute, inaute	inbidia	itaizur
(h)ibai	indar	ito
ibar	ingude	itsaso, itsas-
ibeni, imini, ipini	ino-, neho- (<i>inoiz t. a.</i>)	itxi, hertsu
ibili, <i>ebili</i>	inguru	itsu
ide, kide	inprimatu	itsusi
ideia	intsentsu	iturri
idi, it-	intxaur, <i>ik.</i> eltzaur	itxura
hidoi	intziri (na)	hitz
idor	inude, <i>ik.</i> unide	itzal
idoro, ediren	inurri, txindurri	itzarri
iduri, irudi	ipar	itze, <i>iltze</i>
ihes	ipini, ibeni, imini	itzuli
ifernu	ipurdi	itzuri
igan, igo	ira, iratze	izan
igande	irabazi	izar
igaro, iragan	iragan, igaro	izeba
higatu	iragazi, irazi	izeki
i(g)az, <i>jaz</i>	hiraka	izen
igel	irakatsi, <i>erakatsi</i>	izerdi
igeltsu	iraki(n)	izi, izu
igeri	irakurri	izoki(n)
igitai, -tei	iralki	izkutu
higitu	irasagar	izorra
igo, igan	iratzeki	izotz
higuin	iratzarri	izpi
iguzki, <i>ik.</i> eguzki	iratze, ira	izpiritu
ihi	irazki	izter
ihintz	irauli	iztupa
ihizi, ehizi	iraun	izu, izi
ikara	irazi, iragazi	izur
ikasi	ireki	izurri
ikatz	ire(n)tsi	ja
ikusi	hiri, <i>uri</i>	jabe
ikuzi	irin	jai, jei
hil	iritzi, <i>eritzi</i>	jaiki
hil, hilabete	irla, isla	Jainko
ilar	irri	jaio
ilargi	irrintzi(na)	jaitsi, <i>jatsi, jeitsi</i>
ilaun	irrisku, <i>ik.</i> arrisku	jaka
hildo	hiru	jakin
ile	irudi, iduri	jalgi, -ki
ilendi, ileti	irun	jan
iloba	isats, <i>jats</i>	jantzi
iltze, <i>ik.</i> itze	isil	jardun, ihardun, iharduki
ilun	isla, irla	jario, jariatu
imajina	istil	jarrai, jarrei-

jarri	kaskail	krozka
jasan, jaso	kaskar	kua
jats, <i>ik.</i> isats	kasket	kuku
jatsi, <i>ik.</i> jaitsi	kasko	kukula, -u
jaun	kasta	kuluska
Jaungoiko	kasu	kurrinka
jauregi	kaxa	kusku
(j)aurtiki	kate(a)	kutsu
jauzi	katigu, <i>ik.</i> gatibu	kutxa
jazarri	kausa	
jei, <i>ik.</i> jai	ke	lahar
jeitsi, <i>ik.</i> jaitsi	keinu	labaki
jende	kendu	labain
jaz, <i>ik.</i> i(g)az	kenka	laba(i)na
jo	kexatu	labe
joan	kide, ide	laborari
joare	kili-, gili-	labur
jokatu	kirats	lagun
jolas, <i>ik.</i> solas	kirika	laia
jorrai	kirrinka	laido
josi	kiskail	la(i)no
jostatu	kitarra	laka
	kitatu	laket (<i>izan</i>)
kabarra	kobla	lakio
kabia, <i>ik.</i> habia	kofau, kofoin	lamikatu
kable	koilare, goilare	lami(n)a
kafe	koinata, -tu	lan
kai	Koipe, goipe	lanbro
kaiku	kokots	landa
kaio	koloka	landare
kaiola	kolore	landatu
kaka	kolpe	lander
kalamu	konkor	lapa
kalte	kontatu	lapur
kamaina	kontra	laranja
kamamila	kontu	laratz
kamastra	kontzientzia	largatu
kamuts	kopeta	larre, larra-
kana	korapilo, orapilo	larrain
kanabera	korda	larri
kandela	kordokatu	larru
kanpo	koroa	larunbat
kantatu	korrokoi(n)	laster
kapa	korro(n)ka	lasto, lasta-
kapar	koska	lata
kapelu	kozkor	latz
kar, <i>ik.</i> gar	kraskatu	lau
karroi(n)	kriseilu	laudorio
karta	krisket	lausengu
		lauza

laxo	lupu	Mendekoste
legar	lur, lu-	mendi
legatz	lurrin, urrin	menturaz, benturaz
lege	luze, luza-	merezi
legen		merkatu
lehen	mahai(n)	merke
leher	mahats	meta
leial	madari	meza
lehiatu	madarikatu	mezu
leinu	magi(n)a	midiku
lei(h)o	maiatz	mihi
le(i)ze	maila	mihise
leka	mailu	mika, <i>ik</i> pika
leku	maina	mila
lelo	maingu	milikatu
lema	maira	min
lehoi(n)	mairu	mindegi
lehor	maite, maita-	mintzatu
lepo, lepa-	maiz	mira
lera	maizter	miraku(i)lu
lerden	makal	miru
lerro	makila	misterio
letra	makina	mitxa
leun	makur	mihura
leze, <i>ik</i> . le(i)ze	malda	mizpira
lezoi(n), pezo(i)n	malezia	modu
libratu	maltzur	moko
liburu	mami	mokor
likits	mamu	molde, molda-
lilura	mana-, <i>ik</i> . manu	morroil(o)
limurtu	mandatu	morroi(n)
lingirda	mando, manda-	mota
liho, linu	manu, mana-	motel, mutil
lizar	marinel	moto
liztor	marka	motz
lizun	marmar(io)	muga
lo	marra	mugitu
lodi	marraka, marraska	muino, muno
lohi	marruskatu	mukuru
loka	martxo	multzo, -u
lore, lora-	masta	mundu
loria, gloria	mataza	murritz
lot-, <i>ik</i> . lotu	mahuka	mus
lotsa	mehar	musker
lotu, lot-	mehe, meha-	musu
lu-, <i>ik</i> . lur.	memento	mutil, motel
lukainka	menda	mutu
lukuru	mende	mutur
luma	mendebal	
lupi (n) a	mendekatu	nahasi

nabar	omen	hosto
nabari	on	otarre
nagi	hondar	ote, ota-
nagusi	ondo	ote
nahi	hondo	otoi
naiz	hontz(a), huntz	otoitz
nahiz	ontza	hots
negar, <i>nigar</i>	ontzi	otsa-, <i>ik.</i> otso
negu	ohol	Otsail
neke, neka-	ohore	otso, otsa-
neska	opil	hotz
neurri	opor	ozen
ni	hor	hozitu
nigar, <i>ik.</i> negar	orai(n)	ozka
nini	orapilo, korapilo	ozpin
noiz	orbain	
nola	ordain	padera
non, nun	ordea	pagatu
nor	hordi	pala
nun, <i>ik.</i> non	ordu	palasta
	ore	panpoxa
oha-, <i>ik.</i> ohe	orein	papar(o)
ohar	hori (<i>zure ondoan dagoena</i>)	paper
hobe	hori (<i>kolore argia</i>)	paradisu
obeditu	horma	pare
hoben	hornitu	parrasta
hobi	oro	parte
hodei <i>hedoi</i>	orobat	pats
odol	oroitu	patxada
ohe, oha-	oroldio, goroldio	pegar
ofiziale	orratz	pelatu
hoge	orrazi	peoi(n), peon-
ogi, ot-	horrela	peria, feria
oi!	orri	pertika
ohi	orro	pertz, bertz
oi(h)al	hortz	petral
oi(h)an	ortz, ost-	petxa
oilo, oila-	ortzegun, ostegun	pezoi(n), lezoi(n)
oin	ortzirale, ostiral(e)	pier, <i>ik.</i> fier
oinaze	osaba	pika, mika
ohitura	osin, <i>usin</i>	pikatu
oi(h)u	oski	piko, biku
oka	oso, osa-	pila
okela	ospe	pilda
oker	ospel	pilota
ola	ostatu	pilotu
ola-, <i>ik.</i> olo	ostegun, ortzegun	pilpira
oldar	ostiral(e), ortzirale	pipa
olio	ostiko	pipita
olo, ola-		

pisu	sakratu	sobera
pitar	sala	sofritu, <i>sufritu</i>
pitika, -na, bitika	salatu	soil
pits	salbatu	soin
pitxer	salda	soinu
pix(a)	saldo	soka
pixar	saldu	sokorritu
pixka	salto	solas, <i>jolas</i>
piztu, biztu	saltsa	soldadu
plater	samar	solo, <i>ik.</i> soro
plaza	samin	solomo
polit	samur	sonatu
ɾopa	sandia	sor
porrokatu	sapa	soraio
porru	sarde	sorbalda
portu	sardina	sorgin
pospolin	sare	soro, <i>solo</i>
potolo	sari	sorta
poz, <i>bo(t)z</i>	saroe	sortu
pozoi(n)	sarraski	sos
premia	sarri	sosegu
presondegi	sartu	sostengatu
prest	sasi	sotil
prestu	sasi-	soto
pu(i)es	saski	su
pulunpatu	sasoi(n)	suhar
punta	sat-, <i>ik.</i> sagu	sudur
puntu	sator	sugandila
purga	satsu	suge
purgatorio	sehaska	suhi
purrust	seda	suil
puska	sega	sukalde
puta	segail	sukar
putz, <i>butz</i>	segitu	sufre
putzu, <i>butzu</i>	segur	sufritu, <i>ik.</i> sofritu
	segurantzaz	sumatu
sahats	sei	sumin
sabai	sehi, sein	suntsitu
sabel	sekula	
sagar	seinale	tabako
sagara	seme	taberna
sagu, sat-	senar	tailu, <i>ik.</i> taxu
sai	sendo, senda-	talde, <i>ik.</i> alde
saiatu, entseiatu	senti(tu)	talo
saihets	serora	tanta
sandu	seska	tantai
sakan, <i>ik.</i> sakon	seta	tapatu
sakatu	simaaur	tarrapata
sakela	sinetsi	tarrat(a)
sakon, sakan-		tarte

taxu, <i>tailu</i>	(t)xarrantxa	unide, <i>inude</i>
tegi	(t)xartel	huntz
teila	xahu	untzi, ontzi
tema	xehe, <i>ik.</i> zehe	uholde
tenore	xerrenda, <i>ik.</i> zerrenda	upa
tentatu	(t)xerri, zerri	(h)ur, u-, uh-
tigre	(t)xertatu	hura
tink(a)	(t)xilina, xilintxa	hurbil
tintatu	(t)ximi(n)o	urdai
tipula	(t)ximist	urdail
tira(tu)	(t)ximitx, zimitx	urdan-, <i>ik.</i> urde
tirria	(t)xingar	urde, urdan-
titi, diti	(t)xipa	urdin
to	(t)xipi, txiki	urduri
tobera	(t)xirla	urgatzi
toil	(t)xistu, ziztu	urguila
toki	(t)xit	uri, <i>ik.</i> hiri
tontor	(t)xita, -o	uri, <i>ik.</i> euri
topa	xixa, ziza	urin, <i>gurin</i>
toska	xixare, zizare	urkatu
toxa	(t)xoil	urki
totel	xokɔ, zoko	urko
trabatu	(t)xopa	urlia
trabes	(t)xori	urrats
trakets	(t)xukatu	urratu
traidore	xume, ume	urre
tratu	u-, uh-, <i>ik.</i> (h)ur	hurren
trebe	uhal	urri
tresna	ubel	urriki, <i>erruki</i>
trikatu	ida	urrian, lurrin
triste	udare	urritz
tripa	ugari, ugal-	urrixa, -uxa
tronpeta	ugatz, ugaz-	urte, urta-
trukatu	ugaz-, <i>ik.</i> ugatz	urruti
truke (<i>karta-jokoa</i>)	uhin	usai(n), usan-
troxa(k)	uka- (<i>ukabil, ukarai t. a.</i>)	usatu
turuta	ukaldi	usin, <i>ik.</i> osin
tut	ukatu	usna
tutu	ukendu	uste
(t)xahal	ukitu	ustel
xaboi(n)	ukondo	usu
(t)xalupa	uma-, <i>ik.</i> ume	huts
(t)xamantxa	ume, xume	uxatu
(t)xamar	(h)umil	utzi
(t)xanda, xainda	umo	uzker
(t)xano	umore	uzki
(t)xapel, zapel	hun, muin	uzkur
(t)xar	unai(n)	uzta
(t)xara	une	uztai

uztarri, buztarri	zekor	zirin
zahagi	zelai	zirritu
zahar	zelai	zirtzil
zabal	zelata	zital
zabar	zenbait	zizare, xixare
zabor	zenbat	zizeilu
zaflatu	zenbera	zizpa
zahi	zentzatu	ziztatu
zail	zentzu	zohi
zain	zepa	zoko
zaindu	zepo	zola
zakar	zer	zolda
zakil	zerba	zopa
zaku	zerbitzari	zor
zakur	zerga	zori
zaldar	zerra	zorne
zaldi	zerrenda, <i>xerrenda</i>	zoro
zale	zerri, (t)xerri	zorri
zali	zertu	zorro
zalke	zeru	zorrotz
zalu, <i>zauli</i>	zerraldo	zorte
zama	zeta	zortziko
zamar	zetabe	zotin
zango	zezen	zotz
za(n)patu	zihatu	zozo
zapat(a)	ziba	zu
zapata	zidor	zuh-, <i>ik.</i> zur
zapelatz	zigar	zuhar
zarbo	zigilu	zuhaitz
zare	zigoina	zubi
zarpa	zigor	zuin
zarrastatu	zikin	zuku
zartagi(n)a	zikiro	zulo
zartatu	zikoitz	zume
zati	zilar	zimitz
zauli, <i>ik.</i> zalu	zilegi	zur
zauri	zimel	zuri
zazpi	zimendu	zurratu
zehar	zimitx, (t)ximitx	zurrun
zehatu	zimur	zurrunga
zehe, <i>xebe</i>	zin	zurupatu
zein	zintz	zurtz
zeinatu	zintzarri	zutik
zeinu	zintzur	zuhur
zekale	zirau(n)	zuzen
zeken	zihi, ziri	zuzi

BERRIAK ETA GAI LABURRAK

AL EXCMO. SR. MINISTRO DE EDUCACION Y CIENCIA

La Academia de la Lengua Vasca, o «Euskaltzaindia», con domicilio en Ribera, 6, Bilbao, a V. E. con el debido respeto, tiene el honor de exponer:

Que desde el año 1918, fecha en que fue constituida bajo el patrocinio de las Diputaciones de Vizcaya, Guipúzcoa, Alava y Navarra, con objeto de promover el estudio y la difusión de la lengua vasca, ha venido realizando una empeñada labor encaminada a la consecución de dichos fines.

Las Diputaciones antes referidas le han prestado, dentro del ámbito de su jurisdicción, una colaboración destacada.

Pero las circunstancias críticas por las que actualmente atraviesa el idioma, obligan a la Academia a recurrir a V. E. solicitando la adopción de medidas de rango superior, que considera absolutamente necesarias para la debida salvaguarda de este inestimable tesoro lingüístico cuya pervivencia interesa tanto a la cultura patria.

El hecho social que el uso de dicho idioma representa, no tiene el adecuado reflejo en los preceptos y disposiciones de orden legal o reglamentario que hacen relación a la Enseñanza y una gran parte de la población del País Vasco, desea muy fundadamente, se arbitre por vía oficial algún procedimiento que permita el acceso de la lengua vasca a las escuelas y centros de instrucción en general.

Ello, contribuiría, no sólo a fortalecer el idioma, sino también a mejorar considerablemente el nivel cultural de las poblaciones de habla vasca, haciendo posible el encauzamiento de sus estudios primarios en condiciones mejores que las existentes en la actualidad y, desde luego, más conformes con los métodos que la moderna pedagogía aconseja.

En atención a las consideraciones expuestas, la Academia de la Lengua Vasca acordó por unanimidad con fecha 29 de julio pasado, dirigirse a V. E. en súplica de que se adopten por ese Ministerio las medidas siguientes:

Implantación, a título experimental, de cursos de lectura y escritura en lengua vasca, en algunas Escuelas Nacionales de las provincias de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya, cursos que podrían correr a cargo de los propios señores Maestros, o de personal colaborador adecuado designado al efecto por el Estado o por las Corporaciones

locales. Estas clases serían de gran utilidad porque servirían para arraigar el conocimiento del idioma en quienes, habituados a hablarlo, carecieran, con relación al mismo, de otros conocimientos que los adquiridos por vía de tradición oral. Pudieran dedicarse a la aludida finalidad algunas de las horas de estudio aplicadas a la enseñanza de gramática y literatura.

Establecimiento, con carácter voluntario, así en estudios primarios como en la Enseñanza Media, de exámenes de lectura, traducción, escritura y análisis gramatical en lengua vasca, con mención en el certificado de estudios del grado correspondiente, del resultado favorable de dichos exámenes, en su caso. Dicha mención constituiría motivo de estímulo para los alumnos y podría ser invocada como circunstancia de mérito en determinados supuestos.

Creación por Orden Ministerial de escuelas primarias-piloto, dedicadas en régimen de experimentación a la enseñanza bilingüe en castellano y vasco. La práctica ha demostrado que el cultivo conjunto de ambos idiomas proporciona a los alumnos de habla vasca, no sólo una mejor comprensión de las materias de estudio, sino incluso mayor capacitación para un más ponderado y profundo conocimiento del castellano. Un certificado de estudios primarios en enseñanza bilingüe sería deferido a la terminación de los cursos.

Implantación en cada una de las provincias de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya de centros filiales de Instituto, destinados a enseñanza secundaria en régimen bilingüe, a título también de experimentación. Estos centros, así como las escuelas-piloto a que se alude en el precedente párrafo, podrían actuar bajo la dirección o patronato de la Academia de la Lengua Vasca, de acuerdo con un plan especial de estudios aprobado por el Ministerio.

Creación en las Escuelas de Magisterio de Bilbao, San Sebastián, Vitoria y Pamplona, de cursos graduados de lengua, gramática y literatura vasca, con un grado elemental de aprendizaje de la lengua y otro superior de gramática y lectura de autores. Podrían acudir a estos cursos, entre otros, los señores maestros que quisieran prepararse a las funciones de enseñanza a que se hace referencia en los precedentes párrafos, con objeto de adquirir o profundizar en su caso los necesarios conocimientos del idioma.

Implantación en determinados centros universitarios y escuelas superiores de cursos de lengua vasca de carácter voluntario.

Reconocimiento en favor de la Academia de la Lengua Vasca, con cargo al presupuesto del Ministerio de Educación Nacional y Ciencia, de una subvención suficiente para el debido desempeño de su actividad en la promoción y dirección de los centros de enseñanza bilingüe cuya implantación se propone, así como para la preparación de libros de texto y demás material pedagógico destinado a los expresados centros. En todas estas actuaciones la Academia procedería de acuerdo con los órganos de inspección y dirección del Ministerio e informaría a éste, periódicamente, del resultado de su gestión.

Confiando la Academia de la Lengua Vasca en que el recto criterio de V. E. y su reconocida competencia serán garantía de que tan justificadas aspiraciones reciban favorable acogida,

SUPLICA A V. E., se sirva tener por presentado este escrito y, previos los trámites oportunos, estimar en todas sus partes la solicitud de la Academia de la Lengua Vasca, adoptando las determinaciones necesarias para que en el breve plazo posible tengan

realidad las medidas interesadas en las peticiones expuestas, que la Academia se permite elevar a V. E. respetuosamente.

Dios guarde a V. E. muchos años.

Bilbao para Madrid, a quince de noviembre de mil novecientos sesenta y seis.

El Presidente en funciones,
JOSE MARIA LOJENDIO

El Secretario,
LUIS MICHELENA

MINISTERIO DE EDUCACION Y CIENCIA

Secretaría General Técnica.

Ilmo. Sr.:

En nombre del Excmo. Sr. Ministro del Departamento me es muy grato acusar recibo de su escrito fecha 15 de noviembre último (recibido en el Registro General de este Ministerio el 20 de diciembre) y darle cuenta de que por el mismo Excmo. señor se ha dispuesto que aquel escrito sea informado por los servicios y organismos competentes, con el fin de determinar las consecuencias pedagógicas que seguirían de la adopción de las medidas propugnadas por esa docta Corporación y las disposiciones administrativas que en su caso sería necesario acordar para su ejecución.

Dios guarde a V. I. muchos años.

Madrid, 11 de enero de 1967.

EL SECRETARIO GENERAL TECNICO, *M. Tena Artigas*.

VISITA AL MINISTRO DE EDUCACION Y CIENCIA

La Comisión de la Academia de la Lengua Vasca, acompañada por el catedrático D. Juan Zaragüeta y el Director de la Sociedad Bascongada de Amigos del País, D. Alvaro del Valle Lersundi, visitó el día 13 de septiembre de 1967 al Sr. Ministro de Educación y Ciencia, a quien asistía el Secretario Técnico del Ministerio, señor Tena Artigas, con objeto de interesarse por las peticiones formuladas por la Academia en orden a la introducción del idioma vasco en la escuela.

Estas peticiones se refieren principalmente a la enseñanza de la lectura y escritura en vascuence en determinadas Escuelas Nacionales, creación de Escuelas-piloto para el ensayo del bilingüismo y de Cátedras de Lengua Vasca en Centros de Segunda Enseñanza y Escuelas Normales de la región y en algunas Universidades próximas a ésta, así como otras medidas prácticas destinadas a proteger y desarrollar la vida del euskera en el terreno de la cultura.

Sobre el principio de estas peticiones el señor Ministro, dando por sentada la necesidad del conocimiento perfecto del castellano y el interés extraordinario de la conservación y cultivo del vascuence, manifestó su acuerdo completo con los deseos de la Comisión. Se presentan únicamente algunas dificultades de tipo técnico, que espera

podrán resolverse satisfactoriamente, dada la manifiesta buena voluntad y deseo de colaboración de todos.

El Sr. Ministro indicó asimismo que peticiones análogas se habían recibido también de Cataluña y de la Academia Gallega, y que todas ellas se están estudiando con el mayor interés y cariño, esperándose que pronto puedan ser llevadas a la práctica.

EUSKALTZAINDIAREN EUSKAL-IZTEGIAZ

Euskaltzaindiak euskal-iztegi bat, euskal-itzak euskeraz azaltzen dituen, egitea erabaki duen ezker, itz bitan agertuko dut neure orrezazko iritzia.

Edozein gauza egiterakoan, norentzako eta zertarako ari geran galdetzen diogu, edo galdetu bear genioke beintzat, geure buruari. Orobat, iztegi bat egiterakoan.

Iztegi orrek ez luke izan bear, ene ustez, Azkue eta Lhande'ren iztegien bikoa, erretratoa edo irudi izkuntzaz aldatua, erabiliko dutenak ez baitira Azkue-Lhande'rengana jotzen dutenak berberak eta berdindu naiko duten egarria ere ez baita berbera.

Jakite-lanetarako —eta beste edozein iztegitarako oinarri gisa ere bai— bear-bearrezkoa dugu erabateko iztegia («general» esan nai dut), ango eta emengo euskalkietako itzak eta itzen aldaerak jasoko dituen eta, oraingoak ez ezik, baita antziñako euskal-ondasunak eta ondakiñak bilduko dituen. Oso-osoa ez bada ere, orrelako zerbait ba dugu aipatu ditudan iztegiengan. Orien osatze eta zuzentzeari ezin obeki deritzat, baiña ez dut uste iztegi oriek berberak, dauden daudenean, euskerara bihurtu bearrik daukagunik. Zer aurreratuko genduke orrenbestez, iztegi oriek darabiltzatenak erderaz bai baitakite?

Iztegia bear duten euskaldunak idazleak, izlariak eta, jakiña, irakurleak eta entzuleak dira. Orientzat iztegiak gidari bearko du izan, bide-erakusle, egunoroko izkera baiño goragoko batera gidari, naiz goragokoak, nonnai gertatzen den bezala, beheragokoan finkatua eta errotua izan.

Gidaria baldin bada, eta Euskaltzaindiaren izenpean dabillen iztegia gidaritzat dute artuko, ez du aukera, autuera, irakurlearen eskuetan utzi bear, ezin bestean baizik, orretarako baita Euskaltzaindi. Ezin ditzake iztegiengan, beraz *itz guztiak* ezar, ez ditu erabat ipiñi bear eta, nai balu ere, eziñezko lana artuko luke.

Ez Azkue'k ez inork ez ditu euskal-itzen aldaera guztiak sartu, erdalzalerik amorratuena ere ez ditu iztegiengan itzez eta izkribuz erabiltzen diren erdal-itzak erabat onartu, garbizalerik porrokatuenak ere ez ditu asmatu izan diren itz berri guztiak bereganatu.

Aldez aurretik, bada, mugak landatu bear: zein eta zenbat itzen aldaera jasoko ditugu iztegiengan? Itz zaharrak eta zaharkituak ere bai? Egungo eguneko erderetatik artu ditugun eta artzen ari geran itzak noraiño artuko ditugu ontzat eta zein itxuratan? Itz berriak ere, zein eta zenbaiteraiño?

Galdera oek, erabat, erantzunak bearko dute egon iztegia egiten —ez gaiak biltzen, gaiak antolatzen baizik— asi baiño lehen: alaz ta guztiz ere, itzak banan-banan ikertu-ala, auziak eta istilluak sortuko dira, nai-ta-ez.

Aldez aurretik erantzunak egon bear duten beste galderak, teknika-aldekoak dira: ze eratan egingo dugun itzen euskal-biurrera, gramatika-aldetik nola azalduko ditugun,

adibideak nola eta nondik artu bear diren, abezez nola jarriko ditugun ordenan eta orrelako beste milla.

Ez dut orrenbestez esan nai iztegi-lan au bertan-behera utzi bear lukeanik Euskaltzaindiak. Ez du utzi bear, baiña ezin as ditek besterik gabe iztegia idazten; ez orrenbeste saltsa garbitu gabe dauzkan bitartean. Gai-bilketan, ordea, gaiak fitxetan ipintzen eta abar, bereala asi bear luke, lan ori ere bear-bearrezkon baita.

Nolakoa bear lukean izan iztegiak? Aukeratzaillea, neure iritziz, autatzaillea, ohea makurragotik bereziko duena, eskoletan, liburuetan, aldizkarietan, itzaldietan erabilli bear litzakean euskera jaso eta ikasiaren mugarri eta eredu izan ditekera, iriña eta zaia, garia eta belar gaiztoak bereizten dakiena.

Batasunera bidean dabillena, itz batean. Euskera batua ez dagoen ezkerre, ezin bat dezake Euskaltzaindiak indarrean, indarka ibiltzeko ez baitu indarririk aski. Alfer-lanean ari bearrean, obe du egungo egunean nabari diren joeren arabera izkuntza idatzi eta ikasiaren ereduak finkatzen asi, astiro-astiro besterik eziñean, korrika eta lasterka ahal balitz, baiña beti oraingo euskeraren eta euskaldunen bearrek eta premiek erakusten dioten bidean dabillela.

Aita Mujika'ren iztegi ederrari egotzi diogu zenbaitek ez duela bear ainbat bereizkuntza egin. Zer egotziko liokete Euskal-Akademiari, ez euskaltzale bakoitz bati, Akademia orok berezko duen eginbearrari uko egingo baldin balio. Beste alde batetik, ezin agin dizaioke bizkaitar bati gipuzkeraz mintza dedin edo giputz bati bizkaieraz, bai ordea bizkaitarrei, giputzei eta euskaldun orori berea duen izkeran euskeraren onean, ez kaltean, izango den moduan erabil dezan izkuntza.

L. MITXELENA

EUSKALTZAINDIKO NERE LENDABIZIKO LAGUNAK

Gure orduko Euskaltzaindia, begi aurrean ba-neuka bezala daukat gogoan. Bilboko gure aretoan, ango mai luze ta zabal batean nola egoten giñan esango dizuet, bakoitzaz bi itz esanez, maiean zer toki izaten giñuan aipatuz.

Maiaren erdi-erdian Resurrekzion Maria Azkue jauna, euskaltzainburua. Batzar ordurako bere tokian zuti jarririk, mordoxka jolasean geundenei deitzen zigun esanez:

Jaunak ordua dugu: Ta bakoitza zegokion tokian jartzean: «Aitarene eta Semearen eta Espiritu Santuaren izenean as dezagun batzar au, edo batzaraldi au». Bukaezan, berdintsu. Gure batzarreak non-nai izan arren, eztut gogoan Azkue jaunak iñoiz uts-egin zigunik. Besteok utsegin gentzaken, edo noiz-beinka uts-egiten genun, ark iñoiz ere. Buru aundiko gizona, soñeko buruaren tamañez, baño aundiagokoa bere adimenaz, eta gogoz; lanerako asperkaitza, ta euskerari oso-osorik emana. Ain jakintsua izan arren, apala ta gozoa zan gurekin beti. Ta ni bezalako ez-jakiñari, or bildutako deus-ez bat batzarerra ba-zakarren, begitarte ta xalotasun pizgarritz artzen zion.

Azkueren eskuñetik, geienean Julio Urkixo jauna zegoan. Au ere batzarretarako zintzoa giñun. Asieratik antxe zan. Azkue jaunarekin batera Euskaltzaindiaren tantairik oberena ote giñun nago. Eusko Ikaskuntzaren aldizkari bikañaren Zuzendaria, aundiki ta jakintsu, lurbira guzian ezaguna ta aintzat artua zalako, itzal aundia egiten zion Euskaltzaindiari, naiz berak beti erderaz itzezin, eztakit, ba, euskeraz lau itz esan ote zizkigun.

Onen ondoan Eleizalde'tar Koldobika jauna izaten zan, zijoan bakanetan. Bakanetan esan dut, Gaizteizko bere irakasgoaz batzuetan, eta geienetan bere gaxotasunaz maiz utsegiten zigun batzarretara. Au bai euskaldun jatorra bizkaieraz. Azkeneko egunetaraño etzuan lanik utzi. Nere lagun maitetatik, lendabiziko Jaunak eraman ziguna, auxe izan zan.

Etzegarai'tar Bonifazio. Onek ere erderari eltzen zion gure batzarretan, euskeraz ere ba-zekin, noski, baño. Aurreko bien antzera, au beren lagun lankide ta kutuna izanik, gizon aundia giñula eztut esan bearrik.

Olabide Erramun Aita, Jesusen Lagundikoa. Euskeraz idazteko ain bikaña izanik, au genun beste bat izketarako bildurti zana ta lau itz euskeraz nekez josten zituana. Euskaltzaindian sartu nintzenean neri erantzunez egin zigun itzalditxoaz landara, eztaukat gogoan beste ezer ari entzunik. Baño bitartean, ixil-ixillik, Itun Zar-Berriak zegiskigun.

Jesusen Lagundiko beste Aita bat, aipamen aundikoa, Pier Lhand giñun. Gogoan daukat, bein baño geiagotan, batzarrea asi ondorean agertu zitzaigula gure aretoko atetan, bere pipa aundi, kirten makurra, esker eskuan zuela, eta bere begi urdinxka ta argiz guziok menperatuz, urbildu izan zitzaigula esanez: ¡Agur Yaunak, agur t'erdi! Irri-parrez ta bere eskuña luzatuz joaten zala bere tokira. Honek bai itzegiten zigula beren euskalki eztitsuan. Paris'ko bere mintzaldi lanaz eta ango auzoetan siñiste-gabe ta siñiste-etsai ta langille tartean zerabilzkin eginkizunaz itzeten zigula, gogoan dut. Bere euskal-frantzerazko itzegi ta ainbat lan euskeraz ta frantzeraz emandakoak dasai-gute nor zan bera.

Azkue jaunaren ezkerraldetik egoten ziranak: urbillena. Arturo Kanpion jauna. Gure kondairagille ta Naparroaren eskubideen eustzalle azkarren au ere, euskeraz nekez egiten zuana giñun, naiz berak alako Euskal-izkinde ederra egin izan. Bere adin aundiz, larogei urteak beteak zituan-eta, baita beste ajeen batez ere, nai zuken guzian etzitzaigun batzarretara joaten; baño zidoaienean guzion pozgarri zan, guzion aita bezala begiraten bai-genion. Belarria eskuz luzatuz eta bere iritziak erderaz, baño zeatz emanez, asko laguntzen zuan Euskaltzaindian.

Urrena, Lakonbe jauna. Paristik zetorkigun illabeteoro, non-nai batzarreak izan. Gudaldi aundian eskuñeko besoa galdu ta, besamotz, ezkerreko eskuz baliatzen zan luma sakeletik ateratzeko ta idazteko: artarako ortzetan askatzen zuan luma idazten asteo. Euskar liburu zar zenbaiten berriak ematen zizkigun eta nai giñuzkenei erosi ta ekarri ere bai. Urkixo jaunaren adiskide berezia zan.

Intzagarai Erramun Apaiz jauna. Uste dut parrokiko eginkizunaz-eta, Bilboko batzarretara zenbait aldiz bakarrik joaten zitzaigula. Donostiako Argia'ren idazle ta olerkari genun.

Eguzkitza Apaiz jauna. Ona gizon sendoa, soñez, buruz, euskal-gaietaz. Itz gutxi egingo zituan, berak zakarren txosten edo lantxoaz landara. Noiz beinka lantxo politik eramaten zizkigun, guzion jakingarri. Eztakik argitaratu ote diran. Euskaltzaindiaren euskal-jaietan, berau giñun eliz-izlari argi ta mamitsua.

Euskaltzaindiko maiaren beste aldetik; lenik Landareche Martin jauna. «*Eskualduna*»ren Zuzendari berrogei ta geiago urtez izana. Adin aundikoa, ixil ta apala. Bätzarrerik etzuan galduko ta beroietan bere alderdiko euskal gauzen gora-berak azaltzen zizkigun bare-bare. Bestelako lanik etzuan ekarri izan noski.

Altube'tar Xeber jauna. Azkue ta Eguzk'itza jaunekin batera onetxek ematen zizkigun euskerari dagozkion xeetasunik aundienak. Euskera piztu, aberastu, txukundu ta edertzeagatik gure lagun azkar onek zenbat lan egin zuan, nik bezin ongi ezagutzen duzute noski; bere liburuak aupalari.

Jaunak zeruan ongi sarituak izango ditula nago, egun batez beren artean artu niñuen lagun bikain guzi oiek.

Barkatu, baño, ezin dezaket aipatu gabe utzi, gure batzarretara joaten zitzaizkigun euskaltzain-urgazle zenbait.

Bilboko batzarre geienetan Gregorio Maidagan Apaiz jauna. Au asieratik. Ondo-rean berriz beti, Nikolas Ormaetxea (Orixo) jauna. Azkueren idazkaritzan lan egi-ten zuten biek. Baita ere Martin Oyartzabal Apaiz jaunak. Aurreagotik eta beti, gure-kin izaten zan Nazario Oleaga jauna. Donostiko batzarretan, noiz beinka, Ambrosio Zatarain jauna, oraingo Zatarain'en aita; eta Martin Lekuona, apaiz jaun, nerekin batera Euskaltzaindian euskal-jaia prestatzen lan egiten zuana. Zerura iges egin zigutenetatik, nere buru urriz, aipatu gabe gelditzen zaizkitenak askoz geiago dira, aipa-tuak baño.

Zorionez oraindik bizi zaizkigunetatik Ibargutxi'tar Yon Uguts eta Manterola'tar Gabirel apaiz jaun, ainbeste euskal lan eder egin digutenak: Galtzadunetatik Odon Apraiz jauna ta Estornes jauna, Donostian, eta.

(Iruñean 1968 urteko abenduan egin zan batzarrean irakurria.)

INTZA'R DAMASO

NUEVOS MIEMBROS DE NUMERO

José Miguel Barandiaran, 1965-VIII-27.

R. P. Policarpo de Iraizoz, 1968-XII-4.

NUEVOS MIEMBROS DE HONOR

Ramón Menéndez Pidal, 1968-II-23.

Odón Apraiz, 1968-XII-4.

Juan Cruz Ibarguchi. 1968-XII-4.

Gabriel Manterola, 1968-XII-4.

NUEVOS MIEMBROS CORRESPONDIENTES

1965-IX-24

R. P. Francisco Altuna, S. J.

José Antonio Arcocha.

R. P. José Azurmendi, O. F. M.

R. P. Emiliano Barandiaran, carmelita.

Iñaki Barriola.

Juan José Beloqui.

Iñaki Beobide.

Antonio Bilbao.

R. P. Félix Bilbao.

Jean Curutchet.

Jean Louis Davant.

Jean Baptiste Dirassar.

Pierre Duhour.

Toribio Echebarria.

Carmelo Echenagusia

Jesús Elosegui.

Jacques Etcheverry.

Juan Garmendia.

Salvador Garmendia.

R. P. Angel Goenaga, S. J.

Ignacio Goicoechea.

Juan Goicoechea.

R. P. Juan Goicoechea, S. J.

Xabier Guercño.

Mikel Lasa.

R. P. Luis María Mugica.

José Olaizola.

Jesús Oleaga.

Josu Oregui.

Rudolf de Rijk.

Gabriel Zapiain.

Manuel Ziarsolo.

1966-XI-25

Jacinto Carrasquedo Olarra.

José María Echaburu.

Juan Angel Echevarría.

Bernardo Estornés Lasa.

Eñaut Etchamendy.

Jean Baptiste Etcheberry.

Patrik Farrell.

Roger Idiart.

Luis Jauregui.

Xabier Lete.

José Luis Lizundia.

Telesforo Monzón.

Juan Oñatibia.

Francisco Xabier Quintana

Ramón Saizarbitoria.

Claudio Sagarzazu.

Ibon Sarasola.

Miguel Javier Urmeneta.

1967-I-27

Milagros Bidegain.

1967-VIII-25

Jesús Acha.

Xabier Amuriza.

Francisca Arregui.

Juliana Berrojalbiz.

Pedro Berrondo.

Pierre Bordaçarre, «Etxahun».

Karmele Esnal.

Jacinto Fernández Setien.

Arantza Idiazabal.

Michel Itçaina.

Antoinette Lacarra.

Emilio Larre.

GURE HILAK

Blas Fagoaga.

R. P. Felipe de Murieta.

André Tournier (1965-VIII-27-ko agirian).

R. P. Salvador Michelena, O.F.M. (1965-XII-31-ko agirian).

Miguel Arruza (1966-V-27-ko agirian).

Sauveur Arotçarena (1966-VII-29-ko agirian).

Cirilo Arzubiza (1966-VII-29-ko agirian).

Martín Oyarzabal (1966-X-23-ko agirian).

Vicente Saralegui (1966-XI-25-ko agirian).
 Andima Ibinagabeitia (1967-XI-24-ko agirian).
 R. P. Emiliano Barandiaran (1967-XII-20-ko agirian).
 M.ª Paz Ciganda (1968-I-26-ko agirian).
 Pierre Duhour (1968-II-23-ko agirian).
 Juan Miguel Seminario Rojas (euskaltzaina) (1968-IV-26-ko agirian).
 Toribio Echebarria (1968-IV-26-ko agirian).
 Ramón Menéndez Pidal (ohorezkoa) (1968-XII-4-ko agirian).
 Vicente Amezaga (1969-V-30-ko agirian).
 José Olaizola (1969-VII-10-ko agirian).
 Ricardo Arregui (1969-VIII-ko-agirian) (Batzarrera zetorrela hil zan uztailaren 10-ean).
 Juan Cruz Ibarguchi (ohorezkoa) (1969-IX-21-ko agirian).

ACADEMICOS DE NUMERO

Antonio Arrue, Oquendo, 4, 4.º SAN SEBASTIAN.
 José Miguel Barandiaran, «Sara», ATAUN (Guipúzcoa).
 Louis Dassance, Ingénieur agronome, 64 USTARITZ (France).
 R. P. Xabier Diharce, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64 URT (France).
 Guillaume Eppherre, Aumônier, Collège St. Bernard, 64 BAYONNE (France).
 Eusebio Erquiaga, García Rivero, 4, 3.º deha. BILBAO.
 Juan Gorostiaga, Trinidad, 5. ALGORTA (Vizcaya).
 Jean Haritschelhar, «Elorrieta», Route de Lamigotte, 64 ANGLET (France).
 R. P. Dámaso Inza, PP. Capuchinos, Extramuros. PAMPLONA.
 R. P. Policarpo de Iraizoz, Curia Generale dei Fratři Minori Capuccini, 70 via Piemonte 70. ROMA (Italia).
 Angel Irigaray, S. Esnaola, 11. 1.º SAN SEBASTIAN.
 Alfonso Irigoyen, Avda. José Antonio, 38. 2.º izda. BILBAO-13.
 Federico Krutwig, 10, Avenue Louis Barthou, 64 BIARRITZ (France).
 Antonio M.ª Labayen, San Francisco, 35. pral. TOLOSA (Guipúzcoa).
 Pierre Lafitte, Petit Séminaire, 64 USTARITZ (France).
 René Lafon, Villa Ptaki, 92 bis, Cours Tartas, 33 ARCAÇON (France).
 Pierre Larzabal, Curé de Socoa, 64 CIBOURE (France).
 Manuel Lecuona, Colegio Berrospe. ANDOAIN (Guipúzcoa).
 José M.ª Lojendio, Guetaria, 2, pral. SAN SEBASTIAN.
 Juan San Martin, Mekola, 6, 3.º EIBAR (Guipúzcoa).
 Luis Michelena, Goiko Kalea, 6. RENTERIA (Guipúzcoa).
 José María Satrustegui. URDIAIN (Burunda) (Navarra).
 R. P. Luis Villasante, Santuario de Aránzazu. OÑATE (Guipúzcoa).
 R. P. Antonio Zavala, S. J., Colegio de San Ignacio de Loyola, Ategorrieta. SAN SEBASTIAN.

ACADEMICOS DE HONOR

Odón Apraiz, Plaza del General Loma, 3, 1.º VITORIA.

Isaac López Mendizabal, Avda. Sancho El Sabio, 7, 6.º izda. SAN SEBASTIAN.

Gabriel Manterola, Presbítero. CEANURI (Vizcaya).

ACADEMICOS CORRESPONDIENTES

Jesús Acha, Manuel Iradier, 68, 3.º VITORIA.

María Dolores Aguirre, Urbietta, 5, 2.º SAN SEBASTIAN.

Eugenio Aguirreche, Santuario de Aránzazu. OÑATE (Guipúzcoa).

Jacques Allières, 32 bis, Raymond IV. TOULOUSE (France).

R. P. Francisco Altuna, S. J., E. U. T. G., Mundaiz. SAN SEBASTIAN.

José Luis Alvarez Emparanza, 28 Place Morichar. BRUSELAS (Bélgica).

Xabier Amuriza, Párroco de GUIZABURUAGA (Vizcaya).

Agustín Anabitarte, Gral. Primo de Rivera, A, 2.º SAN SEBASTIAN.

Pierre Andiazabal, Petit Séminaire. 64 USTARITZ (France).

R. P. Marcelo Andrinua, PP. Pasionistas. EUBA (Vizcaya).

R. P. Lino Aquesolo, PP. Carmelitas, Amara. SAN SEBASTIAN.

José Antonio Arcocha, San Ignacio, 25. ONDARROA (Vizcaya).

Jesús M.ª Arenaza, Gran Vía, 82, 2.º izda. BILBAO-11.

Gabriel Aresti, Alcázar de Toledo, 16, 2.º, tercer grupo. BILBAO-12.

Francisca Arregui, Matia-Trasera, Goikoetxea 1.º C. SAN SEBASTIAN.

José Arteche, Biblioteca de la Diputación de Guipúzcoa. SAN SEBASTIAN.

Fernando Artola, Avda. de J. Ugarte. FUENTERRABIA (Guipúzcoa).

José M.ª Aspiroz, Párroco de LESACA (Navarra).

Miguel Angel Astiz, Correo, 14, 3.º dcha. BILBAO-5.

Julene Azpeitia de Ezcauriaza, Grupo Juan de Iciar, Larresoloeta, chalet 3. DURANGO (Vizcaya).

R. P. José Azurmendi, O. F. M., Franciscanerkloster-Hörsterplatz, 5. 44 MÜNSTER (Alemania).

R. P. Salvador Barandiaran, S. J. Colegio San Francisco Javier. Apartado 1. TUDELA (Navarra).

Iñaki Barriola, Villa Isturiz, Ayete. SAN SEBASTIAN.

José Basterrechea, Sangüesa, 13, 1.º izda. PAMPLONA.

R. P. Isidoro Bazarrica, PP. Benedictinos, Santuario de ESTIBALIZ (Alava).

Alessandro Baussani, Universitate. ROMA (Italia).

Juan José Beloqui, Villa Nere Kayola, Ategorrieta. SAN SEBASTIAN.

Iñaki Beobide, Narrica, 31, 3.º SAN SEBASTIAN.

R. P. Imanol Berriatua, PP. Franciscanos, Iralabarri. BILBAO.

Hno. Valentín Berriochoa (N. Alzola), Colegio San Marcial. IRUN (Guipúzcoa).

Juliana Berrojalbiz, Rodríguez Arias, 29. BILBAO-11.

- Pedro Berrondo, Gral. Lersundi, 6, entlo. izda. SAN SEBASTIAN.
Antonio Berrueta, Pío XII, 16, 6.º b. VITORIA.
Milagros Bidegain, Sanchoenea, 9. RENTERIA (Guipúzcoa).
Antonio Bilbao, Apartado 357. BILBAO.
R. P. Félix Bilbao, PP. Franciscanos. FORUA (Vizcaya).
Pierre Bordaçarre, «Etxaun». 64 TROIS-VILLES (France).
Karl Bouda, Haydustr 6. ERLANGEN (Alemania).
Joseph Camino, Aumônier de l'Enfance, 9, rue des Prébendés. 64 BAYONNE (France).
Julio Caro Baroja, Ruiz de Alarcón, 12. MADRID.
Américo Castro.
Jacinto Carrasquedo Olarra, Secundino Esnaola, 7, 6.º SAN SEBASTIAN.
Jean Curutchet. 64 HELETTE (France).
Jean Chabagno, «Chotro» Eznazu. 64 LES ALDUDES (France).
Pierre Charriton. 64 HAZPARREN (France).
Jean Louis Davant, Collège Hazparren. 64 HAZPARREN (France).
Pedro Díez de Ulzurrun, Médico, San Antón, 43. PAMPLONA.
Pedro Díez de Ulzurrun, Presbítero, Parroquia de San Agustín. PAMPLONA.
Jean Baptiste Dirassar, Basque Eclair, 4 Place de la Liberté. 64 BAYONNE (France).
Pierre Duny-Pétré, «Héguitoa». 64 SAINT JEAN DE PIED DE PORT (France).
José M.º Echaburu, Villa Ongi Etorri, Barrio Amute. FUENTERRABIA (Guipúzcoa).
Jon Echaide, Paseo de Colón, 33, 4.º izda. SAN SEBASTIAN.
Nemesio Echaniz, Víctor Pradera, 79, 2.º izda. SAN SEBASTIAN.
R. P. Aurelio de Echarri Aranaz.
José Echeandia, Párroco de Santa Ana. DURANGO (Vizcaya).
Carmelo Echenagusia, Monasterio del Refugio, Zabalbide, 104. BILBAO-6.
Juan Angel Echevarría, Iturribide, 13 bis centro. BILBAO-6.
Péter Echeverría, Residence 1855, Sierra Lage Ln. RENO (NEVADA) (USA).
R. P. Francisco Echeverría, Catholic church, KUANGHSI, HSINCHU HSIEN, TAIWAN (Formosa).
Ignacio Eizmendi, Nuestra Señora del Pilar, 10. ZARAUZ (Guipúzcoa).
Jesús Elosegui, Tafalla-enea, 8-1º izqda. Falda de Ulía. SAN SEBASTIAN.
Karmele Esnal, Zabaleta, 50, 5.º SAN SEBASTIAN.
Bernardo Estornés Lasa, Secundino Esnaola, 13. SAN SEBASTIAN.
Eñaut Etchamendy, Professeur agronome. 64 BEYRIE SUS JOYEUSE (France).
Jean Baptiste Etcheberry, Aumônier. 64 BAYONNE (France).
R. P. Etchehandi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64 URT (France).
Jacques Etcheverry, Chambre de Commerce, 1, rue Victor Hugo. 64 BAYONNE (France).
Pierre Eyheramendy, 64 JURANÇON (France).
Patrik Farrell, «Darragh», 41 Nutley Lane. DUBLIN-4 (Irlanda).
Jacinto Fernández Setién, Presbítero. LAZCANO (Guipúzcoa).

R. P. Victoriano Gandiaga, PP. Franciscanos, Santuario de Aránzazu. OÑATE (Guipúzcoa).

Justo Gárate, Perú, 678. MENDOZA (Argentina).

Marcelino Garde, Presbítero. RIPODAS (Navarra).

Juan Garmendia, Juan José Prado, 2-5.º centro. SAN SEBASTIAN.

Salvador Garmendia, Institution Saint-François, 64 MAULEON (France).

R. P. Angel Goenaga, S. J., E. U. T. G. Mundaiz, SAN SEBASTIAN.

Ignacio Goicoechea, Apartado 2. SAN SEBASTIAN.

R. P. Juan Goicoechea, S. J., Santuario de Loyola. AZPEITIA (Guipúzcoa).

Juan Goicoechea. Presbítero. ARBIZU (Guipúzcoa).

Xabier Guereño, Avda. del Ejército, 18, 3.º dcha. BILBAO-14.

Pierre Guilsou, 48, Bd. Serurier. PARIS XIX (France).

Marcelin Heguiaphal, Pastoralier. Cheraute, par 64 MAULEON (France).

Jean Hiriart-Urruty, Grand Séminaire, BP 850. BUJUMBURA (Burundi).

Nils M. Holmer, P. O. Box, 40. LUND (Suecia).

Mariano Iceta. ELIZONDO (Navarra).

R. P. Joseba Inchausti, PP. Franciscanos, Santaló, 80. BARCELONA-6.

Roger Idiart, Petit Séminaire. 64 USTARITZ (France).

Arantza Idiazabal, Plaza Urbia, 1-3.º. RENTERIA (Guipúzcoa).

José M.ª Iribarren, Sarasate, 13. PAMPLONA.

Michel Itçaina. 64 CAMBO (France).

Luis Jauregui, Capellán de las MM. Carmelitas Descalzas, Avda. del Generalísimo, 38. ZARAUZ (Guipúzcoa).

Michel Itçaina. 64 CAMBO (France).

Antoinette Lacarra.

R. P. Ignacio Larrañaga, Obispo de Pingliang, PP. Capuchinos. FUENTERRABIA (Guipúzcoa).

Emilio Larre. 64 HAZPARREN (France).

Mikel Lasa, Plaza Elcano, 1. GUETARIA (Guipúzcoa).

José Manuel Lasarte, Presbítero. LEIZA (Navarra).

Juan M.ª Lecuona, Seminario Diocesano. SAN SEBASTIAN.

R. P. Gabriel Lerchundi, Abbaye Notre Dame de Belloc. 64 URT (France).

Xabier Lete, Casa Arbelaitz-enea, General Mola, 14. OYARZUN (Guipúzcoa).

José Luis Lizundia, Astola-Matiena. ABADIANO (Vizcaya).

José Antonio Loidi, Farmacia, Paseo de Colón, 93. IRUN (Guipúzcoa).

Gerardo López de Guereñu Galarraga, Nueva Dentro, 76. VITORIA.

R. P. Fernando Mendizábal, PP. Franciscanos, Santuario de Aránzazu. OÑATE (Guipúzcoa).

José Juan Bautista Merino Urrutia, San Ignacio, 3. ALGORTA (Vizcaya).

Marie Jeanne Minaberry, Journaliste. 64 USTARITZ (France).

Jon Mirande, 106, Boulevard Davout. PARIS XX (France).

R. P. Justo M.ª Mocoroa, PP. Escolapios, Alda. Recalde, 19. BILBAO-9.

- Telesforo Monzón, Boulevard Thiers. 64 SAINT JEAN DE LUZ (France).
- R. P. Luis M.ª Mugica, PP Sacramentinos, Buen Pastor, 6, 3.º B. BILBAO-7.
- R. P. Plácido Múgica, PP. Jesuitas, Santuario de Loyola. AZPEITIA (Guipúzcoa).
- Jean Narbais, Residence du Parc des Sports. 64 BAYONNE (France).
- Jesús Oleaga, Elcano, 18-ent. dcha. BILBAO-8.
- R. P. Ignacio Omaechevarria, PP. Franciscanos, Paseo de Atocha. SAN SEBASTIAN.
- R. P. Santiago Onaindia, PP. Carmelitas, Larrea. AMOREBIETA (Vizcaya).
- Juan Oñatibia, Villa-Zugasti. OYARZUN (Guipúzcoa).
- Josu Oregui, Paseo Urdangarín. VERGARA (Guipúzcoa).
- Dominique Peillen, 140. Avenue de París. 94 VINCENNES (France).
- Xabier Peña, Pérez Galdós, 6, 1.º izq. BILBAO-10.
- Jaime Querexeta, Presbítero. ELORRIO (Vizcaya).
- Francisco Xabier Quintana, Camino de Trauco, 1, 3.º. BILBAO-7.
- Rudolf de Rijk, Molenbeekstraat 22. AMSTERDAM-Z (Holanda).
- Ramón Saizarbitoria, Larramendi 23, 3.º. SAN SEBASTIAN.
- Claudio Sagarzazu, Tiendas. FUENTERRABIA (Guipúzcoa).
- Etienne Salaberry, Petit Séminaire. 64 USTARITZ (France).
- Carlos Santamaría, Buen Pastor, 13. SAN SEBASTIAN.
- Ibon Sarasola, Duque de Mandas, 37, 1.º. SAN SEBASTIAN.
- Manuel de la Sota, Etchepherdia, Au Phare. 64 BIARRITZ (France).
- Dominique Scubelet. 64 HAZPARREN (France).
- Juan Thalamas Labandibar, Gral. Primo de Rivera, B-1.º. SAN SEBASTIAN.
- Norbert Taur, Vinohradská, 126. PRAGUE 3 (Tchecoslovaquie).
- Francisco Tirapu, Plaza San José, 1. PAMPLONA.
- Antonio Tovar, Castellana, 76. MADRID-1.
- Miguel Javier Urmeneta, Paseo de Sarasate, 5. PAMPLONA.
- Ignacio Urquijo, Embajador de España en ECUADOR.
- Thomas Uthurry, 9, rue des Prébendés. 64 BAYONNE (France).
- Antonio Valverde, Zubieta, 38 3.º. SAN SEBASTIAN.
- Madeleine de Yaureguiberry, «Sibasia». Sibas par 64 TARDETS (France).
- Pedro Irizar, Lagasca, 54. MADRID-1.
- Joaquín Zaitegui, Catedral, Cobán Alta-Verapaz. GUATEMALA C. A.
- Gabriel Zapiain, La Roca, 7. SAN SEBASTIAN.
- Ambrosio Zatarain, Zubieta. 40, 2.º. SAN SEBASTIAN.
- Manuel Ziarsolo, Alda. San Mamés, 11, 4.º. BILBAO-10.
- Agustín Zubicaray, Cruceño, 38. ONDARROA (Vizcaya).
- Aniceto Zugasti, Euskalerria, 12-3.º dcha. SAN SEBASTIAN.

MIGEL ARRUTZA EGIA

Euskaltzain laguntzaile hau ere, il zitzaigun 1966 gnko. maiatzaren 12-an. Bilboko seme izanik, euskalduna zan mutikotan. Geroago, aita il, ta amagandik berezi bizi izan baitzen zenbait urtetan, euskera ahanzi egin zitzaion; ta ogei urte zituela, berriro saiatu arbasoen mintzoa ikasten. Gero, ilarte guztian, euskal-irakasle izan zan. Aldi batean, Bilboko bigarren mailako Instituto delakoan, Bizkaiko Diputazioaren laguntzapean. Gerra ondorean, bere etxean, batipat.

Langilea izan zen euskal-alorrean, eta hainbat idazlan agertu zituen egunkarietan eta aldizkarietan, bizkaieraz geihenbat, ta azkenaldian, izneurtuak ere bai. «Euskal-ikasbide laburra» gertu zuen, izkera bizitik zuzenean ikasteko asmatua. Itzulpen batzuek ere, egin zituen. «Arrugain» izenordea erabili ohi zuen. Irurogei ta amasei urte zituela joan zitzaigun. Goian bedi.

E. Erkiaga

ZIRILO ARZUBIAGA (1874-1966)

1966 urteko uztailaren 14-an hil zan Zirilo Arzubiaga apaiz jauna.

Otxandion jaioa zan 1874 urteko ekainaren 22-an.

Zorrontzan ikasi zuen latina fama aundiko apaiz batekin, don Jorge, arabarra bera. Billerlekoa. Goizean eskribau bati laguntzen omen zion bizimodua ateratzeko eta arratsaldetan egin ikasketak. Hala iru urtetan. Gero Gazteizeko Seminaria joan zan.

Meza berria Otxandion eman zuen eta Resurrezio Maria Azkue jaunak egin zuen sermoia egun hartan. Felipe Arrese Beitia-k bertsoak kantatu zituen.

Karanza-n urte bi egin zituen San Esteban-en erretore.

Orozko-n beste urte pare bat San Martin eleizan.

Zorrontzara joan zan andik 1903 urtean don Jorge-ren orde (orduan huelga aundi bat omen zegoen Bilbon eta trenak ezomen ziran Zorrontzara eltzen eta oinez joan omen zan menditik, mutil bat lagun zuela) eta 1937-rarte egon zan bertan. *Jaungoikozale* sortu zanean sekretario egin zuten eta denbora guztian, 1937 urtean Inglaterra-ra joan zan arte, lanean ekin zion.

Inglaterra-tik ostera egin ondoan erë nolabait lan berean iraun zuen hil arte, Bilbon Santa Klara monjen kapellau zala.

Dato guzti hauek berari galdetu nizkion bizi zala. Etzizaion gustatzen bere izenik ager zedin eta eznituela orduan jakineraziko esan nionean eman zizkidan.

AITA KANDIDO IZAGIRRE O.F.M. IL DA

1967-ko Irailaren 12-an Arantzazun il zan. Luis Mitxelenak, berri triste au jakiñarazi nionean, onela erantzun zidan: «Euskal dialektologorik onenetakoa galdu dugu, Bonaparte-ren antzekoa, bista mikroskopikoa zorrotzago zuena, Schuchardt-ek esango zukean bezala, makroskopikoa baiño».

Aita Kandido Urretxuan jaio zan, 1913 urtean, Ipiñarrieta jauregian, ain zuzen ere. Apaiz ikasteak frantziskotarretan egin zituen. 1928 urtean praille sartu eta 1937-an meza berria eman zuen Mutikoen latin irakasle izandu da, bai Foruan eta bai Arantzazun.

Euskalkien berezitasunak eta toki jakin bateko euskera modua aztertzen gaillurtu zan. Lan mueta ortarako bear diren arimako doaiez ornitua zegoen: pazientzia, irau-pena, zeaztasun gose andia. Dozena erdi bat txosten utzi digu Boletínean, Euskera-n eta Anuario del Seminario Julio de Urquijo agerkarietan. Erronkari, Ultzama, Altsasu eta Tolosako euskera moduaz dira txosten oiek; baita Oñatiko liñagiñen iztegitxoa ere eman zuen.

Baiña aren obra nagusia, aren bizitzako zati andi bateko lana, bukatu gabe gelditu da: Arantzazu inguru ontako euskera moduaren azterketa oso eta sakona. Txartelak eundaka utzi ditu, gure baserrietako agure eta amona zaharrei artutako gaiekin. Egunen batean gai guzti oiek argia ikusiko al dute!

Gizon umilla eta ixilla zan, ezer gutxikin bizitzen ikasia (Gaurko egunean ez da jakinduri makala!). Txori-zale aparta ere ba zan, eta makíña bat gauza zekian oietaz. Arantzazuko baserritarrek ez dute berealakoa abaztuko Aita Kandido. Euskeraren aitzakiz adiskide min egin baitziran berarekin.

AKI letrekin izenpetzen zituen bere lanak (Aita Kandido Izagirre).

Goian bego gure Aita Kandido maitea!

A. Luis Villasante

ANDIMA IBIÑAGABEITIA IDOYAGA (1907-1967)

Euskaltzaindia'ren laguntzaille zan Andima Ibiñagabeitia'ren il-berria izan dugu Caracas'tik. Aspalditik erbesteturik, azken urte auetan Venezuela'ko uri nagusian bizi zen. Berakin euskerak langille leial bat galdu du eta guk adiskide on bat.

Bizkaiko Elantxobe'n jaioa zan 1907'ko ilbeltzaren 26'an. Batxilerra Tudela'n estudiatu zuen. Gero, eleiz ikastaroak: Humanidadeak Loyolan; filosofia, matematikak eta izadi-jakintza Oña'n; Teologia, Ius kanonikua eta abar Marneffe'n (Belgique).

GAZTETXO asi zan euskeraz idazten, Loyolan Humanidadeak ikasten egoan denbora aretan, eta geroztik euskerazko aldizkaririk geienetan idatzi du, batez ere «Euzko-gogo», «Euzko-Deya», «Gernika», «Alderdi», «Egan» eta abar. Eta, Caracas'en asi berri zen «Eman...» aldizkariaren euskerazko saillaren zuzendaria. Iñoiz, Elentxu, Norbait eta Idoyaga izenordeekin argitaratu zituen bere lanak.

Erderaz, *Aprenda el vasco en 60 horas* idatzi zuen, aspaldi Zarautz'ko Itxaropenak argitara emana. Eta, bere euskerazko liburuak: *Euskera irudi-bidez* (Euskera básico), Paris'en 1953'an; Bergili'ren (Virgilio) *Unai-kantak* (Bukolikon) eta *Alor-kantak* (Georgikon) euskeratu zituan, Bilbon 1966'an argitaratuak izan dira Bergili'ren *Idaz-lanak osorik* izenezko liburuan, Aita Onaindia'k itzulitako *Enearena*'kin batean. Bena-vente'ren *Abere indarra* (La fuerza bruta) antzerkia euskeratu zuan, 1951'an Guatemala'ko «Euzko-gogo»n argitaratua.

Ovidius'en *Maita-bidea* eta beste zenbait lan euskerara itzuliak argitara gabe jarraitzen dute.

Euskera eta euskal literaturaren irakasle egin izan du Paris'en eta Caracas'en. Paris'en, bere ikasleak izan ziren J. Mirande eta D. Peillen, beste zenbaiten artean. Andima, gizon jakituna eta apala genuen, ezagutzera eldu ziran guztiak maitatua eta ar-emana izan dugunok ere ez gutxi; ain zabala ta maitalea bai zen bere biotza. G. B.

J. San Martín

JULIAN BARANDIARAN KORTAZAR «AITA EMILIANO» (1904-1967)

Markiñan, abenduaren 13-an il zan Euskaltzaindiaren laguntzaille zan Julian Barandiaran jauna, karmeldarra, praille izenez Jesus Aurtzoaren Aita Emiliano.

Aita Emiliano Gipuzkoako Eskoriatza errian sortu zan 1904-ko epaillaren 9,an. Nafarroako Milafrankan, Markiñan, Gazteiz'en eta Bilbon egin zituan bere eleiz-ikasak.

1921-ean asi zan «Euskal Esnalea»n euskeraz idazten. Geroztik aldizkari askotan idatzi izan du, batez ere «Karmel», «Olerti» eta «Zeruko Argia»n.

Argitaratu berri dugu bere *Euskal musikolari bikañak* (Itxaropena Argitaldaria-ren «Kuliska Sorta»n 65-a). Izan ere musika zuen bere doaietarik bereziarena. Karmeldar ikastetxeetan ikasitakoaz gaiñera Monserrat, El Escorial, Madril eta Gazteiz'en egin zituan bere ikastaroak. Ortik zuen Maestro de Canto Gregoriano titulua irabazita. Baita ere, badu erderazko liburu bat *Psallite Sapienter* (Compendio de Música), 1956-an argitaratua.

Euskeraz argitaratu dituan liburuak, auek dira: *Andre Mari Euskaletzeko mendietan*, Bilbao, 1952; *Andre Mari gaztediaren eskuetan*, Zarautz, 1954; eta aurtan argitaratu duen *Euskal musikolari bikañak*.

Argitaratu gabeen artean gelditzen dira: *Andre Mari gaztediaren biotzetan*, *Andre Mari Mirarietan*, Gar-Mar'en «Sugerencias» euskeraz (I Atala). Baita ere itzuliak zituan San Juan de la Cruz'en *Cántico espiritual* (Gogo-abestia) eta *Llama de amor viva* (Maitasun-sugar bizia).

Oiez gaiñera, urteetan zear bildutako Euskal-esakera sail ugari xamar bat zuen, eta oraintxi Euskaltzaindiari emandako *Eresi Ikasbidea*.

Euskerazko zenbait artikulutan maiz erabili dituan izenordeak dira: Olagoiti, Zapal eta Julen.

Azken urte onetan Euskaltzaindiaren billera guzietara agertzen zan, ta azaroaren 24-an ikusi genun azkenengo aldiz gure adiskide apal eta zintzoa. Euskeraganako maitasunak etzun neurririk beregan eta Markiñan euskerazko ikastolak jartzeko lanetan bizkor ibili zan. Beraz, euskerak eta guk adiskide on eta leial bat galtzen dugu. G. B.

J. San Martín.

PIERRE DUHOUR (1890-1968)

Euskaltzaindiko laguntzaille zen, 1966-an izendatua. Itzali da, 78 urte zituela.

Beskoitzen sortua, luzaz armadako mariñel ibilirik, Hazparnerat ezkondu zen. Hor bizi izan da geroztik. Alargundua aspaldi huntan, utzi ditu lau haur (seme bat eta iru alaba).

Eskualtzale porrokatua, 50 urtez anitz aldizkaritan eta anitz idatzi izan du. Bere lumez lagundu ditu bereziki: *Eskualduna*, *Herria*, *Gure Herria*, *Almanaka*, *San Frantses*, *Etxea*.

Liburu ttipi bat ere agertu izan du: *Erromako itzulia*.

Asko fedezale eta eskualtzale batasunetakoa zen. Pausatu da 1968-ko urtarrilla-ren 18-an.

P. Larzabal.

TORIBIO ECHEVARRIA IBARBIA (1887-1968)

Cacaras'en apirillaren 18,an il zan Toribio Echevarria, 1965-etik Euskaltzaindiaren laguntzaille zana.

Eibarren jaioa zan 1887-ko apirillaren 27-an. Autodidakta bazan ere jakinduriz ondo ornitua zan Toribio. Bere lenengo ogibidea grabadore izan zan damaskiñau lanetan. Ta, here ikastaroak buka gabeak ziranez, maillaz-mailla igoaz joan zan, Eibarko udaletzeko sekretaritzaz eramatek, ALFA-ren sortzaille eta zuzendari (langilleen alkartasuneko kooperatiba bezala) izatetik Espainiako Campsa-ren buru izate-raiño. Orduko eibartar sozialisten buruetariko bat izan zan.

EUSKERA'n ikusi zuten argia, bere lanetarik, *Flexiones verbales de Eibar*, VIII-IX. 53/130 orrialdeetan (1963-64); eta, *Lexicón del euskera dialectal de Eibar*, X-XI, 1/658 or. (1965-66).

Euskeraz idatzitako lanak: *Ibiltarixanak* (Arrate'tikuen izketango alegiñak), bertsoz eta izlaur, 495 orrialdeko liburua, Zarautz, 1967. Eta argitara gabea du bertatik kanpora gelditu ziran zenbait lan, *Ondakiñak* izenarekin aurtengo urtarrillan bildu zituanak egille berak (lan onen kopia bat nere eskuetan daukat). Biak Eibarko euskeraz idatziak.

Erderaz ere zenbait lan idatzi zituan. pentsaerak eta kritikak oiñarri dituala. Auek dira: *Metafisica a Urcola* (munduaren izateari buruz zituan iritziak), México, 1966. *La experiencia socialista en España, vista desde mi pueblo* (politikazko iritzi ta gertaeraz ornitua), México, 1966. *El Hijo del Hombre* (Nazaret'eko Jesus'en bizitza Ebanjalioak oiñarri arturik eta gaurko Kristautasunari aburuz), México, 1966. *Tres ensayos* (Del Trabajo, la Sabiduría y la Oración), México, 1967. Eta oiez gaiñera beste lan luze bat utzi du argitaratzeko, *Viaje al país de los recuerdos* izena duena, bi tomotan, bere gaztaroko istorioak eta esperientziak kontatzen dituana. Baditeke laister argitaratzea beste lanak argitara zituan Mexico'ko Impresiones Modernas, S. A. dalako etxeak.

Toribio, bai ideaz eta bai egintzaz, bere asmurik onenak eskeiñiaz igaro da mundutik. Tamalez, bere zartzarora erbesteraturik pasatu bear izan zuan, orrenbeste mai-

tatzen zuan Eibar'ko txokotik urruti, an bere bizia bukatu arte. Bere oroitzua emen zuanez, ilburukoan, *Ibilarixanak* liburuaren irabaziak Eibar'ko ospitalerako utzi ditu. Azken borondatea ere olakoa izan du gizonak.

Bere bizitzaren berri zeatzagoak eta ugariagoak eman nituan EUSKERA, VIII-IX, 53/57 or., *Flexiones verbales de Eibar* en presentazioan eta *Ibilarixanak* liburuaren («El Diario Vasco», 28 de abril, San Sebastián, 1968), eta neronek *Toribio Etxe-*

Eriotza ondorengoak ikusi Carlos Santamaria'ren *Aspectos - Un viejo luchador* («El Diario Vasco», 28 de abril, San Sebastián, 1968), eta neronek *Toribio Etxebarria'ren berri beltza Caracas'tik* («Zeruko Argia» 270 zenbakia, loraillaren 5-ekoa, 1968).

Munduak ain urri ematen dituan gizonetariko onek damutu bearrezko gauza guxti izango zuan bere harnean, ta bai kontzientzia nunnai zabal eta lasai agertzekoa.

Erlijio problemak bizi guztian kezkatu zuan gizon onek ez dakigu azken itzik jaso al izan duan, baiña zerurik bada an izango da iñor izatekoan.

J. San Martín.

RAMON MENENDEZ PIDAL (1869-1968)

1968-ko azaroaren 14-an hil zan Madrilen Ramón Menéndez Pidal jauna. Euskaltzain laguntzailea zen 1919-tik eta aurtengo otsaileko biltzarrean euskaltzain ohorezko izendatua.

Coruñan jaioa zen, 1869-ko epailaren 13-an. Filosofia eta Letrak estudiatu zituan Madrilen eta 1893 hartu zuen dotoradutza. 1899-tik katetratiku Madrilgo Unibersidadean. 1901-ean hartu zuen lankide Real Academia Espainolak. Akademia honen zuzendari izendatu zen 1925-ean, eta bera hautatzen iraun zuen 1936-ra arte. 1947-an berriz izendatu zen Akademia honen buru eta heriotzara arte iraun du zuzendaritzan. 1916-an Academia de la Historiak bere elkargoan hartu zuen.

Jaso dituen saririk aipagarrienak ditugu: «Feltrinelli» 1952-an, «Juan March» literaturakoa 1956-an, «Balzan» 1964-an eta Lanaren urrezko medaila 1965-ean.

Bere idazlanak ugariak dira, liburutuan baditu ehundik gora idatziak. Bere liburutegia milak liburuekin aberastu zuen. 1914-an *Revista de Filología Española* sortu zuen eta bere inguruan bildu zituen garaiko hizkun'zalaririk entzutetsuenak, batez ere erromanistak.

Lanik aipagarrien artekoak ditugu: *La leyenda de los infantes de Lara* (1896), *Crónicas generales de España* (1898), *Poema del Cid* (1908-1911), *Orígenes del español* (1926), *La España del Cid* (1929), *Los españoles en la Historia* (1947), *Los españoles en la Literatura* (1949), *Romancero hispánico* (1953), eta abar.

Beti izan zuen gure hizkuntzarentzat begirapen ona eta zenbait estudio ere eginak ditu han-hemen argitaratuak, beretarik hoberenekin bilduma bat osatu zuen *En torno a la lengua vasca* (1962) izenez. Baina liburu honez gainera batitu beste lan batzuek ere euskal kulturarentzat interesgarriak: *Roncesvalles*, *Vitoria y Las Casas*, *El idioma español en sus primeros tiempos*, *Toponimia prerrománica hispana*, eta abar. Beregaitik gure eskerrik hoberenak zor dizkiogu. G. B.

J. San Martín.

BIZENTE AMEZAGA ARESTI

Hau ere, bizkaitarra genduen, Algortan jaioa, 1901 uztailaren 4-an, eta Venezuelako Caracasen ila, 1969 otsailaren 5-ean.

Legegizon egin zen Salamancan, eta izkuntzazale bilakatu, ingeles, frantses, griegu, latin eta euskera ikasi bait zituen.

Atzerrira jo zuen, eta Montevideon eta Caracasen irakasle jardun. Instituto Americano de Estudios Vascos delakoa sortu ta Venezuelako euskal-jatorriko gizon asko aztertu zituen istori-lanetan. Shakespeareren «Hamlet» eta Juan Ramon Jimenezen «Platero y yo» euskeraz eman zizkigun. Esquilo, Plinio, Descartes eta Cervantes idazleen lanak ere itzuli zituen.

Laguntzaile izendatu zuen Euskaltzaindiak eta haren izkera, geroago ta jatorrago ta atseginago zen. Jaunarengan atseden beza haren gogoak.

E. Erkiaga

JOXE OLAIZOLA JOAN ZAIGU

(G. B.)

IRUROGEI TA BI URTE SANTA MARIA'KO ORGANU-JOILLE
EUSKALTZAINDIKO LAGUNTZAILLETAKOA

Donostia'k eta Euskalerrri osoak, gizon aundia galdu du. Bere larogei ta sei urte-ekin ere, azkenerrarte tinko ikusi izan degu Donostia'ko kaletan. Ez otzak, eta ez beroak eragiten zion etxe-zuloan sartuta egoteko.

Joxe Olaizola, bere bizar tajutuarekin, gure erriko apaingarri bat bezela ikusten genduan gure artean. Ba-zirudian betiko emen geldituko zitzaigula; baiña gaitz zital batek jo zuan azkenerrako ta gaixo-aldi luze ta kristauki eramanak, or kendu digu bizien artetik.

Etzan gaurkoa gizona, 1883'garren urteko ilbeltzaren 27'garrenean jaioa Ernani'n, bereala nabarmendu zan musika-saillean. Bere etxean aurrena, bere amaren eta anai-arreben artean, erakutsi zuan musikarako zekarren gaitasuna.

Asierak, Ernani'n bertan izan zituan, Manuel Zendoia maixu argiaren begipean. Gero Erriko Etxeak zeukan Akademian jarraituko zuan. Ba zan aldi aretan Donostia'n, Euskalerrria kalean, «Amigos del País»koak sortutako «Erti Ederretako Akademia». An jarraitu zuan gure gizonak bere musika-ikasgua. Etxe artako maixu sonatuak izan ziran, Alfredo Larrotxa, Manuel eta Jerman Zendoia, Bonifacio Etxeberria ta Gregorio Anton del Saz, beste batzuen artean. Ba zuten bertan pedalier eta bi zerrenda-tekla zituan organua, ta an ekin zion Olaizola gazteak bere saiaketak moldatzen.

Etxe aretan ba zan ere, Abesbatza bat, «La Coral» izenekoa. Asieran, Etxeberria zuten gidari. Abesbatz ura kantarien erabakiz sakabanatu zan eta aren ordezt, «Orfeon Donostiarra» izeneko taldea sortu zuten. Abesbatz berria bere lenengo urtetan Lasala, enparantzako «Unión Artesana»n biltzen zan bere saioetarako. Oñate, Sainz eta Luzuriaga'ren ondoren, Sekundino Esnaola'k artu zuan taldearen gidaritzan. An zebillen tartean, maixu gazte zan gure Olaizola'tar Joxe. Au, solfeotarako maixu izendatu zuten. Tartean zebiltzan orduan Manuel Arruti tenorra ta gero gidari izango zan Sekundino Esnaola abots sendotakoa.

Saioetan, pianoko lana Olaizola'ren gain jartzen zuten. Ala sendotu ta bikaindu zan abesbatz berria. Baiña Olaizola gazteak, beste zaletasuna ere ba zekarren bere barruan: organurako griña bizia. 1905'garren urtean Kaieko San Pedro'ren elizan artu zuan lenbizi ango organista kargua.

Aldi aretan Santesteban Maixua zan Santa Maria'ko organu-joille. Ezbearren bat gertatu zitzaion Maixuari ta Isidoro Bengoetxea, apaizburuak, Olaizola'ri dei egin zion utsunea bete zezan. Santesteban sendatu zanean, Olaizola'k bigarrenaren lekua artu zuan organu artan. Il zan gerotxoago Maixua ta besterik gabe. Olaizola jarri zuten Santa Maria'ko organu-joille.

Artarako leiaketa bat eratu zuten aurrena. Iru ziran alki artarako eskea egiñak: Buenabentura ZapiRAIN, Juan Maria Ugarte, apaiz jauna ta gure Olaizola. Nagusi, gure Olaizola gelditu zan, eta andik aurrera legez izan zuan Santa Maria'ko organu-joillearen lanbidea. Kargu aren jabe, 1906'garren urteko urrillaren 11'garrenean egin zan.

Urrengo urtean, Abuztuko Andre Mari Jaietan, aditzera eman zuan bere lenengo abesti aitagarria: «Assumpta est Maria» izeneko abestia. Remijio Peña baritonuak abestu zuan bere bakar-kantua. Orkestako lagun izan ziran egun artan, besteen artean, Zuaznabar aita-semeak. Au gerora, Donostia'ko alkate izatera elduko zan.

Arrazkero, gure Joxe'k etzuan arnasarik artu bere lan ugarian. Eliz-Abestietan eta Euskal-doiñuetan geroago ta aberatsago izan zun bere emana. Usandizaga, Aita Donosti ta Aita Otaño, bere lagun izan zituan aldi artan. Nork konta ditzake gerora Olaizola Joxe'ren lanak, eta leiaketa sariak?

Gogora ekartzekoa izango da ere, gure gaztearen leia «Euskal Txistularien Elkartea» sortzeko. Lan bikaiña egin zuan gero, Zabalo anaiekin, Antekera Azpiri, Gregorio Muxika, Pepe Mendizabal, Jose Agirre, Zaldua ta Aita Donosti'rekin batuta, «SASKI-NASKI» agerraldiak prestatzen. Alakorik eztegu ezagutu beifñere, ez len eta ez gero.

Etzan oiekin agortu gure gaztearen lana. Euskal-Antzerkian ezagunak dira bere egiñak. Nork eztu ezagutzen bere «Oleskari Zaarra»? Kantu ta itzak tajuz sortuak zituan eta arrera bizia egin zion gure erriak maixuaren sorkari oni.

Ainbeste euskal-kanta ezin zitezkean saririk gabe gelditu. Ala artua izan zan Eusaltzaindian, bere laguntzailleen artean.

Erriko Etxean, bi aldiz izendatu zuten bigarren alkate. Bere sasoian erosi zan Artikutza. Orduko erabaki arek eman dio Donostia'ri orain onen ederki etortzen zaión etxetako ura.

Ainbeste aldetatik bere erriaren alde lan egin duan gizona, ezin zitezkean gure miñik gabe galdu. Joan zaigu bizienartetik. Baiña or gelditu da guzión oroitzan. Bere anaiak diran Manuel Maria ta operatako kantari sonatu izana dan Gabriel'i, ta beste senidetarteko guziei, gure samin-agurra bialtzen diegu. Eusaltzaindia'k batez ere, goraldau nai du gizon bikaín onek bere erriaren alde egin duan guzia. Bego gure oroitzan Olaizola Maixu Aundiaren erakusbidea. Eredü bikaiña benetan guzizontzat.

Jaunak ordain ederra eman bezaio betiko bizitzan!

INDETERMINAZIOARI DATXEKON ADITZA SINGULARREAN

Frase bat indeterminadua dalarik, aditza, berboak singular dalakoan doa. Gaurregun, askok eta askok plural dalako hortan ematen dute, beste askok singular dalako hortan. Zenbait euskaikitan, eta beharbada denetan, bizirik diraute oraindik, honelako esanok: «gizon horrek gauza asko *daki*»; «perian jende asko *zan*»; «gaur ferian arraultza asko saldu *da*»; hamaika gauza ikusi *degu* Tolosalde hortan»; «arrantzaleek arrain asko ekarri *dute*»; «edozein gauza bota *diot* aurpegira»; «zenbat peza balio *du?*»; «pekatu asko egin *dut*, jauna»; «*eztut* gizonik ikusi»; «orain *dala* urte asko»; «zenbat kanika *dago* hor»?; eta honelako millaka eta millaka.

Numeralekin, gutxi asko, galdurik edo dago Bizkaia-n, Gipuzkoa-n eta gure ustez, Lapurdi-n ere bai. Ez Zuberoko-n ez eta Baxenabarre-n ere. Adibidez, guretzat gutzit arkaikoa dan honelako asko entzuten da eskualde hartan: «Bi ardi galdu da mendian». Bai Gipuzkoa-n ere; «zenbat pagatu duzu?» «Bost peza pagatu du».

Gure ustez, puntu honetan ere, ahal dalarik, beharko genuke batasuna egin. Gauza erreza da: orazioa indeterminadua denean, berboak singularrean eman eta kito!

Aditz indeterminazioa

Nork ez du entzun honelakorik bai Gipuzkoa'n bai Bizkaia'n:

txoria harrapatu dut	harrapa zak hori.
eskua sakelan sartu dut	sar hadi hor!
harria kendu dut	ken hadi hortik!
ogia hartu dut	har zak!
izugarritzakoa gertatu da	zeruan gerta dedilla.

Aita gurea esaten dugunean, honelaxe diogu: *barka* zaizkiguzu gure zorrak... *libra* gaitzazu... eta ez *barkatu* eta *libratu*.

Askotan entzun dugu honoko otoitz txiki eta polit hau: «Jainkoak egun on eta berri on deigula; berri onez, *berri* gaitzala».

Puntu hontan egiazki berezia agertzen da gure hizkuntza. Euskal literatura zaharrean bizi bizirik iraun du; egungo egunean, bizi bizirik dirau mugaz beste aldeko, Euskal Herrian. Hemen asko galdu da. Ez erabat. Ez diteke galtzen utzi!

Nola erabili behar dan

Har dezagun aditz bat: «sar, sartu». *Sartu*, partizipio da; *sar* berriz, erroa, muiña. Noiz esan behar da *sartu*, partizipioa alegia? *Aditzaren egiña, esan nahia, gertatu danean, erabiltzen da partizipioa*.

«Eskua sakelan sartu dut». Bai, hala da, eskua sakelan sarturik dut jadanik.

«Ogia ekarri dut». Noiz ez dakit, baiñan ekarri dut. Aditzaren forma, egiazkoa da, reala.

Noiz esan behar da *sar*, erroa alegia? Aditzaren egiña, esan nahia, eginkizun, gertakizun dagoenean.

«Eskua sakelan *sar* nezake». Hots, oraindik ez dut sartu, eginkizun da beraz.

«Gero *etor* diteke». Oraindik ez da etorri, etortzeko dago, etorkizun alegia.

Partizipioa, modu indikatiboan erabili behar da, besteetan, erroa

Partizipiorik gehienak, *tu* dalakoan bukatzen dira. *Tu* hori kenduaz erroa sortzen da.

Jarraitu ... .. jarrai.

Sartu ... .. sar.

Galdu ... .. gal.

I-tan bukatzen diran partizipioak, *i* hori kenduz gertatzen da erroa.

Ikusi ... .. ikus.

Eskeini ... .. eskein.

Ekarri ... .. ekar.

Baiñan, *busti, senti, jeiki, ilki, iraungi*, eta *jalgik*, ez dute *i* hori galtzen.

Jaiki naiz ... .. jeiki naiteke.

Busti da ... .. bus zitekean.

A, e, o, l, n-z bukatzen diranak ere ez dute aldakuntzarik. Adibidez: *bete dut eta bete dezake; jaio da eta jaio liteke; hil nuen eta hil nezakean; egon naiz, egon nintekean.*

Zenbait ohar.

Ahal. Berbo honek erroa behar du.

Sar ahal baledi.

Ikus ahal dezan.

Ikas ahal dezadan.

Nahi. Nere eskuetan ez dudan zerbait gertatzea nahiko nuke, baina ez da gauza segurua gertatuko danik. *Erroa* behar du beraz.

Nahi baduzu *etor* dedin.

Zeruan sar dedin nahiko nuke.

Ohi. Aditzaren egiña behin eta berriz gertaturik danez gero, partizipioa behar da.

Leize zuloan *gertatu* ohi da.

Arrapatu ohi dute.

Gertatu ohi da.

Behar. Partizipioa eskatzen du beti, gure ustez.

Bi aa-z, bi ii-z, bi oo-z hasten diran hitzak.

Horrelako hitz asko da euskeraz. Mugaz haindikoez horrela idatzi izandu dituzte eta oraindik ere esan eta idazten dituzte. Gure artean, nahaspilla zerbait izan bada ere, askok mugaz bestaldekoek bezala idatzi izan dute. Entzun berriz, danetatik entzuten da. Egia da askotan *zar* esaten duguna, baiñan egia ere da, *zahr, ohol, ahaztu* eta abar ere beste askotan esaten ditugula.

Behar beharrezkoa da, puntu hontan eginik zegoen batasuna apur ez dezagun.

Hemen, Baiona-n egin zan Biltzarrerakoan presentatu ziran hitzak:

ahaide	mahain/mahai
ahal izan	mahats
ahalge	mehe
aharra	mihi
abate	naharo
ahantzi/ahaztu	nahasi
ahari	ohol
bihi	ohore
beheko/beheti	ohoin
ihintz	xehe/txehe/txehetu
lehen (astelehen)	zahar
leher egin	haatik

A edo e eufonikak

«Nindeken, gindezken, zekidaken, zekiguken, nun, genun, nezaken, genezaken, nezaioken, nenkarke, dula, dun, eta abar eta abar... orain askok horrela esaten ditugu, idatzi ere bai sarritan. Baiñan orain arteko idazle gehienek, beti eta beti honela eman dituzte berbo forma hoiek: nindekean, gindezkean, zekidakean, zekigukean, nuan-nuen, genuan-genuen, nenkarkean, genekarkean, duala-duela, nuana-nuena... eta cte.

Tartean sartzen dugun *a* edo *e* eufonika deritzagu. Komeni litzake, hemendik aurrera horrela idaztea, eta beste zera hoiek, «niin, nun, non-eta» zakuan betiko sartzea.

Lokalismoak

Garbi dago gure ustez, euskeraren batasuna nahi dugunok, ezin genitzakeala onar.

Zein lokalismo? Orain arte euskal literaturan erabili diran hitzen edo aditzen formei ezertxo ere erasten ez dien hitz edo berbo formak. Ba da holakorik euskal herrietan: gaba, habek, bostian, harekila, hemendikan, amak esan do, hemendio, etxetio, kristauba, premiya, ikusiyaz... eta abar. Egia da herriak horrelako asko erabiltzen duela, esaten duela, baiñan egia ere da, euskal literatura zaharrean eta oraingoan ere, ez dutela sarrerarik ia izan. Horiek eta honelako beste asko, horrela idatzi dira: gaua, hauek, bostean, harekin, hemendik, amak esan du, etxetik, kristau-giristinoa, premia-premiña, ikusiaz.

«Tikan eta rikan» eta horrelakorik Gipuzkoa-ko puska haundi batetan esaten dira, bertsolariek maiz darabilzkite, bai mugaz bestaldeko eta hemengo autore zaharrek ere idatzi dituzte, baiñan, batasunaren izenean, hobe zitekean naski, orain berri, denontzat agertu dan liburuan gutxiago erabili baziran, «tikan», hori batez ere.

Beste alde, egia da lokalismo horiek, dauden daudenean, erabil ditezkeala. Noiz? Joxe Migel Barandiaran apaiz jaunak eman digu ejenplorik onena. Herriaren ipuiak, esaerak eta aztikeriak biltzen ibili dalarik, herriak eman dizkion bezelaxe bildu eta zabaldu nahi izan ditu.

Joan San Martin jaunak, «Zirikadak» eta «Eztenkadak» eskribitu zituanean, Eibar-en erabiltzen ziran hitz eta aditz forma askoz baliatu zan. Hori oso ondo baitago!

Bada beste gauza bat ere. Oraindik ere, lekuan lekuko asko da, beste lekuetan oso gutxi erabiltzen diranak, baiñan, berboei-eta zerbait berririk erasten dietenak. Gipuzkoa-ko eskualde batean, asko esaten dira forma hok: «goazemak, goazeman, goazemazu, goazemazue». *Goazen* «vamos» bada, *goazemak* «vámonos tú» baita, eta *goazemazute* «vámonos ustedes», eta beraz, «goazen» horri zerbait baiño gehiago erasten baitio.

«Goazemak eta goazemazuei» buruz esan duguna, beste anitz hitzez eta formez esan diteke. Behar baitira berpiztu!

S. Garmendia.

JAZINTO CARRASQUEDO OLARRA 1965 URTEKO «TORIBIO ALZAGA» TEATRO SARIAREN IRABAZLE

Epai-maia'koak ao batez erabaki dute saria «Laratzean sua» iru ekitaldi dituan Teatro lanari ematea, besteak baño obegotzat jotzen dutelako. Egillea. Carrasquedo Olarra jauna da. Orobat erabaki dute aipamen berezia merezi dutela beste iru antzerki-lan auxkek: 1. «Nor errudun?», Xabier Gereño jaunarena. 2. «Brokel jauna», J. Antonio Arkotxa jaunarena. 3. «Biotzaren neurria», Pedro Sarriegi jaunarena.

Donostia'n, 1965 agorraren 24'n. Antonio M.ª Labayen, Agustin Zubikarai, Gabriel Aresti.

GABRIEL ARESTI 1965 URTEKO «LIZARDI» POESIA SARIAREN IRABAZLE

«Euskal-harria» lanarekin irabazi zuen Gabriel Aresti-k «Lizardi» saria. Iru boto izan zituen. Luis Maria Mujika-k boto bat «Nire errostatik» lanagatik eta Antonio Bilbao Monasterio-k beste bat «Bi ta bi lau ta bi... zortzi»-gatik. Juradua: M. Lekuona, P. Lafitte, J. San Martin, N. Etxaniz eta M. Lasa.

MANUEL MATXAIN 1965 URTEKO «XENPELAR» SARIAREN IRABAZLE

Honela erabaki zan:

1. Manuel Matxain, Salbatore Mitxelena zanari jarritako bertsokatik, kontuan izanik gañera beste sorta on asko aurkeztatu dituela.

2. Inozenzio Olea, eiztariari jarritako amalau bertsogatik.

3. Jesus Lete «Ibai-ertz», asto bati jarritako amasei bertsogatik.

4. Gillermo Albizu, bildots bati jarritako amalau bertsogatik.

Juradua: J. M.ª Satrustegi, Aita A. Zavala, Basarri, Bordari, A. Irigoyen, J. San Martin, Juan Mari Lekuona eta A. Arrue.

IÑIGO URROZ DE HEREDIA GERNIKA ENSAYO SARIETAN AURENA ETA SABINO ALONSO IPUJETAN

Gernika ensayo eta ipui sarietara aurkeztatu ziran euskerazko lanak ikusteko izandatu zan juraduak erabaki du:

Urrengo sari auek ematea ensayoetan:

1.º Iñigo Urroz de Heredia-ri «Euskaldun ospetsu batzuen gizatasuna» lanagatik

2n. Aita Gaizka Barandiaran S. J.-ri «Zugaitz gurgarriek Ixrael'en»-gatik.

Ipujetan:

1.º Sabino Alonso Ariño-ri «Txomin'en nekaldiak» ipuiagatik.

2n. Jose M.º Etxaburu-ri «Maitasunaren arantzak»-gatik.

3n. Manuel Ziarsolo «Abeletxe»-ri. «Aretxa, ezkurraren semea»-gatik

Juradua osatu dute Euskaltzaindiko Antonio M.º Labayen, Agustin Zubikarai eta Xabier Gereño Jaunak.

Sariak Gernika-ko Ayuntamentuaren etxean eman dira 1966 urteko urriaren 31-an.

DOMINIQUE PEILLEN 1966 URTEKO DOMINGO AGIRRE NOVELA SARIAREN IRABAZLE

Domingo Agirre novela saria Bizkaiko Aharro Kaxak sortu zuen Euskaltzaindiarekin bat eginik eta aurtan Dominique Peillen-i eman zaio «Itzal herrian» deritzan novelagatik.

Juradua osatu dute Eusebio Erkiaga, Antonio Arrue eta Rikardo Arregi jaunak.

Dominique Peillen Parisen jaioa da guraso zuberotarrengandik.

Oso ezaguna da euskal letretan eta lehendik ospea duena. Beste novela sari bat ere irabazia du.

IBON SARASOLA 1966 URTEKO «LIZARDI» POESIA SARIAREN IRABAZLE

«Ez bat, ez bi, ez...» lanagatik irabazi zuen Ibon Sarasola-k 1966 urteko «Lizardi» poesia saria.

Juraduko egin zuten G. Aresti, Bordari eta N. Etxaniz-ek.

INOZENZIO OLEA 1966 URTEKO «XENPELAR» SARIAREN IRABAZLE

Inozenzio Olea-k irabazi zuen 1966 urteko «Xenpelar» saria «Nere jaiotetxea» bertso sortagatik.

Bigerren, irugarren eta laugarren sariak Matxain, Lete eta Salaberria-ren artean partitu ziran, danak berdin.

Juraduko A. Arrue, Bordari, A. Irigoyen, A. Valverde, A. Zatarain eta Aita A. Zavalá izan ziran.

JUAN ANTONIO LETAMENDIA «KIRIKIÑO» SARIAREN IRABAZLE

«Kirikiño» ipui sariketa «Joxe Proletario» titulua duen lanak irabazi zuen. Egilea: Juan Antonio Letamendia. Lehen-sariaz gainera aipamen berezia egin zitzaion Xalbador Garmendia, Anastasio Albizu eta Jose Basterretxea-ri.

Juraduko izan ziran A. Arrue, A. Irigoyen eta J. San Martin. Epaia 1967 urteko otsailean eman zan.

EUSKAL-HERRIKO BERTSOLARIEN AZKEN TXAPELKETA NAGUSIA DONOSTIAKO ANOETA FRONTOIAN 1967 URTEKO GARAGARRI- LAREN 11-AN

Uztapide atera zan txapeldun, Xalbador bigarren, Lopategi irugarren eta Lazkao-txiki laugarren. Auspook argitaratutako liburuan ikus diteke txapelketa honen berri zeatz eta meatz eta baita aldezaurretik egin ziran txapelketena ere.

AGUSTIN ZUBIKARAY 1967 URTEKO «TORIBIO ALZAGA» TEATRO SARIAREN IRABAZLE

Aurten «Toribio Alzaga» teatro sariaren irabazle Agustín Zubikaray Ondarroa-koa izan da «Gizon on eta andre erre?» obragatik. Erabaki duen juradua Piarres Larzabal, Iñaki Beobide eta Gabriel Aresti-k osatu dute.

Agustín Zubikaray-ren nortasuna erakutsi beharrik eztago, oso ezaguna baita gure artean.

Sari au eta «Domingo Agirre» novela saria Bizkaiko Ahorro Kaxak sortuak dira Euskaltzaindiarekin bat eginda eta txandaka ematen dira, urte bakoitzean bat. Beraz, datorren urtean novela saria tokatzen da. Asmoa dago sari auek diruz jasotzeko —oraingoa amar milla pezeta izan da— eta oinarriak libreago uzteko luzeerari dagokion kontuan.

Urrengo teatro sarirako, guñera, aurrentzako gaia eskatuko da. Zeatz jakiñera-ziko dira oinarriak.

1967 URTEKO «LIZARDI» POESIA SARIA

Juraduko ziran A. Arrue, I. Goikoetxea eta J. San Martin-ek, eldu ziran iru lanak ikusita, saririk ez ematea erabaki zuten.

1968 urtekora lanik batere etzan agertu.

MANUEL MATXAIN 1967 URTEKO «XENPELAR» SARIAREN IRABAZLE

1968 urteko martxoaren 29-an erabaki zuen juraduak urteroko sariketa nola eman:

Manuel Matxain-i lehen saria.

Jesus Lete-ri bigarrenena.

Martin Oreja-ri irugarrena.

Gillermo Albizu-ri laugarrena.

Juraduko izan ziran Xabier Amuriza, Juan Garmendia eta Pedro Berrondo.

1968 URTEKO «TXOMIN AGIRRE» NOBELA SARIA TXILLARDEGIREN
ELSA SCHEELLEN NOBELARI

Euskaltzaindiak bi urterik behin eratzen duen «Txomin Agirre» izeneko nobela saria, aurtén, Jose Luis Alvarez Enparantza «Txillardegi» idazle famatuari eman zaio bere *Elsu Scheelen* izeneko nobelagaitik.

Juraduko, Gabriel Aresti, Salbador Garmendia eta Ibon Sarasola izan dira.

Sari hau, urtero Bizkaiko «Caja de Ahorros»-ak ematen duen diruarekin egiten da, urte batean «Txomin Agirre» izeneko nobela saria eta bestean «Toribio Alzaga» izeneko teatru saria. Beraz, aurtén genduan «T. Agirre»-rena, eta hain zuzen ere, aurtén, Euskaltzaindiaren urre-etzeiak dirala ta, «Caja de Ahorros»-ak ematen duenarez gain beste 10.000 pezeta jarri ditu Euskaltzaindiak bere kutxatik eta 20.000 pezetako saria da.

Zazpi nobela presentatu dira. Beretariko lau biziki onak juraduaren iritziz, eta *Beste izakia* eta *Igesa* izenekoen aurretik gelditu da *Elsa Scheelen* «Txillardegi»-rena.

Bijoaz gure zorionak idazle bizkorrari.

J. S. M.

KALONJE 1968 URTEKO «XENPELAR» SARIAREN IRABAZLE

P. Berrondo, Jon Garmendia eta Xabier Amuriza juraduko ziranak lehen-saria Kalonje-ri ematea erabaki zuten. Bigarrena Ayerbe-ri; irugarrena Salabarria-ri eta laugarrena Lete-ri.

AGUSTIN ZUBIKARAY 1969 URTEKO «TORIBIO ALZAGA» TEATRO
SARIAREN IRABAZLE

Aurtengo «Toribio Alzaga» teatro saria Agustin Zubikaray-k irabazi du «Mendu zaarrak» lanarekin. Juraduko egin dute I. Beobide, P. Berrondo eta P. Larzabal-ek. Lau lan aurkeztatu ziran sariketara.

BODAS DE ORO DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
LOS PRIMEROS PASOS DE SU FUNDACION

El día 5 de septiembre de 1918, durante el Primer Congreso de Estudios Vascos celebrado en la Universidad de Oñate, bajo el patrocinio de las Diputaciones vascas, se llegó al acuerdo de crear un organismo de investigación y tutela del euskera, dividido en dos secciones: sección de investigación, cuyo objeto sería el estudio de todos los problemas de lingüística euskérica en todas sus ramas; y sección de labor práctica, cuyo objeto sería la tutela y restauración del idioma vasco en todos los órdenes sociales, publicaciones, ayuda a los establecimientos docentes que implanten la enseñanza del vascuence, oficinas de traducción, consultorio de corporaciones, etc.

A ese fin se nombró una ponencia que, dentro del plazo señalado por la Asamblea, redactaría las bases para someterlas a las Diputaciones vascas. En esta conclusión está el origen de la Academia de la Lengua Vasca, según consta en la página 487 del volumen *Primer Congreso de Estudios Vascos* (Bilbao, 1919-1920). A los pocos meses aprobaron el proyecto las Diputaciones de Alava, Guipúzcoa, Navarra y Vizcaya.

En la primera reunión celebrada en la Diputación de Guipúzcoa, el 11 de septiembre de 1919, los académicos numerarios designados en el Congreso de Oñate: Resurrección María de Azkue, Arturo Campión, Luis de Eleizalde y Julio de Urquijo, hicieron la elección de otros miembros numerarios para componer Euskaltzaindia. En tal ocasión correspondió a la elección de los señores: Eguzquiza, Inzagaray, Landerreche, Lhande y Olabide.

Aquel mismo año de 1919, Azkue es elegido presidente por mayoría de votos y Eleizalde secretario. Y dentro del mismo año, en reunión del mes de octubre, fueron nombrados honorarios: Schuchardt, Vinson y Uhlenbeck; más 44 miembros correspondientes, de los que viven actualmente Manuel Lecuona (el hoy presidente de esta corporación), Isaac López Mendizábal (hoy miembro de honor), Ramón Menéndez Pidal (presidente perpetuo de la Real Academia de la Lengua Española), Juan Cruz Ibarguchi, Gabriel Manterola y Odón Apraiz. (1)

En 1920 se integraron como numerarios Severo Altube, R. P. Dámaso de Inza (su nombre de pila Miguel Olasagarre) y Georges Lacombe. Hoy, sólo vive el R. P. Inza, misionero en Chile.

Todo lo relativo a la constitución y a las primeras reuniones está recogido en el primer *Euskera* (tomo I, núm. 1, 1920). Según se cuenta en dicha publicación, la idea de creación de la Academia se remonta a 1886, a raíz de la proposición hecha por Arístides Artiñano en las Fiestas Eúskaras de Durango, cuya comunicación llevaba por título *Proyecto de Academia Vascongada*. Más tarde, siendo presidente de la Diputación de Vizcaya Adolfo Urquijo, se realizó un proyecto de constitución, cuyas bases servirían posteriormente.

Más tarde, en enero de 1918, el diputado vizcaino Cosme Elguezabal presentó una moción que tuvo su eco, y había de servir de base fundamental durante la proposición en el Congreso de Oñate. Apenas tuvo alteraciones de importancia aquella proposición del señor Euguezabal, en la cual se leía, entre otras ideas eficaces: «Esa Sección (la lingüística) es por sí misma tan importante y trascendental, que requiere tanta suma de energías y dispendio de fuerzas espirituales y económicas. ¿Cómo hemos de globalarla con otra que a mi juicio es de más urgencia, como la conservación del Euskera? Propongo que sean dos instituciones completamente distintas, una que ahora salga de aquí, la otra que se encargue del estudio filológico del euskera, que sea como la Sección de Estudios Vascos». «Todos conocen a hombres que se interesan por la ciencia pura de la lingüística, sin pensar para nada en cuestiones de orden práctico: estos hombres son los que tienen preparado el espíritu para esta labor. Los demás, los apóstoles, los que no consideran la lingüística como un fin en sí misma, los que la consideran como un medio práctico, son los que se encargarán de la labor que corresponde a la Sección B (tutelar). Como son independientes no pueden dañarse mutuamente».

Bajo estos conceptos comenzó a funcionar la Academia de la Lengua Vasca.

---

(1) Ramón Menéndez Pidal y Juan Cruz Ibarguchi fallecieron después de escrito este artículo.

LOS CINCUENTA AÑOS DE SU LABOR

Como reza el artículo primero de sus estatutos: el fin de esta Academia es velar por el idioma vasco, atendiendo tanto a su cultivo popular y literario como a su investigación filológica.

La Academia cuenta con 23 miembros de número, cantidad fija ésta que se va ocupando por vacantes; son de número ilimitado los miembros honorarios y correspondientes, y tiene en la actualidad un miembro de honor y poco más de un centenar de correspondientes. Los de número cuentan con voz y voto, y los demás únicamente con voz. Los numerarios han de ser vascos de naturaleza e idioma. No obstante, la Academia puede dispensar del primero de estos dos requisitos, cuando, a juicio de la misma, concurran en los candidatos méritos especiales. Circunstancia ésta que hasta la fecha no se ha dado.

Es de rigor que todas las reuniones privadas de la Academia se celebren en vascuence.

Desde 1920 hasta 1936, publicó en su primera época el Boletín *Euskera*, donde se recogen estudios, trabajos y actas de la Academia. Su segunda época comenzó en 1956 y se viene publicando normalmente.

En octubre de 1953 se publicó un cuaderno, como primer intento de continuación del antiguo *Euskera*, y donde se recoge el índice de publicaciones de Euskaltzaindia y se da cuenta del estado en aquel momento.

Euskera recoge los trabajos de investigación, así como los acuerdos tomados durante el transcurso de su existencia, llegando a la unificación ortográfica y a un acercamiento para la unificación de un euskera literario por encima de las divisiones dialectales.

Aparte del Boletín *Euskera* ha publicado numerosas obras, tanto de estudios lingüísticos, de literatura, como de divulgación. Entre las mismas descuellan: *Morfología Vasca* (1925) y *Gipuzkera osotua* (1935), de R. M. de Azkue; *Erderismos* (1930), *El Acento Vasco* (1932) y *La Vida del Euskera* (1935), de S. Altube; *Usauri* (1930) y *Donostia* (1933) —ambas merecieron el premio literario Schuchardt, convocado por la Academia—, de A. Anabitarte; así como las reimpresiones de obras antiguas como la cuarta edición de *Gero* de Axular (1954), *Testamentu berriko kondaira* de Lardizabal (1957), *Olerkiak* de Arrese-Beitia (1954), etcétera, aparte de otras obras modernas y algunos textos antiguos que vieron la luz en *Euskera*, ha patrocinado numerosas publicaciones.

El plan más serio de publicaciones, en el momento actual, constituye las reediciones del *Cancionero popular vasco* (mil y una canciones, con letra y música) recopilado por Azkue, en dos volúmenes, con un apéndice documental efectuado recientemente por varios miembros de la Academia. Una antología de cuentos del mismo autor, así como el dar a luz tres obras inéditas del mismo Azkue. Todo ello, dentro de las bodas de oro, en honor a su fundador y primer presidente.

Se publicarán también algunos vocabularios de especialidades, por ejemplo: Aritmética, Geometría, Geografía, etc. Que unidos a vocablos de necesidad diaria, vocabulario urbanístico, constituirá un cuerpo unitario a formar un diccionario moderno, para las necesidades cotidianas y para estudios dentro de las exigencias de hoy. En ello trabaja un equipo de académicos aplicando el sistema de investi-

gación operativo. Este equipo está en contacto directo con otro que prepara y selecciona textos para escuelas.

Pero el trabajo de mayor envergadura consiste en la edición de un gran diccionario vasco-español-francés, mejor dicho, el *Diccionario* trilingüe que editó Azkue en 1905-1906, en dos tomos. Que en esta ocasión será en tres tomos, corregido y ampliado el anterior (considerablemente ampliado) bajo la experta dirección del lingüista Luis Michelena, digno miembro numerario de esta Academia y catedrático de la Universidad de Salamanca. Es muy posible que el primer volumen vea la luz el próximo año.

Los concursos literarios que convoca la Academia ya son tradicionales en las letras euskéricas; a aquel premio «Schuchardt» de antaño le han sucedido los premios «Domingo de Aguirre» de novela, «Toribio Alzaga» de teatro, «Lizardi» de poesía y «Xenpelar» de bertso-paperak (hojas volantes de bersolaris). Además, organiza los campeonatos bienales de bersolaris («Bertsolari Txapelketa»).

LOS CUATRO PRESIDENTES EN SU HISTORIAL

Resurrección Marfa de Azkue y Aberasturi fue el primer presidente de la Academia, que se ocupó de su dirección desde 1919 hasta 1951, fecha de su fallecimiento.

Azkue nació en Lequeitio el 5 de agosto de 1864. Es sin duda el hombre a quien más debe la lengua vasca.

Cursó estudios de náutica en Lequeitio y bachillerato en Bilbao. Estudió Teología en Vitoria (1885) y Sagrada Escritura y Derecho Canónico en Salamanca (1888). Estudió música en Bruselas y en el Conservatorio de Colonia (1909). Profesor de euskera en el Instituto de Bilbao desde 1888. Editó la revista *Euskal-zale* desde 1897 hasta 1899.

Miembro de número de la Real Academia de la Lengua Española.

La mayoría de sus trabajos, aparte de libros, vieron la luz en *Euskera* y en la *Revista Internacional de Estudios Vascos*.

Sus obras más importantes: *Diccionario Vasco-español-francés* (2 tomos), Bilbao 1905-1906. *Cancionero Popular Vasco*, Barcelona, sin año. *Morfología Vasca*, Bilbao 1925. *Euskalerraren Yakintza* (Literatura popular del país vasco), obra bilingüe (en 4 tomos), Madrid 1935, 1942, 1945 y 1947.

Solamente un par de obras de las cuatro citadas dejan bien justificada la laboriosidad de la obra de un hombre en su vida. Pero a esa su gigantesca obra hemos de añadir una larga lista de narraciones, novelas, óperas, zarzuelas, estudios, ensayos, etc. Algunos de cuyos títulos son: *Euskal Izkindea*, *Gipuzkera osotua*, *Txirristadak*, *Bein da betiko*, *Ardi galdua*, *Sasi eskola*, *Bizkaitik Bizkaira*, *Ortzuri*, *Urlo*, *Eguzkia nora*, *Attaren bildur*, *Katalintxo*, *Seaska utsa*, *Lamiak Euskalerrian*, etcétera.

Su personalidad se ha estudiado ampliamente en *Azkue jauna zanaren gorazarrez*, (*Euskera*, tomo II, Bilbao 1957). Donde se recogen los siguientes trabajos: conferencias de N. Oleaga y A. Arrue sobre su vida y su obra; Maidagan, *Dedicación del homenaje*; Ibarguchi, *Azkue euskerálogo*; Olaizola, *Azkue músico*; Mañá-

ricúa, *Azkue sacerdote*; con la publicación de bastante correspondencia inédita del mismo Azkue.

Don Resurrección María de Azkue lexicógrafo, folklorista y gramático, por Luis Michelena, Julio Caro Baroja y Antonio Tovar. Publicaciones de la Junta de Cultura de Vizcaya. Bilbao 1966.

* * *

Ignacio María Echaide Lizasoain fue nombrado presidente al fallecimiento de Azkue, es decir, desde 1952 hasta su propio fallecimiento en 1962.

Echaide nació en San Sebastián el 1 de diciembre de 1884 y murió en la misma ciudad en noviembre de 1962. Ingeniero Industrial, director de la red telefónica de Guipúzcoa. Director del Seminario de Filología Vasca «Julio Urquijo».

Es autor de numerosas obras en castellano y vascuence sobre técnicas de telefonía y estudios lingüísticos principalmente. Sus obras euskéricas más importantes: *Telefonoaren sortze eta aurrerapena* (1929); *Subtjijación, Prefijación y Composición en el idioma Euskaro* (1911); *Tratado de sintaxis en el idioma Euskaro* (1912); *El verbo vascongado* (1923); *Sobre el origen y parentesco del pueblo Euskaro y su idioma* (1935); *Desarrollo de las Conjugaciones Euskaras Perifrásticas y Sintéticas, respetuosas y familiares* (1943).

Colaboró en *Euskal-Esnalea*, *Euskera*, *Boletín de la R. S. V. A. P.*

Su vida y su obra se recogen en la revista literaria euskérica *Egan*, año 1962, páginas 169-172; y en el *Boletín Euskera*, tomo VII, págs. 350-353, 1962.

* * *

José María Lojendio Irure, tercer presidente, que ocupó el cargo de la dirección los años 1964-1966, nació en San Sebastián el 10 de octubre de 1910.

Estudió el bachillerato en San Sebastián, licenciatura de Derecho en Valladolid y doctorado en Madrid y París.

Miembro del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo». Presidente del Tribunal Tutelar de Menores de Guipúzcoa.

Fundador y primer secretario de la entidad de escritores en euskera, creada en 1930 entre los congregantes de la juventud católica San Luis Gonzaga, con el nombre de «Luistar Euskal Idazle Bazkuna» (L.E.I.). Y por aquel tiempo colaboró con artículos en vascuence en las publicaciones *Junior*, *Gure mutillak*, *Argia*, *El Pueblo Vasco*, etc. A veces bajo el seudónimo de *Bidasoro*, *Matia Polloe* y *Mazkelet*.

En postguerra ha colaborado en *Egan*, *Euskera* y *Aránzazu*.

* * *

Manuel Lecuona Echebeguren, actual presidente, ocupó el cargo en diciembre de 1966.

Nació en Oyarzun (Guipúzcoa) el 9 de marzo de 1894. Cursó sus estudios en el Seminario Diocesano de Vitoria. Profesor en el mismo Seminario desde 1917

hasta 1936. Le cuenta la Academia entre sus primeros miembros correspondientes de 1919. Fue nombrado miembro de número en 1950.

Ha colaborado en vascuence y castellano en numerosas publicaciones del país sobre temas de etnografía, historia, arte y literatura.

Sus obras más importantes en castellano: *Métrica vasca* (1918), *La poesía popular vasca* (en el «V Congreso de Estudios Vascos», 1930), *Literatura oral euskérica* (1935), *Del Oyarzun antiguo* (1959), *Literatura oral vasca* (1964).

En vascuence: *Gabon Kantak* (1933), *Iesu aurraren bizitza* (1948), *Gorozi-ka'tik Gurutzia'ra* (1952), *Zigor* (1963), *Bi antzezki ta itzaldi bat* (1965).

Ha dirigido la traducción al euskera de la Liturgia.

Se encargó de la edición y prólogo de la cuarta edición del *Gero* de Axular, publicado en 1954 a expensas de la Academia de la Lengua Vasca.

PRESENTE Y FUTURO DE EUSKALTZAINDIA Y DEL EUSKERA

La residencia de la Academia continúa desde sus comienzos en Bilbao (Ribera, 6). Últimamente se ha abierto un secretariado para la delegación guipuzcoana en la Diputación Provincial, en San Sebastián.

Su publicación *Euskera* sigue dedicándose casi exclusivamente a la investigación lingüística. Mantiene especial interés en la preparación de la nueva edición, revisada y aumentada, del *Diccionario* de Azkue, bajo la dirección del distinguido filólogo y digno miembro de número don Luis Michelena, que constituirá el documento fundamental en el terreno de la lexicografía.

Pero su mayor preocupación actual, a la vista de la paulatina pérdida del vascuence, es contribuir a la conservación y propagación de la lengua. Sin la cual esta Academia no tiene razón de ser. En 1966 elevó una petición al Ministerio de Educación y Ciencia para dar acceso en la región a las escuelas nacionales e Institutos al euskera. En septiembre de 1967, una comisión de la Academia se entrevistó con el señor Ministro de Educación, de quien recibieron impresiones alentadoras.

Hace bastantes años que manifestó nuestro eminente lingüista doctor Michelena: «Una lengua no oficial difícilmente subsistirá en el mundo de hoy si no dispone del mínimo de medios necesarios para su conservación. En segundo lugar, esta desaparición no supondría un provecho para nadie y sí un empobrecimiento para todos».

Por cierto, los resentimientos que provoca la humillación lingüística no favorecen a la hermandad de los pueblos.

Para superar su empeño es preciso el esfuerzo de todos los vascos. Difíciles son las rutas a seguir. La Academia de la Lengua Vasca puede aconsejar normas orientativas, pero a la hora de ejecutar, a la hora de vigorizar nuestra lengua, necesita de todos. Porque la capacidad y poder facultativos de Euskaltzaindia son muy limitados. La supervivencia del vascuence, por la que esta Academia asume una gran responsabilidad, es tarea de todos. Su pérdida —escribía hace unos años José Miguel de Azaola— sería una verdadera catástrofe, además de suponer una dilapidación injustificable, ya que los vascos del siglo XX no tienen el menor

derecho a privar a sus descendientes de la herencia riquísima de su idioma vernáculo, que constituye el exponente más calificado y el fruto más rico del genio de la raza.»

Como aconsejó aquel gran vascófilo que tanto honró a Euskaltzaindia, Julio de Urquijo: «...es preciso que los trabajos y esfuerzos existan y que todos y cada uno de nosotros, aislada y colectivamente, coadyuvemos al resurgimiento del idioma».

A este respecto tenemos un buen ejemplo de cooperación y desarrollo incremental con las campañas de alfabetización, organizadas por la Academia, para enseñar a leer y escribir a los vascos parlantes (necesidad imperiosa, porque a los vascos no se nos ha enseñado nuestra lengua en las escuelas), está dando resultados óptimos en algunas zonas de Guipúzcoa, y es necesario propagar por toda la superficie de habla euskérica. Que además de enseñar a leer y escribir se dan nociones de literatura vasca.

Pues también es preciso decir que existe una literatura vasca tradicional, «más bella y original de lo que se suele decir», como dijo el profesor Lafón, de la Universidad de Burdeos.

A su vez, la literatura moderna ha alcanzado un desarrollo insospechado, y hoy se cuenta con buenas publicaciones y extraordinarios cultivadores de las letras.

Comprendemos que la labor a realizar para vitalizar nuestra lengua es una tarea larga y dura, pero no desalentadora. Todo euskaldun consciente debe aportar su grano de arena.

Las discordias mantenidas antaño de si interesa o no la salvación del euskera para el desarrollo cultural de nuestro pueblo, ya no se discute entre personas que se precian de cierta cultura. Pues desde entonces, la ciencia lingüística y la sociológica han evolucionado de manera favorable a la defensa de todas las comunidades por muy pequeñas que éstas sean. La Academia confía en los modernos conceptos y en el tesón del pueblo vasco.

Juan San Martín

Secretario de la Academia de la Lengua Vasca

EUSKAL - AKADEMIAREN AGIRIAK

Donostian, Diputaziñoaren jauregian, 1965-I-29.

Bildu dira: Lofitte jauna buru, San Martín, Villasante, Haritschelhar, Larzabal, Satrustegi, Labayen, Arrue, Zavala ta Irigoyen euskaltzaiñak. Juan Maria Lekuona, Artola, Zubikaray, Julene Azpeitia, Artetxe eta Valverde urgazleak.

Mitxelena, Lojendio eta Anai Berriotxoak ezin etorria adierazo dabe.

Aurreko batzar-agiria irakurri da eta ontzat artu da. Arruek berba egin dau zenengo bertsolarien txapelketez. Diño Donostiko txapelketea dala-ta, oraindiño kontu guztiak zeatz egin barik badagoz be, eun eta ogei milla peseta sartu dirala Euskaltzaindiaren izenean bankuan eta zeatzasun guztiak eginda gero geiago sartuko dala. «Centro de Atracción y Turismo»-kin izan ditugun artu-emonen barri be emon dau. Diño bertsolarien sariketetan juradu ibilli diranen artean bazkari bat egin leitekeala eta ontzat artu da. Diño, gaiñera, dirutza orretarik zati on bat bertsolarien arazoetarako itxi leitekeala. Esaterako, Mitxelena bersolariari aita jako eta bosteun peseta emon leioz meza eta olangoetarako. Batuta dagozanari ondo irudituten jakle. Eskerrak

emon bekiez erregaluak bialdu dabezanai eta Anoeta-ko Frontoari. Tolosa-n egin zan Gipuzkoako azken txapelketa nagusia eta bertako Ayuntamentuak egin zituan prestamenak. Irabazietatik erdia emongo ei deuskue. Batzarrekoak oso pozik artu dabe bertolariak egin dan lan andia eta lan egin dabenai eskerrak emotea erabagi dabe.

Ondarroako sarien gaiñean berba egin da gero. Erabakiak oneik dira.

Poesia saria: «Bear zaitut laga». Egillea: Antonio Bilbao Monasterio.

Teatro saria: «Historia triste bat». Egillea: Salvador Garmendia.

Mariñel giroko narraziñoa: «Amonatxo zaarrak eta ur txakurrak». Egillea: Agustín Zubikaray.

Baserri giroko narraziñoa: «Arnobarrengo Iñaxio». Egillea: Tene Muxika.

«Domingo Agirre apaiz»: «Domingo Agirre-ren eliz-itzaldiak». Egillea: Aita Luis Villasante.

Ondarroako Ayuntamentuari jakinerazi jakon eta abenduaren 20-an egin zutuezan sari emoteak lore-jokoetan.

Gero Erkiaga-ren karta bat irakurri da. Bere eretxia azaltzen dau poesia sariaz eta difio poema sarituaren funtsa ta muña eztala itxasoa, eskatzen zan moduan, olerkariak itxasoa aipatzen badau be. Bere berben barri agirian jartzen da.

Gero liburuaren argitaraldi barriaz, zadorlariak itxi dituen agiriak irakurri dira. Gipuzkoako Ahorro-Kaxak Euskaltzaindiari 70.000 peseta itxi deusaz, korridu barik, liburu saldu-ala, sei illabeterik sei illabete zorra al dan moduan kitatzekotan. Diru orregaz guztiz ordaindu da Barcelona-ko Juan Flors argitaratzaileagaz gendun zorra. Gaiñera, 10.000 peseta emon ditu, euneko 20 kenduaz erosi dituen 50 aleakaitik. Gipuzkoako Diputaziñoak 100 ale erosi ditu bere aldetik eta Bizkaikoak, barriz, 75.

Anai Berriotxoak bialdu dauen nota bat irakurri da eta agertu diran Kuadernuen barri emoten dau.

Bilboko iru euskaltzainen eskutitzak (Aita Akesolo, Erkiaga eta Gorostiaga-renak) irakurri dira, zadorlariak egin eutsiezana erantzunaz, Euskaltzaindiaren batzar-karguak dirala-ta.

Juan San Martin-ek Julene Azpeitia egiten ari dan silabarioaren barri emon dau eta Julene Azpeitia-k itaun batzuk egin ditu zelan aurrera jarraitu. Atsegin andiagaz entzun jako esan dauen guztia eta lan ederra egiten ari da guztien eretxiz.

Gero zadorlari ordezkotzaren egitekoek eta sariaz berba egin dabe bilduak. Erabagirik artu barik, urrango batzarreko itxi da gaia, orduan luzatu barik erabagi dedin.

Urrango batzarrean lenengo tratatu bear dan gaia «zadorlari ordezkotza: egitekoak eta saria» da.

Oi dau otoi zagaz asi ta amaitu da batzarra.

Euskaltzainburordea (1)

P. LAFITTE

Zadorlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostia'n, Diputazioaren jauregian, 1965-II-26.

Bildu, dira: Arrue, Haritschelhar, Irigoyen, Labayen, Larzabal, Lekuona, Lafitte, San Martin, Mitxelena, Satrustegi, Aita Villasante eta Aita Zavala euskaltzainak, eta Aresti eta Zatarain urgazleak. Berriotxo Anaia, Lojendio'k eta Zukasti'k ezin etorria adierazi dute.

(1) Euskaltzainburuaren faltaz euskaltzain zaharrenak egiten du mahaipuru bere orde eta sekretarioarenean euskaltzain gazteenak.

Azken batzarreko agiria onartu da, eraskin, batekin: San Martin eta Zubikarai'ri Aita Akesolo, Erkiaga eta Gorostiaga'rekin mintzatzeko egotzi zitzaizen eginbidea aipatuaz, alegia.

Zadorlariak, bere ustez agiri orri dagokiolako, irakurri du jaso berria duen Donostia'ko C.A.T.-ko buruzagi ordearen eskutitza: bertsolari txapelketaren azken saioan bildu zen dirutik C.A.T.-ri eldu zaien partearen garbitasuna eskatzen du. Zadorlariaren iritziz, obe genduke pakebidea arkitu. Arrue'k, ilbetzeko batzarrean esandakoari dago-kala, ezer eman bearrik ez dagoela dio, ez zaielako ezer agindu eta Euskaltzaindiak berak egin dituelako lan guztiak, laguntzarik gabe. Alaz ere Euskaltzaindikoan iritzia bestelakoa balitz, ez dio erabakiari gogor egingo, bere iritzia argi ta garbi gelditzen bada. Bi lagun autatu dira, F. Artola eta zadorlaria, C.A.T.-koekin mintza ditezten, dotenaren arabera zer egin ditekian urrengo batzarrean agertzeko.

San Martin'ek, berak eta Zubikarai'k azken batzarreko erabakia beteaz Gorostiaga, Erkiaga eta Aita Akesolo'rekin mintzatu ondoan, oek esandakoa onela agertu dio Euskaltzaindiari:

1. Gorostiaga euskaltzainak, berari dagokionez, onako azalpen au nai du agirian ager dedin: Zenbait euskaltzainek agindu ziotela, duela bi urte, Irigoyen eta Uriarte jaunak, biak, euskaltzain egitea. Gero, Belokekok batzarren aurrekoan, Donostia'n bertan, biak baztertzea erabaki zala, bitartean sortu ziren istilluak zirela bide. Alaz ere, ordea, Beloken (bera aurrean ez zalarik, pasaportetik gabe zegoela ez baitzan beretzat joateko baimenik izan), bata izendatua izan zan eta bestea, ez. Ez da kontuak eskatzearren ari, gauzak dauden bezala uzteko prest baitago, erabakiak bere iritziz bear bezala artu ez zirela agertzearren baizik.

Orrezaz gaiñera, Gernika'n biltzea erabaki zan bein, Donostia'n bildu giñan batean, eta gero batzar-lekua aldatu, iñori aditzera eman gabe zergatik.

Zer dala-ta ez daki, baiña, orrela zebiltzanezkero gauzak, aspaldi ikusten zuela Euskaltzaindiaren interesak ez zetozela bat bere iritziekin.

Puntu oek azaldu nai ditu agirian, orrela adierazteko jokabiderik onenak, bere ustez, baztertu izan direla eta orrexegatik ez dela agertu, azken aldi onetan, Euskaltzaindiaren batzarretara.

Eta azalpen au agirian sartuko delakoan, Euskaltzaindiko guztiei adierazi nai die dauden bazala uzten dituela auziak, gertatuari amor emanaz. Borondate onez beteaz dago aurrerantzerako, batzar-erabakiak eta araudia ondo eramatekotan.

2. Iurion (Gorostiaga, Erkiaga eta Akesolo'ren) iritzian, bi urte onetan ez da araudia ondo bete, ez eta zenbait eskeintza ere.

3. Erkiaga gertu dago, San Martin'ek eta Zubikarai'k egin zioten gogor-aldia-gatik batipat, euskaltzain izateko; oraingoz, ordea, ezin ar dezake ezertariko kargurik.

4. Aita Akesolo'k naiago du, iñor ez geiago mintzearren, urgazle izan, eta ez euskaltzain oso. Prest dago, orratik, liburuzain izateko.

5. Erkiaga'k eta Akesolo'k eskatzen diote Euskaltzaindiari beren izendapen agiria, araudia beteaz, izkribuz bidal dakien.

Itz oek agirian agertzea ao batez erabaki da: esaera bat edo beste leundurik, emen dauden bezala, ordea, eta iru Euskaltzain orien baieztokorekin.

Larzabal'ek dio, eta guztiak bat datoz, aurki egin bear gendukeala Bilbao'n batzarren bat.

Bereala, deiak adierazi duen gaiari ekin zaio eta, iritziak bat ez zetozen ezkerre, izkutuko botoetara jo da. Galderak, bai ala ez erantzutekoak, bi izan dira: 1) Irigoyen autatu bear al da Euskaltzaindiaren bulego-buru? 2) Illeroko irabazia izango al du kargu orretan? Bi erantzunak baieztokak izan dira: bietan, zazpi lagun agertu dira alde, iru aurka eta boto zuri bat.

Orrezaz gaiñera, ao batez erabaki da Irigoyen'ek bear duela zenbait sari orain arte egin dituen lanen ordainetan. Sari ori zenbatekoa izango den eta aurrerantzeko lanen irabazia eta sariak zein izango diren Irigoyen'ekin tratatzeko iru laguneko batzordea auta bedi. Bertiz ere bozak izan dira eta izendatuak onako lagun oek: Aresti, San Martin (zazpifia boto) eta zadorlaria (sei). Bera aurrean ez zegoela izan da izketa eta artu dira Irigoyen'i zegozkion erabaki oek.

F. Yarza jaunak bidali dizkio Euskaltzaindiari, Donostia'ko Apezpikutegitik, argitara berriak diren euskerazko Epistola-Ebanjelioen lehen zatia eta Bataio-Azken. igurtziarekiko idazkiak emendik aurrera Liturjian erabil ditezten itzuliak. Euskaltzaindiaren eskerrak eta zorionak eman bekizkio, berari eta lan eder orretan ibilli diren guztiei.

Azkenik, gai oni beroni datxekola, Larzabal'ek aditzera ematen du Ibardin'go lepoan izan den euskal-eliz-barrutietako elizgizonen bilkura eta, orrezaz gaiñera, beste zenbait: Marie-Jean Minaberry'k eraman duen Heleta'ko teatro-sariketa eta Baiona'n asi berriak diren euskal-irakastaldiak. Haritschelhar'ek, berriz, Paris'en «Commission pour l'étude des langues régionales» deritzan elkargoarekin izan dituen ar-emanak. Irigoyen'ek, gero, aipatu ditu Bizkaï'ko gora-beherak liturjia berriari buruz, jakin dituen araura. Bere bidean omen dijoa dana.

Euskaltzainburuordea
MANUEL LEKUONA

Zadorlaria
LUIS MITXELENA

Donostia'n, Diputazioaren jauregian, 1965-III-26.

Bildu dira, Irigaray buru delarik, Irigoyen, Mitxelena, Satrustegi, Aita Zavala eta Aita Villasante euskaltzaiñak; Aresti, Artola, Zatarain eta Zugasti urgazleak. Ezin etorria gaztigatu dute alde z aurretik Arrue, Lojendio eta San Martin euskaltzaiñak.

Azken batzarreko agiria irakurri da, baiña, garaiz zabaltzeko astirik izan ez den ezker, onartzea urrengo batzarrerako utzi da. Orri dagokala, bildu direnek, Aita Ake-solo'ren naia ikusirik, berak gogo duen bezala urgazle izan dedin, ez euskaltzain oso, erabaki dute. Liburu-zaintzarako, ordea, araudiak euskaltzain izatea bear dela dion ezker, azter bedi gai ori urrengoan.

Zadorlariak dio, agiri orri dagokala, mintzatu direla Donostia'ko C. A. T.-koekin bertsolari-txapelketaren azken-saioko diru kontuez, baiña ez dela oraindik eskabide zeatzik egin.

Gero, deiak dionaren arabera, zadorlari... ordezkotzaren irabaziaz mintzatu dira, Irigoyen'ek aldegin ondoren. Batzordeko diren San Martin eta zadorlariari irugarren lagunak, Aresti'k, egin dion eskutitza irakurri da. Erabakiak oek izan dira:

1. Illeroko irabazia bost mila pezeta izango du, urtean amalau illabete kontatzen direla. Beraz, guztira, 70.000 pezeta urtean.

2. Irabazi ori otsailletik aurrera artuko du, il ortako irabazia barrenean dela.

3. Bai Euskaltzaindiak bai zadorlari ordezkoak, bakoitzak bere aldetik, indarra ken dizaioke egiune oni, orrela baderitzate. Lau illabeteko epea finkatzen da orretarako, batak naiz besteak, egiune ori desegin edo aldatu nai balute, besteari alde z aurretik aditzera emateko.

Irigoyen'ek, urren, Gero-ren argitaraldi berriaren gora-beherak azaldu ditu, eta *Euskera* aldizkariarenak. Orain, zenbaki bakarra agertuko da, 1963-64 urteetakoa, bestetan agertu diren Euskaltzaindiko sarrera-itzaldiak sartu gabe; urrengoa, 1965-koa, osorik Toribio Etxebarria jaunak prestatu duen Eibar ko itzegia izango da.

Euskaltzaindiko berrien diplomak ere ekarri ditu, baiña ez bear diren guztiak, urgazleentzakoak bukatu egin baitira. Orretarako, berririk egin bear baldin bada, lhen bezalakoak bear duten izan ala aldatuak aipatu da. Berriz azter bedi gai ori datorren batzarrean.

Irigaray mintzatu da lehenbizi nai-ta-ez bear dugun buruzagiaz eta gero literatura berriaz, onek ekarri dituen ondorenez eta egin berriak diren itzulpenez. Satrustegi'k dionez, Nafarroa'n gauzak, zabarkeriaz, ez dira bide onetik abiatu: Euskaltzaindiak egin bear luke zerbait onezaz, bere ustez. Guztion iritiz, Nafarroa'ko euskaltzain-urgazleek ikusi bear dute zer eta nola egin ditekian eta, orretarako Euskaltzaindiaren izena erabil dezakete.

Zatarain'ek radioen araudi berriak, asko kenduaz, euskal-saioei egin dion eta egitera dioakion kaltea aipatu du.

Zadorlari ordezkioak, azkenik, aditzera eman ditu Lizardi-sariaren eta bertso-paperean sariaren gora-beherak. Onek, guztion iritiz, izen berezia bear luke eta «Xenpelar-saria» izendatzea erabaki da. Oñarriak orainarte bezelakoak izan bitez eta lanak bialtzeko epea aurtengo azaroaren 20-a, sari biak berdin.

Oi den otoitzez asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

A. IRIGARAY

Zadorlaria

LUIS MITXELENA

Donostia'n bildu dira, 1965 IV-30-ean, Diputazio-jauregian, Arrue, Haritschelhar, Iharcé, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Lekuona, Mitxelena, Satrustegi eta Aita Zavalá euskaltzainiak, eta Arregi, Artetxe eta Santamaria laguntzailleak. Irigaray euskaltzainia izan da buru.

Azken bi batzarretako agiriak, otsaillekoa eta martxokoa, onartuak izan dira.

Izendapen-agiriez dio Irigoyen'ek, zaharrak litografian egiñik zeuden ezkerreko, erabat berriak egin bearko direla orain. Orretarako, bildurik daudenek erabaki dute: 1) agiri berrietan *rr* agertuko dela *r*-ren ordezkio, eta *j*, *y*-ren ordezkio; 2) antziñako *urgazle*, *deduzko* eta *zadorlari*-ren lekuan, *laguntzaille*, *oborezko* eta *idazlari* erabiliko direla aurrerantz, *lankide* lehen bezala utzirik. Urrengoan ikusiko da zein itz ipiñi bear diren, oriezaz gaitia.

Kerexeta apaiza eta Aita Baztarrika'ren eskutitzak irakurri dira, laguntzaille-izendapena dela-ta eskerrak emanaz.

Barcelona'ko Editorial Planeta-k euskerazko erri-izenen zerrenda bat nai luke. Erantzun bekio prestatzen ari gerala eta datorren batzarreko Irigaray'k eta Satrustegi'k bilduko dituzte Nafarroa'koak, Irigoyen'ek Bizkaia'koak, Mitxelenak Gipuzkoa'koak, eta Dassance'k Bidasoaz arunzkoak. Izketaldia izan da gero bilduma oriek egiteko iritzien gaitia.

Auñamendi argitaratzaileak egin duen eskea azaldu da. Erdal-euskal itzegi bat antolatzeke Euskaltzaindiak, eskuz, aspaldidanik egiña daukana aztertu nai duten ezkerreko, eman bekie baimena epe baterako, lehen Aita Muxika'ri eman zitzaion bezala, berak Bilbao'tik jaso ta itzultzekotan.

Aresti laguntzailleak Euskaltzaindikoaren artean zabaldu duen eskutitza irakurri da, batez ere Euskaltzaindiaren buruzagioaz. Ori dela-ta irakurri ere dira San Martin eta Aita Villasante'ren eskutitzak, ezin etorria agertuaz biak, beste iritziez gaitia. Villasante'k dio ez diola egoki irizten bere buruari buruzagiaren lekuan agertzeko.

Irigaray'k eskatu duenaren arabera, erabaki da, aurrenik, Lojendio'gana jotzea lhenbizi eta ari eskatzea, Euskaltzaindiaren onerako, buruzagitza ar dezan, epe jakin baterako, Barandiaran jauna euskaltzain egitea ere guztiok onartu dute, baiña orretarako berarekin mintzatu ondoren. Eta, Gipuzkoako apezpikuak eta apaizek egin dioten omenaldia dela bide, bidal bekizkio Euskaltzaindiaren zorionak.

Zadorlariak aipatu du San Martin'ek Euskaltzaindiari egin dion eskea aurtan irugarren aldiz egiten den P. Aldazabal'en oroikarriako. Or egingo den aurren euskal-sariketarako babesa eman bedi.

C. A. T.-koekin dugun auziaz, berriz ere aiekin mintzatzea erabaki da, ea konponentarik izan ditekian. Tratatu dutenaren berri emango dute batzordekoek datorren batzarrean.

Satrustegi'k, gero, Nafarroa'ko euskal-liturjiaren gora-beherak aipatu ditu. Lehen illun ikusten zituen gauzak, baiña bide onean doaz orain, Urmeneta jaunari eskerrak, batez ere. Elizan eta elizatik kanpo (*Diario de Navarra* ere mintzatu da gai onezaz) ahalik bizkorren jokatzeko asmoetan dira. Berri oek biziho pozgarri izan dira bildurik daudenentzat.

Iratzeder'ek Euskaltzaindiari, esku-erakutsizat, Belloc-eko Beneditanok argitara dituzten liturji-lanak ekarri dizkio. Eskerrak eta zorionak ematen zaizkio.

Irigaray-k asi du izketa euskal-liturjiak gure izkuntzarentzat duen ondore larriaz.

Irigoyen'ek gaztigatu du bukatu dela Xenpelar-sariko bertso paperentzat luzatu zen epea. Bidali dituzten bertsoak aztertuko dituzte, sariak emateko, onako Euskaltzaindiko oek: Artola, Arrue, Irigoyen, J. M. Lekuona, San Martín, Satrustegi eta Aita Zavalak.

Irigoyen'ek Bilbao'n, urteoro bezala, egingo den aur-sariketaren berri eman du. Egin bedi bestetan bezala.

Labayen'ek, azkenik, Euskaltzaindiaren diru-laguntza eskatu du Orixe euskaltzain zenaren illobi berrirako. Ontzat artu da ao batez laguntzea. Labayen'ek berak esan beza zenbatekoa bear litzakean, bere ustez.

Oi diren otoitzekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

A. IRIGARAY

Zadorlaria

LUIS MITXELENA

Donostian, Diputaziñoan, 1965 maiatzaren 28-an.

Bildu dira: Dassance, buru, Mitxelena, Lafitite, Labayen, Villasante, Satrustegi, Larzabal, San Martín, Haritschelhar, Irigaray, Zavala eta Irigoyen euskaltzainak, Etxaniz, Arregi, Artola, Lekuona, Mujika eta Zatarain laguntzailleak.

Lojendio, Arrue, Lekuona, Aresti eta Zubikaray-k ezin etorria adierazo dabe.

Arrue-k jakinerazo dau gaifera Asteasu-tik eskabide bat artuko dala Pello Errota bertsolaria zanari egin gura jakon omenaldirako laguntasuna emon daigun. Ontzat artu bedi datorrenean.

Aurreko batzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da. Gauza bat dago falta dana Piarres Larzabal be egon zala batzarrean. Orain agiri onetan ipiñita zuzenduta gelditzen da.

Marino Urrutia eta Lopez de Gereñu jaunak eskerrak bialdu dituez egin jakiezan izendapenakaitik.

Jose Migel Barandiaran-ek gureari erantzunaz zuzendu dauen karteak irakurri da. Eskerrak berak emon bear deuskuzala guri.

Azpeiti-ko Oargi-koak karta bat zuzendu deuskue. Jai batzuk egin nai dituez euren errian Karmelo Etxegaray zanaren omenez, aurtan eun urte diralako jaio zala. Uztailaren 8-an asi eta 11-an amaitu gura dira Euskaltzaindiak be parte arturik. Laguntasun ori eskatzen deuskue. Ontzat artzen da.

Labayen-ek diño Orixe zanaren illobi barrirako Euskaltzaindiak bost milla pesetaz lagundu leikeala. Emon bediz.

Idazlariak, Lekeitio-n igaz sortu zan Azkue euskal katedrea dala-ta izan diran gora berak aitatu ditu. Bizkaiko gobernadoreak multa bat ipiñi eutsan irakasten ari zan maistrearari eta itxi egin zan. Eta zelan Euskaltzaindiak be Lekeitio-ko Ayuntamentuak eskatuta parte artu eban sortu zanean Bizkaiko gobernadoreari erregutu deuta ipiñi dauen kastigua kentzeko. Eta kendu egin dau informaziñoaren faltaz ipiñi ebalu adierazorik.

Xenpelar sarien erabagia artu dabe juradurako izendatu ziranak: Lenengo saria, bi milla peseta, Jose Maria Lertxundi «Argiñ». Bigarrena, milla ta bosteun, Jesus Lete «Ibaiertz». Irugarrena, milla, Joxe Mari Ertzilla «Xabaroa». Eta laugarrena, bosteun, Sebastian Salaberria.

Urteroko Euskalzaleen Biltzarra egiteaz berba egin da. Idazlariak diño teatrozale batzuk gura leukiela teatroa gaitzat artuta egitea aurtan. Ontzat artu da eta prestakizunak zelan moldatu tratatu daien batzorde bat izendatu da: Larzabal, Labayen, Aresti, Zubikaray, Beobide, Zapiain eta Barriola medikua.

Idazlariak diño egon dirala C. A. T.-koakaz eta egin dituezan barriketen ostean tratatu onetara eldu dirala: ogei milla peseta emotera. Euskaltzaindiak ontzat artzen dau eta emon bekiez pesetok.

Diplomea zelan izan leitekean dibuju bat erakutsi da. San Martin eta Haritschelhar-ek esan dabe egokiagoa izango litzakeala euskal-arte zarretik gaiak artuta egitea.

Valverde-ri esan bekio ia zerbait egingo leuskigun. Textoa au izan badi: «Ekin eta jarrai. Euskaltzaindiak... euskeraren alde orain arte egin dituen lanen esker-erakutsiz eta gerokoen pizkarri, lankidetzat (edo laguntzailletzat edo ohorezketzat) artu du. Bilbon... Idazlaria. Euskaltzainburua».

Dassance-ek Bidasoaz gorantz eusketaz erri izenak zelan diran lan bat ekarri dau. Irigoyen-ek Bizkaian egin dituan galderen erantzunak erakutsi ditu. Gipuzkoako eta Nafarroakoek be berba egin da. Datorren batzarrean al bada osotu bedi falta dana.

«Real Sociedad Vascongada de Amigos del Pais»-ekoak Euskaltzaindia gomitatzen dabe San Juan bezperan urtero Azkoiti-n egiten daben batzarrerara. Irigoyen joan bedi.

Pello Mari Otaño-n omenez Zizurkillen, maiatzaren 9-an, jaia egin zan eta oso ondo egiña izan zan. Eskerrak emon bekiez prestatzailleai.

Irigoyen-ek diño Bizkaian aurreko urteetan bertsolarien txapelketak egin izan diran tokietan saio batzuk egin leitekezala aurtan Bizkaiko Aharro Kaxeari betiko laguntasuna eskatuta, Urkiola-n San Antonio egunean astekotan. Egin bediz.

Oi dan otoitzagaz asi eta amaitu da batzarra.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlaria

LUIS MITXELENA

Donostian, Diputazioan, 1965-VI-25.

Bildu dira: Dassance, buru, Lafitte, Labayen, Zavala, Satrustegi, Larzabal, Haritschelhar, Arrue, Irigaray eta Irigoyen euskaltzainak. Eta Artola, Zubikaray, Etxaniz, Baztarrika eta Zatarain laguntzailleak.

J. M. Barandiaran eta Aita Villasante-k ezin etorria adierazo dabe.

Aurreko batzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da.

Antonio Ibañez Morales jaunak zuzendutako karta bat irakurri da *Aitana* itzaz.

Bizkaiko Ahorro Kaxa-k amairu milla peseta emon deuskuz Bizkaian aurten egin-go diran bertsolarien saioetarako. Gaiñera beste amar milla peseta. Bilboko Ahorro Kaxa Munizipalak bost milla peseta. Eskerrak emon bekiez.

San Antonio egunean Urkiola-n egin da bertsolari saio bat.

Egin dira Bizkaiko neska mutilen esamiñak.

Asteasu-ko Ayuntamentuak zuzendu deuskun ofizio bat irakurri da. Euskaltzaindiaren eretxia eta laguntasuna eskatzen dabez Pello Errota-ren omenezko jaietarako. Erantzun bekie prest gagozala.

Jose Mari Arzalluz jaunak zuzendu dauen kartu bat irakurri da. Iraillean Umeen bigarren euskal-jaiak egin gura dabe Zarautzen eta Euskaltzaindiaren babesa eta laguntza eskatzen dabe. Emon bekie.

Azpeitiko Ayuntamentuak zuzendu deuskun ofizioa irakurri da. Karmelo Etxegaray zanaren omenez egin gura dituezan jaiak aipatzen dituez eta garaia datorrenean laguntasuna eskatuko leuskuela programea egin baiño leen.

Idazlari ordeak diño Lekeitioko Ayuntamentutik itzez eskatu deuskuela Azkue-ren omenez ipiñi zituzcan sariketen juraduan parte artzeko ordezkari bat izendatu daigun. Aita Luis Villasante izan bedi.

Agora novela sariketarako eskatu deuskuen juradua izendatu da: Lojendio, Mitxelena, Arrue, Irigaray, San Martin eta Loidi.

Larzabal-ek diño urriko batzarra Bayona-n egin leitekeala. Egin bedi.

Satrustegi-k lantxo bat irakurri dau Zubigar-en iztegi laburrari oar batzuk egiñik.

Berbaldi bat egin da. Zatarain eskolaz aritu da eta Irigoyen-ek aipatu ditu Azkoitin «Amigos del País»-ek prestatu eban eguneko gora berak.

Oi don otoitzagaz asi ta amaitu da batzarra.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostia'n, Diputazio-jauregian, 1965-VII-30-ean, bildu dira: Dassance, buru, Eppherre, Haritschelhar, Irigaray, Irigoyen, Lafitte, Larzabal, Lekuona, Lojendio, Mitxelena, San Martin eta Satrustegi euskaltzainak; Arregi, Barandiaran, Etxaniz eta Zatarain laguntzailleak. Arrue'k eta Labayen'ek ezin etorria agertu dute.

Ontzat artu da azken batzarreko agiria, irakurri ondoan.

Asteasu'ko euskal-jaien berria Arrue'k bidali du. Orobat, ortarako izendatu zirenak adierazi dute Donostia'ko Agora-saria, euskal-eleberrientzat, Zubikarai'k eraman zuela, bigarren —diru-saririk gabe— Estanislao Urruzola gelditzen zelarik.

Bilbao'ko 5-garren Epaitegitik etorri den eskea irakurri da, Euskaltzaindiak bi lagunen izenak eman ditzan euskeraz idatzitako zerbait itzul dezaten. Ezezkoan erantzun bekio, Euskaltzaindiaren eginbidea ez den ezkerro.

Zarauz'ko aur-sariketarako, iru laguneko batzordea autatu da: Artetxe, Eizmendi eta Zatarain laguntzaileak, J. Etxaide ordeko gelditzen dela, utsik baldin balitz. Euskaltzaindiak berak zabal bitza sariketarako deiak.

San Martin'ek aipatu ditu J. Azpeitia andreak, Euskaltzaindiaren eskez, egin duen aurrentzako liburuaren gora beherak. San Martin'ek berak ikus beza zein izan ditekian ori argitaratzeko biderik erosoena. Lan ori ikusteko, argitara baiño lehen, Lekuona, San Martin eta Aita Villasante euskaltzainiak izendatu dira.

Erkiaga euskaltzainaren eskutitza irakurri da: Bizkaian, aurtengo maiatzean, dio, «Escuelas Nacionales de Barriada» direlako eskoletarako irakasleak aukeratzeko egin dan deian, ez zaio oi bezala, euskeraz jakiteari ematen zitzaion baliorik aitortzen. Eska bekio, beraz, Diputazio-buruari ez dakion aurrerantzean erriko izkuntzari begiramen ori uka. Idatz bekio, gainera, Merino Urrutia jaunari «Junta de Cultura de Vizcaya»-k bere aldetik lagun dezan.

Aurtengo «Toribio Alzaga» teatro sarirako, adierazi du Irigoyen'ek, zortzi lan agertu dira. Nori eman bear zaion erabakitzeke, Aresti, Labayen eta Zubikarai izan dira izendatuak.

Datorren illaren 23-25 inguruan izango den aurtengo Euskaltzaleen biltzarra dela-ta, Larzabal'ek azaldu ditu azkeneko batzar-ondoren bildu ziren batzordekoen asmoak: iru itzaldi izango dira Donostia'n, iru egunotan, euskal-teatro zahar eta berriaz, erakusgarri bezala bitarteetan antzerki-zatiak aurkeztzen direlarik. Asmo oriek zeatz finkaturik gelditu bear dute datorren batzarreko, bear diren baimenak eska ditzagun.

Mungia'n egin den bertsolari-saioaz mintzatu da Irigoyen, datorren illean Bilbao'n izango dana aipatuaz.

Satrustegi'k, berriz, Nafarroa'n euskeraren alde darabiltzaten lanen berri adierazi du, batez ere orain Erronkari'n egin bear duten ikertaldiaz.

Irigaray, Lafitte, Mitxelena eta San Martin euskaltzainek eskatu dute J. M. Barandiaran jauna euskaltzain oso egin dedin.

Oi den otoitzez asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlarria

LUIS MITXELENA

Donostia'n, Diputazio-jauregian, 1965-VIII-27-an, bildu dira: Eppherre, Haritschelhar, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Larzabal, Lekuona, Lojendio, Mitxelena eta Aita Zavala euskaltzainak; Arregi, Artetxe, Etxaniz, Loidi eta Zatarain laguntzaileak. Arrue'k, San Martin'ek eta Aita Villasante'k ezin etorria adierazi dute.

Irakurri ondoan, ontzat artu da azken batzarreko agiria.

Azken batzarrean aurkeztua izan zen Jose Migel Barandiaran jauna euskaltzain oso izendatu da, ao batez.

Datorren batzarrean autatu bear diren laguntzaileen izenak aurkeztu dituzte bildu direnek.

Labayen'ek eta Larzabal'ek adierazi dute zer asmo duen batzordeak datorren illean, euskal-teatroari buruz, egin nai den Euskaltzaleen Biltzarrerako. Ontzat artu dira beren esanak eta bear diren baimenak eskatzeko eginbidea idazlariari egotzi zaio.

Zarautz-en «Coca-cola»-ren diru-laguntzarekin eratu den aur sariketaren berri emàn du Zatarain'ek, bera, Eizmendi eta Etxaide izan baitira maieko.

Arrue'ren izenean, zadorlariak adierazi du bertsolari-saillekoek artu duten asmoa. azken txapelketan ibilli ziren bertsolari guztiei *Auspoa*-ko liburuak ematekoa; alegia, Euskaltzaindiaren bizkar, orrela gaiñera euskal-liburu-sail bikain oni laguntzekotan. *Auspoa*-koek bana bitzate liburuak, Euskaltzaindiak ordaintzen dituelarik.

Bilbao'n egin berria den bertsolari sariketaz mintzatu da Irigoyen. Haritsche-lhar'ek, berriz, azaldu ditu Miarritze'tik aurtengo udan egin diren irati-saioak eta, batez ere, «Euskaltzainak erakasle» deritzan saila: or mintzatu dira, euskal-idazleez, Dassance, Eppherre, Haritschelhar, Iratzeder, Lafitte, eta Larzabal euskaltzaiñak, Orrezaz gaiñera, Parisen izan diren gora-beherak aipatu ditu gurea, beste izkuntzen artean, irakaskuntzan erabil dedin.

Merino Urrutia jaunak bidali duen eskutitza irakurri da. Zadorlariari erantzunaz eginahalak egingo dituztela dio, bai berak eta bai *Junta de Cultura*-koek, berriz ere Bizka'i'ko eskoletarako euskeraz jakitea merezigarri izan dedin.

Tournier jauna zenaren oroitzapenetan mintzatu da Irigaray, aren euskal-lanak adieraziaz, Euskaltzaindiak bere dolumina ager dezan eskatuaz aren eriotzea dela eta. Orrela egin bedi.

Oi den otoitzez asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

A. IRIGARAY

Idazlaria

LUIS MITXELENA

Donostia'n, Diputazio-jauregian, 1965-IX-24-ean, bildu dira: Arrue, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lekuona, Mitxelena, San Martín eta Satrustegi euskaltzaiñak; Eizmendi, Kerexeta, Zubikarai eta Zugasti laguntzailleak. Ezin etorria gaztigatu du Lojendio euskaltzaiñak.

Azken Batzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu.

Teatro-gaiaz, Euskaltzaindiak eraturikako Euskaltzaleen Biltzar bezala, egiten ari diren itzaldiak aipatu dira, bart izan baitzen lehena, Eppherre euskaltzaiñarena, Zuberoa'ko pastorelez. Eskerrak eman bekizkio eta zorionak ere bai, ain atsegin izan zitzaizen ezkerro entzule guztiei.

Bizka'i'ko Diputazio-buruarena irakurri da Euskaltzaindiak egin zion eskabideari baietz esanaz. Irakasle euskaldunak, beraz, onerako izango dute, lehen bezala, euskeraz jakitea. Erantzun bekio eskerrak emanaz.

Jesus'en Konpainiako Aita P. Muxika'k Euskaltzaindiari eskeiñi dio oraindik zabaldu gabe dagoen bere *Diccionario Vasco-Español* deritzan iztegi ederraren ale bat. Eskerrak eta zorionak eman bekizkio, egin duen lan ederragatik.

Beste bi eskutitz artu dira Bilbao'ko 5-garren Epaitegitik: Bilbao'ko juezbarrutian bizi diren euskaltzaiñen izen-zuzenbideak eskatzen dituzte. Orrela egin bedi, euskaltzain oriek jakiniaren gaiñean jarriaz.

Toribio Alzaga teatro-saria dela-ta «Epai-maia'koak ao batez erabaki dute saria «Laratzean sua» iru ekitaldi dituan Teatro lanari ematea, besteak baño obegotzat jotzen dutelako. Egillea: Carrasquedo Olarra jauna da. Orobat erabaki dute aipamen berezia merezi dutela beste iru antzerki-lan auxek: 1.º «Nor errudun?», Xabier Gereño jaunarena. 2.º, «Brokel jauna», J. Antonio Arkotxa jaunarena. 3.º, «Biotzaren neurria», Pedro Sarriegi jaunarena. Donostia'n, 1965 Agorraren 24'n. Antonio M.ª Labayen, Agustín Zubikarai, Gabriel Aresti.» Ala jakinerazi bekio Bizkaiko Ahorro Kaxari.

Laguntzaille izendatu dira aurkeztuak zeuden lagun oek: Franzisko Altuna, S. I., J. Antonio Arkotxa, Jose Azurmendi, O. F. M., Iñaki Barriola, Juan Jose Beloki, Iñaki Beobide, Antonio Bilbao, Aita Felix Bilbao, Jean Curutchet, Jean Louis Davant, Jean-Baptiste Dirassar, Pierre Duhour, Aita Emiliano karmeldarra, Jesus Elozegi, Jacques Etcheverry, Toribio Etxebarría, Karmelo Etxenagusia (Derio'ko irakaslea), Juan Garmendia (Zeleta), Salbador Garmendia, Xabier Gereño, Anjel Goenaga, S. I., Iñazio Goikoetxea (Gaztelu), Juan Goikoetxea, S. I., Juan Goikoetxea (Arbizu'ko apaiza), Mikel Lasa, Aita Luis M.ª Mujika, Jose Olaizola, Jesús M.ª Oleaga, Josu Oregi, Gabriel Zapiain, Manuel Ziarsolo, eta Rudolf de Rijk.

Aurrerantzean, laguntzailleak, izenak abuztuko batzarrean aurkeztu ondoren, urte-buruan autatuko dira. Datorren urtekoak izendatu baño lehen, gaiñera, finkaturik utziko da ea zenbat autatu bear diren.

Mitxelena'k esan du, lanpeturik dagoelako eta batez ere oraingoz Euskalerritik kanpora joan bearko duelako, idazkaritza utzi bearrean aurkitzen dela, il onetako batzarreko gauzak egin ondoren.

Arrue'k aditzera eman du, Suezia'n egon denean, Euskaltzaindiaren agurra bidali diola Nils M. Holmer euskalariari, berarekin egoterik izan ez badu ere.

Oi den otoitzez asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

A. IRIGARAY

Idazlaría

LUIS MITXELENA

Donostian, Diputazioan, 1965-X-29.

Bildu dira: Lekuona, buru, Lafitte, Villasante, Satrustegi, Haritschelbar, Larzabal, San Martín, Barandiaran, Irigaray, Arrue ta Irigoyen euskaltzainiak. Artola ta Zatarain laguntzailleak.

Eppherre, Dassance ta Labayen-ek ezin etorria adierazi dute.

Aurreko batzarreko agiria irakurri eta ontzat artu da.

Arrue-k asiera emanik Euskaltzaindiak bere poza agertzen du Barandiaran jauna gure artean ikustean.

Donostiko C. A. T.-ren karta irakurri da. Zorionak ematen dizkigute urtearen buruan egindako lanagatik eta batez ere oraintsu Donostian, teatroa gaitzat artuta, antolatu diran itzaldiak.

Eskerrak eman bekizkio Donostiako Ayuntamentuko «Comisión de Cultura»-ri, Rufino Mendiola jauna ere aipatuaz, gorago esan diran itzaldiak antolatzeke artu cegun laguntasunagatik.

Bera aurrean badago ere Barandiaran-en karta irakurri da eta bertan eskerrak ematen ditu izendapenagatik.

Arruza-k bialduta, Tovar-ek bere karta idigiari egin dion erantzunaren kopia bat irakurri da.

«Asociación Guerediaga de Amigos de la Merindad de Durango» urriaren 30 eta azaroaren 1 eta 2-rako euskal liburu ta diskoen lendariziko azoka prestatzen ari da Durango-n eta Euskaltzaindiari ere eskatu dio bere liburuak eraman ditzan salgai jartzeko. Ala egin bedi.

Bizkaiko Ahorro Kaxa-k urriaren 30-ean emango du teatro saria Bilbon. Programa bialdu digu gomituaz.

Lekuona-k dio Orixe-z liburu bat laster ateratzeko dala eta Euskaltzaindiaren ardurapean egitea nai litzakeala. Ala egin bedi.

Badio ere datorren ilbeltzean dirala berreun urte Larramendi il zala. Egoki litzake zerbait egingo balitz bere omenez.

Lafitte-k esan du datorren illeko batzarrea Bayona-n, Musée Basque-n, egin genezakeala zenbait itzaldi prestatuaz. Zaztasunak ere aipatu dira. Egin bedi.

Haritschelhar-ek zenbait gauza ekarri ditu entzuleen gogora Frantziako batxilerrato ta estudio nagusien erreforma ta euskera dirala-ta. Atseginiez beterik entzun dira ekarri dituen berri pozgarriak eta datorren illeko batzarrean egingo duen itzal-diaren gaia ain zuzen ere orixe izango da. Gaiñera itz egingo dute: Lafitte-k jakitatezko liburuez eta Satrustegi-k «Euskaltzaindia zer den. Zer espero dan laguntzailleengandik» gaiaz.

San Martin-ek dio Altube-ren zenbait liburu argitaratzea nola asko komeni dan gauza dan. Esaterako «La Vida del Euskera» ta «Enderismos». Batzarrean daudenak ere iritzi berekoak dira. Nola argitaratu arakatu bedi. Badio ere nola euskal autore zaharren antolojia on baten faltan gauden eta ortan zerbait egin bear litzakeala. Bizkaiko bat Karmelo Etxenagusia jauna prestatzen ari da eta besteetakoa ere egin bear litzake. Estudiatu bedi nola aurrera eraman ain bearrezkoa dan asmo au.

Barandiaran-i galdetu zaio Iruñeko Universidadean euskal gaietan zer egiten dan eta ortaz aritu da. Eskerrak eta zorionak eman bekioz ain lan bikainagatik. Oi den otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburordea
MANUEL LEKUONA

Idazlariordea
ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1965-XII-31-an.

Bildu dira: Dassance, buru, Lafitte, Eppherre, Lekuona, Villasante, Satrustegi, Irigaray, Larzabal, Arrue, San Martín eta Irigoyen euskaltzainak. Etxaniz, Aita Emiliano Barandiaran, Anai Berriotxoa, Altuna, Lasa, Arregi, Elosegui, Artetxe, Santamaria, Zatarain eta Olaizola laguntzailleak.

Ezin etorria adierazi dute Barandiaran, Lojendio, Mitxelena eta Oleaga-k.

Dassance-k itz batzuk egin ditu asteko.

Urriko agiria irakurri da eta ontzat artu da. Azaroan batzarrea agirian egin zan Bayona-ko Museon.

Salbatore Mitxelena laguntzaillea, idazle ta poeta ospetsua il da. Agertu bekio gure sentimentua frantziskotarren Aita Probintzial Donostian dagoenari.

Luix M. Mijika eta Iñaki Barriola-k bialdutako kartak artu dira eta ontzat artzen dute bakoitzari egin zaion izendapena.

Gipuzkoako Diputazioko ofizio bat irakurri da aurtengo bost milla pezetak kobratu genitzakeala adierazirik. Kobratu dira.

«Euskaltzaleak» alkartadeak Buenos Aires-tik bialdu digun karta bat irakurri da. Zorionak ematen dizkigute, euskera jakiteak bere balioa duelako, Euskaltzaindiak bultzatuta, Bizkaiko auzo eskoletan irakatsi bear dutenen artean, eta, adorea emanik, beste eskola batzuetan ere lortzeaz ari zaizkigu.

Lizardi sarira poesia lanak agertu dira eta juradua izendatu da: Lekuona, Lafitte, San Martin, Etzaniz eta Lasa.

Xenpelar sarira ere etorri dira bertso papalak. Baiña zenbait gauza argitaratu dira aldizkarietan eta oriek ere ontzat artu bear lirakeala esan da. Argitaratu dituztenak parte artu nai baldin badute biltzeko epea ilbeltzaren azkenerarte luzatu da. Juradua izendatu da: Satrustegi, Aita Zavala, Basarri, Bordari, Irigoyen, San Martin, Juan Mari Lekuona eta Arrue.

Irigoyen-ek adierazi du Bilboko Ayala Teatroan, ilbeltzaren 2-an, Xalbador Garmendia-ren «Historia triste bat», Ondarroako Lora Jokoetan saritu zan obra, eman-go dutela «Jarrai» taldekoak. Ilbeltzaren 5-ean, euskal esamiñak egin zituzten aurren artean, sariak partituko dira Indautxuko Jesuiten Kolejioan.

Oñati-ko Ayuntamentuak egin digun ofizio bat irakurri da eta eskatzen digu esateko ia ondo jarriak dauden kale ta plaza izen mordo bat euskeraz. Izen guztiak eztira irakurri. Deituren ondoan jartzen dan tar ortaz batzuek kontrako iritzia agertu dute. Satrustegi-k zion izen auetan jarri bear lirakeala, ahal dala eztabaidako puntuetatik iges eginda, edozein joeratakoak ontzat artuko lituzkean formak.

Azkenez Mitxelena-ren eskuetan uztea erabaki da bere iritziaren arabera zer-bait presta dezan.

Arrue-k adierazi du egoki izango litzakeala Donostiako Legegizonen Kolejioko Buruari eskatzea interprete bat izenda dezaten erderaz eztakiten edo ondo eztakiten euskaldunentzat, testigantza ematen dutenean edo auzitan dabiltzanean balia ditezten. Ala egin bedi. Egokia izango litzake Nafarroan eta Bizkaian ere beste ainbeste egitea, baiña oraingo, berri zeatzagorik eztegun arte, ezta egingo.

Auspoa liburutegiaren izenean Aita Zavala-k karta bat bialdu du laguntasuna eskatzen duela liburu sorta orren argitaratzea atzean gelditi eztedin. Laguntasun au suskizio batzuk geiago egiñaz edo liburu batzuk erosiaz izan liteke. Datorren batzarrean erabaki bedi.

Azpeitiko alkateak agur bat bialdu du Karmelo Echeagaray-ren omenez abendua-ren 26-an erri artan egin diran jaietara gomitatz.

Donostiako «Delegación Provincial del Ministerio de Información y Turismo»-tik igaz Gipuzkoan euskeraz argitaratu diran liburuen lista bat eskatzen digute. Bialdu bekie dakigunaren berri.

Elosegi jauna euskal toponimiaz aritu da. Alkartuta lan egitea komeni litzake. Otarako egoki iruditu zaie batzarrekoai batzorde bat izendatzea. Elosegi berak eta San Martin-ek presta bezate zer egin litekean urrengo batzarrerako.

Euskal autore klasikoen antolojia bat argitaratzeaz izan da gero berriketa. San Martin-ek zenbait gauza esan ditu ontaz eta solasaldi luze baten ondoren batzorde bat izendatu da osa dezan aipatu dan lana. Au da: San Martin, buru, Villasante, Lafitte, Eppherre, Irigaray, Arrue, Altuna eta Etxenagusia.

San Martin-ek dionez berriz argitaratzeko bidean omen daude Sebero Altube-ren «La vida del Euskera» eta «Erderismos». Esan da nola azkenengo au Altube-k puntu batzuetan aldatzeko gogoaz zuen, bizi zanean adierazi zuenez. Baiña nola ezer etzuen utzi eginik —orrela uste da beintzat— dagoen moduan argitaratu bearko da itzaurrean adieraziaz bere gogo ori.

Julene Azpeitia-k aurrentzat egindako liburua galdurik omen dabil.

Oi dan otoitzez asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1966 ilbeltzaren 28-an.

Bildu dira: Dassance, buru, San Martin, Lafitte, Irigaray, Lekuona, Villasante, Zavala, Satrustegi, Haritschelhar, Larzabal, Arrue eta Irigoyen euskaltzainak. Etxaniz, Aita Emiliano Barandiaran, Arregi, Oregi, Olaizola, Lasa, Zatarain, Oleaga, Zugasti, Basterretxea, Aita Juan Goikoetxea jesuita, Altuna, Goenaga, Garmendia eta Barriola laguntzailak.

Barandiaran, Labayen, Lojendio eta Anai Berriotxoak ezin etorria adierazi dute.

Dassance-ren itzakian asi da batzarrea.

Joan dan batzarreko agiria irakurri eta ontzat artu da.

Gipuzkosko Diputazioaren ofizioak irakurri dira. Erosi zituzten *Gero* aleen dirua, ogetabost milla pezeta, kobratu da.

«Sociedad Bilbaina»-ko Bibliotekatik karta bat artu da, oraintsu argitaratu berri dan liburu bat, «Catálogo de la Sección Vascongada», ere batera datorrela. Eskerrak eman bekizkie.

Agustin Zubikaray-ren karta bat irakurri da. Gabon inguruan Bilbon egin dan azken jaia dala-ta dio aurrerantzean obe izango litzakeala aurrak ere ikus ditzatekenak prestatzea, bestelakoak beste egun batzuetarako utzirik.

Bilbon, aipatu dan jai ortaz gainera, euskal esamienetan parte artu zuten aurrak sari partitza egin zitzairen Jesuiten kolejoan Errege egun bezperan.

Rudolf P. G. de Rijk-ek idatzi digu eskerrak emanik egin diogun izendapenagatik.

Xabier Gereño-k idatzi du eta bide batez Bilboko «Radio Popular»-ean irakurriko duten giori bat bialtzen du. Dio nola eskatzen duten Euskaltzaindia indartu bear litzakeala eta beragandik artu nola idatzi ta itz egin jakiteko legeak, guztiak bete ditzaten. Irigaray-k dio Iruñean ere esan diotela berari eta plan bat egin bear litzakeala. Oraingoz, autore zaharren antolojia prestatzen ari diranak ekarri lezakete zer bait ortaz.

Batzordeak nola izan bear duten osatuak aipatu da, arautegia berritzeko idatzi ziran oinarriak kontuan izanik.

Anai Berriotxoak karta baten eskatzen du eskoletarako liburuen saila sortzea. Santamaria ta Zatarain jaunei eskatzen zaie datorren batzarrerako nola osatu litekean batzorde bat beren iritziz aurkeztatu dezaten.

Bertsolari txapelketa batzorderako izendatu dira: Arrue, Zavala, Satrustegi, San Martin, Irigoyen, Artola, Diez de Ulzurrun, Zatarain eta Andrinua.

San Martin, Arregi eta Lasa-k firmatuta eskabide bat artu da euskaldunen alfabetizazio kanpaina bat egiteko. Lojendio, Mitxelena ta Erkiaga-k aldeko iritzia bialdu dute. Batzorderako San Martin, Aita Altuna, Lasa, Arregi ta Beobide izendatu dira.

Gernika-ko Ayuntamentuak eskatzen digu —erria sortu zaneke seigarren eunurteurrena aurtten dala-ta— bertan egin dezagun Euskalerriko bertsolarien azken txapelketa nagusia. Erantzun bekie ontzat artzen degula eta bertsolari txapelketa batzordearen ardurapean uzten dala.

Zatarain-ek dio Euskaltzaindiak Donostiako apezpiku jaunari eskatu bear liokeala Katedralean kanonigoak kapitulu mezan euskera ere ontzat ar dezaten. Ala egin bedi.

Mitxelena-k Oñati-ko kale izenez prestatu duena irakurri da eta izenik izen artu da erabakia.

Euskaltzaindiak Irigaray jaunaren eskea oartu zuen. Hau da: «Euskal Akademiaren lan-gai propioak, eskualdeka, partitzeko eta bai bateratzeko (koordinatzeko), jadanik abiatuak (Antolojiak eta Eskoletako liburuxkak), eta bai egiteko direnak (Iztegiak, Gramatika, Onomastika, et.) herrialde bakoitzean Eragille bat izendatu zen. Gipuzkoarako, J. Antonio Loidi, Bizkaitarako, Jesus Oleaga, Nafarroako, Peru D. Ulzurrun jaunak. Laphurdi-aldeko Eragillea, hango euskalzain diran Dassance, Haritxelar, Lafitte eta Larzabal jaunek izendatuko dute. Izendapen horiek urte batendako egiten dira; hau da, 1966 urteko Abenduan berritzeko, edo ta aldatzeko hala behar ezkeroz».

Irigoyen-ek dio Bilbon erregutu diotela Euskaltzaindiak egin bear lukeala eskabidea bere izenean legearen azpian eskola bat, zortzi urte arterako aurrentzat, euskeraz ta erderaz, zabaltzeko. Badago prest ortarako Elcano kaleko seian, lenengo bizitza ezkeraldean, etxe bat. Dio eman dituela urrats batzuk ia Euskaltzaindiari emango liotekeen baimenik jakiteko eta posibilitadea ikusi duela, ahal dala Diputazioaren laguntzaz. Batzuk uste dute Euskaltzaindiak ezlukeala alako eskabiderik egin bear. Baiña Euskaltzaindiak egiten eza du bestek ezta Bilbon zabaldu ahal izango. Botoetara jarri da eta onela atera da: zortzik bai, lau zuri.

Oi dan otoiwarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1966 otsaillaren 25-ean.

Bildu dira: Pierre Lafitte, buru, Arrue, Labayen, San Martin, Haritschelhar, Larzabal, Satrustegi, Lojendio, Irigaray eta Irigoyen euskaltzainiak. Oregi, Goenaga, Oleaga, Lasa, Olaizola, Goikoetxea jesuita, Zubikaray, Juan Garmendia, Elozegi, Barandiaran karmelita, Etxaniz, Loidi, Altuna, Artola laguntzailleak.

Barandiaran-ek ezin etorria adierazi du.

Aurreko agiria irakurri da ontzat arturik.

Lafitte mintzatu da eta dio Bidasoaz gorako eragille bezala Jean Baptiste Dirassar artu litekeala. Dio, gaiñera, alderdi artako laguntzaille guztiai orri bat bialduko zaiela zenbait galdera egiñik jakiteko nork zer egin dezakean. Irakurri egin du eta guztia ontzat artu da. Bidasoaz beherean ere egin behar litzakeala aipatu da. San Martin-ek esan du berak fitxa asko dauzkala egiñak eta Euskaltzaindiaren esku uzten dituela.

Andoain-go alkateak agur bat bialdu digu eta Larramendi-ren bigarren eunurte-burua ospatzeko otsaillaren 6- ean antolatu duten itzaldira gomitatzen gaituzte.

Gernika sortu zala seigarren mendea ospatzeko aurtten zenbait jai egingo dira. Ayuntamentua prest dago 63.500 pezeta saritan emateko ipuin eta ensayo sariketak euskeraz jarri ditzagun. Bilboko «Radio Popular»-ek ere laguntasuna eskeintzen du. Oñiarri batzuk irakurri eta ontzat artu dira. Zabaldutik bidez. Gaiñera, bide batez, eskatu bekio Ayuntamentuari, gogoia erakutsi baitu, euskaldunen alfabetizazio kanpaina bat egin dezan Gernika-n, ortarako nahi duen laguntasun guztia eskeiñirik.

Toponimia kontua atera danean Elozegi-k esan du oraindik denbora piska bat beharko dala ondo antolatzeko.

Eskoletarako liburuen saila dala-ta, Loidi-k Santamaria-ren karta bat irakurri du. Zatarain geixorik omen dago. Batzorderako urrengo auek izendatu dira: Irigaray, buru, Anai Berriotxo, Oregi, Salbador Garmendia, Zatarain, Santamaria, Peña, Aita Moko-10a, Anai Olabeaga, eta Julene Azpeitia.

Euskal autore klasikoaren antologiak San Martin-ek izkribu bat ekarri du: nola dihoan egin duten lana, nolako autoreak sartuko diran, izango duen luzeera eta beste-lako xehetasunak. Ontzat artu da guztia.

Euskaldunen alfabetizazio kanpafiak beste izkribu bat ekarri du San Martin-ek berak. Nola Gipuzkoako Itxaso-n esperientzi bat egiten ari diran ango gazte euskaldunen artean illabeteko saiaketa bat egiñik eta nola moldatu duten irakasaldia.

Lojendio-k dio Patrick Farrell irlandesak Lopez Mendizabal-en gramatika itzuli duela gaztelaniatik inglesera eta laguntzailleak izendatzeko garaia datorrenean kontuan eduki behar litzakeala.

Lizardi poesia saria nori eman erabaki dute juradukoak. Gabriel Aresti izan da irabazlea *Euskal-harria* lanarekin. Iru boto izan ditu. Luis María Mujika-k boto bat izan du *Nire errostatik* lanaren alde, eta Antonio Bilbao Monasterio-k beste boto bat *Bi ta bi lau ta bi... zortzi*-ren alde.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin bukatu da batzarrea, asieran bezala.

Euskaltzainburuordea

P. LAFITTE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioaren jauregian, 1966-III-25.

Bildu dira: Dassance, buru, Labayen, Haritschelhar, Larzabal, Villasante, Zavala, Lafitte, eta Irigoyen euskaltzainak. Oregi, Zubikaray, Zatarain, Aresti, Arkotxa, Dirassar, Arregi eta Juan Garmendia laguntzailleak.

Lojendio, Arrue eta Oleaga-k ezin etorria adierazi dute.

Aurreko batzarreko agiria irakurri eta ontzat artu da

Lafitte-k izkribu bat irakurri du. Dio, Euskal autore klasikoen antologia bukatzen danean, Euskal itzen bereizkuntzak zeatz egiteko batzorde bat sortzea komeni litzakeala. Batzarrekoai gauza egokia eta egin beharrekoa iruditu zaie.

Dirassar-ek dio nola bialdu zaien Bidasoaz gorako laguntzaileai orri bat zenbait galdera eginik eta orainarte artu diran erantzunen kontu eman du.

Bertsolari txapelketez berriketa bat egin da. Nafarroakoa Igantzi-n asiko da maiatzaren 15-ean eta Bizkaikoa Euba-n maiatzaren 1-can.

Irigoyen Bilbon zabaltzeko bidean dagoen eskolaz mintzatu da. Bizkaiko Diputazioaren laguntasuna eta bultzada lortzeko modua omen dago.

Esan du, gaiñera, gazte batzuk urbildu zaizkiola «Krisellu» izenarekin euskal teatro talde bat sortzeko asmoz eta nahi luketela Euskaltzaindiaren etxean egon. Aresti-k itz egin du gero talde orren berri emanik eta nolako asmoak dituzten adierazirik. Gaiñera Euskaltzaindiari, asierako gastuetarako, iru milla pezeta aurreratzeko eskatu dio. Ontzat artu da guztia.

Gero berriketa bat egin da Bilboko eta Iruñeko egunerokoetan euskerazko artikulua argitaratzeko sortu dan giroaz.

Arregi Euskaldunen alfabetizazio kanpañaz mintzatu da eta nola dijoan antolatzeari jakinerazi du. Alde batetik gaiak prestatzea eta bestetik nola gertatu errietako gauzak. 1. Gaija amabi leziotan prestatu omen ditek. 2. Bakoitzen euskalkitik asi eta beste euskalkiak eta batasun beharra ezagutsera. 3. Urrian asi ditek zenbait erritan eta orretarako Donostian egin ditek udan irakasleak prestatzeko billera bat. Oso ondo iruditzen zaie asmoa bildutako guztiei.

Besterik gabe oi dan otoitzez asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1966 apirilaren 29-an.

Bildu dira: Irigaray, buru, Zavalá, Arrue, Labayen, Larzabal, Satrustegi, San Martín, Villasante, Lafitte, Haritschelhar eta Irigoyen euskaltzainak. Oregi, Altuna, Zatarain, Loidi, Oleaga, Eizmendi, Arkotxa, Artola, Juan Garmendia, Aresti eta Etxaniz laguntzaileak.

Dassance, Eppherre, Dirassar eta Gereño-k ezin etorria adierazi dute.

Bergara-ko Ayuntamentuak eskatzen digu maiatzaren 30-ean erri artan egiteko alderdi artako bertsolarien txapelketa. Egin bedi.

Loyola-ko Filosofia Fakultadearen erretoreak eskatzen digu iraillean Euskaltzaindiaren batzarrea erri artan egiteko Larramendi-ren gorazarrea ospatuaz. Egin bedi.

Gure batzarrean dago William C. M. Browy jauna bere emaztearekin. Norteamerikanoak dira. Berriketa atsegin bat izan dugu aiekin. Euskeraz ikasten ari da Getaria-n. Irigaray-k aipatu du University of Idaho-k «Amigos del País»-ekoai bialdu dien karta zenbait gauza eskaturik prestatzen ari diran euskal gaien bibliotekarako.

Udarregi-ren omenaldi antolatzaileen izenean Jose Anton Arza-k egingo danaren programa bialtzen digu, gure izenean norbait joan dedin eskatuaz. Badaude batzuk arako asmotan diranak eta berak izan bitez gure ordezkari-tza dutenak. Bide batez Xenpelaar sariak eman ditezke egun batean ondo iruditzen bazaie antolatzaileai.

Berriketa bat izan da magnetofonoan ahozko euskal gaiak biltzeaz. Haritschelhar-ek dio kuestionario bakar bat prestatu behar litzakeala, batez ere atlas linguistikoari dagokion puntuan, lana debaldetan ez egiteko.

Libreria Manterola-k «Orixe» liburua eskeintzen digu eun pezetan alca. Ogei eros bitez.

Juan Garmendia-k Orixe-ren illobia egitea nola dijoan adierazi du izkribu bat irakurriaz.

Arrue-k esan du aurtan dala Kirikiño jaio zala eungarren urtea eta zerbait egin behar litzakeala bere omenez. Badakigu Durango-ko Gerediaga alkartadekoak ere zerbait egiteko gogoz daudela eta itz egin bedi aiekin ia zer prestatu genezakean batera.

Aresti-k dio urte bi barru dala berrogetaamargarren urtea Euskaltzaindia sortu zala eta ospatzeko modurik egokiena lan baliozkoen bat eginda edukitzea izango litzakeala.

San Martín-ek Eibar-en egingo diran Euskal Liburu eta Diskoan FERIA eta Umeen Euskal Jaiaz aritu da. Juradu bat izendatu behar dugula eskatu du euskal sariketa baterako. Izan bitez bera Etxaniz eta Julene Azpeitia.

Loidi-k lan bat irakurri du Euskaltzaindiaren lanak zeintzuk izan ditezkean adieraziaz. Oleaga-k eskatu du Bizkaiko euskaltzain eta laguntzailleak biltzeko baime-na batzorde lanen berri emateko eta nor zertan aritu ditezkean jakiteko. Ala egin bedi.

Lafitte-k itzen bereizkuntzaz aurkeztatu zuena oiñarri artuta iztegi gaia atera da eta berriketa luzea egin da ortaz, iritzi asko agertuaz. Azkue-ren iztegiak gañiera Euskaltzaindiak euskal iztegi bat behar luke itz bakoitzaren zeaztasunak euskeraz adierazirik. Ortarako Haritschelhar-ek eskatzen du urrenko batzarrean tratatu behar diran gaien artean iztegiaren lendarbiziko letrak jartzeko: *a* eta *aa*. Eta batzarrea amar ta erdietan asteko. Ala egin bedi. Mitxelena jaunarekin iztegiak itz egiteko San Martín, Irigoyen eta Oleaga izendatu dira.

Xenpelar sariak emateko izendatu ziranak bildu dira eta onela partitzea erabaki dute:

1. Manuel Matxain, Salbatore Mitxelena zanari jarritako bertsoakatik, kontuan izanik gañiera beste sorta on asko aurkeztatu dituela.
2. Inozenzio Olea, eiztariari jarritako amalau bertsoakatik.
3. Jesus Lete «Ibai-ertz», asto bati jarritako amasei bertsoakatik.
4. Gillermo Albizu, bildots bati jarritako amalau bertsoakatik.

Jakinerazi bedi nola aurtan ere Xenpelar eta Lizardi sariak emango diran. Lanak azaroaren ogeirarte bialdu ditezke. Bertso papelez gañiera aldizkarietan argitaratutako bertsoak ere ontzat artuko dira gutxienez sei ale edo zati bialduaz. Gañierako guztia orainarte bezala.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburordea
A. IRIGARAY

Idazlariordea
ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1966 maiatzaren 27-an.

Bildu dira: Dassance, buru, Labayen, Satrustegi, San Martin, Haritschelhar, Larzabal, Villasante, Lafitte, Arrue, Zavala eta Irigoyen euskaltzaiñak. Oregi, Oleaga, Zatarain, Arregi, Juan Garmendia, Gereño, Altuna eta Goenaga laguntzailleak.

Lekuona, Irigaray eta Olaizola-k ezin etorria adierazi dute.

Iztegiaren a letraz jardun da. Lafitte, Villasante eta Zatarain-ek zerbait ekarri dute eta bana banaka gauzak ikusirik batzarrean zerbait prestatu da. Kopia atera eta zabal bitez.

Arruza il da. Euskaltzaindiaren dolu miña adieraz bekie etxeokoi.

Aurreko agiria irakurri eta ontzat artu da.

«Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa»-k egin digun karta irakurri da urteroko Xenpelar eta Lizardi sariez.

University of Idaho-ren karta irakurri da ondoren eta esaten digute nola beren bibliotekarako euskal liburuak biltzen ari diran eta gureak «Librería Manterola»-ren bidez bialtzeko. Ala egin bedi.

Irigoyen-ek dio nola «Colegio Resurrección María de Azkue» izenarekin zabalduko dan datorren astean eskola azkenez. Bizkaiko Diputazioak bialdu digun ofizio bat irakurri da laguntasuna eskeiñaz. Eskerrrak eman bekizkio.

Udarregi-ri Usurbil-en egin zaion gorazarreaz mintzatu da eta esan da Xenpelar sariak partitu zirala bertan.

Eibar-en egindako festaz ere itz egin da.

Euba-n maiatzaren 1-ean eta Nafarroako Igantzin maiatzaren 15-ean bertsolari txapelketak egin dira. Bergara-n maiatzaren 30-ean eta Lakuntza-n datorren illeko 19-an egitekoak dira.

Irigoyen-ek esan du Gerediaga alkartadekoekin itz egin duela Kirikiño-ren gorazarreaz. San Martin-ek ain zuzen ere programa moduko bat dakar eta aiek izendatu duten komisió bat aipatzen du. Bertan Anai Berriotxoa eta bera ere izendatuak daude. Urriko batzarrea Mañari-n egin beharko litzake igande batez. Atsegiñez ikusten da guztia eta eman bitez behar diran urratsak.

Oleaga-k Bilbon egindako billeraren berri eman du. An egon ziranen iritzi roizean bein Bilbon ere egin behar litzuke Euskaltzaindiak batzarreak. Era datorre-rean egiten asi bedi. Gaiñera Kerexeta-ren karta bat irakurri da —billera artan izan zan— eta dio prestatuak daukala zenbait gai enziklopedia modura eskoletako aurrentzat eta argitaratzeko asmotan dala eta eztuela eragozpenik Euskaltzaindiaren ardurapean argitaratzeko. Izendatu gelditzen da bera ere eskoletako liburuen saille-koa. Itz egin beza aiekin nola egin ditekian estudia dezaten.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

- A. 1. Euskal iztegiko lehen letra.
2. Oiu itza. Sendimendu bizi asko sala ditzake doiñuaren araura, ala nola arritzea, duda, oiñazea, bihotz miña eta poza. Dobla ditek: *Azkenean aitortzen duzu, aa!*
3. Izketan ari diranen urrean eztagoenaren izen ordekoa. Irugarren persona.

4. Atzizkia. Atzizki onek enplegu aunitz ditu. Geienetan izena mugatzen du adierazik bakuna dala eta ezagutua. / Atzizki orren bidez izen gisa erabil ditezke esanera mota geienak: *Zeru orren urdiña, itxasoaren zabala, gizon orren etorria!* / Erakuts izen ordetzat erabil ditezke *-en, -ko* eta *-n* atzizkien ondotik: *aitarena, errikoa, duzuna*. / Askotan bakuntasuna salatzen du (L. BN. Z.): *Duela urtea (orain urte bete)*. / Atzizki orrek ez du beti itza mugatzen: *Nere andrea andre ona da*. / Zenbait kasutan moltsoa adierazten du: *Erlea amaren inguruan biltzen da oso osoa*. / Jabe itzaren ordezkotzat egiten du: *Aita semea maite du*. / Estatu iraunkor bat adieraz dezake: *eri da -eria da; erori da - eroria da*. / Atzizki orrek adverbioa ere egiten du: *ixil ixila, ahalik ederkiena* (L. BN.). / Galdezkoa (L. BN. Z. E.): *Eldu biza? Baduka burutik? Baia? Eza? Gor niza ala entzun dut? Errandaitadazia?* / Nora jotzen dan erakusten duen atzizkia: *Arizkuna* (Arizkuna) *Zizur-kill, Zara, 'za*.

Donostian, Diputazioan, 1966-VI-24.

Bildu dira: Lafitte, buru, Villasante, Haritschelhar, Larzabal, Satrustegi, Irigaray, Lojendio eta Irigoyen euskaltzaiñak. Lopez Mendizabal ohorezkoa ere egon da. Etxaniz, Garmendia, Arregi, Beobide, Aresti, Loidi, Zatarain, Oregi, Fernando Mendizabal laguntzailleak.

Oleaga eta San Martin-ek ezin etorria adierazi dute.

Itzegiaz jardun da. Lan batzuek ekarri dira. Nola jarri behar dan itzen ordena, nolako itzak sartu behar diran eta *b* letrarekin nola jokatu izan dira erabili diran gaiak batez ere. Sar bitez itz guztiak. Azalpena egin bedi ordena alfabetikoz lendarbizi datorren itzean, dituen aldakuntzak ere aipaturik eta geroago bakoitza sarturik ordenaz tokatzen zaion lekuan. Ezta esango zein itz dan erabilgarrien. Orrela itz batzuek *b*-kin eta *b* gabe bietan ipiñiko dira, baldin ala erabiltzen badira eta beste klase bateko aldakuntzetan berdin. Bialtzen diran lanak multikopistaz atera bitez gero batzarrean tratatzeko.

F. Mendizabal mintzatu da egiten ari dan euskal gramatika batez. Ikasleen artean dituen esperientziak azaldu ditu eta euskerazko gramatika-terminologiaz zenbait iritzi eman ditu.

Lopez Mendizabal jauna agertu da eta guztiak agurtu dute. Lafitte-k itz batzuek zuzendu dizkio bere ohoretan eta berak erantzun egin dio.

Aurreko batzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da.

Irigaray-k Kerexeta-ren lanaz zenbait gauza esan ditu. Batzordekoen eskuetan utzi da iritzi bat ekar dezaten.

San Martin-en karta bat irakurri da Kirikiño-ren omenaldia dala-ta. Gerediaga alkartadekoak nahi dute Mañaria-n egin dedin Euskaltzaindiaren urriko batzarrea. Egin bedi. Aiei karta baten bidez esatea komeni litzake eta ala egin bedi gure babesaren izango duela omenaldiak aipaturik.

Irigoyen-ek dio Bilboko eskola zabaldu dala eta Apezpiku jauna izan zala lokaletan bedekiazioa egiten. Bertan egon ziran Euskaltzaindikoan artean Bizkaiko Diputazioako ordezkari bat eta irakaskintzaren lenengo mailako inspektorea. Apezpiku jaunak zenbait itz esan zituen euskeraren alde eta eskerrak eman zitzaizkion bertan. Itxura danez eskola berriak zabaltzeko bidea egiña dago Euskaltzaindiaren babesarekin izatekotan eta zenbait lekutan paperak egiten ari dira.

Dio, gaiñera, Kriselu taldekoak Bilboko Ayala Teatroan obra bat eman dutela.

Gereño-ren kartu bat irakurri da. Dio Euskaltzaindiak eskabide bat egin behar liokeala «Ministerio de Educación y Ciencia»-ri Euskalerriko Majisterio Eskoletan euskeraren katedrak ipiñi ditzaten edo beintzat kurso batzuk bertan ikasten duten maisu-maistrentzat. Estudiatu bedi zeatz gauza au. Lojendio-ri eskatu zaio arakatu ondoren iritzi bat ekar dezan. Esan da, gaiñera, Majisterio Eskoletan bertan ere komeni litzakeala nolako giroa dagoen ikustea.

Irigoyen-ek aipatu du Bizkaiko Diputazioak bialduta amazortzi maistra esamianatutuala ia euskeraz dakien, puntu bat irabazten baitute orrela izanik barriadako eskoletarako.

Iruñeko «M. I. Colegio de Abogados»-ek erantzun digu. Eskerrak ematen dizkigute gure eskabideagatik eta diote oraingoz konpontzen dirala euskerazko interprete kontuan eta behar balute aintzat artuko luketela gure proposamendua. Satrustegi-k lege kontuan Nafarroko euskal giroaz zenbait gauza esan ditu.

Bertsolari saioez itz egin da. Lakuntza-n garagarriaren 19-an egin zan bat. Urrengoa Bergara-n izango da.

Haritschelhar-ek esan du nola Goienetxe jaunak tesis bat aurkeztatu duen Bordelen zortzireun orrialde ingurukoa «Onomástica Vasca del siglo XI al XV» gaiaz. Dio, gaiñera, Xuberoko Irurin pastoral berri bat ematekoa dala abuztuan. Zeatzasun geiago esango dira geroago.

Satrustegi liturjiari buruz Urretxuan egin dan batzarreaz mintzatu da. Aita gure bakar bat Euskalerrri osorako nola izan ditekian ere estudiatu dute. Beste billera batzuek egitekoak omen dituzte. Atsegin aundiz ikusi da.

Beobide-k esan du ia Euskaltzaindiak juradu bat izendatuko lukean Koka Kola-k aurrentzat jarri duen sariketarako. Garaia danean egin bedi. Esan du, gaiñera, zenbait teatro lan biltzen aritu dirala taldeak behar dutenean nora jo izan dezaten eta ia Euskaltzaindiaren etxean gorde ditezkean. Gorde ditezke.

Juan Garmendia-k izen bi aipatu ditu laguntzaille izan ditezkeanak. Abuztuan da izendatzeko garaia eta kontuan artu bedi.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

P. LAFITTE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1966-VII-29.

Bildu dira: Dassance, buru, Villasante, Larzabal, Mitxelena, Lafitte, San Martin, Haritschelhar, Arrue, Labayen, Irigaray eta Irigoyen euskaltzainiak. Oregi, Juan Goikoetxea S. J., Zatarain, Salbador Garmendia, Oleaga, Gereño, Loidi, Arregi, Lasa, Beobide, Zugasti, Exaniz, Aresti, Altuna eta Santamaria laguntzailleak.

Arotzarena eta Arzubiaga laguntzailleak il dira. Ager bekie gure dolu miña etxekoai.

Euskal iztegiak jardun da. Berriketaren gaia iztegiak normativoa izan behar duen eta nolako neurrian izan da eta aurreko batzarrean esandakoak zeatzago finkatu behar lirakeala. H letraren ordenaz ere izan da zer esana. Lendabizi oiñarriak ondo plantatzea komeni dan ezkerro, naiz eta gaia biltzea beti egin diketean izan, Mitxelena

eta Aresti-ri datorren batzarreko bakoitzaren iritzia izkribuz ekar dezatela eskatu zaie.

Gero Gereño-ren karta bat irakurri da. Urrengo proposamendu au egiten du: Euskaltzaindiak «Educación y Ciencia»-ko Ministroari eskabide bat egitea. 7. Urtero bost milloi pezeta guri ematea Euskaltzaindiaren lanetarako. 2. Euskera sar dezatela Euskalcrian dauden Magisterio Eskoletan ikasi beharreko izkuntza bezala. 3. Euskera izan dedilla karreratan ikas ditekcan izkuntza bat, frantsesa, inglesa eta kanpoko beste izkuntzen parean. 4. Lenengo maillako eskoletan, euskeraz egiten dan errietan, bilinguismoa sar dezatela. Oho batez ontzat artu da eskabide ori egitea eta datorren batzarreko prestatu bedi bialduko dan izkribua, guztiak itzez itz ontzat artu ondoren, bial dedin. Euskaltzaindian dauden lege gizonen laguntza behar da.

Loidi-k, lendabizi, eskoletan nolako liburuak behar lirakean gaiaz egin dituzten galdera eta artu dituzten erantzunen berri eman du, gero Kerexeta-ren lanaz aritu da eta azkenean esan du San Telmo-ko museoak lokal bat uzten digula eta komeni zaigula langille bat billatzea bertarako eta diru kontua erabakitzeke eskabideak egin behar zaizkiola jendeari, ortarako izkribu bat prestaturik. Ondo ikusten da asmoa.

Bertsolarien txapelketez mintzatu da eta Markiña, Bergara, Villabona eta Villafrañca-n egin diranak aipatu dira.

Aresti-k esan du don Manuel Lekuona-ri omenaldi bat egiteko asmotan dirala Oyartzun-en abenduaren 26-ean, urrezko ezteiak ospatzen dituela eta Euskaltzaindiak ere nolabait parte artu behar lukeala.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, 1966-VIII-21.

Bildu dira: Irigaray, buru, Satrustegi, Haritschelhar, Lafitte, Arrue, Lojendio, Mitxelena, Labayen, Zavalá eta Irigoyen euskaltzainak. Oregi, Zatarain, Oleaga, Loidi, Zugasti, Arkotxa, Zubikaray, Olaizola, Juan Goikoetxea S. J., Altuna, Beobide, Arregi eta Santamaria laguntzailleak.

Ezin etorria adierazi dute Dassance, Eppherre, Lekuona, Larzabal, Aresti, Juan Garmendia eta Gereño-k.

Aurreko agiria ontzat artu da. Aldaketa bat egin da. Gobernuaren eskabidea aipatzean «eskabide ori» jartzen duen lekuan «eskabide bat» ipiñi da.

Mitxelena-k euskal-itzegiaz egin duen lanaz itzezin da. Satrustegi-k itz batzuek ekarri ditu. Fitxa bat inprentaz egitea erabaki da itzak biltzeko.

Gobernuari egin bear zaion eskabideaz itzezin da. Borradore bat bazegoan eta ortaz izan da jarduna. Zenbait gauza estudiatu dira eta datorren batzarrean artu bedi erabakia.

Datorren batzarrea Loyola-n izango da iraillaren 25-ean eta zenbait itzaldi, gure batzarreaz gaiñera, egingo dira Larramendi al zala berreungarren urtea ospatzeko. Gauza guzti onen berri Euskaltzaindikoak diran aita jesuitak ekarri dute eta ontzat artu da.

Zenbait izen aipatu dira Euskaltzaindiko Laguntzailleak izendatzen diranako.

Haritschelhar-ek esan du nola Euskaltzaleen Biltzarra buruilaren 8-an Ezpeleta-n egingo duten.

Loidi-k dio nola San Telmo-n talde bat asi dan biltzen eta nola gaur eguneko itzen iztegi bat asi diran moldatzen. *A* eta *b* letrak arakatu omen dituzte eta illean bi aldiz bilduko omen dira.

Oleaga-k itz egin du Azkue-ri Parraga-k egin zion kuadruez. Parraga da jabea eta dio zenbat balio duen galdetzea komeni litzaiokeala beste batzuen eskuetara joan baiño lehen. Eman bidez pausook eta erosi behar balitz Bizkaiko Diputazioaren laguntasuna billatu bedi.

Bertsolarien txapelketez itz egin da. Agustuaren 15-ean Zeanuri-n egin da bat eta beste bat 21-ean Mungia-n.

Juraduak izendatu dira Domingo Agirre novela sarirako eta Gernika sarietarako. Lendabizikoan sartu dira: Arregi, Arrue eta Erkiaga. Bigarrengean Zubikarai, Labayen, Aresti, Gereño eta Ziarsolo.

Satrustegi-k Aita Felipe Murieta-koaren eriotzea jakifierazi du. Gure dolu miñak ager bitez.

Besterik gabe oidan otoitzarekin asi eta bukatu du batzarrea.

Euskaltzainburuordea

I. IRIGARAY

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Loiola-n, 1966-IX-25.

Bildu dira. Lekuona, buru, Arrue, Labayen, San Martin, Erkiaga, Zavala eta Irigoyen euskaltzainak. Beobide, Oregi, Juan Garmendia, Zubikarai, Etxenagusia, Xalbador Garmendia, Oleaga, Altuna, Zugasti, Zatarain, Etxaniz, Gereño, Andrinua, Aresti, Arkotxa, Juan Goikoetxea S. J., Valverde, Loidi, Juan M. Lekuona, Astiz, Agirretxe, Etxeandia eta Aita Julian Igorre-koa.

Lojendio-k ezin etorria adierazi du, baiña ministroarentzako gertatu duen eskabidea bialdu du Oleaga, Santamaria eta Mitxelena-k eratutako lanekin batera.

Arrue-k, goian aipatutako gauza orietaz itz egin du. Eskabidea irakurri da eta bilduak zenbait iritzi eman dituzte. Batez ere Erkiaga, San Martin, Aresti, Gereño, Beobide, Altuna eta Oleaga-k itz egin dute eta aldaketa txiki batzuek egiñik ontzat artu da eskabidea. Beraz, Madrilkeko Ministerio-ra bialtzeko prest.

Joan dan batzarrean Gernika sarietarako izendatu zan juraduan Ziarsolo-k eztu parte artuko lan bat bialdu baitu eta Aresti-k bere ezetza eman du beste arrazoi batzuekatik.

Urrenge batzarrea Mañari-n izango da E. Bustintza «Kirikiño» zanaren omenez urriaren 23-an.

Oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

MANUEL LEKUONA

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Mañaria-n, 1966-X-23.

Bildu dira: Irigaray, buru, Labayen, San Martin, Erkiaga eta Irigoyen euskaltzaiñak. Andrinua, Arkotxa, Eizmendi, Juan Garmendia, Ziarsolo, Aita E. Barandiaran, Oleaga, Julene Azpeitia, Altuna, Zatarain, Etxaniz, Gereño, Zubikarai, Aresti, Etxeandia, Etxenagusia, Onandia, Kerexeta eta Astiz laguntzailleak.

«Real Academia Gallega»-k Ministerioari egin nahi diogun eskabidearen kopia bat eskatzen digu, beste ainbeste egiteko asmoz. Bialdu bekie entregatzen dugunean.

Batzorde bat izendatu da Ministeriora eskabidea nola bialdu ikus dezan: Lojendio, Arrue, Mitxelena, Jose Migel Barandiaran, Irigoyen, Diez de Ulzurrun medikua, Caro Baroja, Oleaga eta Astiz. Lenbailen eskatu bedi audientzia.

Martin Oyarzabal laguntzaillea il da. Gure dolu miñak ager bitez.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

A. IRIGARAY

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, 1966 XI-25.

Bildu dira: Dassance, buru, Villasante, Satrustegi, Diharce, San Martin, Larzabal, Labayen, Lafitte, Haritschelhar, Lojendio, Irigaray, Arrue, Zavala eta Irigoyen euskaltzaiñak. Altuna, Loidi, Juan Garmendia, Olaizola, Aresti, Arkotxa, Etxaniz, Oleaga, Artola laguntzailleak.

Gereño-k ezin etorria adierazi du.

Aurreko agiriak irakurri dira: abuztu, irailla eta azarokoak. Ontzat artu dira. Azkenekoari Aresti-k ohar bat egin dio eta jarri bedi oraingo ontan. «Lenbailen eskatu bedi audientzia» dion lekuan behar luke «biar bertan eskatu bedi audientzia kartaz». Ortaz aritu da Aresti eta buruzagi baten beharra aipatu du.

Loidi-k izkribu bat ekarri du eta irakurtzera eman du. Euskaltzaindiak betetzen eztituen eginkizunak aipatu ditu eta buruzagi eta beste karguak behar dan bezala ornitzea eskatzen du.

Gobernuari zuzendutako eskabidea oraindik entregatu gabe dago. Buruzagirik eztagoen ezker, Lojendio-ri eskatu zaio firma dezan, azkenengoa bera izan baitzan. Ala egin du. Oleaga Madriletik etorri da eta nola Donostiatik Zaraguetari eskatu zitzaion Ministeriora aurkeztatzea egiteko, berarekin itz egin du eta egunero deitzen ari omen da audientzia noiz izango dan galdezka. Laster ezpaldin badegu egun orren berri, alegiñak egin bitez Irizar-en bidez edo beste nolabait Ministroarekin alkartu gabe entregatzeko.

Domingo Agirre novela saria Dominique Peillen-ek «itzal herrian» titulua duen lanagatik irabazi du.

Gernika sariak onela eman dira:

Ensayoetan:

1. Iñigo Urroz de Heredia-ri «Euskaldun ospetsu batzuen gizatasuna» lanagatik. Izen ori Thalamas Labandibar-i dagokio.
2. Aita Gaizka Barandiaran S. J.-ri «Zugaitz gurgarriek Ixrael-en»-gatik. Ipuietan:

1. Sabino Alonso Ariño-ri «Txomin-en nekaldiak» ipuiagatik.
2. Jose Maria Etxaburu-ri «Maitasunaren arantzak»-gatik.
3. Manuel Ziarsolo «Abeletxe»-ri «Aretxa, ezkuraren semea»-gatik.
4. Jose Antonio Arkotxa-ri «Mielgax-en ipuia»-gatik.

Nola izendatu buruzagia izan da erabili dan jardunaren gaia. Datorren batzarrean egin bedi. Botoak sekretoak izango dira eta izendatua izateko, emandako boto guztien erdiak eta bat gutxienez alde izan behar dira. Lendabiziko botazioan inork lortzen ezpadu orrenbeste boto, berriz egingo da eta orrela norbaitek atera arte. Batzarrean ezin joan diran euskaltzaiñak poderioa beste bati eman dezaioke are erdez botoak eman ditzan. Norbait izendatua gelditzen baldin bada eta ezin artu badu kargua, zergatik ezin duen esan beharko du eta Euskaltzaindiak bere juzgua emango du eta naikoa arrazoï duen ala ez erantzungo du. Izendapena bi urterako izango da eta denbora orren buruan berriz botoak emango dira eta urte birik bein ala egingo da. Euskaltzain guztiak dira kandidato. Aurreko urteetan buru izanak ere kandidato bezala sartuko dira.

Ilbeltzeko batzarrea Bilbon egin bedi.

Laguntzaille berriak izendatu dira: Patrik Farrel Dublin-ekoa, M. J. Urmeneta, Luis Jauregi, Klaudio Sagarzazu, Jazinto Karraskedo Olarra, Etchamendi, Etcheberri, Idiart, Jose Maria Echaburu, Juan Oñatibia, Telesforo Monzon, Juan Anjel Etxebarria, Franzisko Xabier Kintana, Jose Luis Lizundia, Ramon Saizarbitoria, Ibon Sarasola eta Xabier Lete.

Irigoyen-ek dio Koka Kola-k egin duen sariketarako, azkar erabaki beharra zegoen ezker, Gipuzkoa-ko juraduan Beobide, Zatarain eta Xabier Lete sartu dirala eta Bizkaikoan Irigoyen, Jaime Goenaga eta Joakin Barrutia, egin diguten eskearen arabera.

Xenpelar sarietan parte artzeko bertso papelak bialtzeko epea urtearen azken egunerarte luzatu da.

Lizardi sarirako juradua izendatu da: Aresti, Artola eta Etxaniz.

San Martin-ek eskatu du Kirikiño sarirako ere izendatzea eta bera, Arrue eta Irigoyen sartu dira erabaki dezaten.

Euskaltzaleak Buenos Aires-tik bialdu diguten programa bat artu da. Bertan, abenduaren 3 eta 4-an euskeraren eguna ospatzeko egingo dituzten gauzak aipatzen dira. Pozik artu da.

CCC-k egindako karta irakurri da. Diskoen bidez egiña duten metodoa Gipuzkoa-ko eskola maisuen artean zabaltzeko modu bat billatzeaz.

Haritschelhar aritu da eta esan du Frantzia-ko gobernuaren abuztuko dekretu baten bidez Bordeleko eta Tolosa-ko Unibersidadeetan «lettres modernes» eta «langues vivantes» ataletan estudiantetia euskera ar dezaketela bigarren izkuntza bezala eta gero lizeoetan irakatsi. Azaroan beste dekretu bat etorri da Unibersidade orietan komisiu bana sortuz irakaskintzako iru mailletan sartzeko euskera, geografía, historia eta artearen historia, azkenengo auker Euskalerrikoak eta Bayona-n orien mendeko bat egin da euskerarentzat. Atsegiñez beterik entzun da berri au.

Vicente Saralegi laguntzaillea il da. Gure dolu-miñak ager bekizkie etxeokoi.

Oi dan otoiwarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

Idazlariordea

ALFONSO IRIGOYEN

Donostian, Diputazioan, 1966-XII-30.

Bildu dira: Dassance, buru, Arrue, Erkiaga, Zavala, Larzabal, Villasante, Lekuona, Satrustegi, Lafitte, Eppherre, Mitxelena, Irigaray, Lojendio, San Martin, Labayen eta Irigoyen euskaltzaiñak. Xalbador Garmendia, Oñatibia, Loidi, Valverde, Goenaga, Oleaga, Altuna, Santamaria, Arkotxa, Juan Garmendia, Juan Goikoetxea S. J., Oregi, Lizundia, Saizarbitoria, Juan M.ª Lekuona, Sarasola, Etxaniz eta Beobide laguntzaileak.

Dassantzek itz batzuek esan ditu asiera eman baiño lehen, otoitzaren ondoren.

Barandiaran-ek ezin etorria adierazi du.

Laguntzaille berri batzuen erantzunak, izendapena ontzat arturik, irakurri dira: Eñaut Etchamendy, J. B. Etcheberry, Migel J. Urmeneta, J. Karraskedo Olarra, Patrick Farrell, Jose Maria Etxaburu, L. Jauregi. Idiart-ek ere baietza eman duela esan da. Monzon jaunaren karta bat ere irakurri da. D. Peillen-ek karta baten bidez eskerrak ematen dizkio Euskaltzaindiari artu duen novela-sariagatik.

Irigoyen-ek esan du «Ministerio de Educación y Ciencia»-ri egin diogun eskabidea Pedro Yrizar-en bidez entregatu dala abenduaren 20-an.

«Asociación de Txistularis»-ek karta batean «Ministerio de Educación y Ciencia»-ri egindako eskabidearen kopia eskatzen digu, berak ere beste ainbeste egiteko asmoz, gurea ontzat arturik. Pozik ikusten da eta eman bekie.

Irigoyen-ek esan du Bizkaiko Diputazioak «Cátedra-Instituto de Lingüística Vasca» sortu duela eta Deustu-ko Unibersidadeko Letra Fakultadearen barruan jarri. Ortarako Patronato bat izendatu da: Buru, Bizkaiko Diputazioko presidente jauna. Bozdunak, Deustu-ko Unibersidadeko erretore jauna, Diputazioko Edukazio komisioko presidentea, Deustu-ko Unibersidadeko Letra Fakultadearen dekanoa, Mario Grande Bilboko Erdi Irakaskintzaren Institutoko zuzendaria eta bera Euskaltzaindiaren ordezkari bezala. Dio, gainera, patronatoak lendabiziko batzarrea egin duela eta sortua gelditu dala eta Mario Grande, dekanoa eta bera jarri dituztela arautegiak egiteko; Orretan Euskaltzaindiaren joera defenditu nahi duela, tokatzen zaion bezela. Euskaltzaindiak Mitxelena eta bera izendatu ditu itz egin dezaten zer bidetatik jo dezakean.

Joan dan batzarrean laguntzailleak izendatu ziranean Estornes Lasa sartzea ahaztu zan eta oraingo batzarrean utsune ori zuzentzen da.

Euskaltzainburua izendatzeko botoak artu dira: Lafon, Haritschelhar eta Diharce-k Lafitte-ri eman diote poderioa, Barandiaran-ek Irigaray-ri. Orretara, batzarrean daudenakin, guztiz ogei boto dira. Onela ateratzen da: Lekuona, 14 boto; Lojendio, 3; Barandiaran, 1; Mitxelena, 1; Villasante, 1; Beraz, Lekuona buru izendatua gelditu da.

Gero buru ordeia izendatzeko eman dira botoak eta Haritschelhar-ek jaso ditu guztiak.

Gero sekretarioa ateratzen da. San Martin, 16 boto; Irigoyen, 2; Mitxelena, 1; Arrue, 1. San Martin izendatua gelditu da.

Gero diruzaiak. Erkiaga, 18 boto; Labayen, 1; Irigoyen, 1. Erkiaga izendatua gelditu da.

Gero liburuzaia. Gorostiaga, 11 boto; Irigoyen, 3; Seminario Rojas, 2; Erkiaga, 2; Zuriak, 2. Gorostiaga izendatua gelditu da.

Sekretario orde bezala Irigoyen-ek jarraitzen du eta eragilleak ere lengoak: Dirassar, Loidi, Oleaga eta Diez de Ulzurrun medikua, bakoitza bere eremuan.

Arautegiak berritatzeara estudia dezaten Lojendio, Arrue eta Oleaga izendatu dira. Bilbon izango da batzarrea ilbetzean.

Ambrosio Zatarain Euskaltzaindiko laguntzaillearen aita il da. Gure dolu miñak ager bezizkio Ambrosio Zatarain semeari.

Gipuzkoan eztira bukatu oraindik bertsolarien txapelketak eta ortaz izan da jarduna. Arrue mintzatu da eta erri batzuen izenak aipatu ditu lenbailen egiteko asmoz.

Oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da batzarrea.

Euskaltzainburuordea

L. DASSANCE

azlariordea

JOSÉ IRIGOYEN

1967 - I - 27

Bilbao, Euskaltzaindiaren etxean, 1967-ko ilbeltzaren 27-an.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Haritschelhar buru-ordezko, Arrue, Dassance, Erkiaga, Gorostiaga, Irigaray, Irigoyen, Lafitte, Larzabal, Sartrategi eta Villasantie euskaltzainak; eta Altuna, Arkotxa, Arenaza, Aresti, Azpeitia (Julene), Barandiaran (A. Emiliano), Beobide, Carrasquedo, Etxaniz, Etxebarria (Juan Anjel), Etxenagusia, Garmendia (Joan), Gereño, Kerexeta, Lizundia, Loidi, Aita Martzel Belokekoa, Merino Urrutia, Oleaga, Onaindia, Oñatibia, Oregi, Quintana, Sarasola, Ziarsolo, Zubikar, eta Zugazti euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Barandiaran (Jose Migel), Lojendio, Olaizola eta Zabalak ezin etorria adierazi dute.

Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra. Leenbizi, Lekuona jaunak, Euskaltzaindiko buruzagitzaren aulkia artzen duelarik itz berezi batsuek esan ditu batzarkideentzat, bere izendatzeagaitik eskerrak emanaz, eta Euskaltzaindiaren zer-eginiari buruz zerbait esanaz. Euskaltzaindiak bi zeregin dituala esan zuan: ikaskuntzakoa, eta babesle edo aldezea. Euskerak ere, bere aldetik, bi auzi dituala: bizi izatea, ta garbi izatea. Euskaltzaindiak, Euskeraren biziari lagunduko dio, bere zati aldezearen bidez batez ere: lagundu; bañan egin, erriak egin bear du, guztiok egin bear dugu: garbi edo mordollo, egin. Egiten degun arte, Euskera biziko da.

Euskaltzaindiak, bere Ikaskuntzako Zatiaren bidez, Euskera garbitzen eta Euskerari txukun iraunerazten jardungo du. Bi arazo oiek ondo bereizi bearra dago, inork amets-egin ez dezan, Euskalerrian Euskaltzaindi bat izan ezker, beste gabe, Euskera biziko dala. Euskerari buruz, guztiok degu geren al-deguntxo egin bearra.

Abenduko biltzarreko agiria irakurri da. Ontzak artzen da, baiña berari buruz, Arestik eskaturik, Montzonen kartaz jardun da eta azkenez erabagi da idazlariak adiskide gisa, ofizialki jakiña, kartaz agerpen bat egiteko erabagia artu da, adierazteko asmurik oherenakin izendatu genuela Euskaltzain laguntzaille.

Ministerio de Educación y Ciencia-ren erantzuna irakurri da. Esaten du gure eskarizko idazkia artu zutela eta bear bezela estudiantua izango dela, bertan gai orri dagokion saillean. Ara itzez-itx bertan diona:

«Ilmo. Sr.: En nombre del Excmo. Sr. Ministro del Departamento me es muy grato acusar recibo de su escrito fecha 15 de noviembre último (recibido en el Registro General de este Ministerio el 20 de diciembre) y darle cuenta de que por el mismo Excmo. señor se ha dispuesto que aquel escrito sea informado por los servicios y organismos competentes, con el fin de determinar las consecuencias pedagógicas que se seguirían de la adopción de las medidas propugnadas por esa docta Corporación y las disposiciones administrativas que en su caso sería necesario acordar para su ejecución.

Dios guarde a V. I. muchos años. Madrid, 11 de enero de 1967. EL SECRETARIO GENERAL TECNICO. Ilmo. Sr. Presidente de la Academia de la Lengua Vasca. Bilbao».

A. Altunak mallorkarrei eta gallegoeri erantzundakoa jakitea kome-niko litzaigukela dio.

Arruek itx egin du, esan du, Naparruako Diputazionean ere onartua dela, era berean, «Fomento del Euskera» sailak egin dion eskaria eta uste duela berek laister eskatuko dutela, Madrilgo Gobernura, euskera eskoletan jartzeko.

Txistularien alkarteak egingako eskaria ere irakurri da.

San Martiñek aitzen eman du Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País-ekoak ere egin diotela Ministerioari eskari bera Alvaro del Valle Lersundi jaunak firmatua.

Merino Urrutia jauna mintzatu da, era berean, Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País-en Bizkaiko sailaren izenean eskatzeko.

Irigaray jaunak dio, Euskaltzaindiak Ministerioari egin dion eskari orren berri jakifiaztea komeni zela Real Academia de la Lengua-ren buru-ordezko dan Vicente García de Diego jaunari. Ontaz, Merino Urrutia-k esan du adiskide duela García de Diego jauna eta berak ere perso-nalki esango diola.

Baita ere esan da UNESCO-ri ere gauza bera adieraztea komeni lit-zakela. Idazkariak esan du UNESCO-ren baimena lortu duela **L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement** liburua euskerara itzul-tzeko, ta komeni litzakeala lenbaitlen itzultzea, euskaldun guraso askoren artean eta maixu askoren artean oso zabaldua dagoalako aurreri ikaske-tarako euskerak kalte egiten dion ustea, eta liburu orrek bestelako iritzia agerrera izan delako. Juan Anjel Etxebarriak esan du berak zuela lan ori katalanetik euskeratzeko asmoa. Beraz, Juan Anjel-en esku gelditu da liburu au euskeratzeko. Euskaltzaindiaren begirapenarekin argitarat-zeko.

Migel Anjel Astiz-en karta luze bat irakurri da. Zenbait gauzaren ar-tean zentro ofizialeri eta bai partikulareri Euskaltzaindiarentzat diru eskaria egin bear litzakeala; bearrezkua delako bere lanak aurrera era-mateko. Eta, gainera, Ministeriora komizione bat bialdu bear dala, gure eskaria bertan-bera gelditu ez dedin, ta komizio berak, egiten danari buruz, zabalkundea egin egunkariz, erradioz eta telebistaz. Ontzat artu

da eta ortarako lenago izendatu zan komizione beraren esku uzten da, bere idazkia obeki estudiatu eta dionari buruzkoa aurrera eramateko bidea artu dezan.

Loidi jauna mintzatu da Gipuzkoako saillaren izenean, Arpide-laguntza bat betetzeko diruzko eskariak egiteko idazki bat irakurri du euskeraz eta erderaz egiña, ondorean era berean beste probintziak egin dezaizen. Ontzat artua da, ta egin bedi.

Idiomas Vivientes, S. A.-ren karta bat irakurri da euskeraren irakasketa diskotz ateratzeko asmoa dutela agerreraiz.

Etxaburu jaunaren karta bat irakurri da, Euskaltzaindiak bere berrien eta agirien zabalkundea bear bezala egiteko komizione bat edo izendatzea bear litzakeala esanaz.

X. Gereño-k esan du Bizkaiko Diputazioaren presidentia berriari zorrionak emanaz, bere buruzagitzaregaitik, bide-batez euskeraren alde zerbait egiteko esatea merezi duela.

Arenazak, bere aldetik agerreraiz du, Facultad de Ciencias Económicas-eko euskerazko klaseeri laguntza emateko eskaria egitekoak direla Diputazioko presidentari.

X. Gereñok esan du Bilboko ayuntamientoari ongi litzakeala Azkue-ren izena Bilboko kale bati emateko eskaria.

Irigoyenek idazki bat presentatu du «Persona izenak legearen aurrean» izenekoa, eta bertan irakurtzen da euskal izenak zelako eragozpenak izaten dituzten oraingo legearen aurrean, eta Euskaltzaindiak Madrileko Gobernuari eskari bat egin bear liokela emengo izenak ontzat artzeko.

Geienak uste dute izen lista bat egin bear litzakeala, izen zahar eta jatorreneri aurrea emanaz, eta bestelakoak ere ontzat artuz. Gero, aukeratzear, guraso bakoitzak azken-itza izan dezan.

Larzabal jaunak erran du Frantsiako Gobernuak edozein izen jartzea uzten duela batere eragozpenik gabe.

Lafitte jaunak adierazi du Eugène Goyhenetxe euskaltzain laguntzailleak oraintsu egiña duela aintziniako euskal-izenen estudio bat. Eta, lista bat egiteko, berak bildurik dauzkan izenak eskatzea ongi litzagukela. Baita ere, erran du, egin duen lan ori «Príncipe de Viana» aldizkarian argitaratzeko asmoa duela, izenik geienak Nafarroa zaharrekoak direlako. Berari izen lista eskatzea erabagi da.

Buruzagiaren eskariz, Milagros Bidegain andereñoa, ainbeste urtean Donostiako radiotik euskeraz mintzatzen aridalako eta ikastolen alde egin dituan lanen alde, eskerkiz, euskaltzain laguntzaille izendatzea eskatu du. Ontzat artua izan da.

Altunak esan du izendaturik dauden saillen batzordeak egiten ari diran lanen berri eman bear luketela.

Loidik, bere aldetik, egiten ari diran Iztegitxoaren berri eman du, esanaz «B» letiran dijoala lana ta orain arte bete diran itzak fitxetara pasatuak daudela.

Villasantek aditzera eman du 1968-an, datorren urtean bertan, beteko direla Euskaltzaindiaren sortzeko urre-ezteiak eta merezi duela zerbait berezigarri egiteko asmoak gertatzen astea. Datorren batzarrean ortaz zerbait erabagi artzea pentsatu da.

Oi dan otoitzarekin bukatu da batzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

* * *

1967 - II - 24

Donostian, 1967-ko otsaillaren 24-an.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Jean Haritschelhar buru-ordezko, Isaac López-Mendizabal euskaltzain ohorezkoa, Arrue, Xabier Diharce (Iratzeder), Gorostiaga, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Larzabal, Lojendio, Villasante eta Zabala euskaltzainak; Aita Altuna, Artola, Barandiaran (Aita Emiliano), Beobide Carrasquedo, Etxaniz, Garmendia (Juan), Lasa (Mikel), Lizundia, Loidi, Olaizola, Oleaga, Sarasola eta Zatarain euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Dassance, Eppherre eta Erkiaga jaunak ezin etorria adierazi dute. Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Ilbeltzeko biltzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da.

Irigaray jaunak adierazi du Julio Caro Baroja euskaltzain laguntzailerekin mintzatu dela Ministerio de Educación y Ciencia'ra euskera eskoletarako eskariz egin genuen idazkiari buruz eta bera ere laguntzeko gertu dagoala, ta orren alde zerbait egingo lukeala Real Academia Española'koan bidez. Gure eskariaren kopia bat Caro Baroja jaunari bialtzea erabaki da.

Idazkariak aditzera eman du Monzon jaunari idatzi ziola, esanaz, bere Euskaltzaindiko izendatzeak ez duela zer ikusirik izan «indulto» legearekin.

Erkiaga diruzainaren karta bat irakurri da, diruzaintzari dagokion arloko argitasunik ez garbitasunez oraindik iñork ez diola agerrerazi, esaten duena. Erabagia artu da diru-kontu guzien berri berari ematea. Irigoyen'en esku gelditu da Bilboko kaxakoaren berri ematea, eta Irigaray'en esku Donostiakoarena. Baita ere, erabagi da Erkiaga jaunari kartilla bietan izena ematea.

Zenbait kartaren berri eman da. Juan Garmendia (Zeleta)-ren karta irakurri da adieraziz Sagartzazu'tar Kauldi (Satarka) euskaltzain laguntzailerean euskal-olerti urre-ezteiak diranez omenezko jai bat antolatze-ko. Ontzat artu da, eta Artola (Bordari), Anai Berriotxo, Loidi eta Valverde izendatu dira omenaren eratzaille.

Euskera eskoletan jartzeko eskariari buruz mintzatu da, eta Ministerioari audientzia eskatzea erabagi da ortarako izendatu zan komizionea personaliki mintzatu dedin. Komizio orretara Caro Baroja ta Pedro Irizar Madrillen bizi diran euskaltzain laguntzailleak ere sartzea erabagi da. Baita ere Santamaria jaunari Zaragueta jaunarekin ortaz mintzatu dedin.

Gai ontaz Villarreal de Urrechua'ko Ayuntamentuak Euskaltzaindiari egin dion agiria, eskariaren alde agertuaz, irakurri da.

«Kirikiño» sariaren berri eman da, adieraziz lehenbiziko saria «Joxe Proletario» ipuiari eman zaiola ta bere egillea Juan Antonio Letamendia dala. Xalbador Garmendia, Anastasio Albizu eta Jose Basterretxea jaunari aipamen berezia eman zaiotela.

Lafitte jaunak aipatu ditu, X eta XV-garren mende arteko euskaltzainak, Eugène Goyheneche euskaltzain laguntzailleak agertu-berri dituenak. Irigoyen'ek Arana-Goirik argitaratu zituan izenetatik larogeiren bat aukeratu dituala, geien sustraitu diranen artekoak. Ortarako, Euskaltzaindiak jatorrenak autatzeko, batzorde bat izendatu da, Lafitte, Irigoyen, Irigaray, Zatarain eta San Martin.

Donostiako Colegio de Abogados'eko karta bat irakurri da, eskatuz, Euskaltzaindiak moldatu ditzan auzitegian euskera gaztelerara itzuliko dutenak. Notaria eta Juzgadueta euskeraz dakiten lege-gizoneri bidea ematen alegintzeko eskatzea pentsatu da. Arrue jauna izendatu da Colegio de Abogados'ekin personalki mintzatzeko.

Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País'koak laguntza eskatzen digute batzar nagusi bat eratzeko. Gaiaren oinarria euskalkieri buruz izango litzake, «Atlas lingüístico» bat gertatzeko bideak jartze alde. Luis Mitxelena euskaltzainak aukeratutako gaia omen da. Laguntzeko gertu gaudela erantzun bekie Irigaray jaunaren bidez.

Euskaltzaindiaren urre-ezteiak antolatzeaz jardun da. Batzarkide guziri eskatu zaizkie gertatzen ioateko ideiak. Zenbait gauzaren artean lan berezi batzuek argitaratzea komeni zaigula esan da; adibidez, Altube zanaren **Erderismos** eta **La vida del euskera**. Orain bi urte, San Martin'en bidez «Añamendi» Argitaldarikoeri eskatu zitzaion oiek argitaratzea eta zertan diran galdetzea pentsatu da, berek argitaratuko ez badituzte besteren bati emateko.

Villasantek esan du Mendizabal jaunak gramatika bat duela gertaturik, euskeraz egiña, eta Euskaltzaindiaren urre-ezteiak direla-ta argitaratzeko biderik balego pozik utziko lukeala.

Euskaltzain buruak eskatzen du, billera bakoitzean, ordu-erdiren bat gutxienez euskeraren estudioz jardun bear ginaikela. Ontzat artu da. Bakoitzak duenetik edo ari danetik ekarri dezala, baldin besteen iritzia naiko baluke.

Gorostiaga jauna mintzatu da, egiten ari dan **Diccionario Etimológico Vasco** lanari buruz. Azalpen bat egin du zenbait exenplu agerreraiz.

UNESCO'ri Ministeriora egin dan eskariaren kopia bat bialtzea erabagi da.

Asimil'ek, bere izkuntza irakasteko sistiman euskerazko metodo bat egingo omen du.

Altuna jaunak galdetu du aspaldiko asmoa dan izlauzko antologia ia nola dagoan. Eta, San Martin'ek erantzun dio, denboraren faltaz oraingoz geldi dagoala, baiña aurrera eramateko asmotan dala. Bitartean,

beren ikastaroetarako era ortako zerbait nai dutenak zerbidu bidez: P. Laffite'ren **Euskaldunen Lorategiaz** (Baiona, 1931), Fr. Ignacio Omaechevarria'ren **Euskera** (Zarautz, 1959), eta K. Echenagusia'ren **Euskal idazleen lorategia** —Bizkaieraz— (Derio, 1965).

Oi dan otoitzarekin bukatu da batzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

* * *

1967 - III - 25

Donostia, 1967-ko epaillaren 25-ean.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Jean Haritschelhar buru-ordezko, Arrue, Dassance, Gorostiaga, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Larzabal, Satrustegi eta Villasante euskaltzainak; Altuna, Artola, Barandiaran (Aita Emiliano), Beobide, Etxaniz, Garmendi (Salbador), Juan M.ª Lekuona, Lizundia, Loidi, Oñatibia, Oregi, Santamaria, Zatarain eta Zugasti euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Eppherre, Garmendia (Juan) eta Oleaga'k ezin etorria adierazi dute. Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Ondorean, beste gabe, euskaltzain buruak adierazi du Mitxelena euskaltzainak nola Lingüística Indo-Europea katedra irabazi duen Salaman-ka'ko Unibersidadean eta batzarkide guzcion izenean zorionak ematea es-ku du. Ago-batez ontzat artu da.

Satrustegi jaunak gogorazi du Nafarroako Diputazioneari zorionak eman bearra euskera eskoletara eramateko artu duen erabagiagaitik.

Lizundia jaunak, «Gerediaga» alkartearen izenean, zilarrezko bandeja bat eman dio «Kirikifio»ren omenezko sari berezia irabazi zuen Salbador Garmendia'ri.

Irigoyen jaunak aditzera eman du, Erkiaga jaun diruzainarekin nola izan duen kontuen argitasunak ematea eta Diru-etxeetako kartilletan oni firma jartzea.

Idazkariak irakurri du Erkiaga gandik jaso duen diru gora-berazko argitasuna. Onela da:

ONDASUNEN ETORBIDEAK: Oiturakoak, Junta de Cultura de Vizcaya'k 10.000 peseta; Bizkaiko Diputazioak 100.000; Bizkaiko Ahorro Kutxak 10.000; Bilboko Ahorro Kutxa Munizipalak 5.000; Gipuzkoako Diputazioak 5.000; Gipuzkoako Ahorro Kutxak 5.000; Nafarroako Diputazio Foralak 10.000. Guztira: **145.000 peseta** urteko.

BEREZIKI: Bizkaiko Ahorro Kutxak 10.000 peseta Literatura sarirako (Nobela-saria «D. Agirre», «T. Alzaga» Teatru-saria); Gipuzkoako Ahorro Kutxak 10.000 peseta Literatura sarirako («Lizardi» olerki sarirako 5.000, eta «Xenpelar» bertso-paperen sarirako 5.000). Iñoiz eman izan dute Donostiako Ahorro Kutxa Munizipalak eta Donostiako Udal-efteak

Oiez gaiñera zenbait diru jasoten da EUSKERA aldizkariaren ar-
tzaileetatik; Liburu salketatik eta iñoren sari ta emankizunak.

ERALGIPENAK: Burego zuzendariari 70.000 peseta urteko; buregoko
andereño laguntzaileari 36.000 urteko; etxe-garbitzaileari 3.000; Etxe-
-errenta 6.200; argia 3.000; ura 300; telefonoa 1.100; berokiña 100; Bulego
gaiak 2.000; errebisten ordainketak: «Gure-Herria» 185; «Pan-pin» 2.500;
«Auspoa» 1.680. Ureteko gastoak, guztira: **90.065 peseta**.

OARRAK: Azkenengo EUSKERA urte biri dagokiona argitaratu izan
da. Ordaindurik dago = **162.797 peseta**, 1.134 alegaitik (Ellacuría, Bilbao).

Eguneroko ta baita osotakoak eroateko ere, Euskaltzaindiaren etxean
KUTXA TA BANKUETAKO liburu zabala ekinen dabil. Ordaindutako
fakturak ere, emen daude egoki josita.

Donostiako Diru-etxeetan eta dagoen ondasunen berri, Esnoz, Iriga-
ray eta Mitxelena jaunak eman oi izan dute, noiztik noizera. Illero egin
bear litzake.

KUTXAN ETA BANKUETAN, ONDASUNEN EGOERA: Bilboko Aho-
rro Kutxan 5.136,66; Bizkaiko Ahorro Kutxan 10.120,85; Bilboko «Banco
Guipuzcoano»an 19.493,86. Guzira: **34.751,37 peseta**. (Kontu oietan, 1967-3-
13'garrenetik firma bi biar dituzte, Erkiaga-rena ta Irigoyen-ena).

Banco de San Sebastián —Donostia— **194.001,60**; Bauku berean «Gero»
liburuaren azken-argitalpeneko kontuan dagoena **26.196,21**.

Kutxan: Bilbon 2.564,80; Donostian 504,25. Beraz, guztira **3.069,05**
peseta.

Bilbo eta Donostian, dirutan dugun guztia: **258.018,23 peseta**.

Onela dira Erkiaga jaunak Epaillean ematen dizkigun kontuen ar-
gitasunak.

Idazkariak aditzera eman du Toribio Etxebarria euskaltzain lagun-
tzailearen karta bat izan duela, adiskide gisan, esanaz Euskaltzaindiko
guzieri eskerrak emateko, ta bereziki Alfonso Irigoyen'i, bere **Lexicón**
del euskera dialectal de Eibar lana (EUSKERA, X-XI, 1965-1966) argi-
taratzeagaitik.

Idazkariak, egin diran gutunen berria eman du: Ministeriora audien-
tzia eskatzen; Caro Baroja jaunari ta «Unesco»ri Ministeriora egin zan
eskariaren kopiak bialduaz; Zatarain deituraren berriak eskatzen ziguten
karta, USA'tik artua, Zatarain euskaltzaindikoaren estu utzi zan.

Lazkaoko (Gipuzkoa) udaletxearen idazki bat irakurri da Euskal-
tzaindiak Ministeriora egin zuan eskabideagaitik eskerrak emanaz.

Caro Baroja euskaltzain laguntzailearen gutun bat, Madril'dik artua,
nun esaten duen guk Ministeriora egindako eskariaren kopia ta gure
karta artu dituela ta ar-emanetan jarri dela Vicente García de Diego
jaunarekin ta beren aldetik egiten dutenaren berri emango dizkigutela.

Idazkariak esan du apirilaren 23'an euskaltzain-buru den Manuel
Lekuona jaunari omenaldia egingo diotela bere ikasle izan ziran apaizak
eta Oiarzungo erriak eskeiña eta ongi litzakeala zenbait euskaltzaindiko
bertara joatea. Ondoren, Juan Oñatibia omenaren zenbait berri eman
ditu.

Gipuzkoako Diputazioaren idazki bat, esanaz, urteroko dirua jasotzeko bearrezkoa zaigula urteko egintzen argi-bidea idazkiz presentatzea. Memori ori egiteko gelditu gera. Baita ere pentsatu da urte askoan sari berdina dugunez, geitutzearen eskaria egitea. Memoria gertatu ondorean Euskaltzaindiko komizio bat, Arrue ta Lojendio jaunak bertako direla, joan bitez personalki mintzatzeraz.

Garmendia (Zeleta) Barcelona'tik egindako karta bat irakurri da, esanaz an ots aundia eta onurakorra izan zuela Euskaltzaindiak Ministeriora egin zuen eskariak, ta katalanak ere bizkortu direla beren aldetik berdin jokatzeko. Bide-batez, eskatzen du, Mitxelena euskaltzainari zorionak ematea.

Idazkariak, Monzon-Olaso'neko Telesforo'ren karta baten berri eman du, esanaz gure gogo zintzoa ikusirik bere euskaltzain laguntzaille izendapena ontzat artzen duela eta inoiz Bayonan edo bilkurarik balitz gurekin izango dela.

Donostitik, korreoz, izenik gabeko sobre itxi baten 500 peseta etorri dira, orritxo batekin; orritxoan dio: «Euskeraren alderako».

Eguneko gaiari dagokionez, urre-ezteiez ideak erabilli dira: Lizundiak irakurri du «Gerediaga» alkartearen izenean orri bat, Euskaltzaindia sortzearen bearra Aristides Artiñano durangoarrak gogoratu zuela 1886-ko «Euskerazko Jaialdian», ta ori aintzat arturik zenbait gauza antolatzeke gertu daudela, batez ere erriari begira, ta literatura sariketa eta urtebirik-bat egiten ari diran «Euskal Liburu ta Diskoen Feria» Euskaltzaindiaren izenean eratu zezatekela. Orrezgaiñera, beste zenbait lekutan ere ongi litzakeala, Euskalerrian zear, kulturazko billera eta jaialdiak antolatzea. Ontzat artu da «Gerediaga»ren asmoa. Gaiñerakoan, beste tokietan zerbait egiteko, toki beretako eratzalle ta giroa bearko dira.

Irigoyen mintzatu da Azkue'ren izena Bilboko kale bati ematearekin, adieraziz geuk aurretik aukeratutako kale batentzat eskatu bear dala, edozelako kale edo lendik beste era batera deitzen zaion bat izan ez dedin. Ta, kalearen izen ofiziala urre-ezteietan jarri.

Euskaltzain buruak esan du, urre-ezteietarako eginkizunik onena Azkue'ren iztegia (gutxienez lehenbiziko tomoa) argitaratzea izango litzakeala ta ortarako Mitxelena jaunarekin mintzatzea komeni dala. Mintza bedi ortarako izendatua zan komizioa.

Ministeriotik ez da etorri, oraindik, audientziaren berririk.

Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País'koen batzar nagusiaren buruz ez da agertu idea berririk inoren aldetik.

Arrue jauna mintzatu da bertsolari txapelketari buruz, esanaz apirilaren 9'an izango dala Hernanin Gipuzkoako txapelketaren azken-aurrekoko saioa, ta azkena Tolosan 23'an, seguru-aski. Gero, Euskalerrri guziko, bear bada, Maiztezan.

Valladolid'ko periodistak eskatu dituzte euskeraren berriak. Ortaz zerbait dioten liburu ta aldizkariaren berri ematea pentsatu da.

Beobideren eskariz «Toribio Alzaga» teatru saria aldatzea komeni dala esan da. «Agora»k ortarako sari aundiagoa ematen duanez, egille oberenak «Agora»kora dijoztela ta «T. Alzaga»ra lan maxkalak bakarrik.

Orregaitik, bear bada, obe ditzakeala «T. Alzaga» saria errepresentaziorik geien egiten dituan antzerki taldeari edo errepresentaziorik onenak egiten dituanari ematea. Gauza ori erabagitzeko teatru lanetan sartuak dabilztenak dirala egokienak eta Labayen, Larzabal eta Beobide beraren eskutik utzi da estudio bat egitea.

Loidik esan du, diru eskariak egiteko, aurrez Banku-etxe guzietan kontuak irikitzea komeni dela ta era orretara kartak idatzi bearra firmak zertifikatuaz; erabagi denez, firma oiek, Irigaray, Loidi, Valverde eta Zatarain jaunak izango dituzte.

Loidi berak esan du Espainiako telebistak katalanezko antzerkiak ematen dituala ta ia zergaitik ez eskatu euskerazkoena. Batzuek diote, euskal antzerki taldeak ez daudela ortarako bear bezela gertatuak (au diotenak, ain zuzen ere, teatru lanetan sartuak daudenak dira), ta obe litzakeala, oraingoz, beste euskal gai batzuek eskatzea: euskal-kantak, bertsolariak eta abar.

Arruek dionez, aurren, bear bada TV'koak etorriko dirala Euskalerriko azken txapelketara.

Euskaltzain buruaren eskariz izkuntzaren alderako jakintza gaien txostenak dituzteneri eman zaizkie, irakurteko, bakoitzari amar minutuko beta. Lafitte jaunak egin du zenbait itz eta atzizkiri buruzko adierazpen jakingarria. Eta, Gorostiaga jaunak jarraitu dio aurretiko biltzarrean jardun zuen **Diccionario Etimológico Vasco** gaiari; ta urrengoan berriz jarraitzeko utzi du.

Irigaray jaunak esan du zenbait gazte direla oraingo Geografía Lingüística»ren estudioa egiteko gertu, ta joango diran tokietarako Euskaltzaindiaren agiri berezi bat naiko lutekela lagungarri. Ontzat artu da. Ta berek esango digute zer eratara egiña bear duten.

Irigoyen mintzatu da Bilboko ikastoleri buruz. Datorren kursoan, Bizkaian, berriak irikitzeo aukera ona izango omen da; eta giro ori aprobetxatzeko nolabait eragin bearra dagonez komizio bat autatu da: Erkiaga, Oleaga eta Irigoyen.

«Krisellu» taldearen eskariz, Euskaltzaindiaren izenean, antzerki ziklo bat eratu nai da Bilbon, Irigoyen'ek agerrerazten duenez, Brecht eta Salvat'en lanekin asiaz. Apirillaren 16'an «Krisellu»koak eratua ta gero, 23'an, «Jarrai»koak.

Literatura sariketarako juraduak eman dituzten beren erabagiak:

«Lizardi» izeneko olerki sarira Ibon Sarasola'ri, bere **Ez bat, ez bi, ez...** izena duen poemagaitik. Juraduko: Aresti, Artola (Bordari) eta Etxaniz.

«Xenpelar» izeneko bertso-paperen saria Inozenzio Olea'ri, bere **Nere jaiotetxea** gaitik. Juraduko: Arrue, Artola (Bordari), Irigoyen, Valverde, Zatarain eta Zavala.

Oitura dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

1967 - IV - 28

Donostia, 1967-ko jorraitharen 28'an.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Jean Haritschelhar buru-ordezko, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Larzabal, Satrustegi, Villasante eta Zabala euskaltzaiñak; Altuna, Aresti, Barandiaran (Aita Emiliano), Beobide, Etxaniz, Garmendia (Zeleta), Lekuona (Juan M.), Loidi, Olaizola, Oregi, Zatarain eta Zugasti euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Arrue'k ezin etorria adierazi du.

Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Epailleko biltzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da.

Mitxelena euskaltzainaren karta irakurri da zorion agiriagaitik eskerrak emanaz.

Caja de Ahorros y Monte de Piedad de San Sebastián'en karta bat irakurri da, nun esaten duen bost mila pesetako saria ematen diotela Euskaltzaindiari bere lanetan laguntze alde.

Beste karta bi Bizkaiko Diputazioarenak, urteko saritzat 50.000 peseta eta Azkue'ren iztegia berriz argitaratzeko laguntzarako beste 50.000 peseta ematen dituztela esanaz.

Industrias Gráficas Valverde'tik kontu bat artu da: 11.938,85 pesetako Euskaltzaindiarentzat egin dituzten diplomagaitik.

Irigaray, Lojendio, Loidi eta Erkiaga jauneri Banco San Sebastián eta Banco Guipuzcoano'an Euskaltzaindiaren izenean diru kartilletan firma ematea erabagi da.

Lizundia euskaltzain laguntzaillearen gutun bat irakurri da. Bertan eskatzen du Arabako Diputazioari eskaria egin bear litzakeala Aramaio'ko errian eta bai Gazteiz'en bertan euskeraren alde zerbait egin dezaten; bata oraindik erri euskalduna dalako eta bestean ainbat euskaldun bizi diralako. Ontzat artu da.

Berriz (Bizkaia) erriko udaletxetik karta bat artu da bertara egin zan euskal eskoleri buruzko eskariari erantzunaz. Baiña, gure aldetik, ez zan egin ezetarik eskaririk. Uste da okerre bat dagoala gauza onetan.

Beobide'ren txosten bat irakurri da, antzerki sariak iru maillatakoak bear dirala esanaz: 1) Antzerkiak geien aldiz ematen dituan taldearentzat; 2) Euskeraz sortutako antzerkirik geien ematen dituan taldearentzat; 3) Antzerki desberdiñik geien agertzen dituan taldearentzat (naiz euskeraz sortuak izan edo naiz euskerara itzulitakoak). Gauzak nola eraman bear diranari buruzko zenbait puntu jartzen ditu. Ontzat artu da, baiña aurretik ortarako izendatua zan komizioko irurak berriz zerbait aztertzeke utzi da. Beobide, Labayen eta Larzabal jaunak dira komizionario.

Aresti'k, azalpen bat egiñaz, Azkue ta Barrutia dirala-ta izan dan zer esan baten argitasunak eman ditu, oientzat bere gogorik oberena adieraziz.

R. S. V. Amigos del País'koak eratzekotan diran «Atlas Lingüístico»ari buruzko billeran zer egin ditzakeanari buruz jardun da. Erderazko testu bat gertatzea pentsatu da, gero Euskaltzaindiak euskalki guzietako la-

guntzailleak dituanek, guzien artean kopiak zabaltzeko dei egiñaz bakoi-tzak bere euskalkira itzuliaz bete dezan. Lafitte jauna gelditu da testua autatzekotan.

Altuna'k txosten bat irakurri du «-eta» atzizkiari buruzkoa.

Larzabal'ek iztegiari buruzko zenbait adierazpen egin ditu.

Buruzagiak esan du txostenen kopia bat Euskaltzaindiko artxiboan gorde bear litzakeala, ta premiñazkoenak EUSKERA'n argitaratu. Ondo-rean, bere aldetik irakurri du «-di» atzizkiari buruzko txosten bat lan-daretatik kanpo ere «-di» atzizkia zenbait sustantibotan ere arkitzen dala adieraziz.

Donostiako udaletxeak kale izen guziak erderaz eta euskeraz jartzeko asmoak dituala esan da eta oso pozik entzun da berria.

Oitura dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

* * *

1967 - V - 26

Donostia, 1967-ko maietzaren 26-an.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Jean Haritschelhar buru-ordezko, Erkiaga diruzaina; Isaak López-Mendizabal euskaltzain ohorezkoa; Arrue, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Larzabal, Satrustegi eta Villasante euskaltzainak; Altuna, Beobide, Etxaburu, Etxaniz, Garmendia (Joan), Goikoetxea (Joan), Olaizola, Oleaga, Oñatibia, Oregi eta Zugasti euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Dassance, Eppherre, Mitxelena eta Xabier Gereñok ezin etorria adie-razi dute.

Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Jorrailleko biltzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu.

Nafarroako Unibersidadetik artu den idazki bat irakurri da, Ana M.ª Etxaide'k egin duen «El castellano de Orio. Estudio sobre lengua tradi-cional e importada» izeneko dotorautza-tesisaren berri emanaz. Ana M.ª Etxaide-koari zorionak ematea erabagi da.

«Euskal-Kulturaren Alde» alkartearen gutun bat irakurri da Aita Onaindia'k «Agirre-Saria» irabazi duela aditzera emanaz, **Gure bertso-lariak** saiakeragaitik; illaren 25'ean emango zaiola-ta dei egiñaz Euskaltzain-dia ere bertan agertu dedin. Haritschelhar jauna, Euskaltzaindiaren bu-ru-ordezkoa an izan zen gure izenean. Aita Onaindia Euskaltzaindikoari zorionak ematea erabagi da.

Baita ere, batzarkide batzuen eskariz, era berean, Alfonso Irigoyen euskaltzainari zorionak ematea erabagi da, Bilbon eta Iruñen irabazi dituen olerki-sariengatik.

Erkiaga jaunak eman du Epailleko ta Jorrailleko diru-gorabeeren argitasuna: Bilboko Kutxetan eta Bankuetan zegoana, 37.316,17; geitua, 107.634,17; urritua, 28.723,71; dagoana, 116.226,63. Zertzeladarik aipagarrie-

nak: geituetan, Bizkaiko Diputazioaren urteko emaitza (1967-koa) 100.000 (1/2 Azkueren iztegi-alde); Espasa-Calpe S. A.-gandik, Azkue zenaren eskubideagaitik, **Euskalerriaren Yakintza**-zkoa, 3.464. Urrituetan, Irigoyen jaunari ta Larrañaga andereñoari, bi illabete oietako eskupekoak 14.000, «Xenpelar Saria», bertso-papereri (1966 urtekoa), 5.000.

Lafitte jaunak «Atlas Lingüístico»-rako gertatu duen textoa irakurri du Haritschelhar jaunak, irantsesez eta espainiolez, ta ontzat artua izan da. Multikopiaz edo inprentaz kopiak etarata euskaltzinkido guzien artean, eta ortaz lana egin nairik eskatzen dutenen artean zabaltzeko, ba-koitzak bere euskalkira itzulia biali dezan.

Bizkaiko Diputazioaren aozko galdea izan da Azkue'ren iztegi-az. Datoren urtean, Euskaltzaindiaren urte-azteiak bide, lehenbiziko tomoa argitaratzea gura dala erantzutea pentsatu da.

Arrue jaunak eman du Bertsolari-txapelketaren berri, ortarako izendatua den batzordearen izenean: Garagarrillaren 11'an izango da Donostiako Anoeta frontoian Euskalerriko azken-txapelketa nagusia. Maiburua osatuko dutenak: 4 gipuzkoar eta biña mugazandik, Nafarroatik eta Bizkaitik. Saioa jokatu-ko duten bertsolariak: Uztapide, Lazkao-txiki, Xalbador, Mattin, Arozamena, Narbarte, Lopategi, Mugartegi, Garmendia ta Gorrotxategi.

Oleaga jaunak adierazi du Bilbon sortu berri dan «Asociación para el Fomento del Vascuence» alkarteak, Euskaltzaindiarekin ar-emanu gura duela, alkarren laguntzarekin euskeraren alde lan egiteko. Ontzat artua izan da, ta oraingoz Oleagaren bidez egin bedi ar-eman ori. Alkarte onen araudiaren kopia bat utzi du Euskaltzaindiarentzat.

Nafarroako Diputazioari zorianak ematea erabagi da berak illero egiten duen «Príncipe de Viana» izeneko euskerazko aldizkariagaitik.

Euskaltzaindiko komizione batentzat Ministeriora barriro audientziaren eskabidea egitea erabagi da. Aurretikoaren erantzunik artu ez denez, orain, Pedro Irizarren bidez Ministerioko erregistroak zertifikaturik. Euskalerrian bilinguismoa ofizialki ar dezaten Ministroarekin personalki mintzatzeko, igazko azaroan idazkiz egin zan eskaria bide.

Irigaray jauna, bere aldetik, mintza bedi J. Caro Baroja'rekin, ia zertan diren Real Academia Española'koak.

Etxaburu jaunak ikastoleri buruzko txosten bat irakurri du. Bere eskola-liburu bat eskeintzen dio Euskaltzaindiari. Oso pozik entzun da, eta, oraingoz, bego bere eskutan.

Idazkariak esan du, ortarako, ikastolekin ar-emanetan jarri bear gerala, Julene Azpeitia, Xalbador Garmendia eta Etxabururen eskola-textuok eurak ikusirik, geien komeni diranak nolabait argitaratzen asteko. Eskola-textoak bear ditugula ainbat laisterren eta ez dagoala itxaroterik, naiz txarrak izan, ondorengo argitalpenetan obekuntzak egiteko asmoz.

López-Mendizabal jaunak esan du aurki argitaratuko dela aspaldiko bere **Umearen laguna**, 1931'n Zabaloren edergailluekin argitaratu zena ta aintziña aitua.

Olaizola jaunak esan du Donostiako udaletxeak uriko kaleeri erdel-izenen ondorean euskal-izenak jartzeko erabagia artu duela, ta ongi

litzakeala erabagi orregaitik zorionak ematea. Ontzat artu da eta bijoaz gure zorionak Donostiako udaletxearentzat.

Zatarain jaunak irakurri du iztegi kaletarrari buruzko txosten bat, jatorrizko itzak jator zelan obeto autatu, bere aburuz.

Erkiaga jaunak irakurri du beste txosten bat oraingo idazleen anarkiari buruz, aldizkarien zuzendarieri dei egiñaz. Bere eskariz, zabaldu bedi idazki ori euskal-aldizkarietara, biltzarrean ontzat artua izan dan bezela.

Oi dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

* * *

1967 - VI - 30

Donostia, 1967-ko garagarrillaren 30-ean.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru dana, Diharze (Iratzeder), Irigoyen, Mitxelena, Labayen, Larzabal, Satrustegi, Villasante eta Zabala euskaltzainak; Etxaburu, Etxaniz, Garmendia (Zeleta), Goikoetxea, Jauregi (Luis), Loidi, Oñaitibia, Zatarain, Zubikaray eta Zugasti euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Arrue, Erkiaga, Irigaray, Lojendio, Olaizola eta Oleagak ezin etorria adierazi dute.

Oi dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Buruzagiak ongi etorri berezia egin dio Mitxelena jaunari aspaldiko ordezkari gure artean ikusteagatik.

Ondoren, Mitxelena jaunak iztegiari buruzko argitasun batzuk eman ditu. Berak, orain, Salamanca'n egon bearra duanez, bere lana aurrera eramango badu Donostian edo ordezkari bat izendatzea eskatzen du, berarekin ar-emanan izan dezan, premiazko dituan gauzak ihardesteko. Uste du iru liburutan argitaratzea obe dala eskuartearen erabiltzeko neurri ohea izan dedin, ta gainera 25 x 15 zentimetru inguruko neurrian. Lanak obeto begiratuko ditu eta erantzungo digu ia lehen tomoa datorren urtean argitaratzeko biderik izan lezakean.

Ministerio de Educación y Ciencia'ra audientzia eske berriz egin dan gutunaren kopia irakurri da. Kopia au Ministerioko sekretaritzan seillatua dator. Pedro Yrizar euskaltzain laguntzaillearen bidez egin da eta bere karta ere irakurri da. Yrizar jaunari eskerrak eman bekioz bere lanagatik.

Donostiako «Colegio de Abogados»tik, Muguruza jaunak izenpeturik, gutun bat jaso de lehenago ari giñan euskal-erdal itzultzaileeri buruz, beren aldetik aurrera eramateko erabakia artu dela esanaz, eta gure laguntza eske. Arrue ta Lojendio euskaltzain lege-gizonen eskuetan uztea erabaki da.

Gernika'ko Azkunaga alkate jaunaren agur bat, an izango duten Jose Maria Codon-en itzaldira dei egiñaz.

Bayonako «Irazkintza»ren idazki bat, beren euskeraren alderako asmoak adieraziz.

Nájera'ko Santa María de la Real delako komentutik aita Luis Esnal'ek idatzi du euskal-musika batentzat letra eskatuaz.

Iruñeko ikasle andana batek Irigaray jaunaren bidez Euskaltzaindiari egiten dien gutuna irakurri da, iztegi modernu baten eskea egiñaz, egunoro kalean bear diran itzekin ta itz tekniku-zientzifiku arruntenez orniturik. Ain zuzen ere aurrera daramate iztegirako aspaldi izendatu zan batzordekoak, ta Loidi bertako idazkariak zenbait berri eman ditu, berek ortaz San Telmo'n astero izaten dituzten billerena, «C» letrara iritxiak direla esanaz. Dena dela, gazte auek erakusten digute beren euskeraganako gogoia ta bearra. Era berean, zeatz, Helena Gerezaga'ren idazki bat ere irakurri da.

Errenteriako S. D. C. Erentza alkartearen gutun bat, berek Madalenetan eratuko duten ipui sariketarako maipurukoak eskatuaz. Juan Maria Lekuona, J. A. Loidi eta A. Valverde izendatu dira.

Lafitte jaunak «Atlas Lingüístico»rako gertatu zuen testua frantsez eta espainolez multikopiaz aterea dela aditzera eman da. Euskaltzaindiako arteen zabaldu da, baiña beren euskalkietara itzultzea nai duten guziori emateko prest gaudela esan da.

Zabala jaunak eman du (Arrue jaunaren ezin etorria adierazi ondoren) Bertsolari Txapelketaren berri: Uztapide berriz ere txapeldun atera dala esanaz, eta Xalbador bigarren, Lopategi irugarren eta Lazkao-txiki laugarren. Diru kontuak zeatz urrengo biltzarrean emango dirala. Batzordekoak eta maipurukoak izan dituzten arduregaitik bazkari bat eskatu da ta ontzat artu da.

Labayen jaunak irakurri du **Euskal Teatroaren iztegia**'ri buruzko txosten bat.

Beobidek aditzera eman du uztailaren 16'tik 18'ra antzerki ikastaroak izango dirala Zaldibarren (Bizkaia) «Gerediaga» alkarteak antolatua.

Ministru jauna Donostiara etortzeko denez, audientziarako izendatu zen batzordeak une ori aprobetxatu bear lukeala bilinguismoari buruz personalki mintzatzeko.

Oñatibia'k dio irakasle izan nai dutenentzat ikastaroak eratu dituztela udara onetarako, ta ongi litzakeala esamiña baten ondorean Euskaltzaindiak irakasletzarako agiriak ematea.

Baita ere aditzera eman da Zumarraga'ko Ayerbe jaunak era orretako agiriren bat nai duela beretzat, euskal-klaseak ematen diardualako.

Idazkaria euskaldunen alfabetatzeari buruz mintzatu da. Lehendik izendatua zen batzordera Rikardo Arregi geitzea eskatu du. San Telmo'n (Donostian) Euskaltzaindiak duen ofizinan lekua eskatu du alfabetatzarako burego lana an egin ahal izateko. Eta azkenean baimena alfabetatze kanpaña onetan «Euskaldunak euskeraz: irakurri, itzein, idatzi» slogana ere guzietan zabaldu ahal izateko. Slogan au erabiltzea eta Rikardo Arregi euskaltzain laguntzaillea komizioan sartzen ontzat artuak izan dira, baiña San Telmo'ko ofizina tokia uztea Real Sociedad Vascongada de Amigos del País»koeri eskatu bearko litzaiokeala esan da. Beraz, idaz-

karia gelditu da Alvaro del Valle Lerchundi jaunarekin personalki mintzatzekotan.

Berriz ere aurren ikastoletarako eskola-liburueri buruz jardun da. Idazkariak aditzera eman du, personalki mintzatu zala Santo Tomás de Aquino'ko irakasleekin eta maisu ta maistren irizpide desberdiñak ikusi ondorean, uste duela aietarikoak ere ikastoletarako textuak autatzeko sortu zen batzordean sartzeko premia dagoala, ta ahal izatera irizpide bietarako liburuak aukeratu.

«Atlas Lingüístico»a osatzen joateko multikopiaz atera diran orriak zabaltzea Euskaltzaindiko guzieren eskatzen zaie. Itzulpenak bildu ta gero inork bete gabe gelditu diran euskalkiak osatzea istudiatu bear litzakeala esanaz.

Biltzarretan irakurtzen diran txostenak artxibu berezi batean gorde bear litzazkela eta batzorde bat edo izendatu lanik onenak eta bearrezkoenak EUSKERA aldizkarirako autatzeko.

Oi dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

* * *

1967 - VII - 28

Donostia, 1967-ko uztailaren 28-an.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Jean Haritschelhar buru-ordezko, Arrue, Irigaray, Irigoyen, Lafitte, Larzabal, Lojendio, Satrustegi eta Villasante euskaltzainak; Artola (Bordari), Barandiaran (A. Emiliano), Beobide, Etxaniz, Garmendia (Juan), Garmendia (Xalbador), Lekuona (Juan M.^a), Lizundia, Olaizola, Oleaga, Saizarbitoria eta Zatarain euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Dassance, Eppherre eta Erkiaga euskaltzainak ezin etorria adierazi dute.

Oi dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Garagarrilleko biltzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da.

Aita Onaindia eta Ana M.ª Etxaide-k eskerrak emanaz idatzi dituzten gutunen berri eman da. Etxaburuk «Gizon on bat» idazkia Ondarruako euskalkira itzulia igorri du gutun batekin bere ezin etorria adieraziz, eta karta berean die: «Euskaltzaindiaren azken batzarreko agirian «andana» itza irakurri dot. Ezdet uste «grupo» lez agertzeko egokia danik». Baiña mugazandiko euskaltzainak berek orrela erabiltzen dutela diote, ta buruzagiak dio Oiarzunen «endana» erabiltzen dutela talde, aldra edo illara adierazteko. Azkue'n iztegiak ere era onetara dakar «andana», hilera, fila, tropa.

Tudelako Colegio de San Francisco Javier'etik Aita Gillermo Larrañaga'ren gutun bat artu da irakaskuntza gaietarako gertaturik dituan liburuak eskeiñiz: Landare-jakintza, abere-jakintza, giza-soiña, bizi-jakin-

tza, genetika, mineral-jakintza, ta abar. Bakoitzaren kopia bana eska-tzea erabaki da.

Aita Emiliano Barandiaran'ek **Eresi ikasbidea** izeneko liburu argi-tara gabea ematen du Euskaltzaindiarentzat.

Erkiaga'k igorritako ondasun egoera irakurri da, maiatzeko ta gara-garrilleko gora-beherekin: Bilboko diru etxeetan, zegoana 116.226,63 pe-seta; geitua 27.920,30; urritua 16.952,30; dagoana 127.194,63 peseta. Donostiako Banco San Sebastián'en «Gero» liburuarena 26.196,21, geitua 65,31 peseta, dagoana 26.261,52 peseta. Zertzeladarik aipagarrienak, geituetan 27.789 peseta, eta urrituetan 14.000 peseta. Arrue'k bertsolari txapelke-tako kontuen zeaztasunak eman ditu: jasotakoak 243.995 peseta, eman-dakoak 142.491,90 peseta, irabaziak 101.503,10 peseta. Batzordearen egin-kizunetarako eta bertsolari beartsueri, laguntzeko eskaria egin du. Irutik batekoa batzordearen eskuetan uztea erabaki da. Beraz, 67.670 peseta etxeko kutxa nagusirako dira, eta 33.833,10 peseta bertsolari-batzordoa-rentzat.

Esnoz, jaunak eman ditu Donostiako Banco San Sebastián'go kontu nagusiaren berri zeatzak: aurtengo ilbeltzaren lehenetik uztailaren oge-tazazpirarte, zegoana 504,25; geitua 52.504,25; urritua 52.321,85; kutxan dagoana 182,40. Bankuko kartillan, zegoana 197.794,30, geitua 22.000, urri-tua 37.000, dagoana 182.794,30.

Educación y Ciencia'ko Ministruak Donostian egingo duen udarako egonaldia aprobetxatuaz audientzia lortzeko bideak egitea erabaki da, berriz ere Euskalerriko eskoletarako bilinguismoa eskatzeko. Batzordo-ko diran Arrue, Astiz, Barandiaran, Irigoyen, Lojendio, Oleaga, Santa-maria ta abarren eskuetan uzten da.

Idazkariak esan du Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País'ko presidentia den Alvaro del Valle Lersundi jauna mintzatu zala berakin eta alkarte orrek ere Euskaltzaindiko batzordearekin batean eskari bera egin nai zuela adierazi ziola. Ministro jauna R. S. V. A. P.'ko ohorezko sozia denez bear bada bide egokiagoa dala-ta. Ontzat artu da, ta egin bedi audientziaren eskaera R. S. V. A. P.'koekin batean.

Irigoyen'ek adierazi du Bilboko «Colegio R. M. Azkue»k ikastola geitzea erabaki zuala eta lokal berria errentan artu duela asmu orrekin.

Euskaltzainburuak ikastoletako liburuak autatzeko izendatua zan bat-zordea berritzea eskatu du, lehendik ikastoletako lanetan sarturik da-biltzanekin, ta ortarako egoki litzakeala oietariko berri batzuetarik eus-kaltzain laguntzailleak izendatzea, adibidez: Pakita Arregi, Julia Berro-jalbiz, Pedro Berrondo eta Jazinto Fernández Setién. Asmu au ontzat artua izan da eta datorren biltzarrean zeatzago begiratzeko utzi da.

Baita ere, buruzagiak, Elbira Zipitria andereñoaren alde txalo berezi bat eskatu du, euskerazko ikastolen suspertzaille izatearren.

Satrustegik «di» atzizkiari buruzko txosten bat irakurri du, botani-kan, erri, toki ta beste zenbait joeratako izenetan arkitzen diranen argitasunak emanaz. EUSKERA aldizkarian argitaratzea erabaki da.

Juan Garmendia'k landaretan «di» atzizkia duten izenen lerrokada bat eman du.

Idazkariak, euskaldunen alfabetizazioari buruzko berriak eman ditu. R. S. V. A. P.'koak lan au aurrera eramateko tokia utzi dutela San Telmo'ko etxean. Euskaltzainkideen artean laguntza eskatzen du ikastaro lezioetatik aparte zenbait itzaldi emateko: X. Garmendia gertu dago lezioak emateko, euskaltzainburuak aozko literaturari buruzko itzaldia, Arrue'k Asteasu'ko Agirre'ri buruz, Villasante'k Axularri buruz edo mugazandiko literaturari buruz eta idazkariak Mogel'en euskeraz. Larzabal'ek mugazandik gai ontaz egin duten lana adierazi du.

Toribio Alzaga izeneko teatru sariketarako Larzabal, Beobide eta Aresti izendatu dira juradutzarako.

Satrustegik Sangotza'ko Bigarren Lore Jokoen berri eman du, aditzera emanaz aurtengoan euskerazko olerki sariketak ere izango dirala, batean bereziki Erronkariko euskeran. Orrez gaiñera Iruñen izango den Semana Internacional de Estudios'ek beste zenbait izkuntzen artean euskerazko meza izango dela illaren 31-an.

Idazkariak esan du, San Telmo'n Euskaltzaindiaren lanetan ari dan Nekane Apaolaza andereiñoari bitarteeetan egiteko lana eman diola ikas-toletarako irakurgaiak gertatzen: Iturriaga'gen **Ipuiak** oraingo ortografiaraz eta Azkue'ren ipui autatuak. Bigarren aukeraz **Euskalerriaren Yakin-tza**'tik jasoak diranez Espasa Calpe S. A.'ri baimena eskatu bearra dala, ta al izatera Euskaltzaindiaren urre-eztaietan liburu bat argitaratu. Ontzat artu da.

Beobidek Zaldibarren izan dan teatru ikastaroen berri eman du, esanaz askoren iritziak jaso dirala, Ricard Salvat maixu berezia izan dutela, eta geure euskal-teatruaren eskola sortu bearra dagoala Zuberoako pastoralak oiñarri arturik. Oso probetxuzko ikastaroa izan omen da.

Juan Maria Lekuonak dio bearrezkoa dela gaurko poesia sarituak argitaratzen gure literaturaren alderako. Idazkariak dio gure argitaldari ezagunenak ez dutela ortarako gogorik, zeren berak eskeindu omen zien orrelako lan bat. Baiña orain ba-dala aukera Kataluiñan bi izkuntzetara argitaratzeko ta lan orretan ari dela.

Zetarainek irakurri du «ar» eta «tar» zelan erabilli bear diranari buruzko txosten bat. Gogoz entzun dira bere iritziak.

Pío Caro Baroja jaunari eskerrak ematea erabaki da Espaiñiako Telebistaren bidez Bertsolari Txapelketari buruz egin duen lanagaitik.

Mitxelena euskaltzainaren osasunaren berri eman da, amabost egun dala urdailleko ebakuntza izan zuen, oso ongi atera zan eta ongi sendatuz dioa. Pozik entzun da berria.

Oi dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

1967 - VIII - 25

Donostia, 1967-ko dagonillaren 25-ean.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Jean Haritschelhar buru ordezeko, Isaak López-Mendizabal euskaltzain ohorezkoa, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Lafitte, Mitxelena, Satrustegi eta Villasante jaun euskaltzainak; R. Arregi, Beobide, Etxaniz, Lete, Lizundia, Olaizola, Oregi, Saizarbitoria, Zatarain, Zubikaray eta Zugasti jaun euskaltzain laguntzaileak, San Martin idazkari dala.

Dassance, Eppherre, Erkiaga eta Larzabal jaunak ezin etorri adierazi dute.

Oi dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Uztailleko biltzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da. Mitxelena jaunak dio, agiri orretan Sangotza jartzen dala eta Erronkariko euskeran bildu zuanez Zankoa bear duela izan, eta Saraitzun Zangoza.

Yon Etxaide Euskaltzaindikoaren karta baten berri eman da, esanaz, bere aitaren liburuetatik, Euskaltzaindiaren liburutegian ez diranak, hakoitzetik ale bat emango lukeala. Ortarako, jakin bearra dago gure buruzagi izan zanaren liburuetatik zertzuk ditugun.

Gillermo Larrañaga josulagunagandik, Tudelatik, berak eskoletarako idatzi dituan liburuen kopiak artu dira. Eskola liburuak eratzeke izendatua den batzordearen eskuetan uzten dira. Egilleak bere baimena eman du batzordeak premiazko ikusten duan lekuetan aldakuntzak egitea.

Zenbait euskalkitako itzulpenak artu dira, «Gizon on bat» textuarena.

Mitxelena jaunak adierazi du Santamaria jaunak eman dion mandatuak: Ikastolak duan giroagaitik, oraingoz, ez dela une egokia andereñoak Euskaltzaindiko laguntzaile izendatzeko. Eta kalētar iztegi laburra, poliki, baiña aurrerañtz dijoala.

Madrilgo Espasa-Calpe, S. A.'ri Azkue'ren inui batzuk. **Euskalerriaren Yakintza'tik** artuak, argitaratzeko baimena eskatuz idatzi dala aditzera eman da.

Ministruarekin audientzia gertatzeko R. S. V. de los Amigos del País'ko buru dan Alvaro del Valle Lersundi jaunarekin izan dituzten alkarriketen berri eman dute Irigaray jaunak eta idazkariak. Eta, lan au bear bezala aurrera eramateko batzordearen arduradunak izendatzea pentsatu da, bat Bilbon bizi dena eta bestea Donostian bizi dena. Arduradun, Irigoyen Bilborako eta Zatarain Donostiarako izendatuak gelditu dira. Beren gain gelditzen da batzordekoekin bilkurak egitea eta R. S. V. A. P.'koekin ere biltzea, iraillean Ministru jaunarekin mintzatzeko bidea egiteko ta agoz eramango dan mandatuak betetzeko.

Irigoyen'ek Colegio R. M. de Azkue eta Bilboko gaiñerako ikastolen berri eman du.

Oregi jaunak, errietako Patronatoen aldetik eskoletako araudi berrian egin litekeanaren berri eman du, arratsaldetako eginkizunetan euskera sartzea bide dala esanaz, besterik ezean maixu edo maixtra ordezekoekin.

Idazkariak, Eibarren «A. P. E.» (Asociación Propulsora de Enseñanza) dalako patronatoa era orretan egiten ari dan euskeraren aldeko lanaren berri eman du.

Mitxelena jaunak eskerrak ematen ditu bere osasunaz izan dugun arduragaitik. Eta, ondorean, Baionan Allières jaunarekin, dagonillaren 18-an, «Atlas Lingüístico»ari buruz izan duten biltzarren berri eman du. Lan au aurrera eramateko, Bilbon ordezkari bat eta Donostian beste bat nai lituzke. Bilbon Euskaltzaindiaren etxeko bulegotik eraman genezake, eta, Donostian, Euskaltzaindiak San Telmo'n duen bulegotik (R. S. V. de los Amigos del País'ko zuzendaritzaren gelan). Oien lana izango da errietan ordezkari edo korresponsalak arkitzea eta oien artean Allières jaunak gertatzen dituan galde-erantzun laburrak banandu ta bildu.

Euskaltzain laguntzaille berriak izendatzea. Aurretiko biltzarrean aipatu ziren izenak ontzat artzen dira ta aiez gaitiera beste batzuk geitu. Beraz, auk izendatu dira: Pakita Arregi, Julia Berrojalbiz, Karmele Esnal, Arantzà Idiazabal, Pedro Berrondo, Jazinto Fernández Setién, Antoinette Lakarra, Emilio Larre, Michel Itçaina, Pierre Bordaçarre «Etxahun», Jesus Atxa eta Jabier Amuriza.

Rikardo Arregik Euskaldunen Alfabetatze kanpaina buruzko berriak eman ditu. Dagonillaren 27'tik agorraren 3'rarte irakasle izango diranentzat nola eratu diren irakastaldiak. Lanak zertan dauden eta gauza nola zabalduko den ere adierazi du. Ikastaro bukaeran, irakasle egingo duteneri, karneta emango zaiela esan da. Bertan izango diran gastuak Euskaltzaindiko kajatik ordantzea erabaki da.

Lizundiak jakifierazi du Bizkaiko Ahorro Kaiak ezpata-dantzaren zabaldunderako dirua eman duala eta idazki txapelketa bat izango dela euskeraz ezpata-dantza dela gai. Iraillaren 24'an Yurretan izango dan txapelketarako Irigoyen, Zubikaray eta San Martin izendatu dira maiko.

Xalbador Garmendiak Iztuetaren 200 urte betetzea aipatu du, eta bere ohorez Zaldibin izango diran jaialdiak. Itzaldi batzuek eratzeko Euskaltzaindiaren laguntza eskatzen du.

«Toribio Alzaga» teatru saria autatzeko izendatuak ziranen izenean Beobide mintzatu da, esanaz, saria **Gizon on eta andre erre?** izenburudun lanari ematea erabagi dala. «Gazte-zar» darama olikatzat. Iriki da eta Agustin Zubikaray dala bere egillea ikusi da. Sari onen araudia aldatu bearra dagoala dio, libreago uzteko, ekitaldi bateko antzerkiak ere ontzat artuaz. Ontzat artua izan da.

Lete mintzatu da «Domingo Agirre» nobela sariari buruz; diru neurria geitu bearra dagoala dio, zeren urte asko pasa direla neurri berean eta. Irigoyen gelditu da Bizkaiko Ahorro Kajarekin mintzatzeko. Baita ere esan da, urrengo sariketetan nobela laburreri ere tokia eman bear zaiela, eta folio-orriak 50'ra gutxitzea erabagi da.

Beobidek esan du, iraillaren 3'rako «Txikito Kanbo» izeneko pastoral Donostiara ekarriko dala.

Haritschelhar jaunak aditzera eman du aurtengo «Euskaltzaleen Biltzarra» Baigorri izango dela buruilaren 7-an.

Irigoyen'ek dio Martin de Retana jaunak Azkueren lanetatik **Cancionero popular vasco** eta **Morfología vasca** argitaratu nai dituala ta ortarako Euskaltzaindiaren baimena eskatzen duela. Ongi iduritu da, baiña kondizioa jartzerakoan argibidezko zatiren batzuek ezartzeko premia adierazi bear zaiola, zenbait gauzaren oar eta zuzenketaren premia duelako.

Zatarain'ek Altamiraren folklore lan bat eta alemanez argitaratu dan Uhlenbeck'en liburu baten berriak eman ditu, euskera ta euskal kulturarekin duten zer ikusia adieraziz.

Ondorean, Zatarain jaunak «-Arr bukaera duten itz batzutaz» txos-tena irakurri du.

D'Ettxepare'ren liburua berriz argitaratzeko dan berria eman da.

Oi dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

* * *

1967 - IX - 29

Donostia, 1967-ko irraillaren 29-an.

Bildu dira: M. Lekuona buru, J. Harischelhar buru ordezko, Irigarav. Labayen, Lafitte, Larzabal, Satrustegi eta Villasante euskaltzaiñak; Aita Altuna, Amuriza, Artola, Beobide, Berroialbiz. Berrondo, Esnal, Garmendia, Idiazabal, Lete, Lizundia, Loidi, Olaizola, Oleaga, Oregi, Saizarbitoria, Sarasola eta Zatarain euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Arrue, Eppherre, Irigoyen, Zavala, Atxa eta Santamaria jaunak ezin etorria adierazi dute.

Oi dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Euskaltzain buruak esan du, biltzarreko agiriaren kopiak denak ar-zen dituztenez, ez duela merezi biltzarrean berriz irakurtzerik. Aurretiko agiriari buruz inork ezer esateko eukitzera, aski dela ori adieraztea. Ongi iduritu zaie batzarkideeri.

Dagonilleko biltzarreko agiria irakurri da eta ontzat artu da.

Villasante iaunak Aita Kandido Izagirre euskalkilari bikaiñaren il-berria eman du. Erronkari, Ultzama, Altsasu eta Tolosako euskalkien estudioak egiañak zituen eta lanetarik asko R. S. V. Amigos del País'ko «Boletin»-ean eta Urkixo Mintegiko «Anuario»-an argitaratuak. 1913'an Urretxun sortua zan eta il onen 12'an Arantzazun il (G. B.).

Idazkariak Colegio Provincial de Abogados'tik etorri zaigunaren be-rrri eman du berekin genitun «interprete» kontuko ar-emanak zertan dau- den galdetuz. Gara-garrilleko batzarrean erabaki zan bezala, Euskaltzain- diak bere barnean dituen legegizonen esku uzten du, eta Arrue'ri ematen zaio eskubidea Colegio-arekin personalki mintza dedin. Bide batez, Eus- kalerrian, juezetarako legegizon euskalduneri preferentzia ematea eska- tu bedi.

Quintana euskaltzain laguntzaillearen gutun baten berri eman da, ikastetxeeri euskera ta euskal kultura ordu libreetan sartzeko Euskaltzaindiak guziera deia egin dezan eskatuz. Baiña, Enseñanza'ko Ministro jaunarekin gauza berdintsuari buruzko solasean geranez, uste da, orain ez dela momentua alde orretatik jokatzeko.

Etxaburu laguntzaillearen eskola txosten bat eta karta luze baten berri ere eman da. Txostena, ikastola textuak autatzeko izendatua dagoan batzordearen eskuetan uzten da. Kartan, euskeraren alderako egin bear diran gauzak aipatzen ditu, gutxi gora-bera, EUSKERA, V-gn. liburuan, 171/177 orrialdeetan esaten zana (Bilbao, 1960). Baiñan Euskaltzaindiak ez du naikoa laguntza gauza oiek aurrera eraman aal izateko, eta oraingoz aal duenaren barnean jokatu bearko du euskeraren bizitzaren alde.

Eusebio Goñi'ren karta bat Xalbadorri omenaldia egin nai diotela esanaz, Donostiako erriaren izenean, artu da.

«Auspoa» liburutegiaren karta bat Iturriagaren ipuiak argitaratzeko laguntza eskatuaz. Ikastoletako textuak eratzeke izendatua den batzordearen eskuetan uztea erabaki zen.

Zatarain jauna mintzatu da Ministruakin audientzia egingo zutenen batzordearen izenean. Erderari miñik egiteke gertu daudela eskoletan cuskerari lekua eman al izateko eta sakon istudiatzekotan direla. Gai berari buruz, idazkariak irakurri du Santamariaren txostena, eta zenbait puntu jartzen ditu asuntua aurrera eramateko. Ortarako, batzorde bat izendatzea komeni dela eskola ta ikastaro prolemak ezagutzen dituztenekin. Santamaria, Juan Zaragueta, Jesus Atxa, Julia Berrojalbiz eta Karmele Esnal izendatu dira beren artean bilkura bat egiteko. Eta, Euskaltzaindiaren idazkaria gelditzen da, oraingoz, batzorde orren idazkari.

Batzarkide guziera, bakoitzak bere aldetik eman ditzaketen ideak emateko eskatzen zaie, eskoletan euskera zelan eramanari buruz. Harichelhar jaunak eman du Frantzian irugarren maillako eskola nagusietan egiten denaren berri. Loidi jaunak ere adierazi du Irun'go Institutoak egin nai duena.

Eskola textuak autatzeko lehendik izendatu zen batzordeari (Irigaray, Santamaria eta Zatarain jaunak betetzen zuten batzordea) Euskaltzaindiko izendatu berri diran andereñoak ezartzea erabaki da, eta baita ere Xabier Peña.

Loidik iztegi kaletarraren lanaren berri eman du, eta premiazkoena bultzatu al izateko, eskoletarako asmuz, Gramatika, Aritmetika eta Geographia iztegiak bizkortzea pentsatu dutela.

Don Pedro Berrondo jauna Euskaltzaindiak Donostian duen sekretaritzaren bulegoko lanak eratzeke laguntzaille izendatu da, Loidi ta San Martin'ekin batean eskuarteko lana eramateko.

Ministruarekin audientzia lortu zuan batzordeari eskerrak ematea erabaki da, ta bereziki Euskaltzaindiko ez diran Juan Zaragueta eta Alvaro del Valle Lersundi jaunari.

Juan Garmendia jaunak «Orix» zanaren omen-illobiaren berri eman du. Illobia egiteko nundik zenbat diru artu danaren zeaztasunak eman ditu. Baiña, oraindik, balio duena bete al izateko 25.000 peseta inguru

falta dirala. Santu guzien egunean, Donostian bertan, Euskaltzaindiaren izenean elizkizunak egitea erabagi da. Egun berean illobia lehen aldiz agertzea eta bedeinkatzea nai da.

Satrustegi jaunak Zankozako euskerazko sariketaren berri eman du. Era berean, Enrike Zubiri «Manezaundi» nafar idazlearen eun urte bete-tearen berri.

Jaun berak dio, Pío Caro Baroja'rekin mintzatu zela TVE'ko bertso-lari saioari buruz, eta ille batzuek barru, erosi al danean aditzera eman-gu duela.

Zatarain jaunak dio Delegación de Industria'ko zuzendaritzak bide bazterretako auto-señaleak erderaz eta euskeraz jarri nai dituela, eta euskeraz zelan idatzi bear diran galdea egiten duela. Iztegi kaletarra egiten ari diranen eskuetan uzten da.

Jaun batzuen eskariz, Euskaltzaindiko billeren berria, idazkariak berak zabaltu bear duela kanpora agertzeko gauzak bakarrik autatuz. Urrango batzarretik orrela egitekotan gelditu da.

«Txikito Kanbo» pastoralaren berri eman da. Iraillaren 24'an, Donostian, lehen aldiz izan da pastoral au.

Idazkariak Etxenagusia euskaltzain laguntzaillea egiten ari dan Gipuzkoako euskal idazleén izlauzko antologiaren berri eman du.

Baita ere, Mitxelena egiten ari dan Azkue'ren iztegi berriaren zenbait zeaztasun, esanaz, lana bizkortuko bada Mitxelenari batez ere lan materiala arindu bear zaiola laguntzille batzuek arkituaz.

Donostiako egunkariak egin zuten galdea aipatu da: «Plaza de la Trinidad» ia euskera iatorrean zelan esan bear dan Euskaltzaindiaren iritziz. Trinidadeko Plaza ondo dagola esan da, eta Trínidade Plaza obetoago.

Idazkariak, Irigoyen'ek Salamanca'tik egin dion kartaren berri eman du: Información y Turismo'ko Ministerioak «Rosalia de Castro» saria jarri duela aurten, 50.000 pesetakoa, gallegoz idatzitako poesia saritzeko «Boletín Oficial del Estado, n.º 199, 21-2-1967, 11791 orrialdea»-n dakarrenez. Igaz «Jacinto Verdaguer» saria eman zala katalanez, eta onsei litzakeala Euskaltzaindiak, datorren urterako. «Urre ezteiak» aintzak arturik, euskerazko poesia saritzeko eskaria egitea, lehengo poeta zarren baten izenean. Ontzat artu da eta Azkue'ren izenean edo eskatzea pentsatu da.

Oi dan otoiwarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

***

1967 - X - 27

Donostian, Diputazioaren jauregian, batzarre gelan, 1967-ko urrillaren 27-an.

Bildu dira: Lekuona buru, Satrustegi, Villasante, Barandiaran, Arrue, Erkiaga, Labayen, Irigaray eta Irigoyen euskaltzainak; Garmendia, Zatarain, Berrondo, Oregi, Amuriza, Juan Maria Lekuona, Beobide, Oleaga,

Berrojalbiz, Olaizola, Altuna, Sarasola, Oñatibia, Santamaria eta Etxaniz laguntzaileak.

Ezin etorria adierazi dute San Martin, Lojendio eta Loidi-k.

Zatarain-ek aurreko agiriaz esan du oker dagoela «Auto-señaleak erderaz eta euskeraz jarri nai dituela» dion frasea. Ontzat artu da gai-ñerakoan.

Berriketa luze bat izan da aurren eskola-texto batzuk argitaratzeaz. Batzordekoak mintza bitez aurretik.

Zatarain-ek dio jaun bat industriako iztegi, tekniko bat egiteko prest dagoela eta Euskaltzaindiaren itzalpean egingo lukeala. Ondo ikusten da.

Erkiaga-k diru kontuak aipatu ditu Iraillaren azkenean Bilbon zegoena: Banco Guipuzcoano, 97.952,70; C. A. V., 5.129,10; C. A. M., 5.226,83; etxean, 1.840,60.

Espasa Calpe S. A.-ren erantzuna. Ontzat artzen dute «Euskalerriaren Yakintza»-tik artutako ipuiak argitara ditzagun, iturria aipatzeko erretuaz.

Zubikaray jaunari aita il zaio. Dolu-miñak.

X. Gereño-ren karta. Epaikari bat eskatzen digu musika dakiena Euskalerriko Abestiaren IV Sariketarako. Ibon Sarasola izendatu da.

«Educación y Ciencia»-ko Ministerioari eskatuko zaion euskerazko poesia sariaz. Zeuden guztien artean botoak bildu dira izena erabakitzeko eta onela atera da: Orixe 13; Iparragirre 8; Arrese Beitia 1; ezture eman 2.

Arrue-ri zorionak ematen dizkio Euskaltzaindiak Korteetako prokuradore aukeratua izan baita azkenengo botazioetan. Itz batzukin erantzun du eskerrak emanaz.

Gipuzkoako Diputazioari eskerrak eman bekizkio emendik aurrerantzerako batzarre gela nagusia uzten baitigu bildu gaitezen eta baita Santiago San Martin jaunari Diputazioaren barruan ortarako egin duen bul-tzadagatik.

Satrustegi-k abenduko batzarrea Iruñean egiteko eskatu du. Eguna urrengo batzarrean aukeratuko da.

Euskaltzaindiak Bilbon duen etxea nola aundiagotu eta apaindu edo Bizkaiko Diputazioari egingo duen etxe berrian lokal bat eskatzeaz berriketa bat izan da. Elduago dagoenean ikus bedi. Bilboko Ayuntamentuari Azkue izenaz gaiñera Julio Urkijo izena ere kale bati jartzea eska bekio.

Erkiaga-k dio aurten dala Kandido Basabe Lekeitio-ko euskal idazle jatorraren eun urte betetzea.

Lekuona buruzagiak lan bat irakurri du «di» atzizkiaz.

«Zigor» operak irabazi duen ospe aundiagatik zorionak eman bekizkie Eskudero eta Lekuona jaunei.

Donostiako Ayuntamentuari eskerrak ematen zaizkio kale izenak euskeraz ere jarri dituelako.

Zatarain-ek lan bat «i» letraz bukatzen diran itzez.

Zeleta (Juan Garmendia) mintzatu da. Egun bi barru izango da Orixere-*ren* illobi egin berrian billera.

Besterik gabe oi dan otoitzarekin asi eta bukatu da biltzarrea.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkariordea
ALFONSO IRIGOYEN

* * *

1967 - XI - 24

Donostia, 1967-ko azaroaren 24-an.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, I. López Mendizabal euskaltzain ohorezkoa, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Satrustegi, A. Villasante euskaltzainak; Altuna, Amuriza, Arkotxa, Barandiaran (A. Emiliano), Beobide, Berrojalbiz, Garmendia (Juan), Gereño, Goikoetxea (Juan), Etxaniz, Li-zundia, Loidi, Oñatibia, Oregi, Sarasola, Valverde, Zatarain eta Zugasti euskaltzain laguntzailleak, San Martin idazkari dala.

Arrue eta Oleaga-jaunak ezin etorria adierazi dute.

Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Aurretiko agiria ontzat artu da.

Garmendia jaunak dio joan zan biltzarraren berririk ez zala eman «Zeruko Argia»-n eta merezi duela erabili diran gai-*ri* buruzko berriak ematea. Idazkariak dio irailleko biltzarrean erabagi zela egunkari edo astekarieri berriak berak zuzenki ematea, baiña ez zuela izan joan zan biltzarrera etortzerik. Ta, bere ustean ontzat artutako agiritik eman bear lirake berriak.

Eskudero jaunaren karta bat irakurri da, «Zigor» euskal operagaitik zorionak emanik egin zitzaion erantzunari eskerrak emanez.

«Consejo Superior de Investigaciones Científicas» (Servicio de Documentación de Organizaciones Científicas) erakundearen karta bat jaso da, Dr. Juan Roger Rivière jaunak izenpetua, Euskaltzaindiak argitaratu dituen aldizkari ta liburu-*en* eskariz, ordeaz beren lanak bialduko dituztela esanaz. Ontzat artu da Euskaltzaindiak argitaratutako lanak bialtzea eta emendik aurrerantzean ere bialtzen jarraitzea. Eta, trukean beren lanak eskatuaz eta eskerrak emanaz idaztea erabagi da.

Garmendia jaunak aditzera eman du Jose Antonio Mujika jaunak **Los apellidos de Iberia** eta **El euskera ante las demás lenguas** izeneko bere liburuak emoten dituela Euskaltzaindiarentzat. Eskerrak eman bekioz.

Eguneko gaiak dion bezala abenduko batzarra Iruñean egin nai da, illaren 20-an, Enrike Zubiri «Manezaundi»-ren eun urte betetzea danez ohorrezko bilkurarekin batean. Diputazioneari ortarako gela eskaria egin. Bilkura goizeko amaiketari izango litzake eta ondorenean itzaldiak: Sa-*tr*ustegi jaunak «Manezaundi»-ren bizitzari buruz eta Irigaray jaunak idazlanari buruz.

Zaldibian Iztueta-*ren* omenez egingo diran jaialdien berri eman da.

Euskaltzainburuak Andima Ibinagabeitia euskaltzain laguntzaillearen il-berria eman du. Idazkariak aditzera eman du, Andima-*ren* bizitza eta

laneri buruz oar batzuek gertatu dituela EUSKERA aldizkarirako. Etxaniz jaunak dio abenduaren 17-an, eguerdiko 12-etan izango direla Lazkao-ko beneditarretan Andima-ren illetak, eta 8-an, goizeko 10 1/2 etan Donostiako jesuitetan, Garibay kalean.

Loidi jaunak, eskola testoak antolatzen ari dan batzordearen berriak eman ditu: Aritmetika iztegiaren zeaztasunak adierazi ditu. Iztegi onek kopia bana Lafitte, Basterretxea «Oskilaso» eta Mitxelena jauneri bialtzea erabagi da. Aien iritziak ikusi ondorean batzordearen erabagia on-tzat artu al izateko.

Euskera eskoletan sartzeko, ume euskaldunei euskeraz idazten eta irakurtzen erakutsi al izateko, Madrillera Ministroagana joatea erabagi da, ortarako izendatua dan batzordekoetatik bi edo iru lagun. Bestalde, maixu ta maistren euskeraganako gogoia jakiteko enkuesta eran azter-keta jarraitu.

Irigoyen jaunak eta Berrojalbiz andreak eman dute Bizkaian eusko ikastolak duten giroaren berri.

Satrustegi jaunak eman du Nafarroan eusko ikastolen alde egiten ari diranaren berri.

Garmendia (Zeleta) jaunak eman du «Orix» zanaren meza ta illo-biaren berria. Guztia 54.556 peseta kosta omen da eta bildua 42.449 pe-seta dala. Illobia asmatu eta gertatzen egin duan lanagaitik Jose Migel Zumalabe jaunari eskerrak ematea erabagi da.

Donostiako Instituto Peñafloreda-n ikasleen eskariz euskerazko kla-seak ematen asiko diran berria eman da. Karta bat idaztea erabagi da, pozik ikusten dala esanaz eta laguntza eskeini-az. Baita ere, esanaz, obeto ikusiko genukeala asignatura konplementari bezala jarriko balute.

X. Gereño jaunak dio Bizkaiko aspaldiko auzo ikastolak bilinguis-mo eran jaritzea lortu bear litzakeala.

Zatarain jaunak **Edur, erur, elur** gaiari buruzko txosten bat irakarri du, formarik zaarrena zein litzakean adieraziz.

Idazkariak, L. Mitxelena jauna egin dion karta baten zatia irakurri du, nun adierazten duan oraingoz ezin duela agindu iztegiaren lenengo tomoa datorren urtean gertatu al izango duela, tokiz aldatzeak ekarri dion okerragaitik batez ere.

Irigoyen jaunak aditzera eman du Martin de Retana jaunarekin min-tzatu dala eta Azkue-ren **Cancionero Vasco** argitaratu nai duela urre-zteietan.

Lenago aipatu zan bezala, zenbait oar erantsi bearra dago, ta foto-litoz egingo denez, testu zaarrari aurrez eskuz deiak egin bearra dala, deiekin atzekaldean oarrak erantsi aal izateko. Lan au Zatarain eta A. Zabala jaunen esku uzten da.

Irigoyen-ek dio Diputazioak egin nai duen etxean Euskaltzaindiaren-tzat toki bat lortzeko aukera dagoala. Pozik entzun da, eta ortarako bear liraken urratsak ematea erabagi da.

Oitura dan otoitzarekin bukatu da biltzarra.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

1967 - XII - 20

Iruñean, Diputazioneko etxean, 1967-ko abenduaren 20-an, goizeko 11-etan.

Bildu dira: Manuel Lekuona buru, Diharce, Erkiaga, Irigaray, Irigoyen, Labayen, Larzabal, Satrustegi, Villasante eta Zabala euskaltzainak; eta Akesolo, Arregi, Atxa, Basterretxea, Beobide, Berrojalbiz, Berrondo, Etxaniz, F. Setien, Garde, Garmendia (Jon), Lasarte (Jose Manuel), Lekuona (Juan M.*), Oñatibia, Oregi, Urmeneta eta Zugasti euskaltzain laguntzaileak, San Martin idazkari dala.

Dassance jaunak ezin etorria adierazi du.

Oitura dan otoitzarekin asi da biltzarra.

Azaroko biltzarraren agiria ontzat artu da.

Diputación Foral de Navarra, Institución «Príncipe de Viana»-ren agiriaren berri eman da, beren etxea Euskaltzaindiari eskeini abenduko biltzarra eta «Manezaundi»-ren ohorezko biltzarra egiteko. Euskaltzainburuak, guztien izenean eskerrak eman ditu Nafarroako Aldundegiarentzat. Eta, ondorean, Enrike Zubiri «Manezaundi» nafar idazlearen izenean eta bere omenez biltzen gerala esan du.

Euskaltzainburuak Aita Emiliano Barandiaran karmeldar eta euskaltzain laguntzailearen il-berria eman du. Bijoaz gure dolu-miñak bere aidekoeri eta komentuko laguneri.

Irigaray jaunak eta idazkariak Ministerioarekin bilinguismoari buruzko ar-emanen berri eman dute, batzorde teknikoarekin mintzatzeko egunaren eskaria egin dala esanaz.

Ilbeltzeko billera, Euskaltzaindiaren urre-eztaietako lehen billera denez, Bilbon Euskaltzaindiaren etxean egitea erabaki da. Goizeko amai-kean izango da, eta eguneko gai bakarra, osorik, Urre-eztai urtea planifikatzea izango da.

Izan diran karteri buruz, Nafarroako Diputazionepan dagoan Institución «Príncipe de Viana»-ri, Uranga jaunaren izenera eskerrak ematea erabagi da, biltzar au egiteko tokia eman duelako.

Dassance euskaltzain jaunak Irigoyen jaunaren izenera bialdu duen kartaren berri eman da, tartean nun dion: «ikusi dut Azkue zenaren **Cancioneroa** berriz argitaratzeko asmoa badela. Orhoit niz liburu hoitan ene iduriko xuxendu behar litezken makur ttipi batzu ikusirik. Bilhatuko ditut, eta zuri igorriko...»

Gauza bera kontuan arturik, urrengo biltzarrerako deiakin batean euskaltzainkido guztieri Azkue-ren **Cancionero popular vasco**-ri buruzko oarrak eskatzea erabaki da.

Erkiaga euskaltzain jaun diruzainak ondasun-egoeraren berri eman du, urriko ta azaroko goraberak: Bilboko diru-etxeetan, zagona 110.149,23 peseta: geitua 11.976,90 eta urritua 28.514,98. Dagoena 93.611,15 peseta. aipagarrienetan 9.577 peseta alde eta 26.129 peseta gastuetan irten duena. Donostiako diru-etxeetan dagoana 370.519,37 peseta. Illeko zertzeladarik aipagarrienetan. 9.577 peseta alde eta 26.129 peseta gastuetan irten duena.

Idazkariak euskerazko izendegiaren berri eman du, batzordeak zelan eta zergaitik erabagiak artu dituen esanaz, izen zaar eta berri, izenen

ondorean beren iturburu edo zenbait agiri emanaz egiña danez.

Berrondo jaunak aritmetika iztegiaren berri eman du, eta gai oni buruz ortarako izendatua dan batzordearen esku uzten da azken itza.

Idazkariak esan du Boletín de la Sociedad Vasco-Navarra de Pediatría-ko zuzendarietako diran Jabier Muguruza eta Jose Luis Rodríguez Ansorregi mediku jaunak beren «Boletín» orretan, lan batzuen ondorean euskerazko laburpenak jarri nai dituela beren gaiari buruz eta Euskaltzaindiaren laguntza nai dutela. Pozik entzun da eta Euskaltzaindiko diran mediku eta botikarioen izenak aieri emanaz gure laguntza eskeiñi.

«Principe de Viana» Institutzioak illero argitaratzen duen euskerazko orriak zabaldu dira batzarkideen artean.

Marzelino Garde jauna mintzo da euskaltzain laguntzaille bezala bere izendapen orregaitik eskerrak emanaz, Erronkariko «uskaraz». Eta Nafarroako erri batean arkitu duen eskuz idatzitako euskerazko kristau ikasbide liburuxka baten berri eman du. Ez du egille izenik, ez eta ere zein erritan egiña den.

Urmeneta jaun euskaltzain laguntzaillearen agurrezko itz samurrekin bukatu da biltzarra, oitura dan otoitza egin ondorean.

«MANEZAUNDI»-REN GORAZARREZ

Biltzar ondorean, Diputazioneko gela nagusian, agirizko biltzar eta itzaldiak izan dira.

Diputazioneko buru den Felix Huarte jauna eta Euskaltzainburua maiburuko direla.

Lehenbizi Euskaltzainburuak itz batzuk esan ditu, Euskaltzaindiaren izenean, batzartuak eta «Manezaundi» zenari.

J. M. Satrustegi, Nafarroako euskaltzain jaunak, itzaldi labur bat eman du «Manezaundi» nor zen eta nolako euskaltzalea zen adieraziz.

A. Irigaray-k, Nafarroako euskaltzainiña au ere, beste itzaldi labur bat eman du «Manezaundi»-ren euskera eta idazkeari buruz.

Biak jaso dituzte txalo beroak, eta ondorean, bukatzeko, Lekuona Euskaltzainburuak bi itz esan ditu entzuleeri eskerrak emanaz.

Euskaltzainburua
MANUEL LEKUONA

Idazkaria
JUAN SAN MARTIN

AURKIBIDEA 1968

Gaur S. C. I.—El vascuence en los actuales niños de Guipúzcoa ...	5
Isaac López-Mendizabal.—Etimología de Xabier ...	73
R. P. Dámaso de Inza.—Navarra, edo Naparroa ote da? ...	83
Manuel Lecuona.—Di, Botanika-atzizti? ...	87
José M. ^a Satrústegui.—Di botanika atzizkia? ...	93
N. Alzola Guerediaga.—XIX Gizaldiko Euskal-Eskutitzak ...	103
Justo Gárate.—Jovellanos ...	107
Justo Gárate.—El segundo trabajo de Aizkibel ...	119
Txillardegi.—Hika eta zuka-ko aditz-joko edo Konjugazioaz ...	127
ARANTZAZUKO BILTZARRAK ...	137
M. Lekuona.—Euskeraren batasuna ...	139
Literatura esukeraren batasunari buruzko biltzar nagusiak	
Arantzazun ...	142
A. Luis Villasante, O. F. M.—Batasunari buruz Bibliografia ...	145
S. Garmendia.—Deklinazio ...	151
Zatarain-darr Ambrosi.—Euskerazko itz berriak ...	163
A. Luis Villasante, O. F. M.—Antziñako euskal hitzen formaz.	175
Luis Mitxelena.—Ortografía ...	203
Batasunari batzuk agurka eta beste batzuk aurka ...	221
Elkar-hizketak ...	237
M. Lekuona.—Azken-itiz ...	249
Euskaltzaindia.—Literatura euskeraren batasunari buruz Eus-	
kaltzaindiaren agiria ...	250
Batasunerako hiztegia ...	251

BERRIAK ETA GAI LABURRAK	267
Al Excmo. Sr. Ministro de Educación y Ciencia	267
Ministerio de Educación y Ciencia	269
Visita al Ministro de Educación y Ciencia	269
L. Mitxelena.—Euskaltzaindiaren euskal-iztegiak	270
Intza'r Damaso.—Euskaltzaindiko nere lendabiziko lagunak	271
Nuevos miembros de número	273
Nuevos miembros de honor	273
Nuevos miembros correspondientes	273
Gure hilak	274
Académicos de número	275
Académicos de honor	276
Académicos correspondientes	276
Migel Arrutza Egia	280
Zirilo Anzubiaga (1874-1966)	280
Aita Kandido Izagirre O. F. M. il da	281
Andima Ibinagabeitia Idoyaga (1907-1967)	281
Julian Barandiaran Kortazar «Aita Emiliano» (1904-1967)	282
Pierre Duhour (1890-1968)	283
Toribio Echevarria Ibarbia (1887-1968)	283
Ramón Menéndez Pidal (1869-1968)	284
Bizente Amezaga Aresti	285
Joxe Olaizola joan zaigu	285
S. Garmendia.—Indeterminazioari datxekon aditza singularrean	287
Jazinto Carrasquedo Olarra 1965 urteko «Toribio Alzaga» teatro sariaren irabazle	290
Gabriel Aresti 1965 urteko «Lizardi» poesia sariaren irabazle.	290
Manuel Matxain 1965 urteko «Xenpelar» sariaren irabazle.	290
Iñigo Urroz de Heredia «Gernika» ensayo sarietan aurrena eta Sabino Alonso ipuietan	291
Dominique Peillen 1966 urteko «Domingo Agirre» novela sariaren irabazle	291
Ibon Sarasola 1966 urteko «Lizardi» poesia sariaren irabazle.	291
Inozenzio Olea 1966 urteko «Xenpelar» sariaren irabazle	291
Juan Antonio Letamendia «Kirikiño» sariaren irabazle	292
Euskal-Herriko bertsolarien azken txapelketa nagusia Donostiako Anoeta frontoian 1967 urteko garagarrilaren 11-an.	292
Agustin Zubikaray 1967 urteko «Toribio Alzaga» teatro sariaren irabazle	292

1967 urteko «Lizardi» poesia saria	292
Manuel Matxain 1967 urteko «Xenpelar» sariaren irabazle ...	292
1968 urteko «Txomin Agirre» nobela saria Txillardegiren Elsa Scheelen nobelari	293
Kalonje 1968 urteko «Xenpelar» sariaren irabazle	293
Agustin Zubikaray 1969 urteko «Toribio Alzaga» teatro saria- ren irabazle	293
Juan San Martín.—Bodas de oro de la Academia de la Len- gua Vasca	293
Euskal Akademiaren agiriak	299